

PÁRTOK, JELÖLTEK, KÉPVISELŐK

A kötet az OTKA-NKFI támogatásával készült.

© Dobos Gábor, Enyedi Zsolt, Hajdú András, Ilonszki Gabriella, Kovarek Dániel,
Kurtán Sándor, Nábelek Fruzsina, Papp Zsófia, Székely István Gergő, Tóth Adrienn,
Várnagy Réka, Zorigt Burtejin, 2015

ISBN 978-963-12-4941-5

Kiadó: Szabad Kéz

Nyomdai munka: CC Printing Kft.

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
--------------	---

JELÖLTEK, KAMPÁNY, KÉPVISELET

Enyedi Zsolt – Székely István Gergő

GYŐZTESEK ÉS VESZTESEK A KÉPVISELETI JÁTSZMÁBAN	8
---	---

Papp Zsófia – Zorigt Burtejin

A JELÖLTÁLLÍTÁS PERCEPCIÓJA ÉS A KAMPÁNYPERSZONALIZÁCIÓ

A 2010-ES ÉS 2014-ES VÁLASZTÁSOK PÉLDÁJÁN	45
---	----

JELÖLTÁLLÍTÁS: VESZTESEK ÉS NYERTESEK

Ilonszki Gabriella

A PÁRTOK KÉPVISELŐJELÖLTJEI A PÁRTOK INTÉZMÉNYESÜLÉSÉNEK

ÉS VÁLTOZÁSÁNAK TÜKRÉBEN. 1998-2014.	66
---	----

Nábelek Fruzsina

A JELÖLTÁLLÍTÁS – ESÉLYES JELÖLTEK 2002–2010 KÖZÖTT	89
---	----

Dobos Gábor – Kurtán Sándor – Várnagy Réka

A JELÖLTVÁLASZTÁSI FOLYAMAT

A VÁLASZTÁSI RENDSZER REFORMJA ELŐTT ÉS UTÁN	120
--	-----

JELÖLTEK, PÁRTOK, CSOPORTOK

Tóth Adrienn – Ilonszki Gabriella

ÚJ VÁLASZTÁSI RENDSZER – ÚJ JELÖLTÁLLÍTÁSI ÉS KÉPVISELETI

FELTÉTELEK A NŐK SZÁMÁRA? 138

Hajdú András

KÉKGALLÉROS NACIONALIZMUS? 161

Kovarek Dániel

LEHETNEK MÁS JELÖLTJEIK? 188

A KÖTET SZERZŐI

Dobos Gábor, az MTA TK Politikatudományi Intézetének kutatója és a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskolájának doktorjelöltje. Érdeklődése kiterjed a helyi politika és a választási ígérek kutatására is.

Enyedi Zsolt, professzor a Közép-európai Egyetem Politikatudományi Tanszékén. A párt-politikát és a politikai attitűdöket kutatja.

Hajdú András, a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskolájának PhD-hallgatója. Kutatásai a radikális jobboldal és a politikai vezetés témaköréhez kapcsolódnak.

Ilonszki Gabriella, az MTA Doktora, Professor Emerita a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézetében. Érdeklődési területe a parlamentarizmus, a politikai elit és a gender kutatások.

Kovarek Dániel, a Közép-európai Egyetem politikatudomány MA szakos hallgatója és a Széchenyi István Szakkollégium szociológia sávós tagja. Érdeklődési területei közé tartozik a helyi politika, a politikai elit, valamint a populizmus elméleti megközelítései és mérési lehetőségei.

Kurtán Sándor a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézetének nyugalmazott tanára. Kutatási területe a parlamentarizmus, a kormányzás és a titkosszolgálatok működése.

Nábelek Fruzsina, a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudomány Doktori Iskolájának hallgatója. Fő érdeklődési területei a politikai kommunikáció fejlődése, a pártok választási- és kampánystratégiája valamint ehhez kapcsolódóan a negatív kampány alkalmazása.

Papp Zsófia, PhD az MTA TK Politikatudományi Intézetének kutatója. Kutatásait a perszonalizáció, a választókerületi képviselet és a személynek szóló szavazat témakörében végzi.

Székely István Gergő, PhD a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet és a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Politikatudományi Intézetének kutatója. 2014-ben szerzett doktori diplomát politikatudományból a Közép-európai egyetemen. Érdeklődési területei: etnikai mobilizáció, etnopolitika, politikai pártok.

Tóth Adrienn, a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskola hallgatója. Érdeklődési területe a helyi politikára és a nők parlamenti képviseletének kérdéseire terjed ki.

Várnagy Réka, PhD adjunktusként dolgozik a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézetében. Kutatási területei közé tartozik a pártok és pártrendszerek változása, a helyi és országos politika összefüggéseinek vizsgálata.

Zorigt Burtejin, a Corvinus Egyetemen szerzett MA diplomát politikatudományból. Az MTA TK Politikatudományi Intézet segédmunkatársa. Érdeklődése az összehasonlító politika, parlamenti viselkedés, valamint a gender és politika.

ELŐSZÓ

A kötet, amelyet kezében tart a Tisztelt Olvasó az OTKA által támogatott (K 106220) Jelöltek és képviselők c. kutatás néhány eredményét tartalmazza. A három éven át tartó munka nyomán négy adatbázis és több már megjelent, illetve megjelenés alatt álló publikáció készült el a Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézetének keretében működő Elitkutató Központ gondozásában. Időben és tartalmilag is kibővült a Képviselői Adatbázis, megszületett a Jelölt Adatbázis (1998-2014), a 2014-es képviselőjelöltekre vonatkozó külön adatfelvétel (CCS Adatbázis) és végül a parlamenti kérdésekre vonatkozó adatbázis. A kötet fejezetei alapvetően ezekre épülnek. A három tematikus blokkba rendezett nyolc fejezet átfogja a jelöltek és a képviselő témáját, bemutatja a jelöltállítás intézményi összefüggéseit, és nem utolsósorban kitér a pártok és jelöltek kapcsolataira, különös tekintettel politikai erőforrásaikra. A fejezetek szerzői aktív részesei voltak a kutatómunkának – és a nem csekély szervezési feladatnak, amiben oroszánrészt vállalt a két lelkes kutatási asszisztens Tóth Adrienn és Nábelek Fruzsina PhD hallgatók.

Mindannyian köszönettel tartozunk azoknak a képviselőjelölteknek, akik az elektronikus kérdőív kitöltésével vagy személyes interjú keretében válaszoltak kutatási kérdéseinkre. Ennek kapcsán meg kell említeni, hogy a pártok támogatása nélkül még nehezebb lett volna a kutatás eredményes befejezése. Ezért külön szeretnék köszönetet mondani a parlamenti pártok illetékeseinek (kampánymenedzsereinek, vezetőinek) remélve, hogy az eredményeket látva elégedettek lesznek, és nyitottak maradnak a további együttműködésre.

Budapest, 2015. november
Ilonszki Gabriella, a kutatás vezetője

Enyedi Zsolt – Székely István Gergő

GYŐZTESEK ÉS VESZTESEK A KÉPVISELETI JÁTSZMÁBAN

Összefoglaló: Tanulmányunk a magyar politikusok és állampolgárok politikai képviseletre vonatkozó attitűdjeit vizsgálja. A választók és a jelöltek attitűdjeinek összehasonlításán túl a vizsgálat különbséget tesz a jelöltek különböző alcsoportjai között, megvilágítva az országgyűlési képviselők és a parlamentbe be nem jutó jelöltek közötti különbségeket, valamint a különböző politikai pártok politikusai közötti eltéréseket. Az eredmények azt mutatják, hogy a jelöltek politikai döntéshozatalra vonatkozó nézetei általában elitistábbak a polgároknál, azonban a vesztes jelöltek felfogása inkább populista jellegű. A Jobbik és az LMP politikusainak attitűdjei a legtöbb esetben lényegesen eltérnek mind a Fidesz, mind az MSZP jelöltjeinek vélekedéseitől, viszont négy ellenzékben töltött évet követően a szocialisták számos kérdésben a két *establishment*-ellenes párthoz váltak hasonlóvá. 2010 és 2014 között a pártprogramok súlya a pártválasztás tekintetében és a képviseletre vonatkozó elképzelések tekintetében is lecsökkent.

Kulcsszavak: képviselet, politikai elitek, politikai attitűdök, Magyarország, jelöltek

BEVEZETÉS

A politikai képviselet folyamatának résztvevőit általában képviselőkre és képviseltekre szokás osztani. E kategóriák megnevezésére gyakran használják a „megbízók és megbízottak”, vagy a „vezetők és követők” kifejezéseket is. A két csoport határai nem mindig egyértelműek, bizonyos helyzetekben a képviselő lehet képviselt is, és fordítva, a „nagypolitikában” azonban az ország vezetésével megbízottak és az egyszerű polgárok csoportja közötti átjárás csekély. Az ilyen kettős felosztások tehát azért hasznosak, mert ráirányítják a figyelmet a képviseleti folyamatban érintett csoportok közötti aszimmetriára. A „vezetők-követők” kategóriapáros esetében a hangsúly a hatalmi aszimmetrián van, míg a „megbízó-megbízott” dichotómia a demokráciaelmélet szempontjából ragadja meg a résztvevők közötti releváns morális és funkcionális különbségeket.

A jelen tanulmány a kettős felosztáshoz egy harmadik kategóriát is hozzákapcsol: a képviselői pozíciót ambicionáló, de azt meg nem szerzők, csoportját. Vágyaikat tekintve ők a parlamenti képviselőkhöz hasonlítanak, pozíciójukat tekintve azonban a polgárok és a képviselők között helyezkednek el. A sikeres és sikertelen jelöltek választásainak összehasonlítása megmutathatja, hogy az ambíciónak vagy a státusznak van nagyobb jelentősége az attitűdök formálásában.

Az alábbiakban vizsgált attitűdök nagyrészt a politikai intézményekre vonatkoznak. A modern államok komplex intézményi struktúrákat működtetnek és a demokratikus politikai küzdelmek gyakran ezen intézmények megváltoztatása vagy megőrzése körül zajlanak. Ehhez képest meglehetősen keveset tudunk arról, hogy a polgároknak mi a véleményük a rivális alternatívákról. Erre a kérdésre vonatkozóan nyilván – részben legalábbis – azért kevés a kutatás, mert nem feltételezzük a polgárok többségéről, hogy kiforrott nézeteik lennének a mindennapi életüktől ennyire távoli témában. Azonban az iskolázottság növekedésével folyamatosan gyarapodik a politikai folyamatokat értelmezni képesek tábora (Dalton 1984, Dalton és Mtsai 1984, Inglehart 1990, stb.).

A fenti általános szempontok számos konkrét kutatási kérdést vetnek fel. Elégedettek-e a polgárok a jelenlegi intézményi keretekkel? Megbízna-e választott vezetőikben, vagy inkább közvetlenül vennék részt a hatalomgyakorlásban? Milyen viselkedést várnak el a politikusoktól? Hogyan értékelik a politikai pártok szerepét a képviseleti folyamatban?

A politikusokkal kapcsolatban is felvethető számos kérdés. Elégedettek-e a demokrácia működésével, a választás intézményével? Másképp képzelik-e a képviselők és pártok viszonyát, a képviselők szerepét, mint a választók? A választók mely csoportját kívánják elsősorban képviselni? A felelősségre vonás mely változatát részesítik előnyben? A politikusok személyes véleményét az ezekhez hasonló kérdésekről általában csupán közvetetten, tipikusan a pártprogramokon, vezetői nyilatkozatokon és döntéseken, vagy a médiában megjelent interjúkon keresztül ismerjük. Jelen tanulmány nem ezekre a tipikusnak tekinthető forrásokra hagyatkozik, hanem a parlamenti jelöltre reprezentatív mintákon végzett kérdőíves felmérések adatait elemzi. Véleményünk szerint e felmérések a korábban említett forrásoknál közvetlenebb információkat szolgáltatnak a politikai elit preferenciáiról.

Ezen általános megfontolásokon túl a tanulmány megírását a magyarországi politika fejleményei is motiválták. A Fidesz kategorikus győzelme a 2010-es országgyűlési választásokon olyan törést idézett elő, amely konszolidált demokráciákban ritkán fordul elő. Új irányt kapott a kormány és a társadalom közötti kapcsolat, a gazdaságpolitika és a külpolitika, az alkotmányt pedig az új alaptörvény váltotta. Vizsgálatunk szempontjából szerencsés körülmény, hogy adataink egy része a fontosabb intézményi változásokat megelőző, másik része pedig közvetlenül az azokat követő időszakból származik.

Végül, a rendelkezésre álló adatok lehetővé teszik a különböző politikai pártokon belül uralkodó képviseleti normák vizsgálatát is. Az attitűdöket ugyanis nem csak az befolyásolhatja, hogy valaki bekerül-e a parlamentbe vagy sem, hanem nyilván a párthovatartozás, illetve pártszimpátia is. Az e téren kimutatható különbségek azonban valójában két különböző effektust is takarhatnak. Egyrészt egy valóban pártspecifikus hatást, amely a párt identitásának, hagyományainak, ideológiájának a következménye. Egy ilyen hatás akkor mutatható ki, ha a különböző típusú vagy különböző politikai családokba tartozó pártok attitűd-mintázatai között konzisztens eltérések észlelhetők. Magyarországon a jelenleg működő pártok egy része a rendszerváltás óta létezik (Fidesz, MSzP), másik része

viszont éppen az előbbieik által képviselt politikai osztály ellenében határozza meg magát (Jobbik, LMP, Együtt-PM).¹ Jó okkal feltételezhető, hogy a pártoknak az *establishment* szempontjából elfoglalt pozíciója hatással van politikusaiknak és szimpatizánsaiknak az intézményekkel és a képviseleti szerepfelfogásokkal kapcsolatos attitűdjeire.

Másrészt a pártok közötti különbségek abból is fakadhatnak, hogy az adott párt kormányon vagy ellenzékben van. Az ellenzéki Fidesz támogatta és szervezte az állampolgárok közvetlen részvételének legkülönbözőbb formáit: népszavazásokat, nagygyűléseket, petíciókat, tüntetéseket, sőt, az Országgyűlés részleges bojkottját is. A hatalom átvételét követően azonban a döntéshozatal a miniszterelnök legszűkebb környezetére szorult vissza, a tömegek közvetlen politikai részvétele pedig ellenzéki jelmondatává vált. Emiatt az egyik legfontosabb kérdés, melynek vizsgálatára kísérletet teszünk az, hogy a politikai elit attitűdjei is megváltoztak-e az új kontextusnak megfelelően, vagy pedig a pártok képviselőinek nézetei a vizsgált kérdésekben ideológiailag beágyazottaknak és stabilaknak tekinthetők.

Mielőtt rátérnénk az adatok elemzésére, tekintsük át a képviseleten alapuló politika legfontosabb dilemmáit.

A KÉPVISELET

A vizsgálatunk szemszögéből releváns irodalom nagyrészt abból a feltevésből indul ki, hogy a komplex és nagy létszámú társadalmakban a közvetlen döntéshozatal tere szűk-ségeképpen szűk, így a polgárok kénytelenek másokra átruházni a politikai döntések jelentős részét. Következésképp a megbízók (állampolgárok) és megbízottak (politikuskok) közötti kapcsolatot sokan a modern demokráciák legalapvetőbb viszonyának tartják (Lupia és McCubbins 2000, Müller 2000, Strøm és mtsai. 2003, stb.).

A témát feldolgozó politikai és filozófiai szakirodalom számos rivális normatív elgondolást termelt ki. A két klasszikus alternatíva a populista, illetve az elitista képviseleti modell.² Előbbiben a politikuskok egyszerűen lefordítják közpolitikákra a polgárok elvárásait, míg utóbbiban a politikuskok széles körű autonómiát élveznek, a saját legjobb belátásuk szerint járhatnak el a kormányzás során felmerülő problémák megoldása érdekében (Burke 1774, Miller és Stokes 1963, Pitkin 1967, stb.). A két modell közötti alapvető különbség az állampolgárok által a politikuskok fölött gyakorolt ellenőrzés mértékében rejlik.

A szerzők egy része kétségbe vonja, hogy az állampolgárok képesek lennének figyelemmel kísérni képviselőiket és objektíven értékelné a felelősséget a politikában. Emiatt

1 2011-es alapítása ellenére a Demokratikus Koalíciót is inkább a hagyományos vagy *mainstream* pártok közé lehetne sorolni, ám róluk kevés szó fog esni az elemzésben, mivel elitmintánkban a DK-s jelöltek száma túl alacsony.

2 Populizmus alatt azt a törekvést értjük, amely a döntéshozatali folyamatba minél több lakossági beemlétet (inputot) kíván becsatornázni, míg elitizmus alatt a politikuskok viszonylagos autonómiája melletti kiállást. A kifejezésekhez egyéb jelentéseket nem társítunk (különösen nem pejoratívakat).

szerintük az ellenőrzés feltevéseire épülő modellek nem realiztikusak, sőt, nem is kívánatosak (Plamenatz 1973, Manin 1997, Fearon 1999, Przeworski 1999, Körösi 2005, 2010, stb.). Egy másik, optimistább álláspont szerint számos mechanizmus áll az állampolgárok rendelkezésére ahhoz, hogy fenntartsák az összhangot saját érdekeik és képviselőik tevékenysége között (Strøm és Tsai 1993, Lupia és McCubbins 2000). A kontrollmechanizmusok két csoportra oszthatók fel: olyanokra, melyek a képviselők (megbízottak) kiválasztásához, és olyanokra, melyek a már kiválasztottak jutalmazásához és büntetéséhez kapcsolódnak.

A különbség az idődimenzió segítségével is kifejezhető. Az előbbi, *ex ante* mechanizmusok lehetővé teszik a megbízott jelöltek átvilágítását és kiválogatását. Segítségükkel a polgárok elérhetik, hogy olyanokat válasszanak, akikben megvan a szándék és a képesség arra, hogy a lehető legjobban jelenítsék meg a szavazók érdekeit. A mechanizmusok második, *ex post* csoportja az aktív megbízottak munkájának megfigyelésére és ellenőrzésére irányul, azzal a céllal, hogy teljesítményük arányában legyenek büntetve és jutalmazva. Az első esetben a megbízottak a bennük rejlő, de csak a jövőben kibontakozó potenciál, míg a másodikban a múltban tapasztalt teljesítmény alapján ítéltetnek meg.

A fenti logikának megfelelően a szavazó eldöntheti – illetve el kell, hogy döntse, – hogy voksát a múltra vagy a jövőre fókuszálva adja le. A múltra összpontosító, retrospektív szavazás (Fiorina 1981) büntet vagy jutalmaz, míg a jövőre irányuló, prospektív szavazás keretében a polgár arról dönt, hogy ki a legígéretesebb jelölt. Természetesen a múltbeli teljesítmény értékelésénél az egykori ígéret is szerepet játszhat, továbbá a jelölttel és programjával kapcsolatos értékelésekre is hatással lehet a jelölt – múltbeli viselkedésén alapuló – hitelessége.

Múlt és jövő szembeállításának nemcsak a polgárok szemszögéből, hanem a képviselői szerepfelfogások irányából is van értelme. A képviselő nézőpontjából a jövőre való irányultság a következő választáson előreláthatólag megnyilvánuló állampolgári preferenciák kielégítését jelenti. A múltra való összpontosítás viszont az előző választási kampányban megtett ígéretek teljesítését kívánja meg (vö. Esaiasson és Holmberg 1996, Andeweg és Thomassen 2005). Sajátos módon a mindvégig a jövőbeni választásra koncentráló jelölt akkor lesz sikeres, ha a polgárok a ciklus alatt mutatott teljesítménye alapján, tehát ennyiben *ex post* jelleggel szavaznak. A kampányban mutatott arculata mellett kitarító képviselőnek pedig abban kell reménykednie, hogy a polgárok elsősorban olyan képviselőt keresnek, akiről tudható, hogy jövőbeli magatartása jól levezethető múltbeli szavaiból.

Elsősorban Eulau és Wahlke (1959), Esaiasson és Holmberg (1996), Mainsbridge (2003), illetve Andeweg és Thomassen (2005) munkáira alapozva jelen tanulmány a képviselet három alternatív modelljéből indul ki: a rezponzivitás, az ígéretkezéshez való ragaszkodás („delegálás” vagy „kötött mandátum”), valamint a szabad mandátum (*trustee*) modelljéből. Az első modell szerint a politikusoknak azt kell tenniük, amit a közvélemény egy

adott időpontban elvár. A második modell értelmében a politikusoknak a programjaikban megfogalmazott ígéreteiket kell betartaniuk (*promissory representation*). A harmadik modell megengedi a politikusoknak, hogy szabadon cselekedjenek, függetlenül korábbi ígéreteiktől és a közvéleménytől. A politikusok autonómiája értelemszerűen utóbbi esetben a legnagyobb, viszont a második modellben is több szabadsággal rendelkeznek, mint az elsőben, mivel a jelölteknek nagyobb ráhatásuk van a programokban megfogalmazott ígéretekre, mint a közvéleményre. Következésképp az imént vázolt három modell egyfajta kontinuumként fogható fel, amely a képviseleti demokrácia alulról felfele irányuló (*bottom-up*) és felülről lefele irányuló (*top-down*) felfogása között húzódik.

Ahhoz, hogy ezt a kontinuumot kiterjesszük a képviseleti (közvetett) demokrácia jelenségkörén túl, a népszavazások iránti attitűdöket is szükséges figyelembe venni. A közvetlen demokrácia támogatása az alulról felfele irányuló képviseleti felfogás szélsőséges formájának tekinthető, amely nem csupán lecsökkentené a politikusok mozgásterét, hanem egyenesen kiiktatná őket közvetítői szerepükből.

Az alábbi elemzésben a képviselet normatív modelljeit egyrészt az ellenőrzés vs. autonómia (azaz a „kötött” vs. „szabad” mandátum) szempontjából, másrészt pedig a képviselet fókusza szempontjából vizsgáljuk. Még a képviselet legelitistább modelljeinek hívei is elfogadják, hogy a politikusok valakinek a nevében járnak el – és ebben az értelemben megbízottaknak tekintendők. De kit tekinthetünk a képviselő közvetlen megbízójának? Bár a demokráciában a megbízó végső soron a nép, a politikusok kihangsúlyozhatják azt is, hogy konkrétabb megbízói vannak, például specifikus társadalmi csoportok, szervezetek, pártok, vagy földrajzi térségek (Converse és Pierce 1986, stb.). Az elitekkel végzett kérdőíves kutatásokban rutinkérdésnek számít, hogy a képviselők kit tekintenek „főnökeiknek” (Chiru és Enyedi 2015). Jelen tanulmány erőssége, hogy az erre vonatkozó információk mellett a meg nem választott jelöltek, illetve az állampolgárok nézeteiről is adatokkal szolgál, és hogy megpróbálja elkülöníteni a választási eredmény, a pártok identitása, valamint a kormányzati vagy ellenzéki státusz attitűdökre gyakorolt befolyását.

Az alábbiakban bemutatott elemzésekhez felhasznált lakosságra vonatkozó adatok országos felmérések mintáiból származnak, amelyek végzettség, lakhely, életkor és nem tekintetében reprezentatívak Magyarország felnőtt lakosságára. Az első két felmérés 2009 márciusában, illetve 2010 áprilisában készült, a Magyar Választáskutatási Program (MVP) keretében. A megkérdezettek száma az első vizsgálatban 2980, a másodikban 1500 fő volt. A harmadik lakossági közvélemény-kutatás 2014 márciusában készült a „Törésvonalak” OTKA-projekt keretében, 1007 fő megkérdezésével.³ Az elitminták két kutatásból származnak, mindkettő alapját a nemzetközi Összehasonlító Jelöltkutatás (*Comparative Candi-*

3 A demokráciával való elégedettség kérdés esetében a „Törésvonalak” OTKA-kutatás 2013. áprilisi felmérését használtuk, amely 1012 személy megkérdezésével készült.

dates Survey – CCS) képezte. 2010-ben 431 politikussal készült interjú, akik közül 240 volt országgyűlési képviselő, 2014-ben pedig 311 jelölt töltötte ki a kérdőívet, közülük 109-en kerültek be a parlamentbe.⁴ A második elítélmérés a „Jelöltek és képviselők” OTKA-projekt része volt. A másodelemzés előtt az elit-adatbázisokat úgy súlyoztuk, hogy azok reprezentatívak legyenek a pártok választási eredményeire, illetve a sikeres és sikertelen jelöltek pártokon belüli eloszlására nézve.

Sajnos az elitminták elemszáma nem teszi lehetővé minden párt esetében az attitűdök megoszlásának választási eredmény (vesztes-győztes) és párthovatartozás szerinti szimultán bontását. Ezért az LMP és 2014-ben a Jobbik esetében alapvetően az egyváltozós elemzések összevetése alapján, közvetett módon tudunk csak következtetéseket levonni a hatások viszonylagos nagyságáról.

Az alábbiakban először a politikai intézményekkel szembeni elégedettséget tekintjük át, ezt követően a képviselő fókuszával és a politikai pártok iránti attitűdökkel foglalkozunk, végül pedig a különböző képviselői modellek népszerűségét vizsgáljuk meg.

AZ INTÉZMÉNYEK ELFOGADOTTSÁGA

Számos korábbi tanulmány kimutatta, hogy a magyarok elégedetlenek a demokrácia intézményeinek működésével. A Fidesz 2010 után részben azért valósíthatta meg radikális változtatásait, mert a 2010 előtti intézményes keretek megítélése széles körben negatív volt. Az itt elemzett adatok is alátámasztják a nagymértékű kiábrándultságot. 2009-ben az állampolgárok több, mint kétharmada negatív választ adott arra a kérdésre, hogy „Egészen véve, mennyire elégedett Ön a demokrácia működésével az országban”, és egyegyedük a szélső válaszlehetőséget (egyáltalán nem elégedett) jelölte meg⁵ (lásd az 1. táblázatot). Ebből a szempontból a Fidesz intézményi reformjait mérsékeltén sikeresnek tekinthetjük: 2013-ra a magyarok valamivel elégedettebbekké váltak a politikai rendszerrel, „csupán” 56 százalékuk válaszolta azt, hogy elégedetlen (és a nagyon elégedetlenek aránya is 16 százalékra csökkent), az elégedettek aránya pedig minimális mértékben emelkedett, 38 százalékra.⁶

4 A tanulmányban szereplő táblázatokban a mintanagyságokat külön-külön nem közöljük, elsősorban azért mert a több itemre épülő táblázatok esetében a „nem tudom” és „nincs válasz” kategóriák eltérő gyakorisága miatt minden kérdésre különböző effektív elemszámot kellene megadni, ami (főleg a komplexebb) táblázatokot áttekinthetlenné tenné. Mindazonáltal a válaszok pontos száma, amely alapján egy táblázat adott celláit kiszámoltuk nem tér el jelentősen az előző bekezdésben ismertetett sárokszámoktól. Ha egy értéket az alacsony számú válasz miatt fenntartásokkal kell kezelni, arra külön felhívjuk a figyelmet.

5 A kérdésre négy válaszlehetőség volt, a 68 százalék a „nem igazán elégedett” és az „egyáltalán nem elégedett” válaszok összegét jelenti.

6 Igaz, a nem tudom válaszok aránya is megnőtt, 9,6 százalékra.

1. táblázat. Elégedettség a politikai intézményekkel. A „teljesen” és „többé-kevésbé” elégedettek százalékos aránya⁷

	Polgárok			Jelöltek		Győztesek		Vesztesek	
	2009	2010	2013	2010	2014	2010	2014	2010	2014
Demokrácia	31	36	38	56	46	79	77	45	31
Választás intézménye	22	32		44	45	75	71	30	33
Politikai döntés- hozatalban való részvétel lehetősége	21	30		37	43	48	63	31	32

Forrás: CCS, Adatbázis, MVP, Adatbázis és Törésvonalak, Adatbázis

Ez a hangulatjavulás némileg meglepő, hiszen 2009-ben a polgárok egyik legvilágosabb elvárása a közvetlen szavazások szerepének növelése volt. Például 67 százalékuk azt szeretne volna, hogy a köztársasági elnököt közvetlen módon válasszák, továbbá minden második válaszadó elvetette és csak 23 százalék támogatta azt a javaslatot, hogy a jövőben legyen nehezebb népszavazást kezdeményezni⁸ (Enyedi 2011). Mivel az új alaptörvény nem módosította a köztársasági elnök megválasztásának módját, a népszavazások érvényességi küszöbét pedig még meg is növelte, ezek az elvárások beteljesületlenül maradtak. Úgy tűnik, a Fidesz magas népszerűsége nagyobb hatással volt a rendszerrel való elégedettségre, mint a kormány intézményekre vonatkozó politikája. Alternatív magyarázatként elképzelhető az is, hogy a diffúz változásigényt, illetve azt az elvárást, hogy a döntéshozatal súlypontjai az elitektől az emberek irányába mozduljanak el, valamelyest kielégítették az olyan intézkedések, mint a választott tisztségviselők számának radikális csökkentése vagy a korábbi kormánypártok képviselői ellen indított elszámoltatás.

A politikai elit körében a hangulat a 2010-es optimizmus után, amikor is a képviselőjelöltek lényegesen pozitívabban értékelték a demokrácia működését az állampolgároknál, 2014-re negatív irányba tolódott el. Ami a jelöltek közötti különbségeket illeti, látható, hogy 2010-ben a vesztesek majdnem annyira ki voltak ábrándulva, mint a hétköznapi emberek: többségük elégedetlen volt a demokrácia működésével. A győztesekre viszont az ellentétes viszonyulás volt jellemző, négy-ötödük elégedettnek mondta magát. 2014-re a győztesek és vesztesek közti különbségek tovább nőttek, az elégedetlen vesztesek aránya 69 százalékra emelkedett (ebből 51 százalék egyáltalán nem volt elégedett), míg a győzteseknek (vagyis az országgyűlési képviselőknek) csak kevesebb, mint negyede volt elégedetlen. A vesztesek viszonyulása tehát teljesen elvált sikeres kollégáik attitűdjétől.

A választások szerepére vonatkozó kérdések még inkább általános kiábrándultságról

⁷ Az első két kérdést négy-, a harmadikat ötfokú skálán mértük. A táblázatban szereplő értékek a nem tudom válaszok kizárása utáni megoszlást tükrözik.

⁸ Az ötfokú skála középpontját figyelmen kívül hagyva.

áruklodnak. 2009-ben az állampolgároknak alig ötöde vélte úgy, hogy a választások képesek biztosítani, hogy a képviselők nézetei tükrözzék a választók véleményét. A jelöltek csak egy árnyalattal voltak optimistábbak: több mint felük negatívan értékelte a választásokat, teljes elégedettségének pedig csupán két százalékuk adott hangot. A sikertelen jelöltek ismét közel annyira szkeptikusnak bizonyultak, mint a választók, a megválasztott képviselők háromnegyede viszont úgy vélte, hogy a választások megfelelően működnek.

Sajnos arról nem rendelkezünk információkkal, hogy 2014-re hogyan változtak meg az állampolgárok vélekedései ezzel a kérdéssel kapcsolatban. Az elitek körében ellentmondásos változások történtek: az elégedettek aránya lényegében változatlan maradt, viszont bekövetkezett egy elmozdulás a centrális válaszlehetőségektől a szélső kategóriák irányába, például a nagyon elégedettek csoportja jelentősen megugrott. Az 1. táblázatban az is látható, hogy a győztesek és vesztesek közötti különbség továbbra is jelentős.

Általános kiábrándultságot jelez az is, ahogyan a válaszok megoszlottak a „polgároknak számos lehetőségük van a politikai döntéshozatalban való részvételre” kijelentéssel kapcsolatban. Az állampolgárok körében kétszer annyian vetették el ezt a kijelentést, mint ahányan egyetértettek vele.⁹ A jelöltek között ezzel szemben egy szimmetrikus eloszlást tapasztalhattunk, bár a politikusok két alcsoportjára e kérdés kapcsán is eltérő hozzáállást mutatott: a győztesek többségükben optimisták, a vesztesek pesszimisták voltak. 2014-re a jelöltek attitűdjei valamivel pozitívabbá váltak, de a vesztesek ismét hiper-kritikusnak bizonyultak.¹⁰

A változások karakterét a pártok (pártszimpátia és párthovatartozás) szerinti bontás jobban mutatja (lásd a 2. táblázatot). A demokrácia működésével mindhárom adatfelvételi időpontban az éppen kormányzó párt támogatói voltak a legelégedettebbek. Amikor az MSzP vagy a Fidesz ellenzékben voltak, szavazóik rendkívül borúlátóan ítélték meg a demokrácia állapotát. A Jobbik és az LMP táborában ugyanakkor nem tapasztalhatunk lényeges változást. A radikális jobboldali szavazók körében a kormányváltás előtt és után is csupán nagyjából egyötöd-egynegyed az elégedettek aránya, a zöldek között pedig hozzávetőlegesen egyharmad.

A választással és a részvételi lehetőségekkel kapcsolatos attitűdök még a demokráciára vonatkozóknál is negatívabbak, de a pártkülönbségek hasonlóak.¹¹ 2010-re ugyan minden pártban javul a hangulat az egy évvel korábbihoz képest (kivételesen a Jobbik, amelynek

9 A kérdést ötfokú Likert-skálán mértük.

10 A khí-négyzet próbák szerint a győztesek és vesztesek attitűdjei közti különbség mindkét évben mindhárom kérdés esetében statisztikailag szignifikáns volt ($p < 0,01$).

11 A demokrácia és a választások vonatkozásában a kormánypárt és az összes többi párt tábora mindig szignifikánsan különbözik ($p < 0,01$). A részvételt illetően szintén szignifikáns a kormánypárti és az ellenzéki táborok közti különbségek zöme (igaz, 2010-ben az MSzP és az LMP közti különbség csak marginálisan az, $p < 0,1$). Lényeges azonban, hogy e téren 2009-ben a választóvonal a *mainstream* pártok és a Jobbik között húzódik: míg a Fidesz és az MSzP hívei nem különböznek, a jobbikosok a fideszeseknél ($p < 0,01$) és a szocialistáknál ($p < 0,05$) is szignifikánsan pesszimistábbak.

szavazói csak a részvétel kapcsán lettek optimistábbak, a demokrácia vonatkozásában viszont borúlátóbbak), azonban az igazán releváns összehasonlításra nincs lehetőségünk, mivel a kormányváltás utáni időszakból sajnos nincsenek adataink.

A tömegek attitűdjeiről tehát mindent egybevetve elmondható, hogy a kormányváltást követően a hangulat némileg javult, vagy legalábbis elmozdulás történt a 2009-es mélypontról, amikor még minden párt szavazótáborában többségben voltak az elégedetlenek. Viszont az is látható, hogy ez a hangulatjavulás elsősorban a Fidesz táborának köszönhető, a többség ugyanis továbbra is elégedetlen maradt, a szocialista tábor pedig lényegesen borúlátóbb lett. A kormány-ellenzék státusz hatása tehát egyértelműen kirajzolódik.

Az elitek opciói még markánsabban különböznek a párthovatartozás függvényében. A fideszesek és a többi párt jelöltjei közötti különbségek igen számottevőek voltak már 2010-ben is, főleg a demokráciával és a választás intézményével kapcsolatban. A négy évvel későbbi adatok alapján pedig már minden további nélkül kijelenthető, hogy a kormánypárt és az ellenzék között mindhárom kérdés tekintetében szakadék tátong. A legsokatmondóbb talán a demokráciára vonatkozó 2014-es adatsor: a második kétharmados győzelmet követően a Fidesz jelöltjeinek száz százaléka elégedettségének adott hangot, míg a többi pártban csupán egyetlen jelöltet találunk, aki többé-kevésbé elégedettnek mondta magát (a Jobbikban). A másik két kérdés válaszainak pártok szerinti megoszlása nem éppen ennyire szélsőséges, de a különbségek itt is egyértelműek. Érdeemes kiemelni azt is, hogy bár 2010-ben az MSzP elmaradt a Fidesztől elégedettség terén, a másik két ellenzéki párthoz (főleg a Jobbikhoz) képest jelöltjei még mindig lényegesen pozitívabb attitűdökről számoltak be. Ez 2014-re teljesen megváltozott, most már az MSzP-re is hasonló, nagyon alacsony értékek váltak jellemzővé. A jelöltek között tehát mind a pártspecifikus, mind a kormány-ellenzék hatás jóval erőteljesebben jelentkezik, mint a szavazók körében.¹²

12 A demokrácia és a választások vonatkozásában a kormánypárti és ellenzéki jelöltek közötti különbségek kivétel nélkül szignifikánsak mindkét évben ($p < 0,01$). Am 2010-ben a demokrácia kapcsán valójában minden párt szignifikánsan különbözött a többitől, a választás intézményét illetően pedig csak az LMP-MSzP és LMP-Jobbik párok között nem volt szignifikáns a különbség. Ezzel szemben igen fontos változás, hogy 2014-ben a Jobbik és az MSzP jelöltjei között már nem szignifikáns a különbség (tulajdonképpen csak azoknak a párosításoknak az esetében marad meg a szignifikancia, amelyek egyik tagja a Fidesz). A részvételt illetően 2010-ben sem a két *mainstream*, sem a két *establishment*-ellenes párt között nem volt szignifikáns a különbség. 2014-ben ellenben a fideszes jelöltek minden más párt jelöltjeitől szignifikánsan eltérnek, míg az MSzP csak a Jobbiktól különbözik ($p < 0,05$), az LMP-től viszont nem. A két *establishment*-ellenes párt között továbbra sem szignifikáns a különbség.

2. táblázat. Választói és politikusi attitűdök az intézményekkel kapcsolatosan pártok és választási eredmény szerint (elégedettek százalékos aránya)¹³

		Év	Fidesz	MSzP	Jobbik	LMP
Választók	Demokrácia	2009	28,4	43,6	26,8	
		2010	37,8	57,9	19,5	33,3
		2013	54,8	19,1	28,6	33,3
	Választás intézménye	2009	20,6	31,0	14,0	
		2010	34,1	51,5	16,7	17,9
	Politikai döntéshozatalban való részvétel lehetősége	2009	24,1	22,9	10,6	
2010		30,5	42,7	31,3	33,3	
Jelöltek	Demokrácia	2010	83,2	45,9	2,7	17,6
		2014	100	0	3,7	0
	Választások intézménye	2010	67,2	25,9	8,2	12,1
		2014	94,7	2	4	4,8
	Politikai döntéshozatalban való részvétel lehetősége	2010	46,1	42,4	12,3	9,7
		2014	82,4	14,3	15,4	9,3
Győztesek	Demokrácia	2010	85,3	60	12,5	0*
		2014	100	0	0*	0*
	Választások intézménye	2010	81,4	55,6	14,3	0*
		2014	90,5	7,7	0*	0*
	Politikai döntéshozatalban való részvétel lehetősége	2010	51,7	30	25*	0*
		2014	79,4	7,7	50*	0*
Vesztesek	Demokrácia	2010	80,1	44,8	3	16,1
		2014	100	0	4,2	0
	Választások intézménye	2010	52,3	22,4	7,6	12,9
		2014	100	0	4,4	4,9
	Politikai döntéshozatalban való részvétel lehetősége	2010	39,6	44	10,5	9,7
		2014	86,4	16,7	12,5	9,8

Forrás: CCS, Adatbázis, MVP, Adatbázis és Törésvonalak, Adatbázis

¹³ Az Együtt-PM és a DK eredményeit az alacsony elemszám miatt nem közöljük a párthovatartozás és az egyéni választási eredmény szerint bontott táblázatokban. A csillaggal jelölt értékek alacsony elemszámot jelölnek, ezért ezek az értékek fenntartásokkal kezelendők.

A pártok és választási eredmény szerinti bontás arra is fényt derít, hogy a győztesek és vesztesek közötti jelentős különbségek, amikről fentebb beszámoltunk, nem állják meg a helyüket minden párt esetében, legalábbis a demokráciára vonatkozó kérdés esetében. 2010-ben például a Fidesz győztesei és vesztesei egyaránt négyötöd fölötti arányban vélekedtek pozitívan a demokrácia működéséről. Az MSZP-ben ugyan a győztesek attitűdjei pozitívabban voltak, mint a veszteseké, ám ez a különbség sem volt statisztikailag szignifikáns. Ezzel szemben a választás intézményéről a vesztesek minden pártban negatívabban vélekedtek a győzteseknél, és a különbségek a Jobbik kivételével statisztikailag szignifikánsak voltak. A polgári részvétel vonatkozásában a Fideszben és a Jobbikban a győztesek, az MSZP-ben viszont érdekes módon a vesztesek voltak optimistábbak (a különbség csak a Fideszben szignifikáns).

A 2010-es adatok tehát azt mutatják, hogy a demokráciával való elégedettség tekintetében mutatkozó különbségek háttérben inkább pártspecifikus tényezők, illetve a kormány-ellenzék státusz állnak, a jelölt választási sikeressége kevésbé számít. A választások intézményére vonatkozó attitűdök esetében viszont – érthető módon – inkább érvényesül annak hatása is, hogy a jelölt bejutott-e a parlamentbe vagy sem. A részvételi lehetőségek értékelése is inkább az utóbbi logikát követi, bár e vonatkozásban a mintázattól eltérő eredményeket is találunk.

A 2014-es adatok ezzel szemben már egyértelműen a párthovatartozás igen erőteljes hatását tükrözik, hiszen a választáson elért eredmény szinte teljesen elveszíti hatását, amikor a párthovatartozást kontrolláljuk. A Fidesz jelöltjeinek nagy többsége ismét elégedett mindhárom intézménnyel (a demokráciával mindkét jelöltcsoport száz százaléka elégedett, a másik két dimenzió pedig a vesztesek még elégedettebbek is a győzteseknél). Ezzel szemben a többi pártban az elégedettek vagy teljes mértékben hiányoznak, vagy csak egy nagyon szűk kisebbséget tesznek ki.¹⁴ Míg a jobbikos képviselők konstans módon negatív vélekedései pártspecifikusnak tekinthetők, a szocialisták attitűdjei egyértelműen az ellenzéki tapasztalatok hatására váltak hasonlóvá az „elmúlt húsz év” ellenében szerveződő két új párt körében tapasztalhoz.

Összességükben az ezekre a kérdésekre adott válaszok arról árulkodnak, hogy a kormányváltás nem oldotta meg a 2000-es évek mély bizalmi válságát. Viszont az is látszik az

14 2014-ben a demokrácia vonatkozásában egyik pártban sincsenek szignifikáns különbségek a győztesek és vesztesek között. A részvételi lehetőségekkel kapcsolatban az egyetlen szignifikáns különbség az, hogy a vesztes szocialisták optimistábbak ($p < 0,01$). A választások intézményét illetően ugyan a Fideszben a különbség szignifikáns ($p < 0,05$), az MSZP-ben pedig marginálisan az ($p < 0,1$), viszont a kapcsolat iránya ellentétes a két pártban. A választási siker hatása talán annyiban marad meg, miután kontrolláljuk a párthovatartozást, hogy a szélső kategóriák felé tereli a (többnyire párthovatartozásuk függvényében) elégedett vagy elégedetlen jelölteket. Tüzetesebben megvizsgálva az eredményeket az látszik, hogy a szóban forgó attitűdök többsége esetében a fideszes győztesek körében nagyobb a teljes mértékben elégedettek aránya, mint a vesztesek között, az ellenzéki pártok soraiban pedig a vesztesek között nagyobb a teljes mértékben elégedetlenek aránya, mint a győztesek között.

eredményekből, hogy a válság már a Fidesz által életbe léptetett radikális változások előtt is mély volt, illetve hogy a politikai közhangulat a választók és a megválasztott képviselők körében minimális mértékben ugyan, de javult. A válaszok pártok szerinti bontása azonban azt is feltárta, hogy az elégedettség igen nagy mértékben függ a párthovatartozástól, és e téren az elit jóval polarizáltabb a tömegeknél. 2014-ben ez a polarizáltság már szélsőséges méreteket ölt, minekutána az MSZP politikusainak attitűdjei is olyan mértékű kiábrándultságról árulkodnak, ami korábban csak a két *establishment*-ellenes pártra volt jellemző.

A KÉPVISELET FÓKUSZA

A következő blokk azt vizsgálja, hogy a politikusok kiket tekintenek elsődleges referenciacsoportnak. A kérdés magyarországi relevanciáját az adja, hogy a választási rendszer 2011-es reformja az egyéni választókerületi és a listás mandátumok arányát az előbbi típus javára módosította, következésképpen megnőtt azoknak a képviselőknek az aránya, akik egy konkrét földrajzi egységhez kötődnek. A jelöltektől azt kérdeztük meg, hogy a parlamenti munkában mely csoportok képviseletét tekintik a legfontosabbnak, az állampolgároktól pedig azt, hogy szerintük a parlamenti képviselők kiket képviseljenek elsősorban (lásd a 3. táblázatot).

3. táblázat. A képviselet fókusza. Az adott kategóriát választók aránya.

	Polgárok		Jelöltek	
	2009	2010	2010	2014
A választókerületén belül a rá szavazókat	8	6,6	6,2	8,5
A választókerület összes lakosát	44,6	35,9	42,7	33,4
A pártjának minden szavazóját	12	14,3	13	4
Egy bizonyos társadalmi csoport tagjait	4,4	4,8	5,3	6,2
Az ország valamennyi állampolgárát	31	38,4	32,8	47,8

Forrás: CCS, Adatbázis és MVP, Adatbázis

E téren a választók és a politikusok közötti különbségek meglehetősen kicsiknek bizonyultak.¹⁵ Mindkét csoport az ország valamennyi polgárát és a választókerület összes polgárát választotta leginkább.¹⁶ A 2010-es és 2014-es elitminták összehasonlításából azonban az is látszik, hogy a fókusz az állampolgárok összességének irányába mozdult el, vagyis kevesebben jelölték meg a választókerület lakosait. Ez meglepő, hiszen a választási rend-

15 A vesztesek és győztesek közti különbségek még kisebbek voltak, ezért nem tüntettük fel őket a 3. táblázatban.

16 A polgárok körében e két választási lehetőség dominanciája a szavazótáborok szerinti bontást követően is érvényes marad. Az elit opcióinak pártok szerinti bontását lásd alább.

szer reformja éppen a választókerületeket erősítette meg. Azt a fejleményt, hogy a pártok szavazóbázisa és a választókerület, mint a képviselői lehetséges fókuszai egyaránt visszaszorultak a teljes nemzet javára, úgy is értelmezhetjük, hogy a politikusok az elszámoltathatóság kevésbé közvetlen formáit kezdték preferálni.

Ugyanakkor az egyéni választókerületek népszerűsége is meglepő eredmény, mivel a képviselők nagy részét mindkét választási rendszerben pártlistán választották meg. A polgárok válaszait talán a választási rendszerrel kapcsolatos elégtelen tudásuk számlájára írhatnánk, ám a jelöltek esetében ez semmiképp sem lehet valós magyarázat. Ők valószínűleg azért választották ilyen nagy arányban ezt a választélethez, mivel a legtöbben (azok is, akik listán jutottak be) egyéni választókerületekben is kampányoltak,¹⁷ így arra szocializálódtak, hogy a választókerületek terminusaiban gondolkodjanak. A másik lehetséges magyarázat az, hogy a parlamentben egyfajta árnyék-képviselőt látnak el, azaz egy olyan választókerület érdekeit próbálják képviselni, amelyben elképzelhető jövőbeli indulásuk egyéni jelöltként.

A fókusz eltolódása az összes állampolgár irányába minden pártra érvényes, ám nem egyforma mértékben. A legszembetűnőbb növekedés az MSzP, illetve a Fidesz jelöltjei között következett be, de a Jobbik és az LMP politikusai körében is megfigyelhető egy kisebb mértékű elmozdulás ebbe az irányba. Ugyanakkor az egyéni választókerület lakosságának említése a Fidesz jelöltjei között jelentősen csökkent, az MSzP-ek körében szinte változatlan maradt, a Jobbikban és az LMP-ben pedig emelkedett is. Érdekes továbbá, hogy a választókerületben élő saját szavazókat 2014-ben a Fideszesek kivételével szinte senki nem említette. Négy évvel korábban még éppen a Fideszesek körében volt a legkevésbé népszerű ez az opció, míg a többi három párt jelöltjei nagyjából egyforma, tíz százalék körüli arányban jelölték meg ezt az lehetőséget.

Az olyan választélethez, mint a társadalmi csoportok vagy a pártok szavazói az állampolgárok és a politikusok többsége egyaránt elutasította, és a kijelentés a pártok szerinti bontást követően is megállja helyét. Továbbá a párt összes szavazójára való fókuszálás a két választás között minden pártban, de leginkább az MSzP-ek és az LMP-ek körében veszített népszerűségéből. A specifikus társadalmi rétegek képviselőit mindkét évben az LMP jelöltjei vállalták fel leginkább, ami talán nem is meglepő egy magát zöld pártként definiáló formáció esetében, ám az opció támogatottsága az ő körükben is igen alacsony, hozzávetőlegesen tíz százalék körüli volt.

17 2014-ben a listás mandátumot szerző képviselők 29,4 százaléka és a parlamentbe be nem jutók 55 százaléka számolt be arról, hogy egyéni választókerületben is kampányolt.

4. táblázat. A képviselet fókusza a különböző pártok jelöltjei között
(az adott kategóriát választók aránya)

	Év	Fidesz-KDNP	MSzP	Jobbik	LMP	összesen
A választókerületén belül a rá szavazókat	2010	3	10,5	9,6	9,4	6,2
	2014	17,3	0	0	2,4	8,3
A választókerület összes lakosát	2010	50,4	41,9	27,4	21,9	42,5
	2014	29,1	40,8	41,7	31	33,8
A pártjának minden szavazóját	2010	9,6	22,1	12,3	15,6	13,1
	2014	3,6	2	8,3	2,4	4,2
Egy bizonyos társadalmi csoport tagjait	2010	5,7	1,2	8,2	9,4	5,5
	2014	6,4	4,1	0	11,9	6,3
Az ország valamennyi állampolgárát	2010	31,3	24,4	42,5	43,8	32,8
	2014	43,6	53,1	50	52,4	47,5

Forrás: CCS, Adatbázis

Az adatokat a részérdekek által vezérelt politika általános elutasításaként is értelmezhetjük, amit az is alátámaszt, hogy a polgárok nagy többsége egyetértett azzal a kijelentéssel, hogy „A törvényhozás túlságosan függ néhány érdekcsoporttól”. 2009-ben és 2010-ben is a választók hozzávetőlegesen háromnegyede értett ezzel egyet és csupán tíz százaléknál kevesebben nem fogadták el az állítást, továbbá minden párt szavazótáborában egyértelműen a kijelentést elfogadók voltak túlsúlyban.¹⁸ A jelöltek is hasonló véleményen voltak ezzel kapcsolatosan, bár körükben a válaszok megoszlása nem volt ennyire szélsőséges.¹⁹ A vesztes jelöltek viszont sokkal inkább azonosultak az állítással: háromnegyedük fogadta azt el és csupán négy százalék vonta kétségbe. A megválasztott képviselők viszont másképp viszonyultak az Országgyűléshez, csak negyedük fogadta el ezt a kijelentést. Ezek az arányok 2014-ben is nagyjából hasonlóak maradtak, és a különbség mindkét évben statisztikailag szignifikáns volt ($p < 0,01$).

Akárcsak a választási eredmény szerinti elemzés, a pártok szerinti bontás (5. táblázat felső része) is igen lényeges eltéréseket mutat e téren. 2010-ben csak a Fideszben volt viszonylag kiegyensúlyozott a kétféle válasz aránya, míg az MSzP-ben a jelöltek kétharmada, a Jobbikban

18 Ennek ellenére 2010-ben a pártok közötti különbségek statisztikailag szignifikánsak ($p < 0,05$), az MSzP-LMP párosítást kivéve. Az adatok enyhe kapcsolatot sejtetnek a pártoknak a bal-jobb tengelyen elfoglalt pozíciójával: 2010-ben az MSzP és az LMP szavazói fogadták el legkevésbé a kijelentést (előbbieket 64, utóbbiakat 65 százalékban, míg a fideszesek 79, a jobbikosok 82 százaléka egyetértett az állítással). 2009-ben szintén az MSzP szavazói körében találjuk a legalacsonyabb elfogadási arányt (75 százalék, szemben a fideszesek 79 és a jobbikosok 90 százalékával, az LMP-t ebben az évben még nem mérték). A 2009-es különbségek közül csak az MSzP és a Jobbik közötti szignifikáns statisztikailag ($p < 0,01$), a Fidesz és a Jobbik közötti pedig marginálisan az ($p < 0,1$).

19 A kérdést ötfokú Likert-skálán mértük.

és az LMP-ben pedig majdnem mindenki úgy vélekedett, hogy az érdekcsoportok túlzott befolyással rendelkeznek. 2014-ben ezzel szemben a fideszeseknek már csak hatoda értett egyet, az MSzP-ek pedig ebben a tekintetben is felzárkóztak a két *establishment*-ellenes párt mellé, amelyek körében továbbra is szinte konszenzuális volt a kijelentés támogatottsága.

5. táblázat. A törvényhozás túlságosan függ néhány érdekcsoporttól. Egyetértők és egyet nem értők százalékos aránya, pártok és választási eredmény szerint

	Év		Fidesz-KDNP	MSzP	Jobbik	LMP	összesen
Jelöltek	2010	egyetért	40,5	63,1	93,2	96,9	58,5
		nem ért egyet	28	2,4	4,1	0	16,6
	2014	egyetért	17,4	81,6	100,0	93	56,3
		nem ért egyet	65,1	6,1	0	2,3	31,7
Győztesek	2010	egyetért	19	33,3	100	100*	25,2
		nem ért egyet	46,3	22,2	0	0*	41,7
	2014	egyetért	9,2	76,9	100*	100*	25
		nem ért egyet	61,5	7,7	0*	0*	50
Vesztesek	2010	egyetért	64	66,7	92,5	96,7	74,9
		nem ért egyet	8,1	0	4,5	0	4,2
	2014	egyetért	29,5	83,3	100	92,9	73,1
		nem ért egyet	70,5	5,6	0	2,4	21,8

Forrás: CCS, Adatbázis

A pártok és választási eredmény szerinti szimultán bontásból (5. táblázat alsó része) arra lehet következtetni, hogy az előbbi változó hatása erősödik az utóbbi kárára. Egyrészt az alacsony elemszám ellenére is eléggé egyértelmű, hogy a két *establishment*-ellenes pártban egyik évben sincs különbség a győztesek és vesztesek véleménye között, a kijelentés elfogadottsága mondhatni konszenzuális. Másrészt a Fideszben és az MSzP-ben végbement változások is a párthovatartozás jelentőségének növekedését és a választási eredmény hatásának csökkenését mutatják. Ugyan mindkét pártban mindkét évben a vesztesek nagyobb befolyást tulajdonítottak az érdekcsoportoknak, a mintázatok a homogeneitás irányába mozdultak el. 2010-ben a Fideszben a vesztesek közel kétharmada értett egyet az állítással, a győzteseknek pedig alig egyötöde. 2014-re mindkét csoportban kisebbségbe kerültek a kijelentéssel egyetértők, és véleményük is közeledett egymáshoz. Az MSzP-ben az arányok 2010-ben még a hasonlítottak a Fideszben látottakhoz: a vesztesek kétharmada, a győztesek egyharmada értett egyet az állítással. 2014-re mindkét alcsoport véleménye lényegesen negatívabbá vált, de főleg a győzteseké, így a különbségek szinte eltűntek:

immár a vesztesek és a győztesek is közel négyötöd arányban értettek egyet azzal, hogy az Országgyűlést érdekcsoportok befolyásolják.²⁰ Akárcsak az intézményekkel való elégedettség esetében, a Jobbik és az LMP jelöltjeinek következetesen borús véleménye e kérdés esetében is az *establishment*-ellenes pártok specifikumának tekinthető. Az pedig, hogy négy év ellenzéki séget követően az MSzP-sek attitűdjei is ehhez a mintázathoz idomultak, míg a Fideszben szinte egyöntetűvé vált a kijelentés elutasítása, ismét a kormány-ellenzék státusz erőteljes hatását tükrözi. Sajnos, elemzésünknek gátat szab az a tény, hogy az állampolgárokra vonatkozó adatfelvételek mindkét hulláma a Fidesz 2010-es győzelme előtt készült (míg mindkét elitminta a kormányváltás utáni időszakból származik), így nem áll módunkban megvizsgálni, hogy az elit körében tapasztalt igen gyökeres attitűdváltozás hogyan csapódott le a választóközönségben.

A PÁRTOK

Az, hogy a pártok szavazótábora a képviselőlet fókuszát illetően a rangsor alsó felében helyezkedik el, ellentmond a politikai pártoknak a magyar politikában játszott központi szerepének (Enyedi és Tóka 2007). Úgy tűnik, a lakosság körében uralkodó pártellenes hangulat a politikusok diskurzusára is hatással van. Ezt megerősíti az a tény is, hogy a jelöltek nagy többsége úgy vélekedett, hogy a képviselőnek a választói akaratot kell követnie és nem a pártakat, ha a kettő között ellentét feszül. Sőt, az ekképp vélekedők aránya 2014-re még nőtt is (lásd a 6. táblázatot). A vesztesek és győztesek azonban egyértelműen különböznek e tekintetben. Előbbiek esetében a mérleg mindkét felmérésben a választói irányába billent (2010-ben 6:4, 2014-ben pedig 8:2 arányban). Utóbbiak esetében 2010-ben a megoszlás a vesztesekéhez volt hasonló (58 százalék a népakarat mellett), 2014-ben viszont már nagyjából egyformán hajlottak mindkét irányba. A különbség a két alcsoport között statisztikailag csak 2014-ben volt szignifikáns ($p < 0,01$). Az alcsoportok vizsgálata arra is rávilágít, hogy a pártellenes érzelmek növekedése 2010 és 2014 között kizárólag a vesztes jelölteknek tudható be.

6. táblázat. Válaszok a pártfegyelem és a választói akarat dilemmájára (százalékok)

Mi szerint kellene a képviselőnek szavaznia	Jelöltek		Győztesek		Vesztesek	
	2010	2014	2010	2014	2010	2014
a frakció álláspontja	39,9	26	42,2	47,4	39	16,7
a választók álláspontja	60,1	74	57,8	52,6	61	83,3

Forrás: CCS, Adatbázis

20 2010-ben a győztesek és vesztesek közötti különbség a Fideszben és az MSzP-ben is statisztikailag szignifikáns ($p < 0,01$), 2014-ben csak a Fideszben marad az.

A pártok szerinti bontásból (7. táblázat) az látszik, hogy mindkét évben a Fideszben a legkiegyenlítettőbb a megoszlás. Az MSZP 2010-ben még a Fideszhez hasonlít (enyhe többség a népakarat mellett), ám 2014-ben már a szocialista jelöltek 85 százaléka foglal állást a népakarat mellett. Ezzel az MSZP e téren is a Jobbikhoz és az LMP-hez válik hasonlóvá, amelyek jelöltjei mindkét évben 80 százalék fölötti arányban a választói akarat primátusa mellett foglaltak állást. Míg 2010-ben csupán a két *mainstream* és a két *establishment*-ellenes párt között nem szignifikáns statisztikailag a különbség, 2014-ben a Fidesz már mindhárom másik párttól szignifikánsan eltér ($p < 0,01$), az ellenzéki oldalon viszont a különbségek statisztikailag nem relevánsak.

7. táblázat. A választói akaratot a pártakat elé helyezők aránya a pártokban, választási eredmény szerint

	Év	Fidesz-KDNP	MSZP	Jobbik	LMP	összesen
Jelöltek	2010	50,2	52,9	89,0	80,0	60,2
	2014	59,6	85,1	88,0	85,4	73,7
Győztesek	2010	59,2	25,0	71,4*	50,0*	57,5
	2014	44,4	72,7	100,0	100,0*	52,9
Vesztesek	2010	41,5	55,3	90,9	81,5	61,1
	2014	74,5	88,9	91,3	85,0	82,8

Forrás: CCS, Adatbázis

Ismét felvetődik a kérdés, hogy a választási eredmény hatása, pártspecifikus tényezők, vagy pedig a kormány-ellenzék viszony áll-e az eltérések mögött. A kettős bontás révén kirajzolódó kép az előző kérdéshez képest kevésbé egyértelmű, és mindhárom változó hatását alátámasztani látszik. A pártspecifikus tényező hatása abból látható, hogy a két *establishment*-ellenes párt vesztes és győztes jelöltjei egyaránt hajlamosabbak a populista álláspontot választani, mint a Fidesz vagy az MSZP politikusai. A kormány-ellenzék hatás mellett szól, hogy 2010-ben a képviselők körében csak az MSZP-sek, 2014-ben csak a fideszesek között vannak többségben a párt akaratát előbbre valónak tartó elitisták, vagyis éppen azokban a pártokban, amelyek az előző ciklusban kormányon voltak.²¹ Továbbá az MSZP jelöltjeinek attitűdváltozásai is ezt támasztják alá: 2010-ben az MSZP-ben a győzte-

21 A népakarat-pártfegyelem dichotómia a jelöltek politikai tapasztalatával is összefügg. Mindkét évben azok a jelöltek, akik az előző ciklusban parlamenti képviselők voltak, nagyobb arányban választották a pártfegyelem primátusát (2010-ben 49 százalék a 39 százalékhoz, 2014-ben 46 százalék a 18-hoz. A khí-négyzet próbák tanúsága szerint 2010-ben a különbség csak marginálisan szignifikáns ($p=0,1$), 2014-ben viszont egyértelműen az ($p < 0,01$)).

sek háromnegyede még döntően a pártfegyelem mellett foglal állást, négyévnyi ellenzéki politizálást követően viszont már ennek fordítottját látjuk.

A szocialista vesztesek körében ezzel szemben mindkét évben a népakarat-pártiak vannak többségben, 2014-re arányuk szinte 90 százalékra nő. Ez az eredmény már nem csak az ellenzékbe kerülés hatásról tanúskodik, hanem az egyéni választási siker hatását is kidomborítja, miszerint a vesztesek populistábbak. Az LMP és a Jobbik esetében viszont a vesztesek és győztesek különbsége jóval kisebb, a Fideszben pedig csak 2014-ben érvényesül a vesztesek erőteljesebb populizmusa (ekkor a vesztes fideszesek háromnegyede, a győztesek kevesebb, mint fele foglal állást a népakarat mellett), 2010-ben ugyanis a populista opció érdekes módon éppen a győztes fideszesek körében volt népszerűbb.²² Ez a látszólag nehezen megmagyarázható eredmény talán azzal állhat összefüggésben, hogy a győztes jelöltek nagyobb szerepet vállaltak pártjuk 2010 előtt folytatott erőteljes populista politizálásában. Ezt látszik alátámasztani az a tény, hogy a Fidesz 2010-es vesztesei között egyetlen olyan jelöltek sem találunk, aki az előző ciklusban parlamenti képviselő volt, míg a győztesek 43 százaléka korábban is az Országgyűlés tagja volt.

A Magyarországra jellemző erős pártkormányzat tényét sokkal jobban visszatükrözik az arra a kérdésre adott válaszok, amely a jelöltek személyes véleményét és a párt preferenciáit állította szembe (lásd a 8. táblázatot). 2010-ben enyhe többségben voltak azok a jelöltek, akik hajlandóak voltak saját véleményüket feladni a párt akaratával szemben, míg 2014-ben a megoszlás igen kiegyensúlyozott volt. Ugyanakkor a vesztes jelöltek mindkét évben szignifikáns módon kevésbé lelkesedtek a pártfegyelemért.²³ Ebben az esetben lehetőségünk van az állampolgárok véleményével való összehasonlításra is. A 2009-es felmérés a választókat is szembesítette ezzel a dilemmával, viszont több válaszlehetőséget kínált, beleértve a „nem tudom” és a „témától függ” opciókat. Utóbbiakat figyelmen kívül hagyva a lelkiismereti szavazást előnyben részesítők aránya 84 százalék volt a pártakat primátusát elismerők 16 százalékához képest. Ez azt jelenti, hogy a képviselők egy nagyon erős pártellenes kultúrával mennek szembe amikor elfogadják a parlamenti frakció elsőbbségét.

22 A khí-négyzet próbák azt mutatják, hogy a győztesek és vesztesek közötti különbség mindkét évben a Fideszben a legerősebb ($p < 0,01$), ám amint láthattuk, a kapcsolat iránya a két évben ellentétes. Ezzel szemben az MSzP-ben és a Jobbikban a különbség iránya konstans, viszont a kapcsolat 2010-ben csak marginálisan szignifikáns ($p = 0,1$), 2014-ben pedig egyáltalán nem az (továbbá a Jobbikban 2014-ben az összehasonlítás fenntartásokkal kezelendő a győztesek alacsony száma miatt).

23 2010-ben $p < 0,05$, 2014-ben $p < 0,01$.

8. táblázat. Válaszok a pártfegyelem és a személyes vélemény dilemmájára (százalékok)

Mi szerint kellene a képviselőnek szavaznia	Jelöltek		Győztesek		Vesztesek	
	2010	2014	2010	2014	2010	2014
a saját álláspontja	40,5	49,3	32,9	32,4	43,7	56,9
a frakció álláspontja	59,5	50,7	67,1	67,6	56,3	43,1

Forrás: CCS, Adatbázis

A lelkiismereti szavazás iránti preferencia minden párt szavozótáborában túlnyomó többségben volt (Fidesz 85, MSzP 75 százalék, Jobbik 81 százalék²⁴). A jelöltek körében a helyzet bonyolultabb. A Fidesz politikusainak nagyjából kétharmada mindkét évben a pártfegyelmet választotta, a Jobbik jelöltjei megközelítőleg egyforma arányban foglaltak állást mindkét lehetőség mellett, az LMP-ek pedig túlnyomórészt a lelkiismereti szavazást (bár 2010-ban némileg magasabb arányban).²⁵ Ezek az eredmények a pártspecifikus hatást támasztják alá. Az MSzP esetében azonban az arányok négyévnyi ellenzéki politizálást követően megváltoztak. Míg 2010-ben a megoszlás hajszára pontosan megegyezett a Fideszben tapasztalttal (kétharmad a pártfegyelem javára), 2014-ben már egy igen kiegyenlített megoszlást látunk, amelyben vékony többségben vannak a saját véleményt preferálók (51:49). A szocialistákra vonatkozó adatok tehát ebben az esetben is az ellenzékbe kerülés hatását támasztják alá, de összességében e kérdés esetében a pártspecifikus hatás (ami vélhetően a *mainstream* pártokra jellemző erősebb pártfegyelmet tükrözi) fontosabbnak tűnik a kormány-ellenzék dichotómiánál.

Mindent egybevetve azonban az előző kérdésekhez képest mind a pártspecifikus, mind a kormány-ellenzék hatás gyengébbnek tűnik. A Jobbik e kérdésben sokkal közelebb áll a Fideszhez és az MSzP-hez, így ha egyáltalán beszélhetünk *establishment*-ellenes pólusról, akkor azt csak az LMP (és az Együtt-PM) alkotja. 2014-re az MSzP ugyan elmozdul valamelyest a másik két ellenzéki párt irányába, ám közel sem annyira, mint egyéb vizsgált kérdésekben. Ugyanakkor az LMP az ellenkező irányba indul el. A Jobbik kevésbé markánsan pártellenes álláspontja, valamint az MSzP és az LMP kisebb mértékű elmozdulásai miatt a politikai elit talán ebben a kérdésben tekinthető a legkevésbé polarizáltnak 2014-ben.²⁶

24 Ennek ellenére a Fidesz és az MSzP közötti különbség statisztikailag szignifikáns ($p < 0,01$).

25 2014-ben az Együtt-PM jelöltjeinek attitűdjei még az LMP-ekénél is pártellenesebbek voltak (85 százalékuk szerint a képviselő saját véleménye felülírhatja a pártakatot).

26 2010-ben a Fidesz és az MSzP közötti különbség kivételével a pártok összes többi párosítása statisztikailag szignifikáns eltéréseket mutat (az MSzP-Jobbik páros kivételével ($p < 0,05$)) az összes többi különbség szignifikanciája $p < 0,01$). 2014-ben csupán a Fidesz és az LMP közti különbség éri el a statisztikai szignifikanciát ($p < 0,01$).

9. táblázat. A pártakat a saját véleményük elé helyezők aránya a pártokban, választási eredmény szerint

	Év	Fidesz-KDNP	MSzP	Jobbik	LMP	összesen
Jelöltek	2010	65,9	65,9	49,3	22,6	59,4
	2014	62	48,9	48	35,7	50,6
Győztesek	2010	69,6	66,7	57,1	0*	68,1
	2014	73,7	63,6	50,0*	0*	68,5
Vesztesek	2010	62,6	67,1	48,5	24,1	56,5
	2014	50	44,4	47,8	36,6	42,9

Forrás: CCS, Adatbázis

A pártok és választási eredmény szerinti szimultán bontás (9. táblázat) alapján az is megállapítható, hogy a vesztesek a párthovatartozás szerint kontrollálva is valamivel pártellenesebbek maradnak, ám statisztikailag a különbség csak a Fidesz esetében szignifikáns és csak 2014-ben. A szocialisták esetében az is látható, hogy a pártfegyelem kétségbe vonása 2014-ben nagyrészt a vesztesek attitűdjeinek tulajdonítható. Összességében tehát elmondható, hogy a pártfegyelmet a választók álláspontjával összevető kérdéshez képest e dilemma esetén mindhárom hatás gyengébb.

Szintén a pártok szerepével kapcsolatos attitűdöket világitja meg az a kijelentés, hogy „A pártok jelentik a polgárok és az állam között a kapcsolatot”.²⁷ 2009-ben és 2010-ben az állampolgárok relatív többsége elismerte a pártoknak ezt a szerepét (39 százalék a 25 százalékkal szemben, illetve 43 százalék a 23 százalékkal szemben).²⁸ Érdekes módon a politikusok válaszaiból egy borúsabb kép rajzolódott ki, legalábbis 2010-ben. Ahogyan az előbbi kérdések kapcsán is, ezúttal is az alcsoportok közötti különbségben keresendő a magyarázat. A győztesek valójában pozitívabban vélekedtek a pártokról, míg a vesztesek relatív többsége elutasította a közvetítői szerepüket. Úgy tűnik tehát, hogy a szkepticizmus melegágyát nem a lakosság körében kell keresnünk, hanem a politikusok alsó rétegeiben. 2014-re a jelöltek között csökkent a pártokkal szembeni ellenszenv (ebben az évben a lakosságtól ezt nem kérdeztük meg), és a győztesek és vesztesek közötti különbségek is eltűntek.²⁹

A pártok közötti különbségek (10. táblázat) azonban ebben a kérdésben is relevánsak. 2010-ben egyedül a Fideszben voltak többségben a kijelentéssel egyetértők, a többi párt-

27 A kérdést ötfokú Likert-skálán mértük.

28 A szavazótáborok szerint bontott eredmények talán egy kivétellel nem különböznek jelentősen az átlagtól. 2010-ben a kormányzó MSzP szavazói körében az átlagosnál mintegy tíz százalékponttal magasabb volt a kijelentés elfogadottsága (52,5 százalék), elutasíthatósága pedig hasonlóképpen alacsonyabb (12,9 százalék).

29 A khf-négyzet próba szerint 2010-ben a győztesek és vesztesek attitűdjei közti különbségek szignifikánsak ($p < 0,01$), 2014-ben azonban már nem.

ban inkább az elutasítás volt jellemző, főképp az MSzP-ben. A khí-négyszeg próbák szerint nem a Fidesz, hanem az MSzP különbözött a leginkább a többi párttól.³⁰ 2014-re a kép igen jelentősen megváltozik. Ekkor a Fideszben már kétharmad fölötti támogatottsága van a kijelentésnek, de az LMP kivételével a többi párt jelöltjei is nagyobb arányban értenek egyet a pártok közvetítő szerepével, mint ahányan elvetik azt. Ekkor már a Fidesz min-tázatai tekinthetők valóban sajátosnak, a többi párt ugyanis nem különbözik egymástól statisztikailag szignifikáns módon.³¹

10. táblázat. A pártok közvetítő szerepéről vallott nézetek
párthovatartozás és választási eredmény szerint

	Év		Fidesz-KDNP	MSzP	Jobbik	LMP	összesen
Jelöltek	2010	egyétért	37,0	14,0	29,7	30,3	30,5
		nem ért egyet	26,1	43,0	32,4	42,4	31,9
	2014	egyétért	70,5	42,2	40,0	25,6	52,4
		nem ért egyet	4,8	31,1	24,0	46,5	19,7
Győztesek	2010	egyétért	41,2	33,3	37,5	0*	40,1
		nem ért egyet	21	33,3	25	100*	22,6
	2014	egyétért	59	23,1	50*	0*	51,3
		nem ért egyet	8,2	46,2	0*	100*	16,3
Vesztesek	2010	egyétért	32,4	10,7	28,8	29	25,4
		nem ért egyet	31,5	44,0	33,3	41,9	36,4
	2014	egyétért	86,4	50	39,1	25,6	52,3
		nem ért egyet	0	25	26,1	46,5	22,6

Forrás: CCS, Adatbázis

2010-ben a két változó szerinti szimultán bontás után a választási eredmény hatása már egyik pártban sem szignifikáns statisztikailag, bár minden pártban a vesztesek alacsonyabb arányban értettek egyet a pártok közvetítő szerepével, illetve magasabb arányban utasították el azt (kivéve az LMP-t, amely esetében túl kevés győztesünk van egy értelmes összehasonlításhoz). A 2014-es eredmények azonban teljesen mást mutatnak. Bár az egy-változós, választási eredmény szerinti bontás első látásra nem tárt fel jelentős különbségeket a győztes és vesztes jelöltek között ebben az évben, a szimultán bontás árnyalja a

30 2010-ben a Fidesz és az MSzP közti különbség $p < 0,01$ szinten, az MSzP-Jobbik különbség $p < 0,05$ szinten volt szignifikáns. Az LMP és a szocialisták közti különbség csak marginálisan volt szignifikáns ($p < 0,1$). A többi különbség nem érte el a statisztikai szignifikanciát.

31 A Fidesz 2014-ben mindhárom másik párttól $p < 0,01$ szinten különbözik.

képet. A pártok megítélésének javulása minden pártban a vesztesek attitűdváltozásának köszönhető elsősorban (kivéve az LMP-t, amelyben nem következett be változás 2010-hez képest). Továbbá, míg a Fideszben és a Jobbikban a győztesek és a vesztesek is inkább egyetértettek a közvetítő szereppel, az MSZP-ben ez csak a vesztesekre igaz, a győztesek éppen az ellenkező irányba mozdultak el: kétszer annyian utasítják el a közvetítő szerepet, mint ahányan egyetértenek vele. Mindazonáltal, a jelöltek két alcsoportja közti különbség 2014-ben csak a Fideszben éri el a statisztikai szignifikanciát ($p < 0,01$), az MSZP-ben csupán marginálisan az ($p \approx 0,1$).

A közvetítői szerep következetes elutasítása az LMP jelöltjei körében pártspecifikus populista vonásnak tűnik, és az előző kérdésben tapasztalt mintázathoz hasonlóan jól beleillik a bázisdemokrácia filozófiájába. Ezen a megállapításon túl azonban a három lehetséges hatás egyikére sem találunk egyértelmű bizonyítékot. A győztes-vesztes dichotómia hatása a két választás után ellentétes előjelű, és a párthovatartozás kontrollálását követően jóformán csak a Fidesz 2014-es értékei esetében szignifikáns. Az MSZP viszonylagos különállása miatt 2010-ben (a többi párt nem különbözött szignifikánsan) a mintázat nem igazán illeszkedik a *mainstream vs. establishment*-ellenes felosztásba. Ez vélhetően az előző ciklus öröksége lehet, vagyis inkább a kormány-ellenzék hatásnak tudható be, amit az is megerősíteni látszik, hogy 2014-ben az MSZP-ben és a Jobbikban lényegesen magasabb a populisták aránya, mint a Fideszben. Viszont az a tény, hogy a két nagyobb ellenzéki párt egyformán elitista irányba mozdult el két választás között, meglepő eredmény, ami nehezen magyarázható a kormány-ellenzék hatással. A változás tendenciája talán annak a jele, hogy a 2010-es „forradalmi” állapotokat 2014-re egyfajta konszolidáció követte. A Jobbik esetében pedig az intézményesülés folyamatát is tükrözik a válaszok.

KÉPVISELET-FELFOGÁSOK

Az attitűdökben tükröződő normatív képviseleti modelleket több szinten vizsgáltuk. Elsősorban feltettük a polgároknak és a politikusoknak a következő kérdést: „Ön szerint egy kormánynek a döntései során a válaszlapon szereplők közül melyiket kell elsősorban figyelembe vennie? 1. Azt, hogy mit ígért választási programjában (*ígéret*). 2. Azt, hogy az adott helyzetben mit tart leginkább helyesnek (*szabad mandátum*). 3. Azt, hogy az emberek többsége mivel értene leginkább egyet (*reszponzivitás*)?” A kérdésben ugyan a kormányra történt utalás és nem a képviselőkre, mindemellett alkalmas a választói ellenőrzés, illetve a politikusi autonómia kérdéskörének megragadására. Ezeket az attitűdöket az *ex ante* vagy *ex post* kontrollmechanizmusok iránti preferenciákként is értelmezhetjük, a programokra való hivatkozás ugyanis az előbbi, a politikus saját helyzetmegítélése pedig az utóbbi típusú logikába illeszkedik. (A közvéleményre való hivatkozás nem illeszkedik jól ebbe a dichotómiába.)

Mielőtt kiértékelnénk az adatokat, vessünk egy pillantást a kontextusra. 2010-ben a Fidesz egy rövid, meglehetősen elvont és homályos programmal jelentkezett, amelyben

jóformán szó sem esett azokról a mélyreható reformokról, amiket később kormánypártként megvalósítottak. 2014-ben a Fidesz története során először nem is adott ki választási programot. A miniszterelnök csupán annyit ígért: „Folytatjuk”.

Ahogy az 11. táblázatban³² látható, 2009-ben a választók a három alternatív modellt nagyjából egyforma arányban részesítették előnyben. Az ígéretek valamivel népszerűbbek voltak a politikusok személyes megítélésénél. A közvéleménnyel való egyezés volt a legkevésbé elfogadott eljárás, ami úgy is értelmezhető, hogy a népek fenntartásai vannak a „néppel” szemben.

11. táblázat. Mit kell egy kormánynak elsősorban figyelembe vennie? (százalékok)

	Polgárok		Jelöltek		Győztesek		Vesztesek	
	2009	2014	2010	2014	2010	2014	2010	2014
Ígéret	38	30,7	26,5	19,2	28,3	15,4	25,8	21,3
Politikusi helyzetmegítélés	33,4	41,1	57,2	55,1	51,4	71,8	60,1	47
Közvélemény	28	28,1	16,3	25,7	20,3	12,8	14,1	31,7

Forrás: CCS, Adatbázis, MVP, Adatbázis és Törésvonalak, Adatbázis

Az állampolgárokkal ellentétben az elit 2010-ben és 2014-ben is a politikusi helyzetmegítélést tartotta a döntéshozatal legjobb vezérlőelvének. 2014-re már a választók is felsorakoztak a politikusok mögé, ekkor már ők is a politikusok megítélésében bíztak a legnagyobb arányban. Úgy tűnik tehát, hogy ez az elitistább felfogás „leszivárgott” a hétköznapi emberek világába is. A legnagyobb visszaesés ugyanakkor a programok, az ígéretek esetében figyelhető meg a polgárok körében. A változások mindemellett nem számottevők, a három modell támogatottsága a választók között továbbra is viszonylag kiegyenlített.

Látható az is, hogy az adatfelvétel mindkét hullámában az állampolgárok nagyobb arányban hivatkoztak a pártprogramokra, mint a politikusok. A 2010 és 2014 közötti különbség azonban a polgárok körében is a programok relevanciájának csökkenését és a megválasztottak szerepének növekedését mutatja. A közvéleményre való hivatkozások mintázata ugyanakkor komplexebb: míg a polgárok között az ezt az opciót választók aránya változatlan maradt, az elitek körében nőtt ennek a modellnek a támogatottsága. Úgy tűnik, ha a politikusok választhatnak az alulról felfele irányuló inputok két változata közül, akkor inkább a közvéleményt részesítik előnyben saját korábbi ígéreteikkel szemben.

A győztesek és vesztesek közti különbségek e kérdés tekintetében kevésbé egyértelműek, mint a korábban tárgyalt blokkoknál. A 2010-es választás vesztesei túlnyomórészt a szabad mandátum modelljét preferálták, 2014 vesztesei körében azonban már kiegyenlí-

32 A „nem tudom” válaszokat (amelyek aránya egy esetben sem érte el a tíz százalékot) kizártuk az elemzésből.

tettebb a válaszok megoszlása, a közvéleményt figyelembe vevők aránya pedig kifejezetten nőtt. A megválasztott képviselők attitűdjei viszont az ellenkező irányba mozdultak el: 2014-ben sokkal inkább az elitista modell mellett foglaltak állást.³³ Tehát bárminemű demokratikus-populista meggyőződéseket vallottak is a képviselők korábban a kormányok mozgásterére vonatkozóan, ezek 2014-re elpárologni látszanak. A győztesek és vesztesek szerinti bontás szintén azt mutatja, hogy a jelöltek nagyobb tisztelete a közvélemény iránt kizárólag a veszteseknek tudható be, a képviselők ugyanis éppen az ellenkező irányba mozdultak el.

Az eredményekből az következik, hogy a politikusok inkább az *ex post* logikát részesítik előnyben, az állampolgárok viszont megosztottabbak, bár ők is ebbe az irányba mozdultak el a két felmérés időpontja között. Az állampolgárok orientációiról további közvetlen információkkal is rendelkezünk. Azt kérdeztük meg tőlük, hogy a választásokon azon az alapon szavaznak-e inkább, hogy a pártok milyen teljesítményt nyújtottak akkor, amikor kormányon voltak, vagy inkább azon, hogy milyen az „elképzelésük, programjuk” a jövőre nézve.³⁴ 2009-ben a korábbi teljesítmény kerekedett felül 52:48 arányban, 2014-re az arány 62:38-ra változott. Úgy tűnik, a teljesítményt biztosabb alapnak tartják a polgárok az ígéretekénél.

Kézenfekvőnek tűnik az a feltételezés, hogy ezek a válaszok bizonyos normákhoz kapcsolódnak: vagyis azt várhatnánk, hogy azok vallják azt, hogy a pártprogramok alapján szavaznak, akik úgy vélik, hogy a politikusoknak ígéreteik alapján kellene eljárniuk. A két dimenzió között azonban nem sikerült kapcsolatot kimutatni. Csak változásuk irányát illetően találtunk összefüggést: 2010 és 2014 között a programok szerepe a képviseletet megalapozó és a pártválasztást elősegítő tényezőként egyaránt lecsökkent.

Szavazótáborok szerint bontva sem tárulnak fel nagyon nagy különbségek a polgárok körében. 2009-ben a Fidesz választói között a három képviseleti modell támogatottsága nagyon közel áll az átlaghoz, az MSZP-sek körében a politikusi helyzetmegítélés támogatottsága valamivel magasabb, a közvéleményé valamivel alacsonyabb volt, a jobbkiosok körében pedig a program primátusát láthattuk, míg a helyzetmegítélés kevésbé volt elfogadott. A három modell viszonylagos egyensúlya 2014-ben is megmarad, bár a politikusi helyzetmegítélés minden párt esetében népszerűbbé válik és a Jobbik szavazótáborának kivételével mindenhol ez lesz a legnagyobb arányban választott opció. (Azt is érdemes kiemelni, hogy az LMP szavazói között kiemelkedő a helyzetmegítélést preferálók aránya, körükben ez az opció népszerűbbnek bizonyult, mint a másik kettő együttvéve).³⁵

33 A khí-négyzet próbak szerint a győztesek és vesztesek csak 2014-ben különböztek szignifikáns módon ($p < 0,01$), 2010-ben nem.

34 Az „ígéret” szót itt negatív konnotáció miatt nem használhattuk (pl. „üres”, „be nem váltott” ígéret). Ehelyett a mondat a politikusok „elképzeléseire”, „programjára” utalt.

35 2009-ben az MSZP szavazói a Fidesz és a Jobbik támogatóitól is szignifikánsan különböznek ($p < 0,01$), a két jobboldali párt szavazótáborra közti különbség viszont statisztikailag nem releváns. 2014-ben csak az MSZP és a Jobbik szavazói között szignifikáns a különbség.

12. táblázat. Mit kell egy kormánynak elsősorban figyelembe vennie, pártok és választási sikeresség szerinti bontás

		Év	Fidesz- KDNP	MSzP	Jobbik	LMP	összesen
Polgárok	Ígéret	2009	37,3	33,5	42,4		39,1
		2014	29,1	24,1	37,1	26,3	30,7
	Politikusi helyzet- megítélés	2009	32,9	44,3	25,9		33,3
		2014	43,7	46,8	36,4	52,6	41,2
	Közvélemény	2009	29,8	22,2	31,8		27,6
		2014	27,2	29,1	26,5	21,1	28,1
Jelöltek	Ígéret	2010	20,8	30,2	45,2	29	27,4
		2014	14,4	10,6	48	26,2	19,2
	Politikusi helyzet- megítélés	2010	64,6	58,1	26	61,3	56,5
		2014	57,7	57,4	24	59,5	55
	Közvélemény	2010	14,6	11,6	28,8	9,7	16
		2014	27,9	31,9	28	14,3	25,8
Győztesek	Ígéret	2010	32	10	42,9	50*	31,3
		2014	16,4	9,1	0*	0*	15,4
	Politikusi helyzet- megítélés	2010	47,7	80,0	57,1	50*	50,3
		2014	73,8	63,6	50*	100*	70,5
	Közvélemény	2010	20,3	10	0	0*	18,4
		2014	9,8	27,3	50*	0*	14,1
Vesztesek	Ígéret	2010	8,1	33,3	45,5	30	25,9
		2014	12	11,1	50	26,8	21
	Politikusi helyzet- megítélés	2010	83,8	56	24,2	60	59,9
		2014	38	55,6	22,7	58,5	47,5
	Közvélemény	2010	8,1	10,7	30,3	10	14,2
		2014	50	33,3	27,3	14,6	31,5

Forrás: CCS, Adatbázis, MVP, Adatbázis és Törésvonalak, Adatbázis

A jelöltek preferenciáinak pártok szerinti bontása azt mutatja, hogy a helyzetmegítélés favorizálása a Jobbikra nem érvényes, sőt, a radikális jobboldali párt politikusai mindkét választást követően ezt a lehetőséget jelölték meg legalacsonyabb arányban. Ehelyett a jobbosok az ígéretek primátusában hisznek, mindekét évben közel felük választotta ezt a képviselői modellt. A korábban tett megállapítást a közvélemény felértékelődéséről pedig

azzal finomíthatjuk, hogy a Jobbik jelöltjeinek körében már 2010-ben is hasonló támogatottsággal bírt ez az opció, mint ami 2014-re (az LMP kivételével) általánosan jellemzővé vált.³⁶

A párt és választási eredmény szerinti szimultán bontás (12. táblázat) alapján elmondható, hogy a győztesek körében minden pártban a politikusi helyzetmegítélés a legnépszerűbb opció. Ugyanakkor az is látszik, hogy míg 2010-ben az MSzP-ek között volt a legmagasabb ez az arány, 2014-re már a Fideszben, ami ismét az előző ciklus kormány-ellenlék dinamikájának, a párt kormányzási tapasztalatának a hatását tükrözi.³⁷

Nehezebben értelmezhető az az eredmény, hogy 2010 fideszes vesztesei körében sokkal magasabb a politikusi helyzetmegítélést választók aránya, mint a párt győztesei között. 2014-ben a Fidesz vesztesei már a közvéleményt választják legmagasabb arányban (pontosan a felük jelölte meg ezt az opciót). Ezzel szemben az MSzP-ben a vesztesek mindkét évben a helyzetmegítélést preferálják, bár valamivel alacsonyabb arányban, mint a győztesek. A Jobbik győztesei és vesztesei ugyan egyforma arányban jelölték meg az ígéretek modelljét, viszont előbbieik körében a helyzetmegítélés volt a leginkább választott opció, míg a közvéleményt senki nem említette közülük,³⁸ utóbbiak ellenben a közvéleményt fontosabbnak tartották a helyzetmegítélésnél. Az MSzP és a Jobbik jelöltjeinek választási eredmény szerinti bontása tehát arra utal, hogy a vesztesek valamivel hajlamosabbak az alulról felfele irányuló képviseleti felfogásokat támogatni, mint a győztesek, a Fidesz 2010-es mintázata azonban nem illeszkedik ehhez a modellhez.³⁹

Bár a jelöltek válasza a felülről lefele irányuló képviselet-felfogások dominanciájáról árulkodnak, ez nem jelenti azt, hogy felvállalnának egy nyíltan elitista hozzáállást. Amikor azt a klasszikus kérdést tettük fel nekik, hogy mi a helyes döntés akkor, ha a választók akarata ellenkezik a saját véleményükkel, a többség a választói akaratot tartotta elsődlegesnek (lásd a 13. táblázatot).

36 A Jobbik különállását az is alátámasztja, hogy 2010-ben mindhárom másik párt politikusaikatól szignifikánsan különböznek ($p < 0,01$). Ezen kívül csak a Fidesz és az MSzP jelöltjei közti különbség tekinthető marginálisan szignifikánsnak ($p < 0,1$). 2014-ben ezzel szemben csak a Fidesz-MSzP páros között nem szignifikáns a különbség, illetve a Fidesz és az LMP közötti is csak marginálisan az ($p < 0,1$).

37 A jelöltek preferenciáit aszerint is megvizsgáltuk, hogy az előző ciklusban tagjai voltak-e az országgyűlésnek vagy sem (a változót a politikai tapasztalat egyfajta *proxy*-jaként kezeltük). Ezek az eredmények is arra utalnak, hogy a jelöltek attitűdjei a politikai tapasztalat függvényében különböznek. Mindkét évben a korábban is képviselői mandátumot betöltő jelöltek választották nagyobb arányban a politikusi helyzetmegítélést: 2010-ben 63 vs. 55 százalék, 2014-ben 69 vs. 49 százalék arányban. A kí-négyzet próba szerint a különbség csak 2014-re szignifikáns ($p < 0,01$).

38 Az alacsony esetszám (7 személy) miatt ez az adat fenntartásokkal kezelendő.

39 Bár statisztikailag csak a Fideszben szignifikánsak a különbségek a győztesek és vesztesek között (mindkét évben $p < 0,01$), a választási eredmény változó hatását csökkenti az a tény, hogy a két évben a mintázat nem hasonlít. A többi párt közül egyedül a Jobbik képviselői és vesztes jelöltjei közti különbség tekinthető marginálisan szignifikánsnak 2010-ben ($p < 0,1$).

13. táblázat. Válaszok a saját vélemény és a választói akarat dilemmájára (százalékok)

Mi szerint kellene a képviselőnek szavaznia	Jelöltek		Győztesek		Vesztesek	
	2010	2014	2010	2014	2010	2014
a saját álláspontja	29,7	32,7	32,9	34,8	28,2	31,8
a választók álláspontja	70,3	67,3	67,1	65,2	71,8	68,2

Forrás: CCS, Adatbázis

A jelöltek mindkét alcsoportjában a kétfajta álláspont aránya hozzávetőlegesen 7:3 volt a populista válaszlehetőség javára. Az elitista álláspontot támogató kisebbség néhány százalékkal nagyobb a képviselők körében, mint a vesztesek között, de a megválasztott jelöltek is inkább a népakarat oldalára pozícionálódtak, a különbség statisztikailag egyik évben sem szignifikáns.

Pártok szerint bontva (14. táblázat) is minden pártban a populista álláspont van többségben mindkét évben, de viszonylag jelentős különbségek is kirajzolódnak. A Jobbik a leginkább populista és az LMP a legelitistább. A Fideszben és az MSZP-ben mindkét évben e két érték között helyezkedik el a populisták aránya, ám az MSZP-ben egy tíz százalékpontos elmozdulás is bekövetkezik az elitista álláspont irányába a két választás között.⁴⁰

14. táblázat. A választói akaratot a saját véleményük elé helyezők aránya a pártokban, választási eredmény szerint

	Év	Fidesz-KDNP	MSZP	Jobbik	LMP	összesen
jelöltek	2010	71	64,7	82,2	54,8	70,4
	2014	72	55,1	88	61,9	67,2
győztesek	2010	69,8	44,4	62,5	50*	67,2
	2014	69	53,8	50*	0*	64,5
vesztesek	2010	72,1	67,1	84,8	55,2	72
	2014	74,5	55,6	91,3	65	68,3

Forrás: CCS, Adatbázis

⁴⁰ Mindkét évben a Jobbik szignifikánsan különbözik az MSZP-től és az LMP-től, és marginálisan a Fidesztől ($p < 0,1$). Emellett a Fidesz és az LMP közti különbség tekinthető még marginálisan szignifikánsnak 2010-ben, 2014-ben pedig nincs más szignifikáns különbség.

A szimultán bontásból az is látható, hogy a vesztesek minden pártban valamivel populis-tábbak a győzteseknél, továbbá a konkrét arányok terén elég jelentős eltérések vannak a pártok között. A Fideszben a különbség mindkét évben csupán néhány százalékpont, az MSzP-ben és a Jobbikban viszont 2010-ben a húsz százalékpontot is meghaladja. 2014-ben az MSzP-ben is alig van különbség vesztesek és győztesek között (a Jobbik és az LMP esetében pedig az összehasonlítás az alacsony elemszám miatt nem megbízható). Akárcsak az egyváltozós bontás esetében, a különbségek a párthovatartozás kontrollálása után sem szignifikánsak statisztikailag.

Érdeemes még megemlíteni azt, hogy 2010-ben az MSzP győztesei között többségben vannak a saját akarataikat a választói akarat elé helyezők, négy év múlva azonban az arány megfordul. Ez a változás a kormány-ellenzék státusz hatásának tűnik, bár az MSzP 2010-es győzteseinek attitűd-megoszlása nem hasonlít a Fidesz 2014-es megoszlására, utóbbi párt megválasztott képviselői körében ugyanis konzekvensen populista többség mutatkozik. A választási eredmény befolyása tehát meglehetősen gyenge, a pártok specifikumából eredő effektusra pedig valamivel több jel utal, mint a kormány-ellenzék hatásra.

A fentiekből úgy tűnik, hogy a jelöltek a képviselőktől azt várják, hogy az állampolgárok álláspontját képviseljék, ugyanakkor a kormánytagoknak megengedik, hogy autonóm módon járjanak el. Ebből a különbségből az a tanulság szűrhető le, hogy a képviselőre vonatkozó nézetek vizsgálatának ki kell terjednie a teljes megbízási láncra.

Mivel ugyanezt a kérdést a választóknak nem tettük fel, nem áll módunkban közvetlenül összehasonlítani a tömegek és az elíttek véleményét. Szerencsére, a 2014-es közvélemény-kutatás tartalmazott egy hasonló kijelentést: „A parlamenti képviselőknek nem a népakaratot kell követniük, hanem saját meggyőződésüket”. Ezt az állítást a polgárok 59 százaléka elutasította, 16 százalék egyetértett vele és 25 százalék határozatlan volt.⁴¹ Úgy tűnik tehát, hogy e dilemma esetében a választók és a politikusok ugyanazt a nyelvet beszélik, az alulról felfele irányuló képviselet nyelvét.

KÖZVETLEN DEMOKRÁCIA

Bár az imént elemzett kérdések a közvetlen demokráciával kapcsolatos attitűdökre is rávilágítanak, ezeknek az attitűdöknek a vizsgálatára sokkal alkalmasabbak az olyan kérdések, amelyek direkt módon állítják szembe a képviselők és a választók szerepét. 2009-ben az állampolgárok 26 százaléka értett egyet azzal a kijelentéssel, hogy „A törvényhozás és a gyakorlati politika a parlamentre tartoznak, nem pedig a választókra”, és 44 százalékkuk utasította ezt el. 2014-ben a kérdésnek egy minimálisan módosított változatát tettük fel: „A legfontosabb politikai kérdésekben maguknak az embereknek kell dönteniük, nem a politikusoknak.” A válaszok megoszlása még inkább a populista változat

41 A különböző pártok szavazótáborai között nem találtunk számottevő különbséget.

irányába koncentráldott, a polgárok 57 százaléka értett egyet az állítással és csak kilenc százalék vetette azt el.⁴²

A jelölteknek feltett kérdés a 2009-es lakossági felmérésben szereplőhöz igen hasonlóan hangzott: „A törvényalkotás és a gyakorlati politika a parlamentre tartoznak, nem pedig a választókra”. 2010-ben a jelöltek 24 százaléka értett egyet ezzel, 52 százaléka pedig nem. 2014-ben ellenben az egyetértők aránya 71 százalékra nőtt, míg az elutasítók aránya kilenc százalékra zsugorodott. A jelöltek ezek szerint igen radikális módon az elitista modell irányába mozdultak el. A győztesek és vesztesek közötti különbség 2010-ben minimális volt, ám 2014-ben a megválasztott képviselők már nagyobb arányban vallottak parlament-párti nézeteket (lásd a 15. táblázat utolsó oszlopát).⁴³

2010-ben az általános populista hangulat ellenére egyértelműen különböznek egymástól a *mainstream* és az *establishment*-ellenes pártok. A Jobbik és az LMP jelöltjei kétharmad arányban bizonyultak populistának, a Fideszben és az MSzP-ben ezzel szemben kiegyenlítettőbb a megoszlás, bár a populisták itt is többen voltak.⁴⁴ A pártok és választási sikeresség szerinti szimultán bontás csak az MSzP jelöltjei között tár fel jelentős különbséget: érdekes módon a vesztes szocialisták körében szignifikánsan magasabb az elitista opció támogatottsága ($p < 0,05$).

Annak ellenére, hogy a politikai paletta teljes szélességében látványos attitűdváltozás következett be elitista irányba, a *mainstream* és az *establishment*-ellenes pártok közötti különbség 2014-ben is megmarad. A Fidesz és az MSzP jelöltjeinek túlnyomó többsége az elitista álláspont mellett foglal állást (és míg a szocialisták egyötöde ellenzi azt, a Fideszben alig találunk populistákat). Az LMP-ben és főleg a Jobbikban ellenben a helyzet kiegyenlítettőbb. Míg tízből hat zöld jelölt a parlament mellett foglal állást e kérdésben és csak egy a polgárok mellett, a radikális jobboldali párt az egyetlen, amelyben az elitista opció támogatottsága nem éri el az abszolút többséget (44 százalék).⁴⁵ A választási eredmény

42 Érdemes megemlíteni, hogy a szavazóbázisok szerinti bontás jelentős eltéréseket tár fel e téren: 2009-ben a Fidesz és a Jobbik szavazói körében a teljes választóközönségben megfigyelthez hasonló attitűdstruktúrát látunk, vagyis a kijelentést többen utasították el, mint ahányan elfogadták (Fidesz 20 százalék, illetve 50 százalék, Jobbik 32,5, illetve 45,8 százalék). Ezzel szemben az MSzP szavazói között a kijelentéssel egyetértők voltak szűk többségben (37,8 vs. 33 százalék). Az eredmény egyértelműen a kormány-ellenzék viszonyt képezi le, és a 2008-as szociális népszavazás hatását is világosan tükrözi. A Fidesz mind az MSzP-től, mind a Jobbiktól szignifikánsan különbözik ($p < 0,01$, illetve $p < 0,05$), az MSzP a Jobbiktól csak marginálisan ($p < 0,1$). A 2014-es kérdés esetében a szavazótáborok között nincsenek jelentős különbségek, minden párt támogatói körében a populista opció van többségben. Annyit érdemes talán kiemelni, hogy a kijelentés elutasíthatósága a Jobbik körében a legmagasabb (69 százalék) és a Fidesz szavazótáborában a legalacsonyabb (55 százalék), ez az egyetlen különbség, amely statisztikailag szignifikáns ($p < 0,01$).

43 2010-ben a vesztesek és győztesek közötti különbség nem szignifikáns, 2014-ben pedig csak marginálisan az ($p = 0,1$).

44 Az LMP egyik párttól sem különbözött szignifikánsan, a Jobbik a Fidesztől és az MSzP-től igen, de a Fidesz is az MSzP-től. (Az MSzP-Jobbik különbség esetében $p < 0,05$, a többi párosítás esetében $p < 0,01$).

45 2014-ben már minden párt szignifikánsan különbözik az összes többitől, kivéve az LMP és a Jobbik párosát.

és párthovatartozás szerinti kettős bontás 2014-ben sem árnyalja jelentősen a képet. A vesztesek ugyan egy fokkal populistábbak, főleg az MSzP esetében, de a különbség egyik pártban sem szignifikáns statisztikailag.

15. táblázat. A törvényhozás a parlamentre és nem a polgárookra tartozik.
Egyetértők és egyet nem értők százalékos aránya

	Év	Fidesz-KDNP	MSzP	Jobbik	LMP	összesen	
Jelöltek	2010	Egyetért	26,4	31,0	13,3	12,1	23,9
		Nem ért egyet	42,9	54,8	68	66,7	51,5
	2014	Egyetért	81,9	72,9	44	60,5	70,6
		Nem ért egyet	1,9	18,8	16	11,6	8,5
Győztesek	2010	Egyetért	25	11,1	12,5	0*	23,2
		Nem ért egyet	45,8	44,4	75	100*	47,8
	2014	Egyetért	78,7	75,0	50*	100*	78,2
		Nem ért egyet	3,3	8,3	0*	0*	3,8
Vesztesek	2010	Egyetért	27,9	33,3	13,4	12,5	24,2
		Nem ért egyet	39,6	56	67,2	65,6	53,3
	2014	Egyetért	86,4	72,2	43,5	59,5	66,9
		Nem ért egyet	0	22,2	17,4	11,9	10,8

Forrás: CCS, Adatbázis

Egy szorosan kapcsolódó másik állítás úgy szól, hogy „A népszavazások többnyire átgondolatlanok és megalapozatlan törvényekhez vezetnek.” 2009-ben az állampolgárok 48 százaléka nem értett ezzel egyet és csupán 23 százalékuk fogadta el. A 2008-as népszavazások pártpolitikai hatása jól megragadható volt: míg az MSzP szavazói közül marginálisan többségben voltak a kijelentéssel egyetértők, a Fidesz és a Jobbik táborában egyértelműen a népszavazás-pártiak irányába billent a mérleg.⁴⁶

Az elit véleménye igen hasonló volt a polgárokéhoz, 44:27 arányban elvetették ezt az állítást. Sajnos 2014-ben az állampolgároknak nem tettük fel ezt a kérdést, a jelöltek véleménye viszont hasonló megoszlást mutatott, még ha a pontos arányok 55:14-re is módosultak. A vesztesek és győztesek közötti különbség mindkét évben statisztikailag szignifikáns volt ($p < 0,01$), bár a két választás között a két csoport ugyanabba az irányba mozdult el: a

46 Az MSzP szavazói mindkét jobboldali párt táborától szignifikánsan különböztek ($p < 0,01$), míg a fideszesek és jobbikosok között nem volt szignifikáns a különbség e téren.

vesztésekre homogén népszavazás-pártiság vált jellemzővé, a győztesek körében az arány pedig kiegyenlítődőtt (lásd a 16. táblázat utolsó oszlopát).

Az elit preferenciái pártok szerinti bontásban azt mutatják, hogy 2010-ben a populista opció népszerűsége nem érvényes az MSZP-re. A szocialista politikusok 64 százaléka az elitista válaszlehetőség mellett foglalt állást és csak 22 százalék vélekedett pozitívan a népszavazásról, ami érthető a 2008-as elveszített népszavazás után.⁴⁷ Az *establishment*-ellenes pártok 2010-ben enyhén populistábbak a Fidesznél, ám 2014-ben már a Fideszben a legalacsonyabb a népszavazások támogatottsága, az MSZP pedig egyértelműen átkerül a populista oldalra, bár a referendumok támogatottsága körükben még mindig lényegesen elmarad a Jobbik és az LMP jelöltjei között tapasztalttól.⁴⁸ Az adatok tehát a pártspecifikus és a kormány-ellenzék hatást is egyértelműen alátámasztják.

16. táblázat. A népszavazások többnyire átgondolatlanok és megalapozatlan törvényekhez vezetnek. Egyetértők és egyet nem értők százalékos aránya

	Év		Fidesz-KDNP	MSZP	Jobbik	LMP	összesen
Polgárok	2009	Egyetért	18,0	35,4	20,0		23,1
		Nem ért egyet	54,6	34,9	56,3		47,5
Jelöltek	2010	Egyetért	20,3	63,5	12,3	9,4	26,8
		Nem ért egyet	47,8	22,4	53,4	53,1	44,1
	2014	Egyetért	20,4	10,2	4,2	9,3	13,4
		Nem ért egyet	41,7	55,1	79,2	67,4	55,2
Győztesek	2010	Egyetért	13,1	33,3	0,0	0*	13,7
		Nem ért egyet	62,3	22,2	71,4	100*	60,4
	2014	Egyetért	25	7,7	0*	0*	20,7
		Nem ért egyet	31,3	53,8	100*	100*	37,8
Vesztesek	2010	Egyetért	28,2	67,1	13,6	9,7	33,2
		Nem ért egyet	31,8	22,4	51,5	51,6	36
	2014	Egyetért	13,6	11,1	4,3	9,5	9,6
		Nem ért egyet	56,8	55,6	78,3	66,7	64,3

Forrás: CCS, Adatbázis és MVP, Adatbázis

A választási eredmény hatása ellenben nem egyértelmű. 2010-ben az MSZP-ben az elvárt mintázatot látjuk, hiszen a győztesek kétszer akkora arányban helyezkednek elitista

47 Az MSZP jelöltjei mindhárom másik párt politikusaitól szignifikánsan különböznek 2010-ben ($p < 0,01$), míg a többi párt közötti különbségek nem érik el a statisztikai szignifikanciát.

48 2014-ben mindkét *establishment*-ellenes párt szignifikánsan különbözik a Fidesztől (Jobbik $p < 0,01$, LMP $p < 0,05$ szinten), a többi párosítás különbsége nem éri el a statisztikai szignifikanciát.

állásontra, mint a vesztesek. A Fideszben és a Jobbikban azonban a győztesek lényegesen pozitívabban vélekednek a népszavazásokról, mint meg nem választott pártkollégáik. Ennek valószínű oka az, hogy a győztesek (vagyis a pártelíttek) jobban implikálódtak a háromigenes népszavazás kampányában. 2014-re megváltozik (normalizálódik) a képlet: a Fideszben a vesztesek populistábbakká válnak a győzteseknél, a többi pártban pedig érdemi különbség nem volt kimutatható.⁴⁹

A PÁRTOK FELFOGÁSA A KÉPVISELETI ÉS A KÖZVETLEN DEMOKRÁCIÁRÓL

Végül, az egyes attitűdök megoszlásának elemzése után térjünk át annak vizsgálatára, hogy a politikusok mely képviseleti modelleket részesítik előnyben, pontosabban hogyan oszlanak meg az elitista és a populista, valamint a közvetlen demokráciát támogató, illetve ellenző álláspontok tekintetében. Ennek érdekében a releváns attitűd-itemekből (melyek közül többet az eddigi elemzésben is már megvizsgáltuk) főkomponens-elemzés segítségével egy-egy változót hoztunk létre a képviseleti, valamint a közvetlen demokrácia iránti általános viszonyulás megragadására. Az elsőt, az alulról felfelé irányuló képviselet-felfogást („kötött mandátum”) a következő három item első főkomponensével ragadtuk meg: „a kormánynak döntései során azt kell figyelembe vennie, hogy az emberek többsége mivel értene a leginkább egyet”, „a képviselőnek nem a saját, hanem választóinak álláspontja szerint kellene szavaznia”, és „a kormánynak döntései során azt kell figyelembe kell vennie, hogy az adott helyzetben mit tart a leginkább helyesnek” (utóbbi negatív előjellel). A második dimenziót, a közvetlen demokrácia támogatottságát a következő állítások első főkomponensével mértük: „a népszavazások többnyire átgondolatlanok és megalapozatlan törvényekhez vezetnek” és „a törvényalkotás és a gyakorlati politika a parlamentre tartoznak, nem pedig a választókra” (mindkettő negatív előjellel). Az első (és egyetlen) főkomponens a közvetlen demokráciára vonatkozó itemek varianciájának 68 (2010), illetve 56 (2014) százalékát magyarázta meg, az alulról felfelé irányuló képviseletre vonatkozó itemek esetében ezek az értékek 51 (2010), illetve 56 (2014) százalék voltak.

2010-ben a két skála nem korrelált egymással, viszont mindkettő korrelált a bal-jobb önbesorolással, a jobboldalibb álláspont a kötött mandátum és a közvetlen demokrácia helyesléséhez kapcsolódott (a Pearson korrelációs együttható 0,24, illetve 0,22 volt, $p < 0,01$). Tehát 2010-ben a bal-jobb szembenállás egy elitista-populista ellentétet is takart, bár a képviselet két vizsgált aspektusa nem függött össze egymással. 2014-ben a két skála már pozitívan korrelál egymással ($r=0,14$, $p < 0,05$), ám ez kizárólagosan a képviselők koheren-

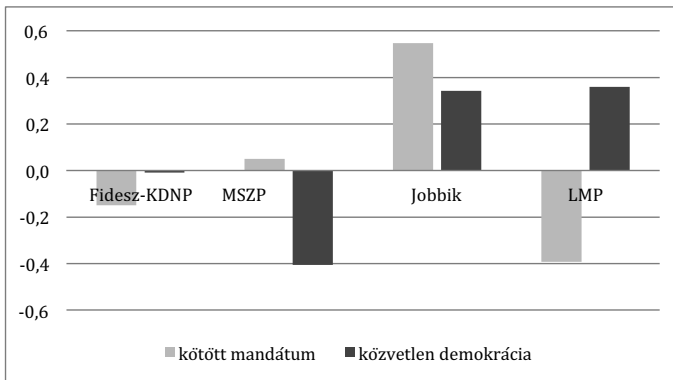
49 2010-ben a győztesek és vesztesek közötti különbség a Fideszben és az MSZP-ben is szignifikáns ($p < 0,01$, illetve $p < 0,05$ szinten). 2014-ben már csak a Fideszben szignifikáns a különbség ($p < 0,05$).

sebb gondolkodásának köszönhető (az ő vonatkozásukban a korreláció magasabb, mint a vesztesek esetében: $r=0,36$). A 2014-es mintában a bal-jobb orientáció már nem függött össze szignifikáns módon az alulról felfele irányuló képviselet-felfogással, a közvetlen demokrácia esetében pedig a korreláció előjele megváltozik: immár a baloldaliak voltak hajlamosak támogatni ezt a modellt, a jobboldaliak kevésbé ($r=-0,15$, $p<0,05$).

Ez a változás a pártok szintjén is megmutatkozott. 2010-ben a Fidesz mindkét dimenzióban a centrumhoz közel helyezkedett el, míg a Jobbik politikusai egyértelműen a populista, az MSZP jelöltjei pedig a közvetlen demokrácia vonatkozásában egyértelműen az elitista oldalon voltak találhatóak. Az LMP populistának minősült a közvetlen demokrácia támogatása miatt, míg a képviseleti demokrácia vonatkozásában inkább egy felülről lefele irányuló modellt részesített előnyben.

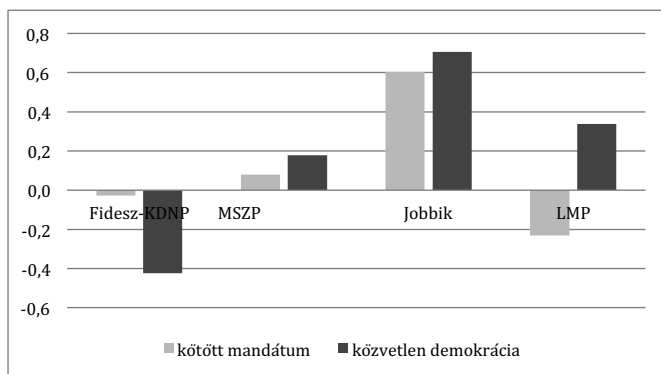
2014-re a Jobbik hozzáállásának populista karaktere erősödött, különösen a közvetlen demokrácia vonatkozásában. Az LMP komplex attitűdje csak keveset változott. Az MSZP és a Fidesz álláspontja viszont radikálisan átalakult. A Fidesz egy markánsabban elitista felfogásra rendezkedett be, a szocialisták pedig a közvetlen demokrácia vonatkozásában is a populista oldalra kerültek. A közvetlen demokráciáról való felfogásuk különösen radikálisan alakult át.

1. ábra. A pártok felfogása a képviselet két dimenziójáról, 2010. Főkomponens-szókórok a közvetlen demokrácia és az alulról felfele irányuló képviselet dimenzióin⁵⁰

⁵⁰ Az LSD post-hoc teszt eredménye azt mutatja, hogy 2010-ben a különbségek a pártok minden párosítása esetében szignifikánsak voltak ($p<0,05$), kivéve az LMP-Jobbik párost a közvetlen demokrácia dimenzióján, illetve az MSZP-Fidesz és a Fidesz-LMP párosokat az alulról felfele irányuló képviselet dimenzióban.

2. ábra. A pártok felfogása a képviselet két dimenziójáról, 2014. Főkomponens-szókórok a közvetlen demokrácia és az alulról felfele irányuló képviselet dimenzióin ⁵¹

A képviseletre vonatkozó attitűdök mögött egyértelműen kirajzolódik a kormány-ellenzék dinamika hatása. A Fidesz elmozdulása az elitizmus irányába minden bizonnyal annak következménye, hogy a párt konszolidálta kormányzati pozícióját, míg az MSZP populistá fordulata a négyévnyi ellenzéki politizálás következménye lehet. Viszont a hagyományok és az ideológiai korlátozzák valamennyire a váltásokat, például a jelek szerint a szocialisták ellenzékből sem tudják teljes szívvel támogatni a kötött mandátum populistá modelljét.

KÖVETKEZTETÉSEK

A tanulmányban bemutatott adatok alapján elmondható, hogy a politikai attitűdöket mind a három tárgyalt hatás jelentős mértékben befolyásolja. Egyrészt, a győztes és vesztes képviselőjelöltek között éles választóvonal húzódik a képviseletre vonatkozó attitűdök és a demokráciával való elégedettség tekintetében. A vesztesek lényegesen cinikusabbak, pártellenesebbek és hajlamosabbak a politikai döntéshozatal populistá felfogását vallani.

Egy ilyen választóvonal meglelte valamelyest meglepő, hiszen a vesztesek valójában nem mind igazi vesztesek: sokan közülük igazából nem is akartak képviselők lenni, csupán a nevüket adták pártjuk kampányához, mások pedig egyéb, nem parlamenti jellegű tisztségeket töltöttek be vagy kaptak meg a választást követően. Mégis, a politikusok két

⁵¹ Az LSD post-hoc teszt eredménye szerint 2014-ben a pártok következő párosai esetében voltak szignifikánsak a különbségek a közvetlen demokrácia dimenzióján ($p < 0,05$): Fidesz-MSZP, Fidesz-Jobbik, Fidesz-LMP és MSZP-Jobbik. Az alulról felfele irányuló képviselet dimenzióján a következő párosok különböztek egymástól szignifikánsan: Fidesz-Jobbik, MSZP-Jobbik, Jobbik-LMP, és LMP-Jobbik.

alcsoportja közti eltérések olykor jelentősebbeknek bizonyultak a politikusok és a választók közötti különbségeknél. A szervezetszociológia azon meglátása, hogy a vezetőket megkérdőjelező személyek általában nem az egyszerű tagok közül kerülnek ki, hanem sokkal inkább a vezetés alsó rétegeiből, magyarázatot adhat a politikusok két rétegének ilyen éles szembenállására.

Másrészt, a választók és főleg a jelöltek között a párthovatartozás szerint is jelentős különbségek mutathatók ki. Számos kérdésben a jelöltek attitűdjeit a pártok identitásához kapcsolódó, illetve kormányzati vagy ellenzéki pozíciójukból fakadó hatások nagyobb mértékben befolyásolják, mint a választáson elért személyes eredményük. 2010-ben szinte az összes vizsgált kérdés és attitűd esetében kimutathatók pártspecifikus hatások, legalábbis ami a Jobbik és az LMP politikusait illeti, amelyek lényegesen eltérnek mind a Fidesz, mind az MSZP jelöltjeinek vélekedéseitől. Négy ellenzékben töltött évet követően viszont a szocialisták véleménye is számos kérdésben hasonlóbbá vált a két *establishment*-ellenes párt álláspontjához. A kormányzati státusz elsősorban a politikai intézmények iránti attitűdök esetében produkált látványos elmozdulásokat, az ellenzékiesség a populizmus, a kormányzati pozíció az elitizmus irányába terelte a pártokat.

Elmondható továbbá, hogy 2009-2010 és 2014 között Magyarországon megnőtt a szabad mandátum típusú képviselő elfogadottsága, legalábbis ami a végrehajtó hatalmi ágat illeti. Ez a gondolkodásmód leginkább a megválasztott képviselőkre volt jellemző, de 2014-re leszivárgott a választók közé is. A pártprogramokban megfogalmazott ígéretek a tömegek és az elitek körében egyaránt elveszítették vonzerejüket, a pártprogramok jelentősége a képviselőket normatív szempontból megalapozó és a pártválasztást elősegítő tényezőként egyaránt lecsökkent. Ez alól a tendencia alól a Jobbik tűnik kivételnek, amelynek politikussai továbbra is a programokban megfogalmazott ígéretek tartják a képviselő elsődleges vezérlő elvének.

Az elemzett adatok azt mutatják, hogy a magyar politikusok nem partikuláris, jól körülhatárolható társadalmi vagy politikai szegmenseket kívánnak szolgálni, és a közvélemény sem ezt várja el tőlük. Az ország összes állampolgárára vonatkozó általános képviselői modell mellett az egyéni választókerületek képviselője emelkedik ki. Meglepő módon azonban a választási rendszer reformjával párhuzamosan (amely az egyéni választókerületek súlyát megnövelte) csökkent azon politikusoknak a száma, akik elsősorban a választókerületekre fókuszálnak.

Miközben a jelöltek többsége meghajlik pártja frakciójának kollektív akarata előtt, azok, akik szerint a pártos lojalitás előbbre való a választói akarat képviselőjénél, kisebbségben vannak a politikusok között. Főképp a vesztesek tűnnek lázadásra hajlamosnak, a megválasztott képviselők nagyjából fele ugyanis elismeri a pártfegyelem primátusát a választói akarral szemben. Ugyanakkor a Jobbik és főleg a bázisdemokrácia filozófiáját hangsúlyozó LMP esetében pártspecifikusnak tekinthető a populistább hozzáállás e téren, míg az MSZP az ellenzékbe kerülés nyomán mozdult el ugyanebbe az irányba.

A Magyarországon 2009-ben tapasztalható igen súlyos általános kiábrándultság 2014-re valamelyest enyhült. Ez vélhetően két tényezőnek tudható be: egyrészt a Fidesz-kormány hozott néhány olyan intézkedést, amely jól rezonált az állampolgárok populistá elvárásaival (pl. rezsicsökkentés vagy elszámoltatás), másrészt úgy tűnik, hogy az állampolgárok elfogadták, hogy a politika meg fogja őrizni elitista jellegét. Lényeges kihangsúlyozni azt, hogy a közvetlen demokráciával szimpatizáló közhangulat ellenére a Fidesz-kormánynak sikerült újabb akadályokat gördítenie a népszavazások kezdeményezése elé. Ez önmagában nem váltott ki ellenállási hullámot a választók körében, viszont vélhetően hozzájárult ahhoz, hogy a demokráciával való elégedettség továbbra is alacsony maradt. A 2010-es és 2014-es elitmintákat közelebbről megvizsgálva azt lehet megállapítani, hogy a politikusok felső rétege elégedettebbé, az alsó réteg elégedetlenebbé vált, ugyanakkor a kormánypárti és az ellenzéki politikusok közötti polarizáció is tovább erősödött.

A pártok diskurzusaiban a 2010-es kormányváltást követően bekövetkezett változásokat részben a jelöltek attitűdjei is visszatükrözik. 2010-ben a baloldal még inkább elitista, a jobboldal inkább populistá volt. Ám ez a konfiguráció megváltozott. A legfontosabb változás, hogy a Fidesz elitistábbá, az MSzP pedig populistábbá vált.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Andeweg, Rudy B. – Thomassen, Jacques J. A. 2005. "Modes of Political Representation: Toward a New Typology", *Legislative Studies Quarterly* 30 (4): 507-528.
- Burke, Edmund. [1774] 1889. "Speech to the Electors of Bristol." In *The Works of the Right Honorable Edmund Burke*. Vol. 2. Boston, Little Brown.
- Converse, Philippe – Pierce, Roy 1986. *Political Representation in France*, Cambridge, MA, Belknap Press.
- Chiru, Mihail – Enyedi, Zsolt 2015. "Choosing you own boss: Variations of representation foci in mixed electoral systems", *Journal of Legislative Studies* 21 (4): 495-514.
- Dalton, Russell J. 1984. "Cognitive mobilization and partisan dealignment in advanced industrial democracies", *Journal of Politics* 46 (1): 264-284.
- Dalton, Russell J. – Flanagan, Scott – Beck, Paul (szerk.) 1984. *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies*. Princeton, Princeton University Press.
- Enyedi, Zsolt – Tóka, Gábor 2007. "The Only Game in Town: Party Politics in Hungary." In White, Stephen – Webb, Paul (szerk.) *Party Politics in New Democracies*, 149-178, Oxford: Oxford University Press.
- Enyedi, Zsolt 2011. "Politikai képviselő és intézményi alternatívák." In Tardos Róbert – Enyedi Zsolt – Szabó Andrea (szerk.). *Részvétel, képviselő, politikai változás*, 243-265, Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.
- Esaiasson, Peter – Holmberg, Søren 1996. *Representation from Above: Members of Parliament and Representative Democracy in Sweden*. Aldershot: Dartmouth.

- Eulau, Heinz – Wahlke, John C. 1959. "The Role of the Representative: Some Empirical Observations on the Theory of Edmund Burke", *American Political Science Review* 53 (3): 742-756.
- Fearon, James D. 1999. "Electoral Accountability and the Control of Politicians: Selecting Good Types versus Sanctioning Poor Performances." In Przeworski, Adam – Stokes, Susan C. – Manin, Bernard (szerk.) *Democracy, Accountability and Representation*, 55-97, Cambridge, Cambridge University Press.
- Fiorina, Morris P. 1981. *Retrospective Voting in American National Elections*. New Haven, CT, Yale University Press.
- Inglehart, Ronald 1990. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton, Princeton University Press.
- Körösi, András 2005. "Political Representation in Leader Democracy", *Government and Opposition* 40 (3): 358-378.
- Körösi, András 2010. "Beyond the Happy Democratic Elitism Consensus" In Best, Heinrich – Higley, John (szerk.) *Democratic Elitism Reconsidered*, 43-61, Leiden and Boston: Brill Publishers.
- Lupia, Arthur – McCubbins, Mathew D. 2000. "Representation or Abdication? How Citizens Use Institutions to Help Delegation Succeed", *European Journal of Political Research* 37 (3): 291-307.
- Mansbridge, Jane 2003. "Rethinking Representation", *American Political Science Review* 97 (4): 515-528.
- Miller, Warren E. – Stokes, Donald E. 1963. "Constituency Influence in Congress", *American Political Science Review* 57 (1): 45-56.
- Müller, Wolfgang C. 2000. "Political parties in parliamentary democracies: Making delegation and accountability work", *European Journal of Political Research* 37 (3): 309-333.
- Pitkin, Hannah 1967. *The Concept of Representation*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Papp, Zsófia 2011. "Constituency Focus in the Hungarian MPs: Perceptions of Representation" *DISC Working Paper Series*, No. 21.
- Plamenatz, John 1973. *Democracy and Illusion*. London: Longman.
- Przeworski, Adam 1999. "Minimalist conception of democracy: a defence." In Shapiro, Ian Hacker-Cordón, Casiano (szerk.) *Democracy's Value*, 23-55, Cambridge: Cambridge University Press.
- Strøm, Kaare Müller, Wolfgang. C. – Bergman, Torbjörn – Nyblade, Benjamin 2003. "Dimension of Citizen Control." In Strøm, Kaare – Müller, Wolfgang. C. – Bergman, Torbjörn (szerk.) *Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies*, 651-706, Oxford: Oxford University Press.

Papp Zsófia - Zorigt Burtejin

A JELÖLTÁLLÍTÁS PERCEPCIÓJA ÉS A KAMPÁNYPERSZONALIZÁCIÓ A 2010-ES ÉS 2014-ES VÁLASZTÁSOK PÉLDÁJÁN

BEVEZETÉS

A jelölt személyének hangsúlyosabbá válása a kampány és a képviselői munka során már régóta foglalkoztatja a kutatókat. Elsősorban azért, mert saját szerepük növelésével a jelöltek és képviselők hozzájárulhatnak a személynek szóló szavazat (*personal vote*) növeléséhez, mellyel nem csak a saját, de pártjuk szavazatait is növelhetik. A *personal vote* irodalom kiindulópontja az, hogy az egyes jelöltekre leadott szavazatok aránya mellett, hogy szoros összefüggést mutat a jelöltek párthovatartozásával, a szavazatot meghatározó szavazói jellemzőkkel és a választási eredményeket befolyásoló gazdasági folyamatokkal, olyan tényezőkkel is magyarázható, mint a jelölt kvalitásai és tevékenysége (Cain, Ferejohn, és Fiorina, 1987; Canache, Mondak, és Cabrera, 2000; Gaines, 1998; Herrera és Yawn, 1999; Mondak, 1995; Norton és Wood, 1990; Swindle, 2002). A személyes vonzerő szavazatokká válásához szükséges, hogy a jelölt látható legyen a választó számára. A láthatóság növelésének a legegyszerűbb módja pedig a jelöltközpontú (perszonalizált) kampány szervezése.

A neo-institucionalista elitkutatások fő célja, hogy megértsék a politikai intézmények képviselőkre és a parlamentekre gyakorolt hatásait (Saalfeld és Müller, 1997). Kézenfekvő azt gondolni, hogy a képviselőjelöltek viselkedését a választási rendszer határozza meg. Az utóbbi időben megugrott azoknak a munkáknak a száma, amelyek a választási szabályok és a kampányperszonalizáció közötti összefüggést vizsgálják (André, Freire, és Papp, 2014; Cross és Young, 2015; Eder, Jenny, és Müller, 2015; Gschwend és Zittel, 2015; Holtz-Bacha és Mazzoleni, 2004; Kriesi, 2012; Selb és Lutz, 2015; Zittel és Gschwend, 2008). Carey és Shugart nyomán (Carey és Shugart, 1995) a választási formula (többségi vagy arányos) (Cain et al., 1987; Lancaster, 1986; Lancaster és Patterson, 1990; Norris, 2000; Scholl, 1986), a pártlisták típusa (Curtice és Shively, 2009; Gallagher és Holliday, 2003; Heitshusen, Young, és Wood, 2005; Morgenstern és Swindle, 2005) (nyitott vagy zárt) és a körzeti magnitúdó (Carey és Shugart, 1995; Shugart, Valdini, és Suominen, 2005) játsszák a legfontosabb szerepeket a jelöltek stratégiáinak befolyásolásában. Bár a hivatkozott munkák segítenek feltárni, hogy a különböző választási rendszerek milyen egyéni és pártszintű viselkedéseket és stratégiákat erősítenek, kihagynak egy aspektust, amely fontos szerepet játszhat a választások kontextusában. Ez a szempont a jelöltállítási folyamat.

Hazan és Rahat (2006) megfogalmazásában a jelöltállítási szabályok azon mechanizmusok összessége, amelyek mentén a politikai pártok az országgyűlési választáson induló je-

lőltjeiket választják ki (2006, p. 367). A jelöltállítási folyamatot továbbá ritkán szabályozzák jogszabályi úton (Czudonowski, 1975), vagyis a szabályok kialakítása a legtöbb esetben a párt privilégiuma. A jelöltállítás mikéntjének fontosságát akkor értjük meg, ha figyelembe vesszük, hogy míg a választási szabályok azt határozzák meg, hogy melyik párt hány mandátumot kap, addig a jelöltállítási szabályai a mandátumok párton belüli elosztásáért felelnek (Atmor, Hazan, és Rahat, 2011, p. 32). Vagyis a jelölési szabályai ugyanolyan intézményi korlátot jelentenek, mint a választási szabályok: közvetlenül befolyásolják a jelöltek stratégiáit. Fontos megemlíteni továbbá, hogy bizonyos körülmények között a jelöltállítási szakaszban dől el a mandátum sorsa. Ez jellemző például a zárt pártlistás rendszerekre, illetve az olyan többségi rendszerekre is, ahol sok biztos választókerület található (Duverger, 1959). Az ilyen esetekben a strómi¹ célhierarchiában az újrjelölés és újraválasztás egy szintre kerül. Fontos továbbá azért, mert a jelöltállítási szabályok döntik el, hogy a jelöltek mennyire rezponzívak az őket kiválasztók igényeire és érdekeire (Gallagher, 1988). Ez pedig meghatározza, hogy hogyan kampányolnak és milyen szerepeket töltenek be képviselőként.

Fejeztünkben, a jelöltállítási két dimenzióját (centralizáció és exkluzivitás) vizsgáljuk, pontosabban azt, hogy ezek milyen hatást gyakorolnak az egyéni szintű kampánypersonalizációra. Centralizált jelöltállításról akkor beszélünk, ha a jelölésről országos szinten döntenek. Az exkluzivitás pedig azt jelenti, hogy csak egy szűk körnek van beleszólása a jelöltekről szóló döntésekbe. A szakirodalom alapján feltételezhetjük, hogy minél centralizáltabb, és minél exkluzívabb a jelöltállítási folyamat, annál kisebb az ösztönzés a personalizációra. Tanulmányunkban azt vizsgáljuk meg 2010-es és 2014-es survey adatokon, hogy azok a képviselőjelöltek, akik úgy érezték, hogy az országos pártvezetés döntött a jelölésükről kevésbé personalizáltabb kampányt folytattak-e, mint azok, akik egyéb szintek és csoportok szerepét is hangsúlyosnak érezték. A következő részben áttekintjük a jelöltszelekció irodalmát. Ezt követően bemutatjuk a használt adatokat és változókat, amit az elemzés rész követ. Fejezetünket konklúzióval zárjuk.

ELMÉLETI KERET

A rendelkezésre álló szakirodalom alapján Field és Siavelis (2008, p. 624) összegyűjtötték azokat a szempontokat, amelyek mentén a jelöltállítási szabályok leírhatók. Az irodalom az alábbi kérdésekre próbál választ találni. (1) A jelöltállítási folyamat jogilag szabályozott, vagy a párt belső döntéshozó egységei alkotják-e meg? (2) Mik a jelöltté válás feltételei? Kik lehetnek jelöltek, és kik nem? (3) Mennyire centralizált a jelöltállítási folyamat? (4) Mennyire

¹ Strøm (1997) szerint a képviselőknél négy alapvető céljuk van, amelyek az egyes célok elérésének időbeli sorrendjéből következően hierarchikus kapcsolatban állnak egymással. A célok a következők: újrjelölés, újraválasztás, párt- és parlamenti pozíciók szerzése.

inkluzív a folyamat? Kik vehetnek részt a jelöltállításról szóló döntés meghozatalában? (5) Milyen szavazási vagy kinevezési szisztémával döntik el, hogy ki legyen a jelölt? (6) Milyen mértékben intézményesült a jelöltállítás folyamata? Mekkora a patronázs szerepe a jelöltállításban?

Ezzel szemben Atmor és szerzőtársai (Atmor, Hazan és Rahat, 2011) négy dimenziót említene, amelyek mentén jól leírhatóvá válnak a jelöltállítási szisztémák. Ezek közül néhány ismerős lehet a fenti felsorolásból, ám hozzá kell tenni, hogy Atmorék célja az volt, hogy elméleti síkon kapcsolják össze a jelöltállítási szabályokat és a személyes képviselőket. Ugyan fejezetünk nem a személyes képviselőről szól, témája mégsem választható el élesen attól. Ezért ez a felosztás bír komolyabb elméleti relevanciával számunkra. (1) Kik válhatnak jelöltté? (2) Kik vehetnek részt a jelölési procedúrában? (3) Szavazással vagy kijelöléssel választják ki a jelöltet? (4) Mennyire decentralizált a folyamat? A gazdag szempontrendszer ellenére megállapítható, hogy a szakirodalom döntő része egyértelműen a jelöltállítás centralizációját és exkluzivitását állítja fókuszba (Field és Siavelis, 2008, p. 624). Mi sem teszünk másképp tanulmányunkban. Ennek egyik oka, hogy ezek a szempontok könnyen mérhetőek. Lássuk tehát, hogyan befolyásolja a jelöltállítás centralizációja és exkluzivitása a perszonalizációt! A centralizációt két értelemben is vizsgálhatjuk: területi és funkcionális értelemben (Rahat és Hazan, 2001). Területi decentralizációnak nevezzük, amikor a jelöltállítás az országos szint helyett a helyi szinteken történik. Ha a folyamat több szinten zajlik, akkor az egyes szintek fontossága adja meg a rendszer centralizált (vagy decentralizált) jellegét. Ezzel szemben a funkcionális decentralizáció bizonyos csoportok bevonását jelenti a jelöltállításba (pl. nők, munkások stb.) (Field és Siavelis, 2008). Tanulmányunkban a területi decentralizációval, illetve centralizációval foglalkozunk. A jelöltállítást tehát akkor tekintjük decentralizáltnak, ha minél alacsonyabb szinten döntenek a jelöltekről. Ebből a szempontból mindegy, hogy a helyi szintű pártvezetés vagy a párttagság kezében van a döntés. A jelöltállítási folyamat demokratikus volta tehát nem jár kéz a kézben a folyamat decentralizációjával. A centralizáció perszonalizációra gyakorolt hatását tekintve a főszabály az, hogy minél centralizáltabb a jelöltállítás, annál kevésbé kap teret a perszonalizáció. Ennek oka, hogy országos szinten könnyebb kiválasztani a párthoz lojális jelölteket, és kiszűrni azokat, akiknek a saját céljaik, népszerűségük emelése fontosabb a párt céljainak követésénél, illetve a párttól eltérő közpolitikai profillal rendelkeznek. A párt így képes lesz olyan ösztönzőket teremteni, amelyek arra veszik rá a jelölteket, hogy „csapatjátékosként” viselkedjenek (Atmor, Hazan és Rahat, 2011, p. 28).

A jelöltállítás inkluzivitását az adja, hogy kik lehetnek a döntéshozó testület tagjai. A centralizációhoz hasonlóan az inkluzivitást is felfoghatjuk egy dimenzióknak, amelynek az egyik végén a teljesen inkluzív jelöltállítási szabályok helyezkednek el, a másik végén a teljesen exkluzívak. A teljes mértékben inkluzív jelöltállításra példa az egyesült államokbeli gyakorlat, amely az előválasztás intézményével lehetőséget kínál a regisztrált szavazóknak arra, hogy állást foglaljanak a pártok végső jelöltjeiről. Ez esetben a döntéshozó

testület a választásra jogosultak köre. Az exkluzivitás szélső pontján olyan pártok helyezkednek el, amelyeknél a pártvezető egy személyben, vagy egy kisebb, a pártvezetőkből álló csoport hoz döntést a jelöltek személyéről (Atmor et al., 2011). Míg az exkluzív esetben a jelöltállítás párton belüli ügy, amely gyakran zárt ajtók mögött zajlik, addig a szélsőségesen inkluzív esetben a reménybeli jelölteknek a nyilvánosság előtt kell megküzdeniük a jelöltségért, amelynek a legkézenfekvőbb eszköze a perszonalizált kampány már a jelöltté válás előtt. Atmor és szerzőtársai (2011, p. 25) érvelése alapján az inkluzív jelöltállítás esetében a jelölt az, aki a választót a párthoz vonzza, és nem cél a hosszabb távú pártidentitás kialakítása. Ezen kívül azok a jelöltek, akiket egy nagyobb „testület” választott meg, a jelölés után többféle hatásnak lesznek kitéve. Ezeknek a hatásoknak egy része pedig nem feltétlenül egyezik majd meg a pártérdekkel. Ezzel szemben az exkluzívabb jelöltkiválasztásnál a pártvezetés a párthoz lojális jelölteket választhat, akik kizárólag a pártérdekek követésére kapnak ösztönzést. Összefoglalva: minél exkluzívabb a jelöltállítás, annál kisebb az ösztönzés a perszonalizációra. A centralizáció és az exkluzivitás egymáshoz való viszonyát néhány példán az 1. ábra szemlélteti.

1. ábra. Példák a jelöltállítási szabályokra az inkluzivitás és a decentralizáció szemszögéből.

Inkluzív	Országos szinten a választók		Települési szinten a választók
	Országos szinten a párttagok		Települési szinten a párttagok
Exkluzív	Országos szinten a pártvezetés	Megyei szinten a pártvezetés	
	Országos szinten a pártvezető	Megyei szinten a pártvezető	Települési szinten a pártvezető
	Centralizált		Decentralizált

A fentiek ismeretében felmerül a kérdés, hogy miért jelölnek a pártok mégis olyan politikusokat, akik aktívan koncentrálnak a személynek szóló szavazatok gyűjtésére? A jelöltállítás problémája visszavezet minket a kollektív cselekvés kérdéséhez (Carey és Shugart, 1995, p. 419; Shugart, Valdini és Suominen, 2005, p. 437). Azoknak, akik a pártcímkéhez való hozzáférést kontrollálják elemi érdekük, hogy a párt jó színben tűnjön fel. Ezen túlmenően, a karrierjük szempontjából is fontos, hogy a párt hogyan szerepel a választásokon. Mindez feszültséget teremt a pártérdek és a jelöltek személyes érdekei között. Morgenstern (2004) amellett érvel, hogy mind a pártok, mind a jelöltek fontos elemét képezik a képviselőnek, és relatív fontosságukat a választási szabályok határozzák meg. Látni kell azonban, hogy a két aktor eltérő kommunikációs csatornákat használ: a pártok a közpolitikai célok kialakításán keresztül küldik az üzeneteket, míg az egyes jelöltek azokat a jellemzőiket hangsúlyozzák, amelyekben különböznek a többi jelölttől (Shugart et al., 2005). Azonban a két cél, nevezetesen a párt erősítése, illetve a személynek szóló szavazat növelése nem feltétlenül mond ellent egymásnak. Különösen az egyéni választókerületi rendszerekben, ahol a személyre leadott szavazat egyben a pártra leadott szavazat is, a párt elemi érdeke lesz olyan jelöltek kiválasztása, akik anélkül képesek extra szavazatok szerzésére, hogy megbontanák a pártfegyelmet.

A jelöltállítás kutatása számos akadályba ütközik a gyakorlatban. Először is, miután a jelöltállítás szabályozása hagyományosan a párt hatáskörébe tartozik, egy adott ország vizsgálatánál szélsőséges esetben a pártok számával megegyező számú eltérő szabályrendszert, és ezek hatását kell vizsgálni. Így meglehetősen nehéz a párt hatását elkülöníteni a jelöltállítási szabályok hatásától. Másodsorban, a pártok belső szabályzata sok esetben nem elérhető a nyilvánosság számára. Vagyis a külső szemlélő nem tudja megállapítani, hogy az adott pártban milyen szabályok szerint választják ki a képviselőjelölteket. Harmadszor, a gyakorlat nem mindig a formális szabályoknak megfelelően alakul (Gallagher, 1988). Negyedszer, a jelöltállítási folyamat egyes esetekben nagyon bonyolult is lehet. Itt elsősorban az okozza a problémát, amikor az azonos párt színeiben induló különböző jelölteket más-más szabályok szerint választanak ki. Például más párttagok felelősek a jelölésért, más területi egységekben jelölik őket, akár eltérő kiválasztási szabályok szerint (Rahat és Hazan, 2001). Ezen kívül elképzelhető olyan jelöltkiválasztási rendszer is, amelyben minden jelöltnek több jelölési szakaszon kell átesnie a jelöltállítás folyamán (Rahat és Hazan, 2001). Látható tehát, hogy a jelöltállítás folyamatának adekvát leírása jelentős ország- és pártspecifikus ismereteket igényel (Field és Siavelis, 2008). Ez az oka annak, hogy ritkán látjuk kvantitatív modellekben szerepelni a jelöltállítást, mint magyarázó változót.

Tanulmányunkban a fenti nehézségeket a következőképpen küszöböljük ki. Miután a hivatkozott szakirodalom nagy része a jelöltállítás és a jelöltek viselkedése közötti kapcsolat feltérképezésekor abból indul ki, hogy a jelöltek valamilyennek érzékelik a rendszert, és ennek megfelelően alakítják a stratégiájukat, a valós szabályoknál sokkal fontosabbá

válík, hogy a jelöltek mit gondolnak arról, hogy kik és milyen szinten jelölték őket. Vagyis a konkrét szabályok feltárásának nehézségét kikerülve a képviselőjelöltek jelöltállítással kapcsolatos percepcióit vesszük alapul. *Elemzésünkben azt fogjuk megvizsgálni, hogy milyen hatással van a kampányperszonalizációra, ha a jelölt azt gondolja, hogy az országos pártvezetés döntött a jelöltségéről – tehát a jelöltállítás egyszerre volt centralizált és exkluzív.* Hipotézisünk szerint azok a jelöltek, akik érzékelik az országos pártvezetés szerepét a jelöltállításban, kevésbé perszonalizált kampányt folytatnak, mint azok, akik jelölésében más aktorok is szerepet játszottak.

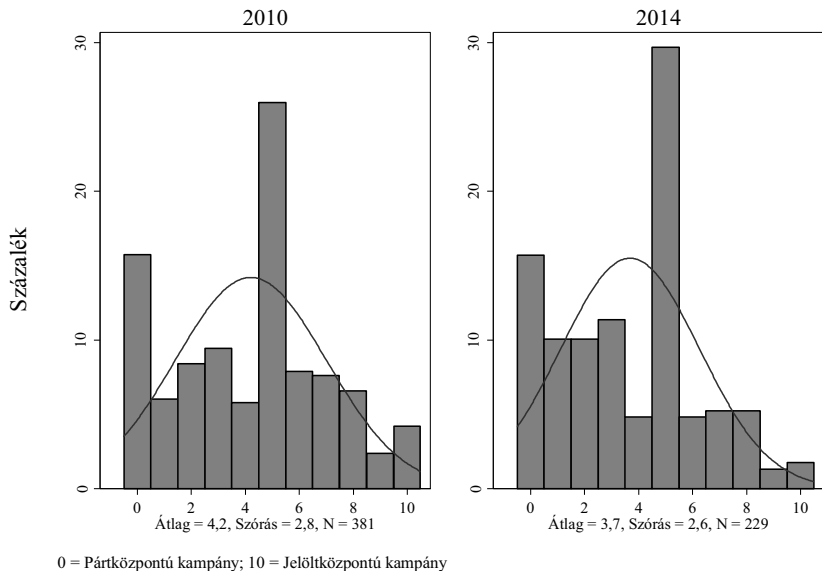
ADATOK ÉS VÁLTOZÓK

Elemzésünk a *Comparative Candidates Survey* két magyarországi hullámának adatait használja, amelyek felvételére mind 2010-ben, mind 2014-ben a választásokat követően került sor. Az adatfelvétel 2010-ben a Magyar Választáskutatási Program, 2014-ben pedig a Jelöltek és képviselők: személyes és pártképviselet c. OTKA projekt keretein belül zajlott. Az adatfelvétel első lépcsőjében a jelöltek teljes populációját a standardizált kérdőívünk online változatának kitöltésére kértük meg. A második lépcsőben személyesen kérdeztük meg a sikeres jelölteket, azaz a parlamenti képviselőket. 2010-ben 381-en, 2014-ben 229-en töltötték ki érvényesen a kérdőívet. A két adatfelvétel adatai így egy kiegyensúlyozatlan panelt alkotnak, amely 73 olyan válaszadót tartalmaz, akik mindkét hullámban résztvettek. A teljes mintanagyság ugyan 421 és 311 volt, mi azonban csak azokkal a válaszadókkal foglalkozunk, akik jelen elemzésünk szempontjából relevánsnak tekinthető kérdésekre érvényes választ adtak. Az éveket jelölő almintákban a sikeres jelöltek némileg felülreprezentáltak, mivel a mintába 205 (53,8 %) képviselő került 2010-ben, és 88 (38,4 %) képviselő 2014-ben. A mintavétel során véletlenszerűen választottuk ki a képviselőket, ezért következtetéseinket a standard szignifikancia tesztekre építjük az elemzésben.

Függő változó – Kampányperszonalizáció

Zittel és Gschwend (2008) gondolatmenetét követve elemzésünk függő változóját, a kampányperszonalizációt egy 11 fokú skálán mértük, amelynek egyik végpontja a teljes pártközpontúságot, a másik pedig a teljes perszonalizációt jelöli. A következő kérdést tettük fel a válaszadóknak: „Mi volt kampánya elsődleges célja? Kérjük, használja az alábbi skálát, ahol 0 jelentése ‘a lehető legtöbb figyelmet irányítani pártomra’ és 10 jelentése ‘a lehető legtöbb figyelmet irányítani magamra mint jelöltre’”. A függő változó évenkénti eloszlását a 2. ábra mutatja.

2. ábra. A kampányperszonalizáció változó eloszlása 2010-ben és 2014-ben

Az ábrából látszik, hogy mindkét választás alkalmával a válaszadók közel egyharmada (2010-ben a válaszadók 26 %-a, 2014-ben 29,6 %) középre helyezte saját kampányát a párt- és jelöltközpontú kampány tekintetében. Továbbá jól látható az is, hogy a jelöltek jelentős része mindkét választás alkalmával inkább pártközpontú kampányt folytatott. Azonban amíg 2010-ben a jelöltek 45,4 %-a adott elsőbbséget a pártnak saját magával szemben (28,6 %), addig 2014-re ez a különbség tovább nőtt: már a válaszadók 52 %-a folytatott pártközpontú kampányt és csak 18,3 % tekintette saját kampányát jelöltközpontúnak. Ezek után nézzük meg a függő változót feltételezhetően befolyásoló tényezőket, vagyis az elemzés magyarázó változóit.

Fő magyarázó változó – Jelöltállítás

Az 1. táblázat a jelöltszelekciónak a jelöltek általi percepcióját mutatja. 2010-ben a jelöltek közel kétharmada (59,3 %) tekintett úgy a jelöltségére, hogy arra az országos pártvezetésnek kevesebb beleszólása volt. Ezzel szemben, 2014-ben a válaszadóknak csak 41,5 %-a gondolta ugyanezt, és már 58,5 %-a úgy vélekedett, hogy a jelöléséről az országos pártvezetés döntött.

1. táblázat. A centralizált és exkluzív jelöltállítás percepciójának megoszlása 2010-ben, 2014-ben és a teljes mintában, %-ban

Centralizált és exkluzív jelöltszelekció	2010 N=381	2014 N=229	Teljes minta N=610
0 = A jelölésről nem az országos pártvezetés dönt	59,3 %	41,5 %	52,6%
1 = A jelölésről az országos pártvezetés dönt	40,7 %	58,5 %	47,4%

A jelöltszelekciónak a jelöltek általi percepciója összhangban van azzal, amit a pártok kampányszakértőivel és elemzőivel készített interjúk mondanak. A megkérdezett kampányszakértők és elemzők egyetértettek abban, hogy néhány kisebb párttól eltekintve, a legtöbb párt esetében a jelöltszelekció erősen centralizált és exkluzív volt. A választási törvény 2011-es módosítása során létrejött intézményi változások a jelöltállítási folyamatot is érintették. A módosítások következtében kevés pártnak van lehetősége önállóan a győzelemre, és ez egyfajta koalíciós kényszert eredményez a politikai szereplők számára. Úgy tűnik, hogy 2014-ben a pártok még nem alkalmazkodtak az új szabályokhoz, és a hosszú koalíciós tárgyalások során a hangsúly nem a megfelelő jelöltek kiválasztásán, hanem a választókerületek pártok közötti elosztásán volt. A résztvevő pártok vezetői az utolsó pillanatban döntöttek a jelöltek kilétéről, így érthető módon a jelöltállítás erősen centralizált és exkluzív volt. Ezenkívül az interjúk megerősítették, hogy az összes párt esetében a jelöltek kampányát a párt központi szereplői irányították. Ugyanakkor az is kiderült, hogy a jelöltek kifejezetten kérték a párt kampányközpontjának támogatását. Az interjúalanyok szerint a párt központi csapatába vetett bizalom túl ennek háttérében főként hatékonysági okok álltak: az idő szűkössége és a felmerülő költségek.

Kontrollváltozók

Az elemzésünk fő célja annak kimutatása, hogy a jelöltek vélekedése a jelöltállítás centralizáltságáról és exkluzivitásáról (vagyis az országos pártvezetésnek a jelöltállításban feltételezett szerepéről) miként változtatja meg a perszonalizációhoz való viszonyukat. Ehhez azonban figyelembe kell vennünk olyan tényezőket is, amelyekről jó okunk van azt feltételezni, hogy hatással lehetnek a kampányok jelöltközpontúságára. Az elemzésünkben szereplő változókról részletesebb adatok Függelékben található. Korábbi elemzéseinkből (Papp, 2015; Papp és Zorigt, 2015) kiindulva három kontrollváltozóhoz kapcsolódva várunk szignifikáns eredményeket: a jelöltség helye (EVK vagy lista), EVK-inkumbencia és a helyi politikai pozíciók kapcsán. Először ezeknek a változóknak a feltételezett hatásmechanizmusát ismertetjük, majd röviden rátérünk azokra a változókra, amelyekre vonatkozóan a szakirodalom alapján várhatnánk szignifikáns hatást.

A választási rendszerek és a personalizáció kapcsolatát vizsgáló szakirodalom a választási formulát tekinti az egyik legfontosabb tényezőnek a personalizáció alakulásában (Cain et al., 1987; Lancaster, 1986; Lancaster és Patterson, 1990; Norris, 2000; Scholl, 1986). A különbség azonban nem a választási rendszer többségi vagy arányos voltából adódik, hanem az ezzel egybeeső egy- illetve többmandátumos választókerületek alkalmazásából. Az egyéni választókerületekben a választók és a jelöltek közötti közvetlen kapcsolat a jelöltközpontú kampányt ösztönzi, míg a listákon induló jelöltek és a választók között nincs ilyen kapcsolat. A közvetlen kapcsolat personalizációra gyakorolt hatása két mechanizmuson keresztül érvényesül. Először is az egyéni választókerületekben a választók nem csak pártok, de személyek között is választhatnak. Az így szerzett szavazatok növelése érdekében azért lehet jó stratégia a personalizáció, mert ezáltal a jelöltek hangsúlyozni tudják azokat a tulajdonságaikat, amelyekben különböznek más jelöltektől, és amelyek adott esetben vonzóbbá tehetik őket a mandátumért folytatott versenyben. (1) Tehát egy egyéni választókerületi jelölt kampánya personalizáltabb lesz, mint egy listás jelölté. Ezen kívül az egymandátumos választókerületekben teljesülnek az egyéni elszámoltatás feltételei (Lancaster, 1986; Norris, 2000; Scholl, 1986). Itt ugyanis egyértelmű, hogy mely képviselők felelősek a választókerületben zajló pozitív vagy negatív folyamatokért. Az előbbi hangsúlyozására, és az utóbbi ellensúlyozására a legkézenfekvőbb megoldás a personalizált kampány, amelyben a jelölt a választókerületben képviselőként elért eredményeit hangsúlyozza. Vagyis joggal feltételezhető, hogy (2) azok a jelöltek, akik EVK-képviselők voltak az előző ciklusban personalizáltabb kampányt folytatnak. Ezt erősítheti az a körülmény is, hogy az EVK-képviselőknek több lehetőségük is van az ilyen kampányok megszervezésére, hiszen az adott választókerületben nagyobb a láthatóságuk, ismertebbek és státuszukból adódóan több erőforrással rendelkeznek, mint kihívóik. Ez a helyzet azoknál a jelölteknél is, akik helyi politikai pozíciókat töltöttek be a választás idején. A rendelkezésre álló erőforrások lehetővé teszik, hogy a költségesebb, jelöltközpontú kampányt válasszák. A pártok számára is fontos, hogy a helyi erőforrásokat megfelelően kiaknázzák, mivel a választók szemében azok a jelöltek a népszerűbbek, akik rendelkeznek valamilyen helyi beágyazottsággal (Putnam, 1976; Shugart, Valdini, és Suominen, 2005; Tavits, 2010). Nyilvánvaló tehát, hogy a párt számára a helyi politikusok erőforrásokat jelenthetnek. A helyi népszerűség kiaknázása adott esetben azzal is jár, hogy a jelöltek a párt központi kampányától eltérő módon kampányolnak, illetve képviselőként olykor a frakcióutasításokkal ellentétesen viselkednek (Dewogheraele, Berton, és Navarro, 2008; Tavits, 2010). Továbbá feltételezhető, hogy a helyi szint közelsége ugyancsak kiemeli a jelölt személyét, ezért (3) a helyi politikai pozícióval bíró jelöltek kampánya personalizáltabb lehet, mint azoké, akik nem rendelkeznek helyi kötődéssel. Visszatérve az egyéni jelöltség hatása mögött feltételezett mechanizmusokra, a személynek szóló szavazat gyűjtésének egyik alapfeltétele, hogy a jelöltek valamiben mások legyenek, mint a többiek, vagy legalábbis képesek le-

gyenek a jelöltek magukat másnak feltüntetni. Ehhez nagy segítséget nyújthat például az inkumbencia vagy a helyi politikai háttér. Vagyis ennek a két tényezőnek a hatása megkülönböztető faktorként merül fel.

A kontrollváltozók és a hozzájuk kapcsolódó feltételezések felsorolását a pártban betöltött pozíciók hatásával folytatjuk. Wahlke és szerzőtársai (Wahlke, Eulau, Buchanan és Ferguson, 1962) rámutattak arra, hogy a szerepfelfogások és viselkedések vizsgálatakor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a pártot. Zittel (2012) szerint a párt olyan szocializációs funkciókat is ellát, amelyek következtében a vezető pozíciókat betöltő képviselők úgy érzik, hogy a párt érdekeit kell szem előtt tartaniuk az egyéb (választókerületi vagy szakpolitikai) érdekekkel szemben. A választási kampányban a pártvezetők testesítik meg a pártegységet a választók és a saját jelöltjeik szemében. Következésképp feltételezhető, hogy – a miniszterelnök-jelölteket itt figyelmen kívül hagyva – (4) az országos pártvezetők pártközpontú kampányt fognak folytatni. Végül, de nem utolsó sorban, kontrollálunk a jelölt és a párt közötti ideológiai távolságra is. Zittel és Gschwend (2008) szerint azok a jelöltek, akik ideológiai értelemben távolabb érzik magukat a pártjuktól, a kampányt használhatják fel arra, hogy növeljék a jelölt és a párt közötti távolságot a választó szemében. Tehát a (5) nagyobb ideológiai távolság erőteljesebb perszonalizációt vonhat maga után. Továbbá érdemes foglalkozni a többes jelölés perszonalizációra gyakorolt hatásával. Azok a jelöltek, akik csak egyéni választókerületben indulnak és győzelem hiányában nem számíthatnak a listán való bejutásra, várhatóan minden erőfeszítést megtesznek saját kampányuk érdekében, hiszen egyetlen esélyük a parlamentbe jutásra az egyéni ágon való jó szereplés. Ezzel szemben azoknak, akik nem csak egyéni választókerületben indulnak, hanem pártlistán is szerepelnek, több esélyük van a parlamentbe jutásra. Mivel azt feltételezzük, hogy a perszonalizált kampányok a pártszavazatok mellé extra szavazatokat hoznak, (6) azok a jelöltek, akik csak az egyéni választókerületben indultak, jelöltközpontú kampánnyal növelhetik az esélyüket a megválasztásra.

A fentiekén túl még két változót kell megemlíteni, amelyekkel azonban ebben a tanulmányban nem foglalkozunk részletesen. Az egyik a két választás között eltelt idő múlását mérő *Választás* változó. Korábbi tanulmányunkban (Papp és Zorigt, 2015) azt feltételeztük, hogy a természetes kísérleti körülmények miatt az idő múlásának hatása tulajdonképpen nem más, mint a rendszerszintű változások hatása. Ezalatt a választási rendszerben bekövetkező változásokat értjük. Hipotézisünk az volt, hogy a többségi ág irányába történő elmozdulás következtében megnő az egyéni választókerületek szerepe, ami a kampányok perszonalizálódásához fog vezetni. Az adataink ezt nem támasztották alá, de a kampánystratégiákkal és elemzőkkel folytatott interjúsorozatunk segítségével azonosítani tudtuk a perszonalizáció ellen ható tényezőket: a korlátozott erőforrásokat, a kampányra rendelkezésre álló idő rövidegét a baloldalon, valamint a jelöltek egyéni kvalitásait. Az interjúk alapján a jelöltek egyéni kvalitásai alatt a jelöltek megfelelő helyi vagy egyéni választóke-

rületi kampánytapasztalatát, illetve a jelöltek helyi népszerűségét (politikai ismertségét) értjük (Papp és Zorigt, 2015).

Nem foglalkozunk részletesebben a pártok kampányperszonalizációra gyakorolt hatásával sem. Ennek egyik oka, hogy a pártok közötti választási koalíciók miatt az adott elemzési keretben számos probléma felvetődik, s ezek tárgyalása túlmutatna a tanulmány keretein. Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy alapvetően két szempontból közelíthetjük meg a pártok és a kampányperszonalizáció viszonyát. Egyfelől törésvonal húzódhat e tekintetben a régi és az új pártok között, mert a régi pártok esetében a párt-kultúra része az egyéni választókerületi képviselet. Mind a Fidesz, mind az MSZP komoly tapasztalatokkal rendelkezik az egyéni képviselet terén, tisztában van az egyéni választókerületek jelentőségével, azoknak a párt számára is fontos előnyeivel. Ezeknél a pártoknál az EVK-knak nem csak az a jelentősége, hogy segítségükkel választást lehet nyerni, hanem tapasztalataik arra ösztönzik a régi pártokat, hogy támogassák a személynek szóló szavazatokra való törekvést. Másfelől ugyanakkor az is plauzibilisnek tűnik, hogy a hitelét veszített MSZP igyekszik minél „messzebb lökni” jelöltjeit a pártemplémától, ezzel is erősítve a perszonalizációt, míg a Fidesz esetében nagyobb eséllyel támaszkodnak a párt hírnevére az egyéni kampányokban is (Papp, 2015). Ezzel szemben az új pártok kevesebb erőforrással és korábbi tapasztalattal rendelkeznek az egyéni választókerületekben, amelyek miatt nem biztos, hogy ki tudják használni az egyéni jelöltek kampányelőnyeit.

EREDMÉNYEK

A két adatfelvétel adataiból kiegyensúlyozatlan panelt kapunk, ami azt jelenti, hogy vannak olyan jelöltek, akiket csak az egyik alkalommal kérdeztünk meg. A hasonló típusú adatok elemzésének alapvetően két útja van. A fixhatás (*fixed effects* - FE) becslések az egyes változók időbeli változásának hatását ragadják meg a függő változó változására. Az ilyen modellek tehát arra adnak választ, hogy egy adott képviselőjelölt esetében egy változó értékének az egyik választásról a másikra történő megváltozása hogyan befolyásolja a függő változó értékének ugyanezen az időtávon bekövetkező változását. A FE modellek nem veszik figyelembe a keresztmetszeti hatásokat, tehát a jelöltek közötti különbségeknek nem tulajdonítanak jelentőséget. A tanulmány kontextusában tehát arra nem kapnánk választ, hogy vannak-e olyan tulajdonságok, amelyek jobban valószínűsítik a perszonalizált kampányokat egy adott választás alkalmával. Másképpen megfogalmazva, kiaknázatlan marad, hogy a képviselők közötti különbségek okoznak-e különbséget abban, hogy hogyan kampányolnak. Ezzel szemben a véletlenhatás (*random effects* - RE) becslés amellet, hogy rendelkezik a fixhatás modellek minden előnyével, vagyis képes megragadni a két választás közötti változás hatását, a keresztmetszeti hatásokat is megjelenti. Az ilyen modelleknél, hogyha a kép-

viselőjelöltek valamelyik tulajdonsága rendelkezik keresztmetszeti hatással (tehát az adott választáson befolyásolja a perszonalizációt), akkor ez a hatás longitudinálisan is megjelenik (tehát a két választás között az adott képviselőjelölt tulajdonságaiban bekövetkező változás ugyanekkora mértékben változtatja meg a perszonalizációt).

2. táblázat. A kampányperszonalizációt magyarázó véletlenhatás GLS modellek

Változók	1. modell	2. modell
	B (std. hiba)	B (std. hiba)
Konstans	3,02 (0,30)***	3,33 (0,38)***
Választás: 2014	-0,65 (0,21)***	-0,59 (0,21) ***
EVK-jelölt	2,70 (0,47)***	2,11 (0,53)***
EVK-inkumbens	0,67 (0,29)**	0,68 (0,34)**
Helyi politikai pozíció	0,51 (0,23)**	0,91 (0,27)***
Országos pártvezető	-0,62 (0,36)	-0,58 (0,35)
Ideológiai távolság	0,04 (0,08)	0,03 (0,08)
MSzP ^a	1,36 (0,41)***	1,32 (0,40)***
Jobbik ^a	-0,39 (0,30)	-0,57 (0,31)*
LMP ^a	-1,65 (0,32)***	-1,70 (0,32)***
Összefogás ^a	-0,12 (0,58)	-0,19 (0,58)
Többes jelölés	-0,63 (0,48)	-0,58 (0,47)
Centralizált és exkluzív jelöltszelekció	-0,59 (0,21)***	-0,99 (0,39)**
Centralizált és exkluzív jelöltszelekció * EVK-jelölt		1,03 (0,45)**
Centralizált és exkluzív jelöltszelekció * Helyi politikai pozíció		-1,04 (0,41)**
Centralizált és exkluzív jelöltszelekció * EVK-inkumbens		-0,01 (0,51)
N	610	610
Wald χ^2	350,67	368,76
Sigma_u	0,87	0,68
Sigma_e	2,11	2,16
Rho	0,14	0,09
Within R2	0,29	0,26
Between R2	0,32	0,34
Overall R2	0,32	0,33

*** p<0,01, **p<0,05, *p<0,1

Az értékek random effects becslült értékek. Zárójelben a robusztus és jelöltenként klaszterezett standard hibák.

Függő változó: 0 = pártközpontú kampány, 10 = jelöltközpontú kampány

^a Kontrollcsoport: Fidesz-KDNP

A fentiek alapján a véletlenhatás (RE) becslés tűnik a legjobb választásnak (Cameron és Trivedi, 2009) a fixhatással (FE) szemben. Ezt erősíti az a körülmény, hogy jelen esetben nem kifejezetten az időbeli változásokat szeretnénk megragadni, hanem fontosak szá-

munkra a keresztmetszeti hatások is². Az alábbiakban ismertetjük a fenti hipotézisek tesztelésére felállított többváltozós modellek eredményeit. A 2. táblázat mutatja a kampánypersonalizációt magyarázó változók longitudinális és keresztmetszeti hatásait. Az eredmények 5 %-os szignifikancia-szint mellett értékelendők.

Az 1. modell olyan alapmodell, amely az összes releváns változó hatását tartalmazza. A 2. modellben a kapcsolatok alaposabb feltárásának érdekében ezt egészítettük ki különböző interakciós változókkal. A következőkben az 1. modell eredményeit ismertetjük, majd áttérünk a 2. modell tanulságaira. Az 1. modell értékeit szemlélve kitűnik, hogy az egyéni választókerületi jelöltek a vártak megfelelően personalizáltabb kampányt folytatnak (a 11-fokú skálán 2,7 ponttal), mint azok a társaik, akik kizárólag pártjuk listáján szerepelnek. Továbbá az is nyilvánvalónak tűnik, hogy nagyobb hajlandóságot éreznek, vagy egyszerűen csak több lehetőségük van personalizált kampány folytatására azoknak a jelölteknek, akik EVK-képviselőként indulnak az újraválasztásért. Igaz, itt a personalizáció skálán való elmozdulás csak 0,67 egység, vagyis az inkumbencia hatása jóval alatta marad az egyéni jelöltség hatásának. Hasonlóképpen, azoknak a jelölteknek a kampánya is némileg (0,51 egységgel) personalizáltabb, akik a választások idején valamilyen helyi pozíciót töltenek be, mint azoké, akik nem rendelkeztek semmilyen helyi háttérrel.

A várakozásainkkal ellentétben a többes jelölés nincs hatással a kampányok personalizációra. Ugyan a minta szintjén megfigyelt negatív együttható arra utal, hogy a többes jelöltek inkább pártközpontú kampányokat folytattak, ez az eredmény nem általánosítható a teljes populációra. Hasonló következtetésre jutunk a jelölt és a pártja közötti ideológiai távolság, valamint az országos pártvezetői pozíció personalizációra gyakorolt hatását illetően is: egyik sem gyakorol szignifikáns hatást, ám a minta szintjén mindkét változó a feltételezetteknek megfelelő módon viselkedik.³

2 A véletlenhatás becslésről érdemes tudni, hogy mindig hatásosabb becslét ad, mint a fixhatás, vagyis kisebb hibával becsl. Azonban fontos megkötés, hogy a jelöltspecifikus hatásokról azt feltételezi, hogy függetlenek a magyarázó változóktól. Amennyiben ez a feltétel nem teljesül, a véletlenhatás becslés nem konzisztens, vagyis a mintavételi eloszlás középpontjában nem a becslni kívánt sokasági jellemző van. Ebben az esetben a RE becslés nem használható. Annak eldöntésére, hogy a RE becslés konzisztens-e, a Hausman-tesztet használjuk. A tanulmányban közölt modellek esetében a Hausman-teszt nullhipotézisét, miszerint a becslés konzisztens, nem tudjuk elutasítani ($\chi^2=7,47$). Így tehát az RE azon túl, hogy hatásosabb, konzisztens becslést is ad.

3 Ugyan nem tartozik közvetlenül tanulmányunk témájához, és részletes tárgyalásra nincs lehetőségünk, de mégiscsak érdemes megemlíteni a párt változó hatását a kampánypersonalizációra. Az 1. modell alapján azt mondhatjuk, hogy a Fidesz-KDNP jelöltjeihez képest csak az MSzP jelöltjei fókuszáltak jobban a saját személyükre, és az LMP jelöltjei szignifikánsan pártközpontúbbak voltak. A Jobbik és a Fidesz-KDNP jelöltjei között nem találtunk a sokaságra is érvényes különbséget a personalizáció tekintetében. Az együtthatók értelmezése azonban számos problémát felvet. Ezek közül a legfontosabb, hogy míg 2010-ben az MSzP jelöltjei csak szocialista színűben indultak, addig 2014-ben az Összefogás ernyője alatt. Korábbi tanulmányunkban (Papp – Zorigt, 2015) amellet, hogy arra figyelmeztettünk, hogy ezek alapján a pártthovatartozás hatása tentatív, kiegészítő számításokkal igazoljuk, hogy a valódi összefüggések hasonló képet mutathatnak. Az MSzP és az Összefogás tehát a Fideszhez képest jelöltközpontúbb, míg az LMP pártcentrikusabb kampányt folytatott.

Áttérve tanulmányunk fő hipotézisére, az 1. modell eredményeiből kitűnik, hogy a jelöltszelekciók a jelöltek általi percepciója szignifikáns hatással van a kampányperszonalizációra. Magyarán, az országos pártvezetésnek a jelöltállításban vélelmezett kiemelt szerepe befolyásolja, hogy a jelöltek mennyire hajlanak a személyüket előtérbe állító kampányra. Fő hipotézisünknek megfelelően azok, akik azt gondolták, hogy a párt központi szereplői uralják a jelöltek kiválasztási mechanizmusát, pártközpontúbb kampányt folytattak (0,59 egységgel), mint azok, akik nem tulajdonítottak nagy szerepet a pártvezetésnek a jelöltszekcióban. Tehát a jelöltállítás központosítottasága és exkluzivitása együttesen negatívan hat a perszonalizációra.

A jelöltszelekció kulcsszerepe még ennél is hangsúlyosabbá válik, ha megnézzük, hogy a változó negatív hatása konzisztens-e a jelöltek különböző csoportjaiban, vagyis ha megvizsgáljuk, hogy miként változtatja meg az egyéni választókerületi jelöltség és a helyi politikai pozíciók hatását (ld. 2. modell a 2. táblázatban). A modell szintjén mindezt interakciós változók bevonásával teszteltük, vagyis az 1. modellben szerepeltetett változók mellé bevettük a jelöltállítás szorzatát az EVK-jelöltséggel, inkumbenciával és a helyi politikai pozícióval. A centralizált és exkluzív jelöltkiválasztás feltételezése azoknak a kampányait változtatja meg, akik csak a pártlistán szerepelnek, és nem indultak egyéniben. A listás jelöltek háromszor érzékenyebben reagálnak a központosításra, mint az EVK-jelöltek. A 2. táblázat adatai alapján számított marginális hatások arra utalnak, hogy a centralizált jelöltkiválasztás feltételezése nyomán az EVK-jelöltek 0,5 egységgel mozdulnak a pártközpontú kampány felé (5-ről 4,5-re), míg a listás jelölteknel ez a változás 1,5 egységnyi (2,9-ről 1,4-re). Úgy tűnik, hogy az egyéni ág esetében a jelöltség felülírja a kiválasztás központosítottaságára és kizárólagosságára vonatkozó vélekedéseket. Amíg az egyéni jelöltség hatása nem változik számottevően a szelekció központosítottaságának fényében, addig ennek épp az ellenkezője figyelhető meg a helyi politikusok esetében. Esetükben a változás 1,8 egységnyi (5,1-ről 3,3-ra), amennyiben az országos pártközpont dönt a jelölésükről. Összehasonlításképp, azok a jelöltek, akik nem töltöttek be helyi politikai pozíciót, csak 0,7 egységnyivel mozdultak a pártközpontú végpont felé (4,2-ről 3,5-re). Ezek az eredmények arra engednek következtetni, hogy míg az egyéni jelöltek perszonalizációja a pártközpont által támogatott, elvárt (esetleg előírt) kampánystratégia (az országos pártvezetésnek a kiválasztásban feltételezett szerepe nem befolyásolja a kampányperszonalizációt) része, addig a helyi politikusok a saját kezdeményezéséből (vagy nem a központi stratégiával összhangban) folytatnak jelöltközpontúbb kampányokat. Azonban, amint megérzik a pártvezetők erejét a jelöltállításban, pártközpontúbb stratégiát alkalmaznak a kampány során.

Mindez kissé módosít azon a korábbi felvetésen, hogy a helyi politikai pozíciók olyan kampányértékkel bírnak, amely a párt számára is előnyössé teszi a helyi politikai pozíciókban lévő jelöltek perszonalizált kampányát. Amellett érveltünk (nem egyedülként a vonatkozó szakirodalomban), hogy mivel a választók értéklik a helyi kötődéseket, a

pártok ezt kihasználván építenek a helyi szinten erős jelöltekre. A kampánystratégákkal és elemzőkkel folytatott interjúink arra engednek következtetni, hogy a pártvezetés is így gondolja (Papp és Zorigt, 2015). A survey-adatok elemzése azonban ettől némileg eltérő következtetésre ad okot. A két eredmény közötti különbség oka feltételezhetően a *Helyi politikai pozíció* változó méréséből adódik. Míg a stratégák „helyi politikai ismertségről” beszélnek, addig mi a modelljeinkben kifejezetten a politikai pozíciók betöltésének hatását vizsgáltuk. Vagyis úgy tűnik, hogy olyan dologról van itt szó, amit a modellezés szintjén nehéz operacionalizálni. A helyi ismertség ugyanis sok mindenből adódhat. Ez valóban adódhat helyi politikai pozícióból, ahogy az a modelljeinkben szerepel, de foglalkozásból (pl. helyi fogorvos), társadalmi státuszából vagy akár személyiségéből is.

A jelöltállítás és az egyéni jelöltség közötti kapcsolat egy további nagyon fontos dologra is felhívja a figyelmet. Minden jel arra utal ugyanis, hogy az egyéni jelöltek kampányának personalizációja a pártközpont által elvárt stratégia. Vagyis úgy tűnik, hogy megerősítést nyert az, hogy a personalizáció és a pártközpontúság nem egymást kizáró tényezők, mint ahogy az empirikus kutatások gyakran kezelik őket. Ez különösen nagy problémát okoz azoknál a kutatásoknál, ahol a képviselőt fókuszba áll a középpontban. Itt ugyanis a válaszlehetőségeket tradicionálisan egymást kizáró alternatívákként teszik fel. A „Kit képvisel Ön a képviselői munkája során?” típusú kérdéseknél a nemzetközi kérdőívek szintjén kell felülvizsgáljunk azt, hogy a feleletválasztós kérdések mennyire lehetnek alkalmasak a képviselők valódi céljainak feltárására. Úgy tűnik, hogy ennek a kérdésnek a megoldására már születnek próbálkozások. A *Comparative Candidates Survey* 2014-es hullámának kérdőíve már skálával méri az egyes válaszlehetőségek fontosságát. Azonban ez sem tűnik a legjobb megoldásnak, miután a gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy ha a képviselőknek és jelölteknek lehetőségük van minden egyes szempontot maximális fontosságúnak jelölni, akkor az esetek zavaróan nagy százalékában megteszik. Jelenleg tehát a legideálisabb megoldásnak az tűnik, hogy a két kérdéstípust egyszerre tegyék fel. Továbbá elméleti síkon is sokkal nagyon hangsúlyt kell adni annak, hogy a personalizáció pártterdekként is megjelenjen a képviselőre vonatkozó különféle elméletekben.

KONKLÚZIÓ

Fejezetünkben igyekeztünk bemutatni, hogy a jelöltállítás két dimenziója (centralizáció és exkluzivitás) együttesen milyen hatást gyakorol a kampánypersonalizációra. A szakirodalom alapján feltételeztük, hogy minél centralizáltabb és minél exkluzívabb a jelöltállítás, annál kisebb az ösztönzés a personalizációra. Amellett érveltünk, hogy azok a jelöltek, akik érzékelik az országos pártvezetés szerepét a jelöltállításban – tehát a jelöltállítás egyszerre centralizált és exkluzív –, kevésbé personalizált kampányt folytatnak, mint azok, akik úgy gondolják, hogy az országos pártvezetésnek nem volt jelentős szerepe a jelöltté válásukban.

Ehhez figyelembe kellett vennünk egy sor olyan tényezőt, amelyekről jó okunk volt feltételezni, hogy hatással lehetnek a kampányok jelöltközpontságára. Három változó hatása mutatkozott szignifikánsnak: az *EVK-jelöltség*, az *EVK-inkumbencia* és a *Helyi politikai pozíció*. Először is, az EVK-jelöltség hatása egyértelműnek tűnik a perszonalizációra. A listás jelöltekhez képest sokkal perszonalizáltabb kampányt folytattak az egyéni választókerületben indulók. Megerősítést kapott az a feltételezés is, hogy az EVK-inkumbensek nagyobb részben építenek saját személyükre, mint kihívóik. Ez arra utal, hogy a jelöltek rajtpozíciója (magyarán az, hogy milyen pozícióból indulnak a választásnak) sokat elárulhat a perszonalizációra való hajlandóságukról. Végül az sem lényegtelen, hogy a jelöltek betöltenek-e valamilyen helyi pozíciót a választás idején. A helyi háttérrel rendelkező jelöltek ugyanis perszonalizáltabb kampányt folytatnak, mint azok, akik nem töltenek be semmilyen helyi pozíciót. Néhány változó esetében a várakozásainkkal ellentétes eredmények születtek. A többes jelölés, a párt és a jelölt közötti ideológiai távolság és az országos pártvezetői pozíció esetében nem beszélhetünk azok perszonalizációra való hatásáról.

Az elméleti részben megfogalmazott fő hipotézisünket el tudtuk fogadni: *az eredmények azt mutatják, hogy a jelöltszelekciónak a jelöltek általi percepciója szignifikáns hatással van a kampányperszonalizációra*. Azok a jelöltek folytattak inkább a személyükre szabott kampányt, akik azt gondolták, hogy nem az országos pártvezetés döntött a jelölésükről. Abban az esetben, amikor a jelöltek azt érezték, hogy a jelöltállítás központosított és exkluzív, a kampánystratégiájuk ennek megfelelően pártközpontú irányt vett fel.

A jelöltszelekcio szerepe különösen jelentősnek tűnik az egyéni választókerületi jelöltség és a helyi politikai pozíció esetében. Nem változtatja meg azonban az EVK-inkumbensek kampányperszonalizációhoz való viszonyát. Azt láttuk, hogy amíg a jelöltkiválasztás központosítottságának és kizárólagosságának hatása a listás jelöltek a pártközpontú kampány felé mozdítja, addig ugyanennek a hatására az egyéni ágon induló jelöltek kevésbé változtatják meg viselkedésüket. A helyi pozíciót betöltő jelöltek kampányperszonalizációhoz való viszonya ehhez képest sérülékenyebbnek bizonyul, és amennyiben úgy gondolják, hogy az országos pártközpont döntött a jelölésükről, a kampánystratégiájuk pártközpontúbb lesz. Jóval kisebb elmozdulás volt megfigyelhető a helyi háttérrel maguk mögött nem tudható jelöltek esetében. Mindezek alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy az egyéni ágon megfigyelhető perszonalizáció a párt központi stratégiának a szerkesztés része lehet, vagy legalábbis támogatott a párt által. Ezzel szemben úgy tűnik, hogy a helyi politikusok kampánystratégiáját inkább befolyásolják az egyéni motivációk és ezért is tud valamilyen szinten független lenni a központi stratégiától mindaddig, amíg nem tulajdonítanak az országos pártvezetésnek nagy szerepet a jelöltállításban. Tudniillik, amint azt gondolják, hogy a pártvezetésnek hangsúlyos a szerepe a jelöltszelekción, pártközpontúbb kampánystratégiát alkalmaznak.

Mindezek arra engednek következtetni, hogy az egyéni választókerületi jelöltektől a pártjuk mondhatni elvárja, hogy kampányukat a saját személyük köré építsék, de leg-

alábbis hangsúlyozzák azt. Nem szabad alábecsülni ennek fontosságát. Ugyanis ez azt jelenti, hogy a jelölt- és a pártközpontúság nem összeférhetetlen egymással. Jelenleg az irodalom nagy része a két jelenséget – pártközpontúság és perszonalizáció – egymásnak ellentmondó tényezőként kezeli. A képviselői gyakorlat ezt némiképp alá is támasztja: a saját személyüket előtérbe helyező jelöltek gyakrabban szavaznak eltérően a frakciójuktól (Tavits, 2010). Vagyis úgy tűnik, hogy a pártok a gyakorlatban is szembesülnek a kollektív cselekvés problémájával. Azonban nem szabad háttérbe szorítani a pártstratégiák mélyebb vizsgálatát, amelyből kiderülhetne, hogy a perszonalizáció nem csak hogy megtűrt, de elvárt viselkedés is lehet bizonyos választási szabályok mellett, a jelöltek bizonyos csoportjára nézve. A parlamenti viselkedés értékelése, illetve egyes viselkedési formák szankcionálása természetesen perspektivikusan hat a jelöltállításra – de ez már egy másik történet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- André, A., Freire, A. és Papp, Zs. (2014) 'Electoral Rules and Legislators' Personal Vote-Seeking', Sam Depauw – Kris Deschouwer (szerk.) *Representing the people. A survey among members of statewide and substate parliaments*. Oxford: Oxford University Press, pp. 87–109.
- Atmor, N., Hazan, R. Y. és Rahat, G. (2011) 'Candidate selection', in J. M. Colomer (szerk.), *Personal representation. The neglected dimension of electoral systems*. Colchester: ECPR Press, pp. 21–36.
- Cain, B., Ferejohn, J. és Fiorina, M. P. (1987) *The personal vote: constituency service and electoral independence*. Harvard University Press.
- Canache, D., Mondak, J. J. és Cabrera, E. (2000) 'Voters and the Personal Vote: A Counterfactual Simulation', *Political Research Quarterly*, 53(3), 663–76.
- Carey, J. M. és Shugart, M. S. (1995) 'Incentives to Cultivate a Personal Vote: a Rank Ordering of Electoral Formulas', *Electoral Studies*, 14(4), 417–39.
- Cross, W. és Young, L. (2015) 'Personalization of campaigns in an SMP system: The Canadian case', *Electoral Studies*, 39: 306–315.
- Curtice, J. és Shively, P. (2009) 'Who represents us best? One member or many?', Hans-Dieter Klingemann (szerk.) *The Comparative Study of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press.
- Czudonowski, M. M. (1975) 'Political Recruitment', Fred I. Greenstein and Nelson W. Polsby (szerk.) *Handbook of Political Science, v.2, Micropolitical Theory*. Reading, MA: Addison-Wesley, pp. 155–242.
- Duverger, M. (1959) *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. New York: Wiley.
- Eder, N., Jenny, M. és Müller, W. C. (2015) 'Winning over voters or fighting party comrades? Personalized constituency campaigning in Austria', *Electoral Studies*, 39: 316–328.

- Field, B. N. és Siavelis, P. M. (2008) 'Candidate Selection Procedures in Transitional Politics A Research Note', *Party Politics*, 14(5), 620–39.
- Gaines, B. J. (1998) 'The Impersonal Vote? Constituency Service and Incumbency Advantage in British Elections, 1950–92', *Legislative Studies Quarterly*, 23(2), 167–95.
- Gallagher, M. (1988) 'Introduction', Michael Gallagher and Michael Marsh (szerk.) *Candidate Selection in Comparative Perspective. The Secret Garden of Politics*. London: SAGE, pp. 1–19.
- Gallagher, M. és Holliday, I. (2003) 'Electoral Systems, Representational Roles and Legislator Behaviour: Evidence from Hong Kong', *New Zealand Journal of Asian Studies*, 5(1), 107–20.
- Gschwend, T. és Zittel, T. (2015) 'Do constituency candidates matter in German Federal Elections? The personal vote as an interactive process', *Electoral Studies*, 39: 338–349.
- Hazan, R. Y. és Rahat, G. (2006) 'The influence of candidate selection methods on legislatures and legislators: Theoretical propositions, methodological suggestions and empirical evidence', *The Journal of Legislative Studies*, 12(3–4), 366–85.
- Heitshusen, V., Young, G. és Wood, D. M. (2005) 'Electoral Context and MP Constituency Focus in Australia, Canada, Ireland, New Zealand, and the United Kingdom', *American Journal of Political Science*, 49(1), 32–45.
- Herrera, R. és Yawn, M. (1999) 'The Emergence of the Personal Vote', *The Journal of Politics*, 61(1), 136–50.
- Holtz-Bacha, C. és Mazzoleni, G. (2004) *The Politics of Representation: Election Campaigning and Proportional Representation*. New York: Peter Lang.
- Kriesi, H. (2012) 'Personalization of national election campaigns', *Party Politics*, 18(6), 825–44.
- Lancaster, T. D. (1986) 'Electoral Structures and Pork Barrel Politics', *International Political Science Review*, 7(1), 67–81.
- Lancaster, T. D. és Patterson, W. D. (1990) 'Comparative Pork Barrel Politics', *Comparative Political Studies*, 22(4), 458–77.
- Mondak, J. J. (1995) 'Competence, Integrity, and the Electoral Success of Congressional Incumbents', *The Journal of Politics*, 57(4), 1043–69.
- Morgenstern, S. (2004) *Patterns of Legislative Politics: Roll-Call Voting in Latin America and the United States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Morgenstern, S. és Swindle, S. M. (2005) 'Are Politics Local?', *Comparative Political Studies*, 38(2), 143–70.
- Norris, P. (2000) 'The Twilight of Westminster? Electoral Reform and its Consequences', *Political Studies*, 49(5), 877–900.
- Norton, P. és Wood, D. (1990) 'Constituency Service by Members of Parliament: Does It Contribute to a Personal Vote?', *Parliamentary Affairs*, 43(2), 196–208.
- Papp, Zs. (2015) 'Campaign-Personalization and Constituency Focus in a Mixed-Member Electoral System. The Case of Hungary', *World Political Science*, 11(1), 75–95.

- Papp, Zs. és Zorigt, B. (2015) 'A változó választási szabályok és a változó politikai kontextus hatása a kampányperszonalizációra. Egy természetes kísérlet tanulságai', *Politikatudományi Szemle*, 24(3): 51–74.
- Poguntke, T. és Webb, P. (2005) 'The Presidentialization of Politics in Democratic Societies: A Framework for Analysis', Thomas Poguntke & Paul Webb (szerk.) *The Presidentialization of Politics. A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Rahat, G. és Hazan, R. Y. (2001) 'Candidate Selection Methods An Analytical Framework', *Party Politics*, 7(3), 297–322.
- Saalfeld, T. és Müller, W. C. (1997) 'Roles in Legislative Studies: A Theoretical Introduction', W.C. Müller and Thomas Saalfeld (szerk.) *Members of Parliament in Western Europe. Roles and Behaviour*. London: Frank Cass.
- Scholl, E. L. (1986) 'The Electoral System and Constituency-Oriented Activity in the European Parliament', *International Studies Quarterly*, 30(3), 315–32.
- Selb, P. és Lutz, G. (2015) 'Lone fighters: Intraparty competition, interparty competition, and candidates' vote seeking efforts in open-ballot PR elections', *Electoral Studies*, 39: 329–337.
- Shugart, M. S., Valdini, M. E. és Suominen, K. (2005) 'Looking for Locals: Voter Information Demands and Personal Vote-Earning Attributes of Legislators under Proportional Representation', *American Journal of Political Science*, 49(2), 437–49.
- Strøm, K. (1997) 'Rules, Reasons and Routines: Legislative Roles in Parliamentary Democracies', W.C. Müller and Thomas Saalfeld (szerk.) *Members of Parliament in Western Europe. Roles and Behaviour*. London: Frank Cass, pp. 155–74.
- Swindle, S. M. (2002) 'The Supply and Demand of the Personal Vote Theoretical Considerations and Empirical Implications of Collective Electoral Incentives', *Party Politics*, 8(3), 279–300.
- Tavits, M. (2010) 'Effect of Local Ties On Electoral Success and Parliamentary Behaviour The Case of Estonia', *Party Politics*, 16(2), 215–35.
- Wahlke, J. C., Eulau, H., Buchanan, W. és Ferguson, L. C. (1962) *The Legislative System. Explorations in Legislative Behavior*. New York: Wiley.
- Zittel, T. (2012) 'Legislators and their representational roles: strategic choices or habits of the heart?', Magnus Blomgren and Olivier Rozenberg (szerk.) *Parliamentary Roles in Modern Legislatures*. London: Routledge, ECPR, pp. 101–21.
- Zittel, T. és Gschwend, T. (2008) 'Individualised Constituency Campaigns in Mixed-Member Electoral Systems: Candidates in the 2005 German Elections', *West European Politics*, 31(5), 978–1003.

FÜGGELÉK

Változó	Kódolás	Elemszám (Százalék) 2010-ben	Elemszám (Százalék) 2014-ben	Elemszám (Százalék) a teljes mintában	Átlag (Szórás) 2010-ben	Átlag (Szórás) 2014-ben	Átlag (Szórás) a teljes mintában
Kampány- perszonalizáció	Mi volt kampánya elsődleges célja? Kérjük, használja az alábbi skálát, ahol 0 jelentése „a lehető legtöbb figyelmet irányítani pártomra” és 10 jelentése „a lehető legtöbb figyelmet irányítani magamra mint jelöltre”.						
Centralizált és exkluzív jelöltszelekció	0 = A jelölésről nem az országos pártvezetés dönt 1 = A jelölésről az országos pártvezetés dönt	226 (59,3)	95 (41,5)	321 (52,6)	4,20 (2,81)	3,68 (2,58)	4,00 (2,73)
Választás	0 = 2010 1 = 2014	381 (100)	229 (100)	381 (62,5) 229 (37,5)			
EVK-jelölt	0 = Csak pártlistán jelölték 1 = EVK-jelölt	114 (29,9)	63 (27,5)	117 (29)			
EVK-inkumbens	0 = Nem EVK- inkumbens 1 = EVK- inkumbens	267 (70,1)	166 (72,5)	433 (71)			
Helyi politikai pozíció	0 = Nincs helyi politikai pozíciója 1 = Polgármester vagy helyi önkormányzati képviselő	336 (88,2)	192 (83,8)	528 (86,6)			
		45 (11,8)	37 (16,2)	82 (13,4)			
		265 (69,6)	166 (72,5)	431 (70,6)			
		116 (30,4)	63 (27,5)	179 (29,4)			

Változó	Kódolás	Elemzés (Százalék) 2010-ben	Elemzés (Százalék) 2014-ben	Elemzés (Százalék) 2010-ben	Elemzés (Százalék) 2014-ben	Átlag (Szórás) 2010-ben	Átlag (Szórás) 2014-ben	Átlag (Szórás) a teljes mintában
Többes jelölés	0 = Egy választási ágon indult	97 (25,5)	73 (31,9)	170 (27,9)				
	1 = Több választási ágon indult	284 (74,5)	156 (68,1)	440 (72,1)				
Országos pártvezető	0 = Nem országos pártvezető	356 (93,4)	201 (87,8)	557 (91,3)				
	1 = Országos pártvezető	25 (6,6)	28 (12,2)	53 (8,7)				
Ideológiai távolság	Az abszolút távolság a jelölt és a párt bal-jobb skálán elfoglalt pozíciója között (0-10 skála)					0,80 (1,10)	0,77 (1,16)	0,78 (1,12)
Fidesz-KDNP	0 = Más párt jelöltje	226 (59,3)	174 (76)	400 (65,6)				
	1 = Fidesz-KDNP jelölt	155 (40,7)	55 (24)	210 (34,4)				
MSZP	0 = Más párt jelöltje	331 (86,9)		331 (86,9)				
	1 = MSZP jelölt	50 (13,1)		50 (13,1)				
Összefogás	0 = Más párt jelöltje		161 (70,3)	161 (70,3)				
	1 = az Összefogás jelöltje		68 (29,7)	68 (29,7)				
LMP	0 = Más párt jelöltje	312 (81,9)	183 (79,9)	495 (81,1)				
	1 = LMP jelölt	69 (18,1)	46 (20,1)	115 (18,9)				
Jobbik	0 = Más párt jelöltje	275 (72,2)	170 (74,2)	445 (72,9)				
	1 = Jobbik jelölt	106 (27,8)	59 (25,8)	165 (27,1)				

Ilonszki Gabriella

A PÁRTOK KÉPVISELŐJELÖLTJEI A PÁRTOK INTÉZMÉNYESÜLÉSÉNEK ÉS VÁLTOZÁSÁNAK TÜKRÉBEN. 1998-2014¹

FOGALMI KERETEZÉS

A rendszerváltozás után 25 évvel két pártrendszer intézményesülésén vagyunk túl. Mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalomban egyetértés volt abban, hogy a magyarországi pártrendszer(ek) hamar konszolidálódtak. Az első a mérsékelt többpártrendszer felől egy polarizált két-és fél pártrendszer irányába alakult, aminek bázisát a csökkenő volatilitás adta, és zártnak tűnt új pártok bekerülése előtt. Ez a helyzet 2010-ben alapvetően megváltozott, és az utóbbi két választás nyomán egy új pártrendszer stabilizálódásának vagyunk tanúi, amelyben egy domináns párt köré szerveződnek kisebb pártok, és ezek relatív (belsőleg változó) erejétől függetlenül a domináns pártnak nem akadhat érdemi kihívója. A pártrendszer egyértelműsége azonban nem utal feltétlenül a pártok állapotára. A pártrendszer intézményesültsége alapvetően a pártok közötti verseny stabilitását jelenti, mivel azonban még a gyöngye pártok is befolyásolják a politikai verseny természetét amennyiben orientálják a választókat és a politikai elitet, ezzel alakítják a pártrendszert anélkül, hogy ők maguk stabilak, szervezetenként erősek lennének (Mainwaring and Scully, 1995:4). A pártrendszer intézményesültsége tehát összefügg a pártok állapotával, de ez az összefüggés nem mechanikus, és nem direkt (Mainwaring and Scully, 1995; Randall and Svásand, 2002; Wallis, 2003; Mainwaring and Torcal, 2005). Randall and Svásand (2002:9) expliciten megfogalmazzák, hogy az egyes pártok intézményesültsége egy rendszeren belül is különböző szintű. Természetesen le- és fel is épülhetnek pártok: egyesek megerősödnek, mások lekerülnek a politikai palettáról, és alakulnak újak, amelyeknél a szervezeti kiépülés és az intézményesülés speciális feladatai és szakaszai még bonyolultabban kapcsolódnak össze (Günther and Hopkin, 2002).

A stabil hazai pártrendszer(ek) háttérében nagyon eltérő szervezeti erővel, stabilitással, működési hatékonysággal bíró pártok állt(n)ak. Milyen alapon fedezhetőek fel eltérések a hazai pártoknál? Eleget tudunk-e a pártoknak a választási versenyen túlmutató, illetve ahhoz csak részben kapcsolódó sokféleségéről? A fejezet célja, hogy a parlamenti képviselőjelöltek bizonyos attribútumainak elemzésével hozzájáruljon a pártok szervezeti erejének bemutatásához, és a fejezet argumentuma, hogy a párt erőforrásainak mértékéhez és jellegéhez a képviselőjelöltek tulajdonságai is adaléku szolgálnak, vagyis a pártok le-

¹ Itt szeretnék köszönetet mondani Nábelek Fruzsina PhD hallgatónak kiváló kutatási asszisztensi munkájáért.

írásához hozzájárulhat jelöltjeik elemzése. Ahogy Kölln megfogalmazza (Kölln, 2015:708) a választók, a tagok, a pénzügyi erőforrások, a pártalkalmazottak mellett a jelöltek is a párt erőforrásainak részét képezik és hozzájárulnak a párt versenyképességéhez. A képviselőjelöltek vizsgálata segíthet a pártok szervezeti ereje és a pártok intézményesültsége témájának összekapcsolásához, a két fogalom egymáshoz való viszonyának tisztázásához is.

A szervezeti erő strukturálisan könnyebben leírható fogalom (pld. a taglétszám, a helyi kiépültség, a párt állami pénzügyi forrásai, alapítványi és vállalkozói környezete tartozhat ide), az intézményesültség komplexebb, dinamikus fogalom, tartalmazza a belső működés különböző szintereinek kiépültségét, a külső környezettel való szervezett interakciót, az alkalmazkodás és a változás dimenzióit is. A pártok szervezeti ereje összefügghet intézményesültségükkel – a nagyobb szervezeti háttérrel bíró párt talán jobban meg tudja őrizni stabilitását és hatékony működését, de egyéb szervezeti szempontok (például egy vezetési válság) az erős szervezetet is megingathatja és átfogó intézményi válságot okozhat.

A képviselőjelöltek megtestesítik a párt szervezeti erejét, de ezen kívül számos szempont mentén a párt belső politikai folyamatairól, intézményesültségéről is tanúskodnak – bár a szerteágazó szakirodalom rájuk kevés figyelmet fordított (Panebianco, 1988; Harmel and Svasand, 1993; Janda, 2001; Günther and Hopkin, 2002; Randall and Svasand, 2002; Mainwaring and Torcal, 2005). Egy nem túlságosan biztató megfogalmazás szerint a pártintézményesülés fogalma „sokarcú, nehezen operacionalizálható, és olykor tautologikus érvelésektől terhes” (Gunther and Hopkin, 2002: 193). A pártok intézményesülésének mérésére számtalan indikátort és párt jellemzőt használnak (ennek összefoglalására lásd Mainwaring and Torcal, 2005), amelyek leggyakrabban a választási és ezzel összefüggő képviseleti eredményekre építenek², és alig található olyan írás, amely a jelöltek jellemzőivel kapcsolná össze a pártok intézményesültségének állapotát. A jelöltekkel összefüggésben általában a pártoktól független jelöltek számát és arányát szokták említeni (Moser, 1999): a pártintézményesültség jele a független jelöltek csekély aránya vagy egyáltalán hiánya.

A pártintézményesülés fogalmának elismert bizonytalansága ellenére abban egyetértés látszik, hogy az intézményesülésnek egyszerre vannak külső és belső komponensei. Külső feltétel a párt világos körülhatároltsága, ami a jelöltekre vonatkoztatva azt jelenti, hogy a szereplők ne vándoroljanak a pártok között és a párt stabil háttérét adják, vagyis az intézményesülés szorosan összetartozik az adott intézményt megjelenítő csoport stabilitásával (Polsby, 1968). A pártok intézményesülésének számos egyéb mozzanatában jelennek meg a képviselőjelöltek. A jelöltek kiválasztásának módja összefügg a pártok intézményi rendjével és hatással van a képviseleti elitre. Eszerint a centralizált és exkluzív jelöltállítás nagy valószínűséggel másfajta jelölt – és azt követően képviselői viselkedést eredményezhet, mint a decentralizált és inkluzív jelöltállítás (Katz, 2001; Norris, 1996; Norris, 1997;

2 Ennek kiváló és gyakran alkalmazott példája Lewis (2006) párt stabilitási indexe.

Lindell, 2004; Hazan and Rahat, 2010; Spies and Kaiser, 2012; Shomer, 2014.). A jelöltek politikai orientációi a párttal való azonosulásuk erejéről (vagy gyengeségéről) árulkodnak. A párt önazonosságának kialakítása, ami a pártintézményesülés első szakasza (Harmel and Svasand, 1993: 75) szintén szorosan összefügg a jelöltekkel amennyiben jellemzőik kifejezik a párt identitását, ők adnak arcot a pártnak. Ahogy Janda fogalmazott, a pártok intézményüléséhez hozzátartozik, hogy a párt benne legyen a közösség, a nyilvánosság képzeletében³ (Janda, 2001:80). Kétségtelenül a pártot megtestesítő képviselőjelöltek jelentik meg a nyilvánosság számára a pártot – miközben természetesen a párt politikája, média megjelenése és nem utolsósorban a párt csúcán álló pártvezetők is kiemelkedően hozzájárulnak a párt identitásának formálódásához. Végül, de nem utolsósorban a képviselőjelöltek viselkedése például a kampány során, majd a győztes, képviselővé váló jelöltek viselkedése a képviselőcsoportban a párt működési hatékonyságát, befolyását, intézményesültségének sikerét jelzi. (Ezek a szempontok – a kiválasztás, politikai orientáció és viselkedés dimenziói – rendre megjelennek a kötet fejezeteiben).

A sokféle szempont és megközelítés közös tartalma, hogy a pártintézményesülés egyszerre jelenti a társadalmi meggyökeresedettséget és a szilárdan megalapozott rutin-szerűen működő szervezeti rendet, a *rootedness* and *systemness* kategóriáit (Panebianco, 1988:55-56). Mit jelent ez a jelöltek szempontjából? A rendszerszerűség feltételezi a jelöltállítás kialakult intézményrendszerét, amely nyomán viszonylag stabil, jól körülhatárolható és sok tekintetben hasonló jelölts csoport kerül kiválasztásra. A meggyökeresedettséget a beágyazottság (pld. az indulási helyek relatív állandósága) és a jelöltek erőforrásainak gyarapodása, halmozódása jelezheti. E szempontok mutatják, hogy a jelölteknek fontos szerepe van nem csupán a párt szervezeti erejének bizonyításában, de identitásának, arculatának, stabil működésének, megújulási képességének formálódásában is, – így a jelölts csoport elemzése kapcsolódik a pártról szóló intézményi tudásunk gyarapodásához. Ugyanakkor a jelölts csoport nem csupán a párt erejének és intézményesültségének tükré, de ez a tükörkép előbb-utóbb visszahat a párt arculatára. Ennek fényében meglepő, hogy milyen kevés kutatói figyelem fordult a jelöltek felé.

A jelöltek bemutatása a pártintézményesülésen kívül az elit stúdiumok számára is fontos téma. Ahogy látni fogjuk, több száz fős (a nagy pártok és a hosszabban működő pártok esetében ezret is meghaladó számú) a jelöltek köre. A politikai elit vizsgálatok többnyire csak a párt elit csúcsaira tekintenek, rajtuk kívül a képviselők szoktak előtérbe kerülni. Pedig ez a (nem is annyira) külső kör nem csak a pártok szervezeti erejének és intézményesültségének szempontjából, hanem az elit szerkezet szempontjából is fontos lehet (Putnam, 1976). Hogyan konstruálódik a politikai elitnek ezt a köre? Mennyire homogén, mennyire egyarcú ez a közege? Vannak-e közös tulajdonságaik? Milyen szempontok alapján különíthető el az elit hierarchia csúcsaitól?

3 Janda a „*public imagination*” szókapcsolatot használja.

A fejezet nem ígéri, hogy minden megfogalmazott pártszervezeti és intézményesülési kérdésre választ tud adni. Az egyik korlát az időhatár. A rendelkezésre álló adatbázis 1998-cal kezdődik, így az intézményi indulás dimenziói néhány párt esetében (még) nem jelenhetnek meg. Mivel a jelöltállítás a pártok elsődleges intézményesülési jele – hiszen nem lehet választáson indulni sem, ha nincs elegendő számú és az esetleges győzelem után a feladatot ellátni képes jelölt, illetve akkor már képviselő – a jelöltállítás intézményi rendje hamar kialakult a hazai pártok többségénél. Ennek rutinizációs és strukturális összefüggéseit az első választásokra vonatkoztatva igyekezett összefoglalni néhány régebbi írás (lásd Ilonszki, 1996; Ilonszki 1999), de ennek a jelöltekre vonatkozó hatásai nem lettek feldolgozva. A fejezet alapját képező adatbázis az 1998 és 2014 közötti időszakra tartalmazza az országgyűlési választásokon a parlamenti pártok képviselőjelöltjeinek politikai karrierváltozóit, jelöltségi és választási adatait és néhány alapvető demográfiai jellemzőjét.

A fejezet elsőként a jelöltek száma és folytonossága alapján foglalkozik a pártok szervezeti erejével és igyekszik a rendszerszerűség, a stabilizálódás intézményesülési mozzanatait bemutatni. Ezt követően igyekszik bizonyítani, hogy a jelöltek politikai erőforrásai összefüggnek a pártok meggyökeresedési képességével – az intézményesültség másik dimenziójával. A fluktuáció és a megújulás különböző aspektusainak bemutatása lehetőséget ad a pártok jelöltkiválasztással kapcsolatos stratégiai lépéseinek értékelésére. A záró kitekintésben visszatérünk arra a kérdésre, hogy milyen módon járulhat hozzá a jelöltek kutatása a pártok szervezeti erejének és változásának megértéséhez.

A JELÖLTCSOPORT STABILITÁSA

A jelöltek száma

Mit árul-el a jelöltek száma a pártok intézményesültségéről? A jelöltek lehetséges száma elsődlegesen a választási rendszerből következik, részben az egyéni választókerületek száma, részben pedig a különféle (korábban a területi és országos, 2014-től az országos) listákon állítható jelöltek száma jelenti a korlátot. Ezen kívül azonban a jelöltszám a párttól is függ. Nem szükségszerű, hogy minden párt ugyanannyi jelöltet állítson, bár joggal feltételezzük, hogy minden párt arra törekszik, hogy a választásra maximális mértékben mozgósítsa a pártot, megjelenítse azt. Amennyiben tehát a lehetséges jelöltszámnál lényegesen kevesebb jelöltet állít egy párt, ennek hátterében nagy valószínűséggel szervezeti deficit állhat. A jelöltek számából következtethetünk a pártok szervezeti vitalitására és ennek változásából a párt intézményesülésének problémáira. Korábban már választásokon sikeres, parlamenti képvisellel, így állami forrásokkal, vagy/és kormányzati pozícióval is rendelkező pártok feltételezhetően könnyebben találnak megfelelő számú jelöltet, mint a választáson kevésbé sikeres párt. Feltételezhetjük azt is, hogy egy új párt jelöltállí-

tási nehézségekkel küzd – bár ez nincs feltétlenül így: a kiterjedt és stabil mozgalmi háttér segíthet – de szükség van az elkötelezett azonosulásra, ami nagy valószínűséggel összefügg az esély érzékelésével, reményével is, ami alapvető motivációs forrás lehet a jelöltség vállalásakor. Egy új párt számára az is kedvező lehet, ha szervezeti (jelölt rekrutációs vonatkozásban) építhet egy korábbi pártra.⁴ Az 1998-as kezdőpont ellenére a pártrendszer átalakulása okán vannak új pártok is az adatbázisban, és természetesen találkozunk a megszűnő pártokkal (MDF, FKGP, SzDSz), fel-és eltűnő párttal (MIÉP), ismételten megjelenő párttal (KDNP), gyengülő párttal (MSzP), stabil párttal (Fidesz). A fejezet irányával összhangban azt feltételezzük, hogy a jelöltek változó sajátosságai reflektálnak a pártok életciklusára.

A pártok életciklusától függetlenül a pártok mérete is befolyásolhatja a jelöltek számát. Míg egy nagy, bár hanyatló párt könnyebben megtalálja korábbi aktivistáit és híveit, az életerős és ígéretes újnak – de kisebbnek – nehezebb a dolga, mert bizonyítania kell a jelöltek számára életképességét, ráadásul csekélyebb erőforrásokkal rendelkezik, hiszen „kívülről” indul. Az alábbi, 1. táblázat mutatja, hogy az egyes pártok hány jelöltet állítottak az adott választáson, mekkora szervezeti erőt képviseltek.

1. táblázat Jelöltek száma pártonként, választásonként

párt	1998	2002	2006	2010	2014
Fidesz	480	413	460	443	250
MSzP	491	515	522	521	146
SzDSz	504	481	461		
MDF	490	84	367	285	
FKGP	478	437			
KDNP	289		67	53	29
MIÉP	324	462	235		
Jobbik				464	203
LMP				296	136
Együtt					30
DK					29
PM					12
MLP					5

forrás: Adatbázis

Az 1. táblázat néhány érdekes szempontra felhívja a figyelmet. A 2014-es adatsor természetesen arra figyelemmel értelmezendő, hogy a kisebb létszámú parlament és a megvál-

⁴ Mindkét esetre van példa: az LMP zöld mozgalom(mak)ból vált párttá, a Jobbik pedig megalakulásakor a MIÉP szervezeti hátterére építhetett.

tozott választási rendszer eleve csökkentette a jelöltek számát. A legnépesebb képviselői csoportja általában az MSzP-nek volt, kivételt jelent az 1998-as választás, amikor a még ereje teljében lévő SzDSz egy tucattal több jelöltet indított, és a 2014-es helyzet, amikor a baloldali pártszövetség közös jelöltállításának okán mind a listás, mind az egyéni választókerületi helyeken osztozott a választási szövetségeseivel. Ezeknek a kis pártoknak az alacsony jelöltszáma nem nyújt sok lehetőséget a pártokra vonatkozó érdemi következtetések levonásához. A második parlamenti ciklusukat töltő új pártok más képet mutatnak. A Jobbik láthatóan már 2010-ben az intézményültség jeleit mutatta, építhetett a helyi bázisára, részben még a MIÉP helyi örökségére. A jelöltállításban több gonddal küzdött az LMP – nem csupán 2010-ben, de a számok alapján 2014-ben is, aminek okai között a pártszakadást is vélelmezhetjük. Érdekes legalább megemlíteni a kieső pártok trendvonalát. A MIÉP-nek 2002-ben még szinte teljes jelölt-lefedettség volt (462 fő), de 2006-ra már látszott az intézményi kifáradás (235 fő). Az MDF 2006-ra (a korábbi, Fidesz-szel kötött választási szövetsége után) már nem tudta újraépíteni jelöltbázisát, a jelöltek száma 367 főre csökkent.⁵ A párt nyilvánvalóan már 2002-ben is gyenge volt szervezetileg, így a Fidesszel kötött választási koalíció jó megoldásnak tűnt, de a párt kormányzási és politikai kudarcaival a háttérben már nem volt esély az intézményi megújulásra, amit az alacsony jelöltszám is mutat. Érdekes viszont, hogy a FKGP ugyanekkor, és ha lehet mondani még rosszabb pártkonstellációból tudott 437 fős jelöltbázist mozgósítani, teljes választási kudarc mellett. A jelöltek tehát „nem minden” – hiába van helyi bázis, ha a párt (és vezetése) nem tudja hitelesen megtestesíteni a választók érdekeit. A stabil Fidesz jelöltségi adatsorban a korábbi riválisához, az MSzP-hez képest az alacsonyabb szám adatok oka előbb az MDF-fel, azóta a KDNP-vel kötött választási szövetség, utóbb pártszövetség. A parlamentből nyilvánvaló alulintézményesültségi okokból (is) kieső KDNP (jelöltjeik száma 1998-ban csak 289 volt), utóbb a közösen indított jelöltekkel biztosítja helyét a parlamenti padsorokban – és a miniszteri bársonyszékekben. Figyelemre méltó azonban, hogy ezt egyre szűkülő jelöltbázison teszi: 2014-ben már csak 29 jelöltet indított.

A jelöltek folytonossága

Ahogy láttuk, a jelöltek száma jelzés értékű, de ennél még többet mond a párt intézményesültségéről a jelöltbázis folytonossága. Ha túl nagy a fluktuáció a jelöltek körében, ez jele lehet a bizonytalanságnak két értelemben is: a párt(vezetés), a kiválasztást végzők elégedetlenségét tükrözheti a korábbi jelölteket illetően, de adódhat abból is, hogy a jelöltek lépnek vissza: nem találták meg a pártban vagy magában a feladatban a helyüket. Termé-

⁵ Ez volt az az ominózus időszak, amikor az MDF jelöltkeresése és megjelenítése a médiában és netes felületeken visszajára sült el mintegy illusztrálendő a fejezet nézőpontját: a jelöltek arculatéptő és a párt intézményesüléséhez hozzájáruló jelentőségét.

szetesen a fluktuáció hordozhat pozitív tartalmat is: a változtatás, arculatváltás, akár még a politikai változtatás ígéretét és igényét. És jelenthet pozitív tartalmat a személy szempontjából is, ha az illető olyan új pozícióba kerül, amely fontosabb a parlamenti képviselői posztjánál. Bármelyik esetről van is szó, a fluktuáció valamiképpen intézményi átalakulást sejtett – megújulási kényszert vagy újító szándékot.

Intézményesülési szempontból a jelöltek stabilitása összefüggésben áll a jelöltállítás rendszerszerűségével abban az értelemben, hogy a pártok alapvetően arra törekedtek, hogy jelöltjeiket ugyanazon a területi listán, és ugyanabban az egyéni választókerületben indítsák. Ezt döntően három dolog írhatta felül: a jelölt nem indult, előre lépett az országos listára (természetesen ez még a 2014 előtti választási rendszerre érvényes), és a 2014-es egyéni választókerületi változások miatt nem volt mód a korábbi helyen történő indításra. A párt intézményesültség további jele a jelöltek szempontjából, hogy a pártok mindegyike törekedett a több ágon történő jelölésre, vagyis rendszerszerűen igyekeztek érvényesíteni a vegyes választási rendszer nyújtotta jelöltállítási lehetőségeket.

2. táblázat A jelöltek összlétszáma és az először induló jelöltek

Párt	összes jelölt	először*	először	először	először	először
		indul 1998	indul 2002	indul 2006	indul 2010	indul 2014
Fidesz	1047	480	160	205	156	46
MSzP	1243	491	259	236	216	41
SzDSz	984	504	286	194		
MDF	921	490	35	234	162	
FKGP	782	478	295			
KDNP	345	289		38	16	2
MIÉP	818	324	350	137		
Jobbik	506				405	101
LMP	377				290	87
Együtt	25					25
DK	10					10
PM	3					3
MLP	2					2
összes	7063					

Forrás: Adatbázis

* Lásd az 5. lábjegyzetet

Az új jelöltek számának csökkenése minden párt esetében megfigyelhető, bár eltérő mértékű. Azt azonban megállapíthatjuk, hogy egyre stabilabb a jelöltek köre, az új bekerülők száma csökken.

A 2. táblázat bemutatja az először induló jelöltek számát pártonként, és az összesített értéket is, ennyi személy tartozott tehát jelöltként az egyes pártokhoz. A jelöltek száma

értelemszerűen kisebb, mint az egyes választásokon induló jelöltszám összege, hiszen szép számmal vannak többször induló jelöltek – ők nem feltétlenül nyertek, lehetnek akár többszöri vesztesek is.⁶ Az első oszlopban találjuk tehát a pártok 1998-ban induló jelöltjeit, majd választásról választásra követhetjük, hogy hány új jelölt jelent meg. Csak egyetlen számszerű példát említve: a Fidesz 1998-ban induló 480 jelöltje után 2002-ben csak 160 jelöltet találunk 2002-ben: ők voltak az újak, tehát új személyként jelennek meg a táblázatban. Minél kisebbek a számok, annál kevesebb az új jelölt. Figyelemre méltó, hogy a korábbi versenytárs két párt közül a Fidesz rendre kevesebb új jelöltet állított, mint az MSzP, ez tükröződik a jelöltek összesített számát mutató oszlopban is, bár ismét figyelemmel kell lenni a Fidesz választási koalícióban történő indulásaira. Teljes összesítésben tehát 7063 jelölt indult valamelyik párt színeiben az utóbbi öt választáson.

JELÖLTEK, PÁRTOK ERŐFORRÁSOK

A jelölt erőforrást jelent a párt számára és a párt erőforrást jelent a jelölt számára. Ezt az érzékeny kapcsolatot igyekszik feltárni ez a rész, különös figyelemmel arra, hogy a képviselőjelöltek tulajdonságai hogyan tükrözik a párt intézményesülését, különféle politikai karrier-változókat, elsősorban politikai pozíciók tekintetében. Függetlenül attól, hogy mennyire folytatnak a pártok alapvetően centralizált jelöltállítás, joggal feltételezzük, hogy a jelöltek köre tükrözi a párt felső vezetésének elképzeléseit, és még abban az esetben is, ha a jelöltekre egy szélesebb grémiumnak (pld. pártkongresszusnak) kell rábólintani a névsorban a pártpolitikai elképzelések és szándékok tükröződnek. Az intézményültség szempontjából jelentős magyarázóereje lehet annak, hogy a párt milyen politikai pozícióval bíró jelöltek tud állítani. A Mellékletben található ábrák (1/a – 1/h) mutatják az összes parlamenti pártra ezeket az adatokat. A politikai pozíciók közé soroltuk a parlamenti képviselőséget, a polgármestert, a helyi képviselőt, az országos pártvezetőt és megyei pártvezetőt posztokat. Az ábrák itt is az 1998-2014 időszakot fedik le.

Bár ahogy látni fogjuk, a jelöltek összességén belül különböző csoportok alakíthatók ki aszerint, hogy hány és milyen erőforrással rendelkeznek, általánosságban igaz, hogy az érintettek nagy része valamilyen politikai pozíció birtokában (azt követően vagy azazal párhuzamosan) lesz jelölt. A politikai karrier-utak nem véletlenszerűen, kaotikusan, hanem általában előreláthatóan, tervszerűen, szisztematikusan alakulnak (Schlesinger, 1966:118).

A 2010 előtti két nagy párt jelöltjei meglehetősen hasonló politikai pozícionáltságot mutatnak, ezen belül mindig nagyobb arányú volt a képviselői háttér a Fidesz esetében,

6 Az adatsor itt is 1998-cal kezdődik. További kutatásoknak kell majd „visszavezetnie” a jelöltek számát és folytonosságát az első és a második választásig, ami természetesen megváltoztatja majd az összes jelöltszámot, és esetlegesen módosíthatja az először induló jelöltek számát – amennyiben lesznek visszatérő (választási ciklust kihagyó és úgy visszatérő) jelöltek. .

és a helyi képviselői pozíciót valamint a polgármesteri pozíciót tekintve a párt utolérte majd le is hagyta riválisát, ami tükrözi a párt egyre mélyebb meggyökeresedését. A 2010 után parlamenti mandátumot szerző két új párt intézményesülési törekvései (és sikerei) mutatkoznak meg a helyi képviselők arányának jelentős növekedésében jelöltjeik között. Ugyanakkor a helyi képviseleti posztok korlátozott hatására mutat rá a korábban nagy, és kormányzati szerepet is vivő MDF és SzDSz esete. Mindkét párt esetében – bár némi eltéréssel – látszik, hogy jelöltjeik polgármesterként kevésbé tudtak megkapaszkodni, viszont a helyi képviselői pozíciók aránya elég magas volt. Úgy tűnik azonban, hogy a párt intézményültségének (hatékony működésének) egyéb szempontjai erősebben hatottak, mint a helyi háttér és a helyi szinten még meglévő befolyás. 2006-ban – bár a számszerűségében már megroggyant – MDF jelöltsopornak még 1/5-e e rendelkezett helyi háttérrel, és az SzDSz-ben még magasabb (több, mint 1/3-nyi) volt ez az arány. Az országos politikai elbizonytalanodást kellett volna ellensúlyozni a helyi képviselői háttérrel, pontosabban jelenléttel, de egyértelmű, hogy a jelöltek helyi erőforrásai nem tudják kompenzálni az országos politikában megmutatkozó versenyképességi hátrányt. Stabil jelöltszámok mellett sem az FKGP-nek, sem a MIÉP-nek nem sikerült a politikai pozíciókban való megkapaszkodás, mondhatjuk, hogy ennél a két pártnál az intézményesülés meggyökeresedettségében testet öltő dimenziói jórészt hiányoztak.

Vannak megfontolandó demográfiai szempontok is, amelyek a pártok jelöltállítására kapcsán bizonyos intézményesülési folyamatokra hívják fel a figyelmet. Például a jelöltek életkora abból a szempontból fontos, hogy részben a szelekció (életkori) célcsoportjára, részben a változásra, megújulási dinamikára is utal, és mint ilyen joggal kerülhet szempontként az erőforrások közé. Nem kétséges, hogy a politikai elit tagjai döntő többségében középkorúak, és az összesített adatokat tekintve ebben szinte alig van változás: 1998-ban 47.6 év, 2014-ben pedig 46.9 volt a jelöltek átlagéletkora. Ezen belül azonban jelentős eltéréseket és különböző trendeket találunk az egyes pártokra vonatkozóan. Míg a Szocialisták jelöltjei életkorukat tekintve egyáltalán nem öregedtek (1998-ban a 491 főnyi MSzP jelöltsoport átlagéletkora 47.6 év volt 2014-ben a 146 főnyi jelöltsoport átlagéletkora pedig 47.5 év), addig a Fidesz jelöltjei több mint 10 évet öregedtek (az 1998-as 38.8 éves átlagéletkor 2014-re 49.9 évre nőtt). Ennél csak a KDNP jelöltjei voltak idősebbek 2014-ben (55.7 év átlagéletkora), ahogy korábban mindig is az 50 feletti mezőben jártak. A két új párt jelöltjei lényegesen fiatalabbak: a Jobbik jelöltjeinek átlagéletkora 2014-ben 41.6 év, az LMP-é pedig 43.3 év volt. Az LMP kapcsán meg kell jegyezni, hogy a jelöltjeik az előző választás óta öt évet öregedtek, ami a jelöltbázis legalábbis részleges átalakulására utal, ami érthető a párt kettéválása tükrében. A 2014-es jelöltek körében a KDNP jelöltjei állnak az első helyen a budapesti születést tekintve (1/3-os aránnyal kis esetszám mellett, hiszen összesen 29 főnyi KDNP-es jelölt indult), őket követték a Fidesz képviselőjelöltjei 23 százalékos értékkel, míg a többi parlamenti párt alulról súrolta 20 százalékot.

FLUKTUÁCIÓ ÉS/VAGY MEGÚJULÁS

Új jelöltek és kiesők

Az első részben megfigyelhettük a jelöltscsoport általános stabilitását, de a pártintézményesülés szempontjából célszerű ezeket az adatokat kiegészíteni és az arányokra figyelemmel áttekinteni. A jelöltscsoport stabilitásának, amit a pártintézményesülés egyik attribútumának feltételezünk, ugyanis két összetevője van, egyrészt az új jelöltek, másrészt a kiesők aránya. Az új jelöltek azok, akik nem indultak az előző választáson, a kieső jelöltek indultak a korábbi választáson, de nem kaptak (vagy nem kértek) új jelölési lehetőséget a rá következőn. Itt és most mindig két egymást követő választás az elemzés fókusza, bár lehetnek egy (vagy több) választást kihagyó jelöltek is. A 3. táblázatunk a jelenlegi parlamenti pártok esetében mutatja be az új jelöltek és a kieső jelöltek számát és arányát.

3. táblázat Új jelöltek és kieső jelöltek a jelenlegi parlamenti pártok körében

Párt/választási év	jelöltek száma	új jelölt	kieső jelölt
Fidesz 2002	413	160 (38,7%)	248 (60%)
Fidesz 2006	460	205 (44,6%)	190 (41,3%)
Fidesz 2010	443	156 (35,2%)	187 (42,2%)
Fidesz 2014	250	46 (18,4%)	52 (20,8%)
KDNP 2010	53	16 (30,2%)	32 (47,8%)
KDNP 2014	29	2 (6,9%)	27 (49%)
MSzP 2002	515	259 (50,3%)	236 (45,8%)
MSzP 2006	522	236 (45,2%)	255 (48,9%)
MSzP 2010	521	216 (41,5%)	247 (47,5%)
MSzP 2014	146	41 (28%)	49 (33,6%)
Jobbik 2010	464	405 (87,3%)	na
Jobbik 2014	203	101 (49,8%)	103 (50,7%)
LMP 2010	296	290 (98,0%)	na
LMP 2014	136	87 (64,0%)	89 (65,4%)

forrás: Adatbázis

Az új jelöltek kétségkívül a párt kinyitását jelzik, míg a kiesők számának, arányának értékelése a párt intézményesültsége szempontjából nehezebb, hiszen a kiesés okai változatosak. Elsődlegesen lehet a kilépőnek ez a saját döntése, de lehet a párt megújítási törekvéseinek a következménye is.

Az új jelöltek száma az MSzP esetében folyamatosan csökkent miközben a kiesők aránya stabilnak mondható. A 2010-es várható kudarcos választások sem hoztak több új jelöltet (ellenkezőleg!), sem nagyobb arányú kiesést-megújulást. Az új jelöltek csökkenő száma az intézményi bezáródásra utal. Kérdés, hogy egy súlyos válsággal küzdő párt (ilyennek te-

kinthető az MSZP a 2006-os ciklusban, vagyis a 2010-es választáson) miért nem élt az új jelöltek bevonásának potenciálisan megújulást sugalló hatásával. Természetesen figyelemmel kell lenni arra, hogy a pártközpontú politikai rendszerben a párt programja, korábbi teljesítménye, vezetőinek kvalitásai nagyobb súllyal esnek a latba a választás során, mint a jelöltek személye. Ugyanakkor a flexibilitás, az új helyzethez való alkalmazkodás az intézményesült működéshez tartozik, így ennek elmaradása jelezhet rendszerszintű problémát. Az új jelöltek aránya 2002 után a Fidesznél is csökkent – sőt, nagyobb mértékben, mint a Szocialistáknál, de csökkent a kiesők aránya is. A 2002 –es, vagyis a párt kormányzati ciklusa utáni képviselőjelölti adatok rávilágítanak, hogy miként kapcsolódik a jelöltállítás a párt intézményesültségéhez. 1998-ban még csekélyebb szervezeti erővel, és bizonytalanabb jelöltbázissal sikerült a Fidesznek a kormányra kerülés, így 2002-ben a jelentős (a legnagyobb arányú) jelölt-fluktuáció (60 százalékos jelöltkiesési arány) lényegében egy új szervezeti periódus tükröződése, az intézményesülés új szakaszának kezdete – amit alapvetően a jelöltszám csökkenése jellemez. A 2010 óta a parlamentben lévő két új párt esetében egyértelműen magas mind az új jelöltek, mind a kiesők aránya, nagyobb értékekkel a szervezeti átalakulás kényszerével szembesülő LMP-nél.

Fenti táblázatunk a jelenlegi parlamenti pártokra mutatta a kiesés és a megújulás arányait. Az alábbi, 4. táblázat az adatbázisban szereplő összes pártra vonatkozik, és különböző szempontok mentén igyekszik feltárni a jelöltek fluktuációjának összefüggéseit bizonyos párt jellemzőkkel.

4. táblázat Új jelöltek és kieső jelöltek összefüggése a pártok tulajdonságaival

	Átlag: jelöltszám	Átlag: új jelöltek	Átlag: kieső jelöltek
	328,30	171,30	172,94
Nagy párt (N=8)	408,75	164,88	183,00
Kis párt (N=12)	274,67	175,58	164,90*
Kormánypárt (N=6)	303,17	115,83	205,83
Ellenzéki párt (N=14)	339,07	195,07	156,50**
Előző választáson a szavazataránya nőtt (N=7)	336,18	151,55	145,64
Előző választáson a szavazataránya csökkent (N=11)	301,14	152,00	215,86
Régi pártként indult (N=18)	322,56	151,72	
Új pártként indult (N=2)	380,00	347,50	
Választási szövetségben indult kis párt (N=4)	112,75	53,75	160,25
Nem választási szövetségben indult kis párt (N=16)	382,19	200,69	176,57***
Választási szövetségben indult (N=8)	259,88	98,50	120,13
Nem választási szövetségben indult (N=12)	373,92	219,83	215,20****

*N=8;**N=12;***N=14; ****N=10

Szemponként felvettük a nagy párt *versus* kis párt, kormánypárt *versus* ellenzéki párt, régi párt *versus* új párt kapcsolatot, valamint az előző választáson elért teljesítményt (növekedett vagy csökkent) és a választási szövetségben vagy önállóan való indulást az összes pártra és külön a kis pártokra is. A táblázat mutatja, hogy ezek a szempontok hogyan befolyásolták az új és a kieső jelöltek számát. A számok önmagukban is beszédesek, de ezen felül néhány esetben szignifikáns összefüggést találhatunk. 10%-on szignifikáns az eltérés a nagy és kis pártok jelöltszáma között: ($p=0,081$; $Eta=0,400$ $Eta^2=0,160$), a nagy pártok szignifikáns mértékben több jelöltet indítanak. A választási szövetségben induló kis pártok átlagosan szignifikánsan kevesebb jelöltet indítottak, mint a nem így induló kis pártok: ($p=0,002$; $Eta=0,656$ $Eta^2=0,430$). A választási szövetségben induló kis pártok esetében kisebb volt az új jelöltek száma (szignifikáns eltérés a nem választási szövetségben induló kis pártoktól: $p=0,013$; $Eta=0,544$ $Eta^2=0,296$). A táblázatból látható, hogy átlagosan a jelöltjeik kevesebb, mint fele volt új jelölt, kevésbé változtattak a jelöltbázisukon. Nem meglepő, hogy az új pártok sokkal nagyobb számban indítanak új jelölteket, mint a régi pártok. Szignifikáns eltérés van a választási szövetségben indulók és nem választási szövetségben induló pártok között, az előbbieket kevésbé frissítették a jelöltbázisukat ($p=0,012$; $Eta=0,551$ $Eta^2=0,303$). Mivel azonban a választási szövetségekben nem kis pártként érdekelt Fidesz esetében feljebb már láttuk, hogy jelentős az újrjelölés aránya, így nagy valószínűséggel itt nem a választási szövetség, hanem a „beállt” intézményülés magyarázza inkább az alacsony szintű megújulást. A választási szövetségben induló pártoknál átlagosan alacsonyabb a kiesők száma ($p=0,069$; $Eta=0,438$ $Eta^2=0,192$). A felmerülő számos szempont közül kiemelendő, hogy a választási szövetség alakítása a kis pártok számára komoly intézményesülési problémákat vet fel, legalábbis jelöltjeik stabilitására, megújulására nézve. A kis pártoknál a választási szövetség vállalása már eleve intézményesülési problémát jelezhet, ami még virulensebben mutatkozik meg a (közös vagy később ismét önálló) jelölt-folyamatokra tekintve.

Többszöri jelölés

A kiesők és az újként (először) indulók mellett a többször indulók, az ismétlődő jelöltek is sok mindent elárulhatnak a pártok intézményültségéről. Ismert a professzionális politikus és professzionális képviselő fogalma, de van-e professzionális jelölt, olyan, aki rendszeresen visszatér a választási versenybe? Ez a megfogalmazás ugyan ironikusnak tűnik, már a korábbi szövegrészek sejtették, hogy szép számmal lesznek gyakran induló jelöltek, akik stabilan benne vannak a párt kampány- és választási történetében, de rendszeres jelenlétük nem indokolja a professzionális jelzöt: akkor lesznek csak profi politikussá, ha megválasztják őket. Kiknek, milyen politikai erőforrások birtokában van erre esélyük, és van-e összefüggés a jelölések száma és a választási siker között?

A többször indulók a pártnak ténylegesen a gyökereit alkotják – hiszen mind a párt, mind a jelölt eltökéltségét bizonyítja az ismételt indulás (indítás). Ebből a szempontból különösen érdekes a korábbi két nagy rivális párt képviselőjelöltjeinek összehasonlítása és az új pártokkal való összevetése. Milyen jelölt-tulajdonságok kedveznek a többszörös jelölésnek – és ezek összekapcsolhatók-e valamiképpen a pártok fejlődéstörténetével? Az 5. táblázat mutatja, hogy a jelölés száma (gyakorisága) mennyiben függ össze a jelöltek bizonyos karrier-tulajdonságaival.

5. táblázat A jelöltek indulási gyakorisága és politikai erőforrásaik, pártonként

	Egyszer indult	2-3-szor indult	4-5-ször indult
Fidesz	N=564	N=544	N=271
Képviselő	8,69%	49,08%	88,93%
Polgármester	10,28%	17,46%	26,20%
Helyi képviselő	32,27%	49,45%	47,60%
Országos pártvezető	0,71%	5,70%	26,20%
Megyei pártvezető	4,61%	18,57%	48,34%
MSzP	N=497	N=245	N=198
Képviselő	0,00%	26,12%	57,89%
Polgármester	7,04%	15,10%	10,53%
Helyi képviselő	28,17%	48,16%	63,16%
Országos pártvezető	0,60%	6,53%	42,11%
Megyei pártvezető	6,64%	34,29%	52,63%
Jobbik	N=430	N=129	
Képviselő	0,00%	24,81%	
Polgármester	0,53%	0,00%	
Helyi képviselő	5,85%	24,81%	
Országos pártvezető	0,35%	10,08%	
Megyei pártvezető	7,27%	38,76%	
LMP	N=237	N=58	
Képviselő	0,00%	18,97%	
Polgármester	0,35%	3,45%	
Helyi képviselő	1,06%	29,31%	
Országos pártvezető	0,71%	27,59%	
Megyei pártvezető	3,01%	31,03%	

forrás: Adatbázis

A jelölések számának növekedésével a jelöltek erőforrásainak akkumulációja minden pártban megfigyelhető jelenség, bár eltérő súlypontokkal, illetve minél több a jelölt erő-

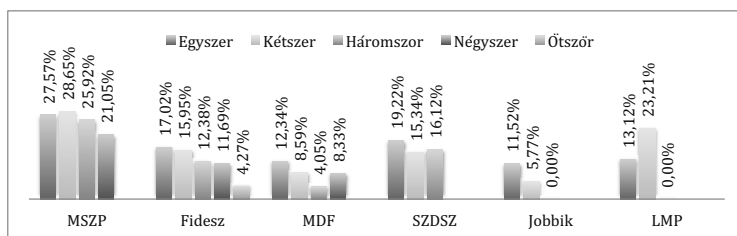
forrása, annál valószínűbb többszöri indulása. Ezért lehet és van összefüggés a jelölések száma és a siker között. A csak egyszer induló képviselők körében csupán a helyi képviselői pozícióval rendelkezők aránya számottevő. Az adatok azt is mutatják, hogy az egyszer induló jelöltek száma a legnagyobb minden pártban – igaz, ennek hátterét a kiesők és újraindulók összefüggése a korábbi táblázatban már sejtetni engedte. Az egyszer indulók között csak a Fidesz esetében találunk képviselőket – ez valószínűleg összefügg azokkal a választásokkal, amikor a párt a vártnál több mandátumot szerzett, és a következő ciklusban már nem indította a korábban „váratlanul” győztes jelöltet (nyitva hagyva itt azt a lehetőséget, hogy az illető maga döntött a visszalépés mellett). Egyértelmű, hogy a kétszer vagy háromszor indulás már a pártban meggyökeresedett és jelentős politikai háttérű jelölteket érinti. Például mind a Fidesz, mind az MSzP esetében e jelöltek több, mint fele helyi képviselő, az MSzP-nél kb. 1/3-uk a Fidesznél pedig 1/5-ük megyei pártvezető ebben a csoportban. Ezek az arányok tovább nőnek a négyszer vagy ötször indulók között. (Az egyetlen kivétel a Szocialistáknál a polgármesteri pozíció visszaszorulása a kétszer vagy háromszor indulók körében). Ez a csoport relatíve szűk az előzőekhez képest.

A két párt jelöltjei közötti szembeötlő eltérés, hogy a Fideszben a képviselők és a polgármesterek újrajelölése, míg az MSzP-ben a helyi képviselők és az országos pártvezetők újrajelölése domináns, míg a megyei pártvezetők többszöri indítása gyakorlatilag mindkét pártban ugyanazon a kb. 50 százalékos szinten van. Ezek az újraindítási adatok egyértelműen mutatják egyrészt a jelöltállítás rendszerszerűségét, másrészt az alaposan, több pozícióval beágyazott jelöltcsoport jelenlétét mindkét pártban. Ők pártjuknak nem egyszerű aktivistái, hanem hivatalviselői – ha nem is professzionális jelöltek, de professzionális politikusok, akiknek bejáratott tevékenysége a kampányban, illetve választáson való részvétel.

Ehhez képest más a helyzet a két új parlamenti pártban, de a köztük lévő eltérések is fontosak. Természetesen a kisebb jelöltszámokra és indulási gyakoriságra figyelemmel kell az adatokat értékelni. Látható, hogy a Jobbik sikeresebben tudta a többszörös indulást (vagyis a jelölt-stabilitást) biztosítani, ami nem meglepő annak fényében, hogy az LMP-ben a pártszakadás miatt volt egy törés, ami a jelöltbázist is érintette. (Erre a szempontra már az új jelöltekre és a kieső jelöltekre vonatkozó táblázat is utalt). Az LMP jelöltjeinek politikai erőforrásai nem rosszabbak, sőt a helyi képviselők arányát tekintve jobbak, és a megyei pártvezetők arányát tekintve a két párt adatai relatíve közel állnak egymáshoz. Feljebb a nagy pártokra vonatkoztatva azonban már szóba került, hogy a helyi politikai pozíció jelenti a legkisebb „garanciát” a jelölt sikere és a párt intézményesülése szempontjából, ez konvertálható legnehezebben országos szintű erőforrássá. Korlátozottabb jelöltbázisánál fogva az LMP-ben lényegesen magasabb az országos pártvezetők aránya: a párt igyekezett az országos vezetést megjeleníteni a választásokon, illetve bevinni a parlamentbe. Az utóbbinak természetesen a választási eredmények szabhatnak, szabnak gátat.

A nők jelölési és képviseleti hátrányaival a kötet más helyén foglalkozunk, de az újrjelölési arányok kapcsán érdemes megjegyezni a nők egyértelmű deszelekciját. A nők újrindulási gyakoriságát mutatja a 2. ábra. Eszerint az LMP kivételével mindegyik pártban problematikus a nők többszöri jelölése. A Fidesznél a legmagasabb a női jelöltek között a csak egyszer indított női jelöltek aránya, és a nők aránya fokozatosan és jelentősen csökken a kétszer-háromszor, és még inkább a négyszer-öttször indulók között. A Szocialistáknál annyiban más a képlet, hogy a női jelöltarányok mindenhol magasabbak, de a trend hasonló: a kétszer indulók között még közel 28 százalékkal vannak jelen a nők, de a négyszer-öttször indulók között már csak 1/5-öd arányt képviselnek. A Jobbik esetében a legmarkánsabb a deszelekción, míg az LMP az egyetlen párt, ahol a többször induló női jelöltek, a párt vállalt elveivel összhangban, elérik az 1/3-os arányt. Nem meglepő, hogy a „fogyó” MDF-ben – még ha csekély mértékben is – ismét megjelentek a női jelöltek (ők alkotják a négyszer indulók csoportját), illusztrálva azt az általános megfigyelést, hogy a szűkülő pártokba, a csekélyebb esélyek körébe könnyebben bevonják a női szereplőket. Kétségkívül a rendszerszerűség, a jelöltállítás mechanizmus beállt működése, olajozott rendje mutatkozik meg a női hátrányokban – amelyek a legtöbb párt esetében együtt járnak a nők politikai erőforrásainak kisebb mértékével, mintegy felmentő igazolásul a gender alapú hátrányokra. További kutatásokra lenne szükség annak feltárásához, hogy a jelöltek kiválasztásában a pártok egyértelmű elzárkózása mellett mekkora a szerepe a női politikusi ambícióknak – már eleve a politikai erőforrások elosztása tekintetében is

2. ábra A női jelöltek indulási gyakorisága pátonként

Az ismétlődő jelöltek speciális csoportját alkotják azok a korábbi nyertesek, vagyis a képviselők, akiket aztán ismét jelölnek a következő választáson. Ahogy az 5. táblázatban láttuk, a többször – leginkább a 4-szer vagy 5-ször induló – jelöltek között túlnyomó többségben vannak a parlamenti képviselők. Így a jelöltek stabilitásának speciális esete a képviselők jelölési stabilitása. Ez nem azonos a képviselői inkumbenciával, amit a hazai szakirodalom már feltárt (Ilonszki-Kurtán, 2011; Hajdú, 2014), és a nemzetközi szakirodalom is taglal, rendszerint azzal a következtetéssel, hogy az inkumbens képviselők jelentős előnnyel bírnak a kihívókkal szemben (Matland and Studlar, 2004; Somit, Wildenmann, Bell and Rommel, 1994), bár általánosan érvényes okokat erre vonatkozóan nem igazán

nevesítenek. A parlamentek intézményesültségének mértéke, ami szorosan összefügg a pártok intézményesültségével általában a képviselői inkumbenciát magyarázó tényezők között szerepel. Akkor találunk igazán magas képviselői folytonossági adatokat, ha a párt megközelítőleg azonos frakciómérettel bír, illetve azon belül hozza vissza korábbi képviselőit. (Más eset, ha a magas fluktuációs mutató abból adódik, hogy egy kis frakcióval rendelkező párt jelentős választási sikert ér el, így frakciója megnő – természetesen számtalan új képviselővel bővítve mandátumait.).

A képviselők újrajelölési adatai ehhez képest másról szólnak. Természetesen itt is feltételezve, hogy a képviselők jelölési deszelekcója (akárcsak a jelölteké általában) lehet párt-vagy egyéni indíttatású (és elismerve, hogy a kettőnek az egymáshoz viszonyított befolyását csak becsülni képes a szakirodalom (Pedersen, 1994) ennek mértékét mégis célszerű meghatározni, mert hozzájárul a képviselői teljesítmény értékeléséhez és közvetve a pártok intézményesültségének állapotáról is informál. A képviselők újrajelölési mérőszámát Gherghina (2015) vezette be az egymást követő időpontokban tekintett jelölési adatokra alapozva. A mutatószám előnye, hogy szélesebb összehasonlító elemzésekhez is használható, mert eltekint a választási teljesítménytől, vagyis kiküszöböli a frakcióméret eltéréseiből adódó potenciális bizonytalanságot. A képviselők újrajelölési mutatószáma használható a parlamentek kutatása szempontjából, mert összekapcsolható a frakció kohéziójával, szervezetségével és képviselői szempontokkal, és nem elhanyagolható a pártok szervezeti-stratégiai elképzelései szempontjából sem. A képviselők (vagyis a korábban győztes jelöltek) újrajelölése vagy deszelekcója jelzi a párt elégedettségének mértékét vagy megújulási igényét egy nagyon fontos, a választók által is látható területen, a közhivatalban működő párt szintjén. A képviselők újrajelölési indexét mutatja a 6. táblázat.

6. táblázat A képviselők újrajelölési indexe pártonként %-ban

	1998	2002	2006	2010	2014
Fidesz	55,00	72,02	56,88	58,60	73,39
MSzP	60,71	53,44	57,88	50,67	42,19
SzDSz	53,84	52,50	54,78		
MDF	46,84	55,80	51,23		
FKGP	47,55	24,44			
KDNP				65,46	79,87
MIÉP		55,57			
Jobbik					47,90
LMP					37,55

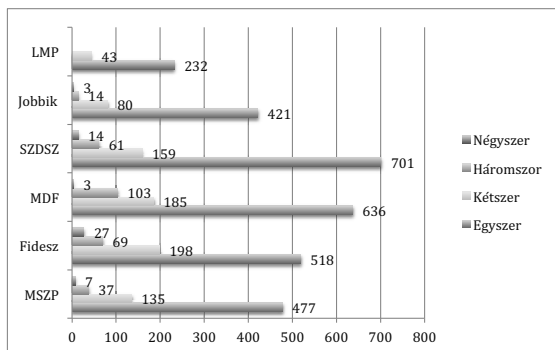
saját számítások

Ahogy a táblázatból látszik, magas képviselői újrjelölési arányokat találunk. Az eleve magas Fidesz és KDNP értékeket tovább növelte a parlamenti mandátumok számának csökkenése 2014-ben: a korábbi képviselők több mint 70 százalékát jelölték újra a kormánypártok. Egyértelmű, hogy minden pártban a képviselők jelentették, jelentik a jelöltek legstabilabb csoportját, a parlamenti háttér a legbiztonságosabb erőforrás.

A vesztes jelöltek

A jelöltállítás nagyszámú politikusi-aktivista csoportot szólít meg – különösen így volt ez 2010-ig, amikor a nagyobb létszámú parlament és a területi listák okán szükséges volt legalábbis szimbolikus okokból a rendelkezésre álló lehetőségek (helyek) igénybevétele. Ennek megfelelően nagyszámú azoknak a jelölteknek a száma, akik soha nem nyertek mandátumot. Bár nagy többségben vannak köztük, akik csak egyszer, esetleg kétszer indultak, de szép számmal vannak többszörös nem-nyertesek is. A 3. ábra a soha nem nyerő jelöltek indulási gyakoriságát, a 4. ábra pedig politikai erőforrásait foglalja össze.

3. ábra A soha nem nyerő jelöltek indulási gyakorisága

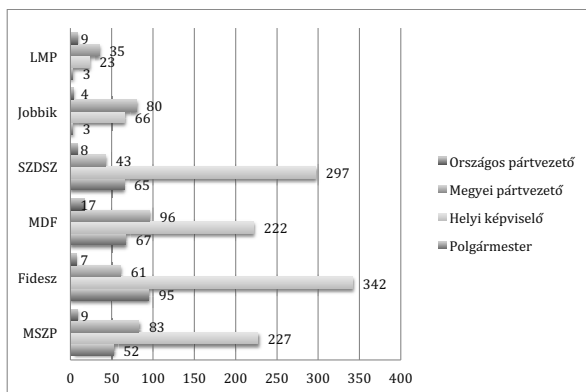

A magas jelöltszámok mellett (lásd 1. és 2. táblázat) magas a mandátumot soha nem szerző jelöltek száma is. Például a Fidesznél 813 indulás volt eredménytelen, az MSZP-nél 656, és bár mindegyik pártnál az egyszer induló jelöltek nevesítették ezekben az indulásoknak a túlnyomó többségét (legalább 2/3-át, de akár ¾-ét is), voltak szép számmal olyan jelöltek is, akik többször indultak és nem nyertek. A Fidesz kétszer induló jelöltjeinek 25 százaléka, az Szocialistáknál pedig negyede egyszer sem nyert. A háromszor induló vesztes jelöltek aránya már jóval kevesebb, de a 3. ábra mutatja, hogy a négyszer induló és mandátumot nem szerző jelöltek száma is tucatnyi.

A régi pártok esetében látszik (lásd 4. ábra), hogy a nem nyertesek is komoly politikusi erőforrásokkal rendelkeznek, 2/5-ük, (Fidesz), illetve 1/3-uk helyi képviselői pozícióval is

bírt, polgármesterek és megyei pártvezetők is szép számmal (10 százalék körüli, feletti értékkel) akadnak közöttük. Természetesen más a helyzet az új pártoknál. Ezek eleve kevesebb választást értek meg, jelöltjeik erőforrásai csekélyebbek, így az (egyelőre) nem nyertek között is kisebb arányban vannak a politikai pozíciók birtokosai – kivéve a megyei pártvezetőket. Úgy tűnik, hogy a kisebb parlamentbe és a jelentős Fidesz nyerési arányok mellett ezt a csoportját a pártvezetésnek nem tudták bejuttatni a parlamenti padsorokba.

4. ábra Politikai erőforrások a soha nem nyerő jelöltek csoportjában pártoként

A többször is induló és mandátumhoz nem jutó jelöltek nagy számát látva joggal merülhet fel a kérdés, hogy a pártok tudják-e biztosítani a jelöltek „párnára esését” (Seligman, 1971) – amennyiben nem járnak sikerrel, ne szenvedjenek semmilyen módon hátrányt a saját közegükben: ha pártfunkcionáriusok, maradjassanak pozíciójukban akkor is, ha veszítenek, pártaktivistaként kapjanak támogatást pártjuktól, segítsék őket önkormányzati helyük vagy más funkcióik megtartásában. Ahogy vannak alacsony kockázatú és magas kockázatú politikai rendszerek a politikusi pálya választása szempontjából (nem szorul bizonyításra, hogy egy autoriter rendszerben nagyobb ez a kockázat, mint egy demokráciában), ugyanez igaz a pártokra is: magas kockázatú pártnak tekinthető a csekély nyerési eséllyel rendelkező párt. Ez lehet új párt, de lehet megrendülő párt is – amely valamely ok miatt veszít népszerűségéből, választói befolyása szűkül. Ahogy feljebb láttuk, ez a bizonytalanság nem azonnal mutatkozik meg a jelöltek számában, a szervezettel még rendelkező párt össze tudja állítani a jelöltlistákat az elkötelezett hívekből és pártkalkulmazottakból. A deszelekciónak és a „biztosításnak” a feltárása további kutatási feladat. Joggal feltételezhető azonban, hogy a kiesők (és különösen a párt többszörösen induló vesztes jelöltjei) biztosítása sokkal kisebb mértékű lehet, mint a sikeres jelöltké, a képviselőké, akik általában számíthatnak pártjuk támogatására. Ezen kívül bizonyára alapvető

eltérések mutatkoznának a párt nagysága és kormányzati szerepe függvényében. A képviselőjelöltek nagy csoportjai messze állnak a politikai elit csúcsaitól, mind jelentősebb fluktuációjuk, mind elszántságuk a többszöri (eredménytelen) indulásra az elkötelezett pártidentitás pártot építő dimenziójában értelmezhető.

KITEKINTÉS

A fejezet igyekezett bemutatni a pártok eltérő és változó intézményesültségi állapotát jelöltjeik többféle szempont alapján elemzett stabilitása és politikai erőforrásaik eltérései alapján. Úgy tűnik, hogy a képviselőjelöltek elemzése kiegészíti a pártok fejlődéséről szóló eddigi tudásunkat annak ellenére, hogy a magyarországi eset csekély varianciát hordoz: kevés párttal, kevés eltűnő és kevés új párttal találkoztunk az utóbbi 25 év során. Valószínűleg még érdekesebb eredmények születhetnének a kelet-közép-európai térségre való kitekintéssel, ahol a pártok mozgása a hazainál sokkal nagyobb mértékű. A jelöltekre vonatkozó kutatás jelentős forrásigénye magyarázza, hogy miért elhanyagolt ez a megközelítés, bár az utóbbi időben olvasható erre vonatkozóan összehasonlító igényű elemzés (Sikk and Köker, 2015), igaz, hogy az összehangolt, szisztematikus adatgyűjtés nehézségei miatt nem mindig/nem egyértelműen összehasonlíthatóak az adatok. Az említett írás szerint térségünkben átlagosan 50 százalékról 30 százalékra csökkent az új jelöltek aránya, jelentős országok közötti varianciával, és ez a trend érvényesül a kiesők kapcsán is. Ahogy a mi országos adatainkból látszik, ez nem ilyen egyértelmű, vagy legalábbis csak a történet egyik részét jelenti. Kérdéses, hogy rendszerszerű általános folyamatok vagy a pártszintű, a pártok változásával összefüggő folyamatok mentén érdemes elemezni a jelöltbázist: előbbi inkább az elit-stúdiumokat erősítheti: a politikai elit egy tágabb csoportjának bezáródását argumentálva, az utóbbi a pártok intézményülési történetéhez jelent hozzájárulást. Mindenesetre a hazai vizsgálat inkább a pártszintű magyarázat relevanciáját mutatja.

Bár az intézményülési folyamatra alapvetően az új pártok esetében, és a pártok markáns változása esetén lehet következtetni a jelölt-adatokból, ez az első feltáró jellegű elemzés bizonyította, hogy több szempont mentén is revelatív a jelölt csoport pártfejlődéssel való összevetése. A régi pártok esetében az elsődlegesen nagy jelölt szám mellett a mélyebb elemzés rámutatott a gyakran induló, nagyobb nyeresí eséllyel rendelkező, politikai erőforrást jelentős arányban birtokló jelöltek lényegesen kisebb csoportjára. Az új pártrendszer intézményesülésének új és frakcióval rendelkező két pártjánál ténylegesen megtapasztható az intézményesülési genesis összes eleme: a jelöltek száma, fluktuációja és politikai erőforrásaik tekintetében, amely keretben egy teljesen új párt és egy rejtett folytonossággal rendelkező és először azon építkező párt fejlődését látjuk. Az új pártok intézményesülésének általános nehézségei felvetik a többi posztkommunista országgal való összehasonlítás szempontját, az új pártok ottani sikerét. Mi lehet a jelöltek szerepe a pártok intézményesülésében, elegendő-e a választói volatilitásra és a programjuk hatá-

sosságára koncentrálni? Mekkora a választási rendszerek hatása: könnyebb (és kevésbé jelöltfüggő) a listás arányos rendszerekben az új pártok megjelenése és intézményesülése? Ezek a kérdések is további összehasonlító vizsgálatokat igényelnek.

Visszatérve azonban kiindulópontunkhoz: valóban elkülöníthető, sőt elkülönítendő a pártrendszerek intézményesülése a pártok intézményesülésétől. A distinkciót abban is meg kell tenni, hogy miközben a pártrendszerek intézményesülését magának a demokráciának az intézményesülésével társítjuk Schattsneider óta (1942:1) ez nem fordítható le automatikusan a pártok „életére”. A pártok intézményesülése nem párosul feltétlenül demokratikus tartalommal.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Gherghina, Sergiu (2015) The MP Renomination Indicator: A Measure of Elite Continuity and its Importance for Legislative Research. *Parliamentary Affairs*, 68: 393–400.
- Hajdú András (2014) A magyar radikális jobboldal képviselőinek két generációja. A MIÉP és a Jobbik parlamenti képviselőinek összehasonlítása. *Politikatudományi Szemle*, 23(2):59-86.
- Gunther, Richard P. and Hopkin, Jonathan (2002) A Crisis of Institutionalization: The Collapse of the UCD in Spain. in: Richard P. Gunther, Juan Ramón Montero, and Juan J. Linz (eds), *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*. Oxford: Oxford University Press, 191-230.
- Harmel, Robert – Lars Svasand (1993) Party Leadership and Party Institutionalization: Three Phases of Development. *West European Politics*, 16(2):67-88.
- Hazan RY and Rahat G (2010) *Democracy within Parties: Candidate Selection Methods and their Political Consequences*. Oxford: Oxford University Press.
- Ilonszki Gabriella (1996) A parlamenti képviselők jelölésének elméleti és pártszervezeti kérdései Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, V(1):43-67.
- Ilonszki, Gabriella (1999) Legislative Recruitment: Personnel and Institutional Developments in Hungary, 1990-1994' in: Gábor Tóka and Zsolt Enyedi (eds), *The 1994 Elections to the Hungarian National Assembly*. Berlin: Sigma, 82-107.
- Ilonszki Gabriella – Kurtán Sándor (2011) Látszat és valóság. A 2010-ben megválasztott parlamenti képviselők arculata. in: Enyedi Zsolt – Szabó Andrea - Tardos R. szerk. *Új képlet. A 2010-es választások Magyarországon*. Budapest: DKMKA, 95-122.
- Janda, Kenneth (1980) *Political Parties: A Cross National Survey*. New York: Free Press.
- Katz, Richard S. (2001) The Problem of Candidates Selection and Models of Party Democracy. *Party Politics*, 7 (3):277-296.
- Kölln, Ann-Kristin (2015) The effects of membership decline on party organisations in Europe. *European Journal of Political Research*, 54(4):707-725.
- Lewis, P. (2006) Party Systems in Post-communist Central Europe: Patterns of Stability and Consolidation, *Democratization*, 13(4): 562-583.

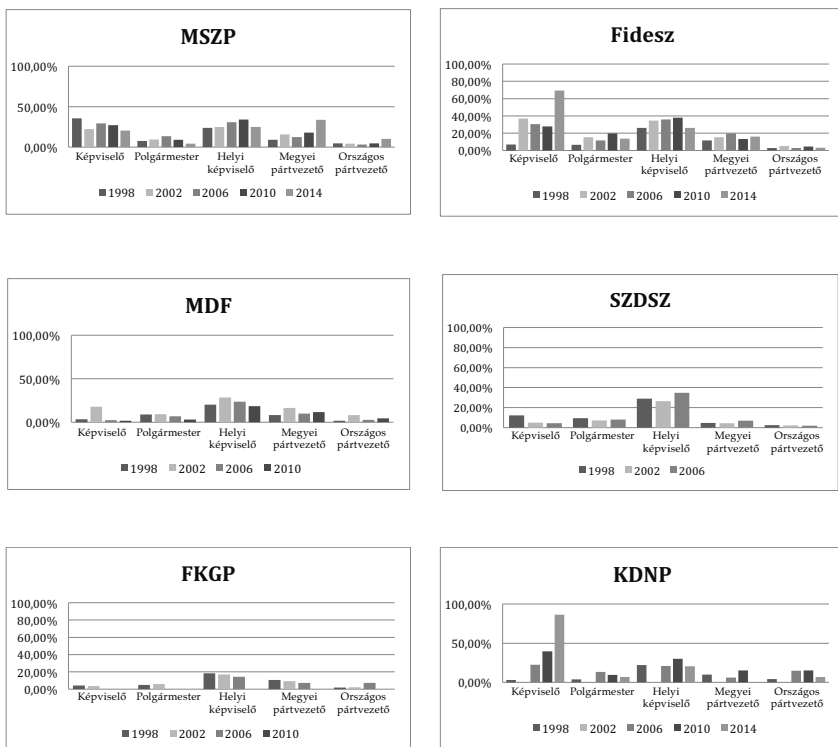
- Lundell, Krister (2004) Determinants of Candidate Selection. Degree of Centralization in Comparative Perspective. *Party Politics*, 10(1): 25–47.
- Mainwaring, Scott and Timothy Scully (eds) (1995) *Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America*. Stanford University Press.
- Mainwaring, Scott and Mariano Torcal (2005) *Party System Institutionalization and Party System Theory after the Third Wave of Democratization*. Kellogg Institute, Working Paper, no 319.
- Matland, R. E. and Studlar, D. T. (2004) Determinants of Legislative Turnover: A Cross-National Analysis. *British Journal of Political Science*, 34(1): 87–108.
- Moser, Robert (1999). Electoral Systems and the Number of Parties in Post-Communist States. *World Politics*, 51(3):359–384.
- Norris, Pippa (1996) Legislative Recruitment, in: Lawrence LeDuc, Richard Niemi and Pippa Norris (eds) *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective*. London: Sage, 184–215.
- Norris, Pippa (ed.) (1997) *Passages to Power: Legislative Recruitment in Advanced Democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Panbianco, Angelo (1988) *Political Parties: Organisation and Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pedersen, Mogens N. (1994) Incumbency Success and Defeat in Times of Electoral Turbulences: Patterns of legislative Recruitment in Denmark 1945–1990. in: Somit et als (1994):218–250.
- Polsby, Nelson W. (1968) The Institutionalization of the U.S. House of Representatives. *The American Political Science Review*, 62 (1):144–168.
- Putnam, Robert D. (1976) *The Comparative Study of Political Elites*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Randall, Vickie and Lars Svasand.(2002) Party Institutionalization in New Democracies. *Party Politics*, 8(1):5–29.
- Schattschneider, Elmer Eric (1942) *Party Government*. New York: Farrar and Reinhart.
- Schlesinger, Joseph A. (1966) *Ambition and Politics: Political Career in the United States*. Chicago: Rand McNally.
- Seligman, Lester G. (1971) *Recruiting Political Elites*. General Learning Press.
- Shomer, Yael (2014) What affects candidate selection processes? A cross-national examination. *Party Politics*, 20(4): 533–546.
- Sikk, Allan and Philipp Köker (2015) Replacing the rascals? Corruption and candidate turnover in Central and Eastern Europe. Paper presented at the ECPR Joint Sessions , Warsaw 29 March- 2 April.
- Somit, Albert, Rudolf Wildenmann, Bernhard Bell and Andrea Rommel (eds) (1994) *The Victorious Incumbent: A Threat to Democracy?* Aldershot, Hants:Dartmouth.

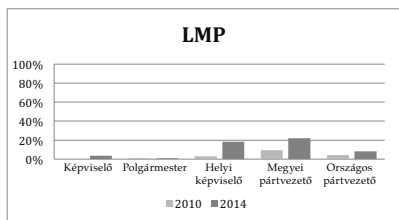
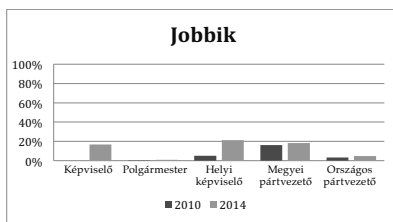
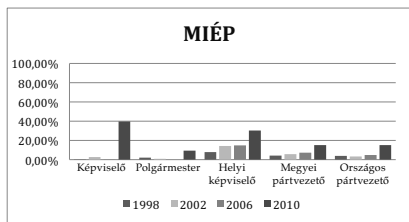
Spies, Dennis C. and André Kaiser (2014) Does the mode of candidate selection affect the representativeness of parties? *Party Politics*, 20(4): 576–590.

Wallis, Darren (2003) Democratizing a Hegemonic Regime: From Institutionalized Party to Institutionalized Party System in Mexico? *Democratization*, 10(3): 15–38.

FÜGGELÉK

1. a-f ábra A jelöltek politikai erőforrásai

Nábelek Fruzsina

A JELÖLTÁLLÍTÁS – ESÉLYES JELÖLTEK 2002–2010 KÖZÖTT

A jelöltállítás, azaz a politikai versenyben résztvevők kiválasztása a demokratikus politikai pártok egyik legfontosabb funkciója, „választás a választások előtt” (Rahat, 2007), amellyel a pártok megszűrik, hogy a szavazók milyen alternatívák közül választhatnak. A jelöltállítás folyamata fontos politikai következményekkel jár, hatással van a parlament összetételére, a választók képviseletének módjára, a jelölt párt szempontjából arra, hogy ki és hogyan képviseli a pártot és programját, de árukkodó a pártokon belüli hatalmi viszonyokkal kapcsolatban is, mivel utal arra, hogy kinek az akarata érvényesül az egyik legfontosabb politikai döntés kapcsán. Mindez különösen igaz a jelöltállítás egy szűkebb kérdésében, méghozzá abban, hogy a pártok kiket jelölnek a befutó vagy biztos helyeken – az úgynevezett „safe seat”-eken –, hiszen ezekben az esetekben a párt döntésének még a megszokottnál is nagyobb jelentősége van: a jelölés pillanatában nagy eséllyel eldől, hogy az adott jelölt képviselővé válik. Jelen fejezet a 2002-es, 2006-os és 2010-es magyarországi parlamenti választások kapcsán azt vizsgálja, hogy a két nagy párt, az MSzP és a Fidesz, kiket jelölt az esélyes helyeken. Fő kérdésünk tehát, hogy kik kapják a befutó helyeket, és az esélyesek miben különböznek a nem-esélyes helyeken jelölt indulóktól. A fejezet emellett kitér a pártok jelölési stratégiáinak különbségeire is. A kérdések megválaszolása érdekében az esélyesség és a pártok jelöltjeinek különböző karrierváltozóit, tisztségeit illetve parlamenti aktivitását vetem össze. A fejezet első része a jelöltállításra vonatkozó szakirodalom rövid áttekintése után hipotéziseket fogalmaz meg a magyarországi jelöltállítással kapcsolatban. A hipotézisek megfogalmazása után meghatározom az egyes indulási ágakon az esélyesnek tekinthető helyeket, illetve bemutatom az elemzés során vizsgált változókat. A következőekben a 2002-es, 2006-os és 2010-es országgyűlési választások jelöltjeire vonatkozóan vizsgálom a változók és az esélyesség kapcsolatát, a fejezetet pedig a konklúziók levonása zárja.

A JELÖLTÁLLÍTÁSRA HATÓ TÉNYEZŐK

A jelöltállításról szóló szakirodalom elsősorban a folyamat inkluzivitását és centralizáltságára fókuszál, azaz arra, hogy kik vehetnek részt a jelölésben, mennyire nagy az a csoport, amelyik a jelöltekről dönt, és milyen szinten dől el, hogy ki válik jelöltté. Rahat és Hazan (2001) a jelöltállítás folyamatának elemzésére négy dimenzió vizsgálatát javasolja. Az első dimenzió a potenciális jelöltek körére vonatkozik, azaz arra, hogy ki válhat jelöltté. A leginkluzívabb esetben bárki, akár a párton kívüli személy is jelöltté

válhat, a másik véglet, pedig ha csak a párttagok indulhatnak, de ők is csak bizonyos meghatározott feltételek teljesülése esetén. A második dimenzió a jelölők csoportjára (*selectorate*) vonatkozik, azt írja le, hogy mennyire inkluzív a jelöltállítás. A legzártabb jelöltállítási mód az egyszemélyes pártvezetői döntés, nyitottabb módszer a párton belüli jelölőbizottságok felállítása, míg a spektrum másik végén a nyílt előválasztások helyezkednek el, amelyeken vagy csak a párttagok, de olykor bármely választó is részt vehet. A jelöltállítás vizsgálatának harmadik dimenziója a centralizáltságra-decentralizáltságra vonatkozik, a decentralizálás lehet területi vagy funkcionális, leggyakrabban formája valamelyik területi szint bevonása vagy döntése a jelölésben. A szerzők kiemelik, hogy a decentralizálás nem egyenlő az inkluzivitással, mivel a decentralizált jelöltállítás is történhet úgy, hogy egy szűk csoport, vagy akár egy helyi pártvezető egyszemélyben dönt a jelöltekről. Végül az utolsó szempont a kinevezés módja. E dimenzió egyik végpontján a jelölt személyéről nem történik szavazás, helyette a döntéshozó kinevezi a jelöltet, a másik végpontot pedig a szavazásos módszerek jelentik, amelyek a választási rendszerekhez hasonlóan többségi és arányos rendszerekre oszthatóak.

A jelöltállítás módjának kiválasztását a pártok természetesen nem légtüres térben végzik, több tényező határozza meg, hogy a fenti dimenziókon belül milyen módszerek mellett döntenek. Field és Siavelis (2008) a jelöltállítás módjára ható tényezők vizsgálatának szakirodalmát áttekintve, megállapítják, hogy a témát vizsgáló szerzők informális és formális, illetve a párt belső jellemzőiből valamint külső hatásokból fakadó sajátosságokkal magyarázzák a jelöltállítás eltérő módjait (lásd 1. táblázat). Az informális-belső hatások közé sorolhatóak a pártokon belüli politikai-hatalmi konfliktusok, amelyek akár a formális jelölési szabályok megváltoztatásához is vezetnek. Ide tartozik a párt ideológiája és a párton belüli ethosz szerepe. Előbbi kapcsán a szerzők idézik Duverger-t (1955), aki szerint a baloldali, marxista gyökerű pártokra a centralizáltabb jelöltállítási mód jellemző. Gallagher és Marsh (1988) szerint azonban a pártok átalakulásával a baloldali pártoknál nagyobb hangsúlyt kap a decentralizált jelölési mód, amelyet több szerző szerint a pártok a demokratikus legitimitásuk erősítése miatt is választhatnak (Katz, 2001; Pennings & Hazan, 2001). Lundell (2004) a jelöltállításra ható tényezők átfogó vizsgálatakor ugyanakkor elveti az ideológia szerepét, illetve Shomer (2012) több mint ötszáz pártra kiterjedő elemzése sem talál kapcsolatot az ideológia és a jelölési folyamat között. Az ideológia szerepe tehát ellentmondásos, azonban az bizonyítható, hogy az új típusú pártok, így például a zöldpártok, általában nagy hangsúlyt fektetnek a párton belüli decentralizált döntéshozatalra.

Az informális de külső hatások közé sorolhatjuk az olyan külső kényszereket, mint a koalíciós vagy szövetségi együttműködés, amely a közös jelöltek vagy listák útján megváltoztathatja a párt eredeti jelölési stratégiáját. Szerepe lehet a jelölési folyamat

milyeniségében a párt nagyságának is, így például a kisebb pártoknál a decentralizált, míg a jellemzően nagy szövazataránnyal rendelkező pártoknál centralizáltabb jelöltállítási folyamattal találkozhatunk (Lundell, 2004). A pártok a jelöltállítás során figyelembe vehetik azt is, hogy a szembenálló párt kit jelöl ellenfélként, ahogyan mérlegelik azt is, hogy egyes jelöltek mely szavazói csoportokat nyerhetik meg, és melyek körében kevésbé népszerűek (*electoral costs and benefits*). Hazan és Voerman (2006: 154) szerint a pártok emellett hajlamosak másolni egymást, azaz a pártok eltanulhatják egymástól/ nemzetközi példákból a különböző – sikeresnek tűnő – jelöltállítási stratégiákat.

1. táblázat - A jelöltállítás folyamatára ható lehetséges tényezők

	Informális	Formális
Belső	Párton belüli hatalmi harcok Ideológia Párton belüli politikai kultúra, ethosz	Pártszervezet
Külső	Szövetségi/ koalíciós kényszerek Pártok közti verseny Pártnagyság Szavazati költségek és hasznok (electoral costs and benefits) Sikeres (belső vagy nemzetközi) példák	Az ország területi berendezkedése Kormányforma Választási rendszer

Forrás: Field & Siavelis, 2008: 628.

A belső tényezők közül meghatározóak a pártszervezet formális szabályai, amelyek általában rögzítik a jelöltállítás belső folyamatát. A magyar esetben Rahat és Hazan (2001) által vegyes jelölésnek nevezett folyamatról beszélhetünk (*mixed selection method*), vagyis a különböző ágakon induló jelöltek indítására a pártok más-más szabályokat határoztak meg. Az indítási helyek közötti különbségek az MSZP esetében jobban láthatóak:

- Az egyéni választókerületi jelöltek az egyéni kerülethez tartozó helyi szervezetek „választókerületi társulása” hagyja jóvá az általa választott szűkebb, választókerületi bizottság ajánlása alapján.
- A területi listáról a helyi szervezetek delegáltjaiból álló „területi szövetség” dönt a megyei választmány javaslata alapján.

- Az országos listát a nagyrészt helyi szervezeti delegáltakból álló „kongresszus” hagyja jóvá, előkészítését viszont egy szűkebb kör, a párt elnöksége végzi az Országos Választmánnyal egyeztetve.
- Az elnökségnek az egyéni jelöltek és a területi lista kapcsán vétőjoga van.

A potenciális egyéni jelöltek a párt alapszabálya alapján a helyi szervezetek tagjai közül kerülhetnek ki, a jelöltségre pedig pályázniuk kell, illetve szükséges a helyi szervezeti tagok 10%-ának ajánlása is. A területi és az országos lista jelöltjeire az alapszabály alapján nem vonatkozik hasonló formális megkötés. A jelöltállítás negyedik szempontját vizsgálva látható, hogy a döntés minden szinten szavazással történik, az alapszabály alapján az általános és ajánlott eljárás az egyszerű többség, a döntési joggal rendelkező testületek viszont saját szervezeti és működési szabályzatuk meghatározásakor dönthetnek szigorúbb szavazási rend mellett is (Magyar Szocialista Párt, é. n.).

Az MSZP-hez viszonyítva a Fidesz a *selectorate*, vagyis a kiválasztást végzők esetében exkluzívabb, a centralizáltság dimenziójában pedig területileg (és funkcionálisan is) centralizáltabb jelöltállítási módot alkalmaz:

- Az egyéni választókerületek szintjén a helyi szervezetek az MSZP-hez hasonlóan választókerületi szervezatként működnek együtt. A választókerületi szervezetek felett azonban „választókerületi tanácsok” állnak, melyek munkájában a helyi szervezetekből csak az elnökök és a polgármesterek (vagy ennek hiányában az alpolgármesterek, helyi frakcióvezetők stb.) vehetnek részt. A vk tanács *javaslatot* tehet az egyéni jelölt személyére, a választókerületi tanács elnöke pedig állásfoglalást ad a javasolt jelölről.
- A területi szinten megyei illetve budapesti választmányok működnek, amelyek „részlet vesznek a jelöltek kiválasztásában”, és állásfoglalást adnak a területi listával kapcsolatban.
- Országos szinten az Országos Választmány foglal állást. Végül ugyanez a testület dönt mind az egyéni jelöltek indításáról, mind a területi és országos listákról.
- Javaslatot mindhárom szint jelöltjeiről, a listák esetében a jelöltek sorrendjéről, az állásfoglalásokat figyelembe véve egy szűk testület, a pártelnökből, az Országos Választmány elnökéből, az országos kampányfőnökből, az Országos Elnökség és a Választmány delegáltjaiból álló Választási Egyeztető Bizottság tehet. Ha a javaslatot a választmány elutasítja, a bizottság új javaslatot dolgoz ki (Fidesz - Magyar Polgári Szövetség, 2006).

A Fidesz esetében a jelöltek személyére vonatkozóan az alapszabály nem tartalmaz megkötéseket, a választmányi döntés pedig többségi szavazással történik. A két párt jelölési rendszere tehát erősen eltér egymástól, ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy a jelöltállítás Gallagher és Marsh (1988) sokat idézett megállapítása szerint egy „titkos kerthez” hasonlítható, sok esetben a formális pártszabályok keveset árulnak el a folyamatról, a

jelöltállítás módja pedig önmagában nem feltétlenül mutatja meg, hogy a pártok végül milyen jelölteket állítanak.¹

A formális, de külső hatások alá tartoznak a politikai rendszer adottságai. Mivel a fejezetben vizsgált két párt ugyanabban a politikai rendszerben választ jelölteket, így részletesebben elsősorban a választási rendszer hatásaira érdemes kitérni², ugyanis a vegyes választási rendszernek köszönhetően több hatás egyszerre érvényesül. Bár a választási rendszerek és a jelöltállítás módjainak összevetése nem hoz egyértelmű eredményeket (Shomer, 2012), általánosan elfogadott megállapításnak tűnik, hogy a körzeti magnitúdó emelkedésével nő a jelöltállítás centralizáltsága, a kis körzetek esetében pedig a helyi ismertség szerepe válik hangsúlyossá, ami a decentralizálás irányába hat (Carey & Shugart, 1995; Gallagher & Marsh, 1988; Hazan & Voerman, 2006; Lundell, 2004). Az idézett szerzők egyetértenek abban is, hogy a szavazási struktúrának (*ballot type*) szintén van hatása: a zárt listás rendszerek esetében nagyobb a párt kontrollja, míg a preferenciális szavazások esetében – az alacsony körzeti magnitúdóhoz hasonlóan – felértékelődik a jelöltek személye. Fontos megállapítás ugyanakkor, hogy a választási rendszer nem determinálja a pártok jelöltállítási módszereit (Hazan & Voerman, 2006; Pennings & Hazan, 2001; Shomer, 2012), mivel ez – ahogyan a Fidesz és az MSZP közötti eltérésekből is láthatjuk – a pártszintű sajátosságok közé tartozik. A jelöltállításra ható külső és belső tényezőket az 1. ábra mutatja.

Általánosságban elmondható, hogy a fenti tényezők önmagukban nem határozzák meg a pártok jelöltállítási stratégiáját, így azt sem, hogy kiket jelölnek az esélyes helyeken. Ugyanakkor feltételezhetjük, hogy a jelölésben résztvevő szereplők haszonmaximalizálásra törekcsenek: egyrészt igyeccsenek maximalizálni a pártjuk szavazatait, másrészt törekedhetnek arra, hogy ők maguk is mandátumhoz jussanak, a belső és külső hatások pedig keretet szabnak ezeknek a törekvéseknek. Feltételezhetjük, hogy a párt sikerének elősegítése érdekében, a szereplők úgy alakítják a stratégiájukat, hogy az legjobban megfeleljen a külső kereteknek, azaz olyan jelölteket állítanak, akik az adott választási rendszerben, az adott választói elvárások és esetleges szövetségi kényszerek mellett a lehető legjobb eredményt tudják elérni. A jelölők egyéni törekvéseit már elsősorban a belső té-

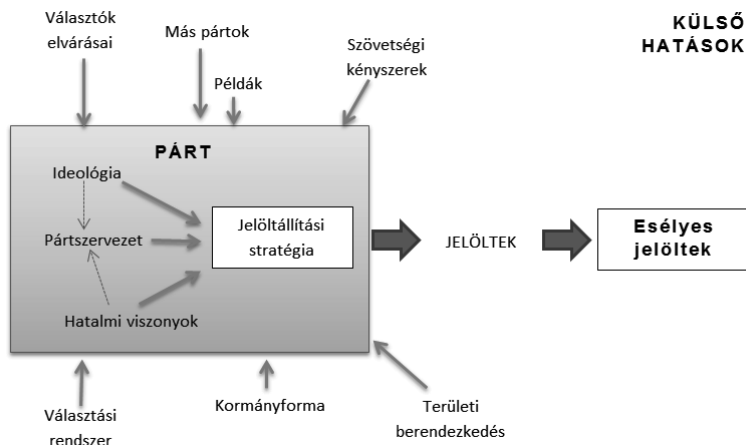
1 A decentralizáltság és az inkluzivitás mértékéből ugyanígy nem következtethetünk arra sem, hogy mennyire lesz reprezentatív a párt jelöltbázisa például a nők, a kisebbségek vagy más társadalmi csoportok képviselete szempontjából. Mi több a jelöltállítási rendszer „demokratizálása” kifejezetten negatív következményekkel járhat például a pártkohézió szempontjából, kizárja a kvóták használatát, a többségi jellegű szavazási rendszerek pedig hátrányosak lehetnek a kisebbségi csoportokhoz tartozó jelölt-aspiránsok számára (Pennings & Hazan, 2001: 270–271).

2 A szerzők a választási rendszer mellett a kormányforma és a területi berendezkedés hatására térnek ki. A szakirodalom szerint mindkét tényező a pártok decentralizáltságának mértékére lehet hatásos. A kormányformát tekintve a prezidenciális rendszerekre, szemben a parlamentáris rendszerekkel, a centralizált jelöltállítási stratégia jellemző. A területi berendezkedés esetében a föderális berendezkedés decentralizáltabb, míg az unitárius berendezkedés a centralizáltabb működés irányába hat (Field & Siavelis, 2008).

nyezők határozzák meg, így sikerességük elsősorban azon múlik, hogy a párt formális szabályai és informális erőviszonyai mellett mennyire képesek a jelöltekről szóló döntéshozatal során érvényesíteni az akarataikat. A két szempont alapján a magyar parlamenti választásokat vizsgálva a következő hipotéziseket állíthatjuk fel:

Mivel az egyéni választókerületekben a lehető legalacsonyabb körzeti magnitúddal találkozhatunk – egy mandátumot osztnak ki –, a választók pedig a szavazólapon az egyéni jelöltek neveivel találkozhatnak, feltételezhetjük, hogy a jelölt helyi beágyazottságának nagy szerepe lehet. A pártoknak ebben az esetben érdeke lehet olyan jelöltet indítani, aki helyileg ismert, ugyanakkor tapasztalattal rendelkezik a választókerületről. Ilyen jelöltek lehetnek azok, akik korábban már sikeresek voltak az adott területen, azaz a polgármesterek és a helyi képviselők. Ők ez alapján valószínűleg előnyben vannak a helyi tisztséggel nem rendelkező jelöttekkel szemben, korábbi eredményüket kihasználva esélyesek lehetnek az országgyűlési választásokon is. Emellett mivel 2010 előtt a magyar politikai rendszer lehetővé tette a mandátumhalmazást, feltételezhetjük, hogy a helyi tisztséggel rendelkezők is törekedhettek a politikailag jelentősebb parlamenti mandátumszerzésre. A helyi politikusok ugyanakkor általában a párt területi szervezetének szintjén rendelkeznek a legnagyobb befolyással, így formálisan és informálisan is itt tudják a leghatékonyabban befolyásolni a jelöltekről szóló döntést, azaz az indításukat elsősorban az egyéni választókerületek szintjén érhetik el. Mindebből következően, a formális és informális tényezőket figyelembe véve, feltételezhetjük, hogy az esélyes jelöltek az egyéni választókerületekben azok a jelöltek lehetnek, akik valamilyen helyi tisztséggel rendelkeztek (1. hipotézis).

1. ábra - Az esélyes jelöltek kiválasztása

A területi és országos lista esetében a formális és informális tényezők elsősorban a pártvezetés szerepének növekedése felé hatnak. A választási rendszer jellemzői alapján – nagyobb körzeti magnitúdó, zárt lista – nő a szerepe azoknak a szereplőknek, akik a listákról, azaz az adott szinten induló jelöltekről döntenek. Az MSZP és a Fidesz pártvezetési jellemzői alapján a javaslattevő mindkét szinten egy szűkebb csoport, a megyei illetve országos pártvezetők csoportja. Hasonlóan a helyi tisztséggel rendelkezőkhöz, a pártvezetőkön is feltételezzük, hogy a saját mandátumhoz jutásukban is érdekeltek, és ezt az általuk legjobban befolyásolt szinteken próbálják elérni. Emellett a pártvezetők a pártok „arcainak” tekinthetők, így a párt általános sikere szempontjából is fontos, hogy a listákon húzónévként szerepeljenek. Ebből következően feltételezhetjük, hogy a területi illetve országos listákon a pártvezetői pozíció és az esélyesség között kapcsolat áll fenn (2. hipotézis). A listákon emellett a parlamenti pártok esetében egy másik szempont is érvényesülhet: a pártvezetésnek lehetősége van arra, hogy egy esélyes pozícióval itt jutalmazza, a legjobban dolgozó képviselőit, akik egyben ismertségük alapján szintén a párt egészének sikerét is elősegíthetik. Ez alapján feltételezhetjük, hogy a listás esélyesek között nagy arányban lesznek az országgyűlési képviselők is (3. hipotézis).

Végül a pártvezetések szempontjából látható, hogy a két párt között jelentősnek mondható különbség van: míg a Fidesz jelöltállítását formálisan exkluzívabb és centralizáltabb módon történik, addig az MSZP kapcsán feltételezhetjük, hogy jobban érvényesül a helyi és a területi szint véleménye. Ebből következően feltételezhetjük, hogy a helyi illetve megyei pozíciók az MSZP esetében erősebb kapcsolatban állnak az esélyességgel, mint a Fidesznél (4. hipotézis).

ESÉLYES HELYEK A VEGYES VÁLASZTÁSI RENDSZERBEN

A fenti hipotézisek tesztelése érdekében először meg kell határoznunk, hogy mit tekintünk esélyes helynek. Míg a tisztán többségi rendszerekben az esélyes helyek, ún. safe seat-ek megállapításánál kiindulhatunk az egyes jelöltek népszerűségéből vagy korábbi választási eredményéből, az arányos rendszerekben pedig ugyanezekből a szempontokból a vizsgált pártra vonatkozóan, addig a vegyes választási rendszerek kapcsán a feladat jóval összetettebb. A nehézséget elsősorban a többes jelölés okozza, azaz annak a lehetősége, hogy a pártok egy-egy jelöltjüket több ágon is indítják. Mint a 2. táblázatból látható, a magyar esetben a jelöltek jelentős részét indítják két vagy több ágon, a három vizsgált időszak esetében a két nagy párt jelöltjeinek körülbelül 40%-a az egyéni kerület, a területi és az országos lista valamilyen kombinációjában indult. A többes jelölés következménye, hogy a második vagy harmadik ágon – Magyarország esetében a területi és országos listákon – a még éppen befutó pozíció hátrafelé mozog, hiszen ha egy jelölt egy sorrendben korábbi ágon mandátumot szerez, automatikusan „kiesik” a következő ág jelöltjei közül, és az utána következő jelöltek lépnek előrébb, azaz egy eredetileg rosszabb pozícióban

lévő jelölt válhat még éppen esélyessé. Mindebből kiindulva a választási rendszer indítási helyeit egyben érdemes kezelni, a listák esetében figyelembe véve az előző ágon potenciálisan esélyes jelöltek számát.

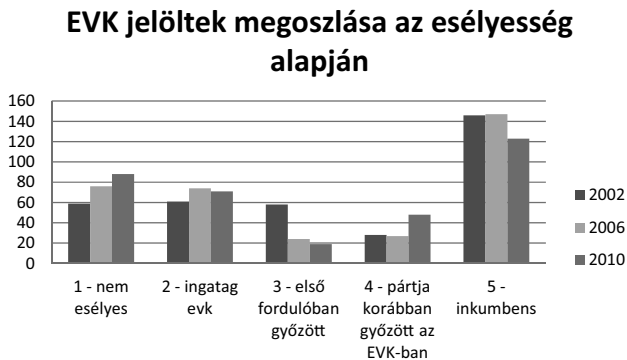
Az első lépésként az egyéni választókerületi esélyesség meghatározása szükséges, hiszen az ezen az ágon esélyes jelöltek, ha indulnak is valamelyik listán, valószínűsíthetően nem ott szereznek mandátumot. A területi bontású nyilvános közvéleménykutatási adatok hiányában az egyéni választókerületek esetében az előző választási eredményből indulhatunk ki. Feltételezhetjük egyrészt, hogy az a jelölt, aki már nyert az adott választókerületben, azaz az inkumbens – amennyiben jelölik – újra esélyesként indul. Feltételezhetjük emellett, hogy az egyéni siker mellett a párt korábbi sikeressége is növeli az esélyességet, azaz bár kisebb eséllyel, mint egy inkumbens, egy új jelölt is esélyesként indul egy olyan választókerületben, ahol a pártja az előző választáson nyert. Az esélyesség alacsonyabb szintjét jelenthetik azok az esetek, amelyekben bár a párt jelöltjei végül elvesztették a választást, de a verseny viszonylag szoros volt. Ilyen lehet az az eset, amikor a jelölt relatív többséget szerzett, a második fordulóban azonban – a jelöltek körének szűkülése és az esetleges visszalépéseknek is köszönhetően – elvesztette a második fordulót. Ennél gyengébb pozíciót jelent, ha a jelölt már az első fordulóban is veszített, a lemaradása viszont nem volt jelentős a későbbi győztestől. Mivel az egyéni választókerületi verseny szorossága választásonként relatívnak tekinthető, az elemzés során a még éppen esélyes lemaradást a pártok korábbi első forduló egyéni választókerületi eredményei eltérésének mediánjaként határoztuk meg.³ Az ennél kisebb eltérés esetében az egyéni választókerület bár ingatagnak tekinthető, a jelölt még esélyes lehet, hiszen a párttársaihoz viszonyítva viszonylag jó eredményt ért el. Az ennél nagyobb különbségnél viszont feltételezhetjük, hogy a párt jelöltje már nem indul esélyesként a választókerületben. A fentiek alapján az egyéni választókerületi esélyesség kategóriáit a következő módon állíthatjuk fel:

1. az előző választások első fordulójában a győztestől való elmaradása nagyobb, mint a győztestől való elmaradás mediánja (nem esélyes EVK)
2. az előző választások első fordulójában a győztestől való elmaradása kisebb, mint a győztestől való elmaradás mediánja (ingatag EVK)
3. az előző választásokon az első fordulót megnyerte (de nem inkumbens)
4. pártja jelöltje nyert az előző választásokon a választókerületben
5. inkumbens az egyéni választókerületben.

³ Az előző választások eltérésének mediánja 2002-re vonatkozóan kerekítve 8%, 2006-ra vonatkozóan 11%, 2010-re vonatkozóan pedig 10% volt. A verseny szorosságának meghatározására választott módszer előnye, hogy figyelembe veszi az összes választókerületi eredményt, ezzel pedig megmutatja, hogy a pártok eredményének tükrében melyek voltak azok a választókerületek, ahol a verseny kiemelkedően szoros volt.

Az egyes kategóriák között az vizsgált jelöltek közt az egyéni választókerületben induló jelöltek az 2. ábrán látható módon oszlanak meg.

2. ábra - Az egyéni választókerületi jelöltek megoszlása az esélyesség különböző kategóriái szerint

A területi listán való esélyesség kapcsán egyértelműnek tűnik, hogy a lista első helye – néhány kifejezetten egy párt által dominált megyén kívül – biztos bejutást jelent, a fő feladat azonban annak megbecslése, hogy a lista első helyén állón kívül még kik esélyesek a mandátumhoz jutásra. Ehhez meg kell becsülnünk azt, hogy melyik lesz az a pozíció az egyes listákon, amely még éppen mandátumot eredményez: az ennél jobb területi listás helyezéssel rendelkezők nagy valószínűséggel esélyesek, míg a listán hátrébb lévők esélytelenek a mandátumra. Az esélyesség határának meghatározásához jó kiindulópont lehet, hogy a párt hány mandátum megszerzésére volt képes az előző választáson az adott megyében. Ugyanakkor érdemes figyelembe venni azt is, hogy az egyéni választókerületben is induló jelöltek közül azok, akik egyéniben már esélyesek, nagy valószínűséggel kiesnek a területi listáról, ezzel pedig az esélyes pozíció hátrébb kerül. Azaz, a területi listák esélyes helyeit a következőképpen határozhatjuk meg:

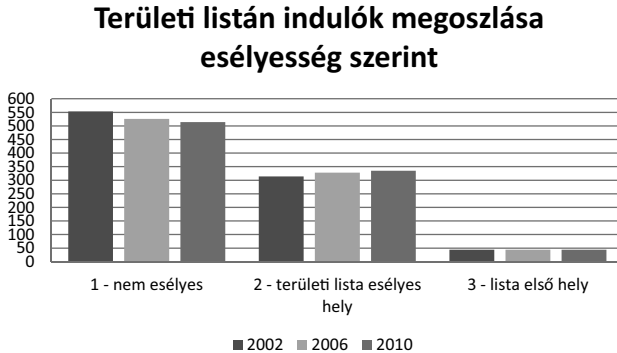
Az előző választáson a párt által a területi listán megszerzett mandátumok száma +
A területi listához tartozó egyéni választókerületben és területi listán is induló EVK-esélyesek száma =
a területi listán utolsó esélyes pozíció

Látható tehát, hogy az esélyes pozíciók megyénként, pártonként és választásonként eltérnek. A fentiek alapján a területi listán induló jelölteket az esélyesség alapján a következő kategóriákba sorolhatjuk:

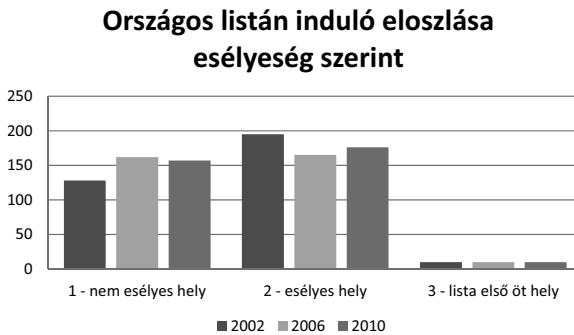
1. nem esélyes területi listás pozíció
2. esélyes területi listás pozíció
3. területi lista első hely.

A 3. ábra mutatja a területi listákon indulók esélyesség szerinti számszerű megoszlását a három vizsgált választáson.

3. ábra - A területi listás indulók megoszlása az esélyesség különböző kategóriái szerint

4. ábra - Az országos listán indulók megoszlása az esélyesség különböző kategóriái szerint

Az országos lista esetében hasonlóképpen járhatunk el: egyrészt feltételezhetjük, hogy a lista első helyeivel a pártok befutó helyként számolnak, másrészt az előző választáson megszerzett országos listás mandátumok és a megelőző ágakon esélyesek száma alapján megbecsülhető az országos listán még éppen esélyes pozíció. Utóbbi esetében figyelembe kell vennünk az országos listához kapcsolódó minden többes jelölést, így az egyéni választókerületben és országos listán induló egyéni választókerületi esélyesek számát, a területi listán és az országos listán induló területi esélyesek számát, illetve a mindhárom ágon induló egyéni és területi esélyesek számát. A területi listához hasonlóan az országos

listán még éppen esélyes pozíció is választásonként és pártonként eltér. Ennek megfelelően az országos lista esélyesség kapcsán a következő kategóriákat állíthatjuk fel:

1. nem esélyes hely
2. országos listán esélyes hely
3. az országos lista első öt helye.

A VIZSGÁLT VÁLTOZÓK

A hipotézisek vizsgálatához az előbbieken meghatározott esélyesség változókat vettem össze a helyi beágyazottságra, pártvezetői pozíciókra és képviselői tevékenységre vonatkozó független változókkal, az elemzés egységeit a 2002-es, 2006-os és 2010-es parlamenti választásokon elindult MSZP illetve Fidesz jelöltek jelentették. Az elemzés során a két párt jelöltjének tekintetem minden olyan jelöltet, akit a két nagy párt egyedül vagy más párttal közösen jelölt, így a vizsgált populáció részét képezték az MSZP és SZDSZ más párttal közös egyéni választókerületi jelöltje: 2002-ben a Fidesz és az MDF közös egyéni választókerületi és listás jelöltjei illetve 2006-ban és 2010-ben a Fidesz és a KDNP közös jelöltjei is. A fentiek alapján a 2002-es választás kapcsán 999, a 2006-os esetében 1032, míg a 2010-esnél 994 jelöltet vizsgáltam (lásd 2. táblázat).

2. táblázat - A vizsgált jelöltek megoszlása a jelölés helye szerint

	2002		2006		2010	
	N	%	N	%	N	%
EVK	15	1,5	6	0,6	9	0,9
TL	495	49,5	508	49,2	491	49,4
OL	67	6,7	114	11	84	8,5
EVK+TL	154	15,4	180	17,44	152	15,3
EVK+OL	9	0,9	13	1,3	13	1,3
TL+OL	85	8,5	62	6	70	7
EVK+TL+OL	174	17,4	149	14,4	175	17,6
ÖSSZES JELÖLT	999	100	1032	100	994	100

Az esélyességre vonatkozó függő változókat egyrészt az előbbieken bemutatott kategóriák szerinti többkategóriás változók, illetve dummy változók jelentették, amelyeknél az egyéni választókerületi esélyesség esetében a másodiktól az ötödik kategóriába eső – „ingatag EVK”, „első fordulás győztes”, „pártja nyerte az előző választást”, „inkumbens” – jelöltek tekinthetjük esélyesnek, míg az előző választáson „nem szoros versenyben” alulmaradt jelöltek (első kategória) nem esélyesnek. A területi lista esetében az első kategória értelemszerűen a nem esélyes értéket, míg az „esélyes hely” és a lista első helyek az esélyes értéket jelentették.

A helyi beágyazottság esetében a polgármesterségre és önkormányzati képviselőre vonatkozó, a pártvezetői pozíciók kapcsán pedig a megyei pártvezetői és országos pártvezetői⁴ tisztségre vonatkozó dummy változók függő változókkal való korrelációját vizsgáltam. A képviselői tevékenység esetében az első lépésként a képviselőség és területi illetve országos listás esélyesség kapcsolatát, majd a képviselők parlamenti aktivitására vonatkozó változók hatását elemeztem. Utóbbiba tartozott az országgyűlési tisztség, a frakción belüli tisztség, az állandó bizottságokon belüli tisztség és a kormányzati pozíció, ezen kívül a parlamenti ciklusok számának (senioritás), a bizottsági tagságok számának, az önálló és nem önálló indítványok számának, valamint a parlamenti felszólalások számának hatását vizsgáltam. Előbbiek esetében az elemzés során alkalmazott módszer a többi dummy változóhoz hasonlóan a korrelációk feltárása és az esélyesség változókhoz kapcsolódó keresztábrák elemzése volt. Utóbbiak esetében varianciaanalízist illetve ahol szükséges volt nem-paraméteres tesztek alkalmaztam, a parlamenti ciklusok száma illetve a bizottsági tagságok száma esetében keresztábrás elemzéssel kiegészítve.⁵ A továbbiakban az eredményeket a hipotéziseket követve mutatom be.

EREDMÉNYEK

A helyi beágyazottság szerepe

A helyi beágyazottság szerepe kapcsán az első hipotézis alapján feltételeztük, hogy az egyéni választókerületek szintjén nagy hangsúlyt kaphat a jelöltek ismertsége és helyi népszerűsége. A pártok tehát a hipotézis szerint motiváltak arra, hogy olyan jelölteket indítsanak a helyi szinten, akik ismertek illetve korábban már sikeresek voltak, ezért az egyéni jelöltek között jó eséllyel indulhatnak a polgármesterek és a helyi képviselők. A polgármesterség illetve a helyi képviselőség és az egyéni választókerületi esélyesség összevetésekor azonban statisztikailag gyenge vagy szignifikánsként nem értékelhető kapcsolat mutatkozik a három vizsgált választás esetében.

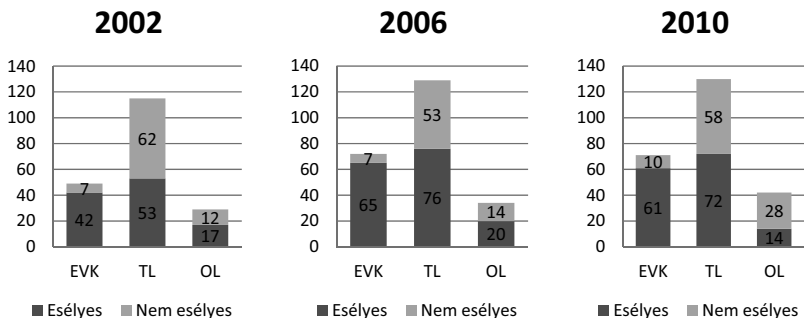
2002-ben a polgármesterség nem mutat szignifikáns kapcsolatot az egyéni választókerületi esélyességgel, de 2006-ban és 2010-ben a két változó között gyenge kapcsolat figyelhető meg ($\chi^2(1) = 7,808$ $p = 0,005$ illetve $\chi^2(1) = 5,856$ $p = 0,016$). Az önkormányzati képviselőiséget vizsgálva 2002-ben szintén nem látható szignifikáns kapcsolat, 2006-ban és 2010-ben azonban gyenge korreláció látható a két változó között ($\chi^2(1) = 5,413$ $p = 0,020$ illetve $\chi^2(1) =$

4 A két párt esetében megyei pártvezetői pozíciónak minősült a Fidesz esetében a megyei választmányi elnöki illetve a megyei választmányi elnökségi tag tisztségek, az MSZP esetében a megyei elnöki és megyei alelnöki pozíciók. (Fidesz vagy megyei pártelnöki pozíciók, a megyei alelnöki vagy megyei választmány elnökségi tagsága. Az országos pártvezető az MSZP esetében az Országos Elnökség, az Országos Választmány elnöksége illetve a pártigazgató, a Fidesz esetében pedig az Elnökség (pártelnök és alelnökök, pártigazgató) és az Országos Választmány elnöksége.

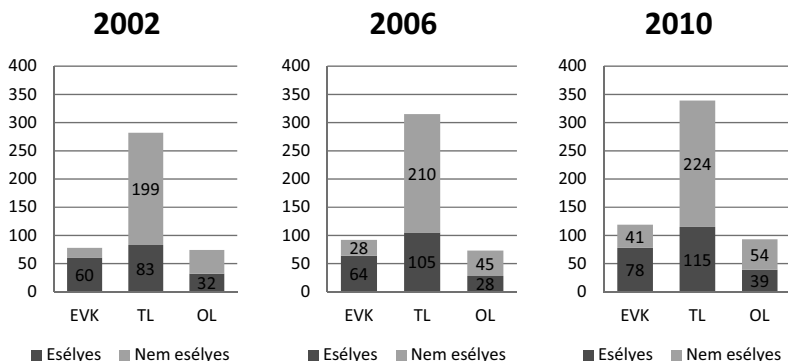
5 A vizsgált változók részletesebb leírását lásd a Mellékletben.

8,174 $p=0,004$), a kapcsolat iránya azonban negatív ($\Phi=-0,125$ és $-0,153$). Mindebből arra következtethetünk, hogy a helyi beágyazottságnak a vártnál kisebb szerepe volt az egyéni választókerületi jelölés folyamatában, a pártok nem igazán építettek a jelöltek helyi beágyazottságára. Ezt támasztja alá az is, hogy az egyéni választókerületi indulók között viszonylag alacsony volt a polgármesterek és helyi képviselők aránya, 2002-ben például a két párt 352 egyéni választókerületi indulójából mindössze 49 volt polgármester, és bár az induló polgármesterek száma nőtt, az egyéni választókerületi jelöltek között az arányuk 2006-ban és 2010-ben is csak 20% körül volt (lásd 5. ábra). A helyi képviselők indítási aránya (lásd 6. ábra) ezzel szemben mindhárom választáson magasabb volt, esetükben viszont jóval alacsonyabb volt az esélyes jelöltek aránya: míg a polgármesterek esetében, az egyéni választókerületben elindítottak 85-90%-a esélyes volt a három választáson, addig a helyi képviselőknél 2002 után (77%) csökkent az esélyesek aránya (2006: 70%, 2010: 65%). Az egyéni választókerületi esélyességet tovább bontva szintén azt láthatjuk, hogy a polgármesterek erősebb pozícióból indultak: míg az esélyes polgármesterek legalább fele mindhárom választás esetében inkumbens volt, addig a helyi képviselőknél ez az arány jóval alacsonyabb, nagy részük valamelyik szoros versenyre utaló kategória (első forduló győztes vagy ingatag választókerület) alá tartozik. A fenti adatok egyben rávilágítanak arra is, hogy ha a polgármesterek túljutottak a jelöltszelekció korlátján, nagy százalékban már esélyesként indultak. Ezeket az összefüggéseket mutatja az 5. és 6. ábra.

5. ábra - A polgármesterek száma egyes indulási áganként 2002, 2006 és 2010-ben

6. ábra - Az önkormányzati képviselők száma egyes indulási áganként 2002, 2006 és 2010-ben

A területi és országos listákra áttérve, az indítási adatokból látható, hogy a helyi tisztségviselőket elsősorban a területi listákon jelölték, illetve számszerűsítve itt találkozhatunk a legtöbb esélyes pozícióból induló helyi beágyazottsággal rendelkező jelölttel is. A polgármesterség és az esélyesség összevetésekor hasonló eredményeket kapunk, mint az egyéni választókerületek esetében. Míg 2002-ben nem beszélhetünk statisztikailag szignifikáns kapcsolatról, 2006-ban és 2010-ben a két változó között gyenge kapcsolat áll fenn ($\chi^2(1)=19,821$ $p=0,000$ illetve $\chi^2(1)=10,997$ $p=0,001$), a korreláció pedig némileg erősebb, mint az egyéni választókerületek esetében látott. Az önkormányzati képviselők esetében mindhárom választásnál szignifikáns, gyenge és negatív irányú kapcsolat figyelhető meg⁶, azaz a helyi képviselőket bár indították területi listán, csak kis részük került esélyes pozícióba. A szelekció során a polgármesterekkel szemben a helyi képviselők hátrányosabb helyzetből indultak, amit magyarázhat az, hogy a területi listák kialakítására nagyobb hatása lehet a polgármestereknek. Emellett feltételezhetjük azt is, hogy a polgármesterek tevékenysége – mind a választók, mind a pártvezetők számára – „láthatóbb”, mint a helyi képviselőké, így míg a területi listák összeállításakor a pártok számoltak a polgármesterekkel, az önkormányzati képviselők indítása az adatok alapján inkább a listák „feltöltésére” szolgált. Érdeemes ugyanakkor megjegyezni, hogy a pártok, bár az önkormányzati képviselőknél több, de összességében kevés, a három választáson átlagosan tíz polgármestert indítottak területi lista első helyen.

Az országos listán a várt módon a helyi tisztségek szerepe nem igazán érvényesült. A pártok ezen az ágon indították a legkevesebb helyi beágyazottsággal rendelkező jelöltet,

⁶ A két kategóriás területi lista-esélyesség változóval összevetve 2002-ben $\chi^2(1)=16,044$, $\Phi=-0,133$ $p=0,000$; 2006-ban $\chi^2(1)=13,094$, $\Phi=-0,121$ $p=0,000$; 2010-ben $\chi^2(1)=15,101$, $\Phi=-0,130$ $p=0,001$.

a helyi jelöltek csoportján belül pedig mindhárom választás esetében az országos listán volt a legkisebb az esélyes jelöltek aránya. A három választás során az országos lista legesélyesebb pozícióiban, azaz az első öt hely valamelyikén, a két pártból egyetlen polgármestert jelöltek. A kétváltozós összevetéskor a polgármesterség nem mutat szignifikáns kapcsolatot az országos lista esélyességgel, míg a helyi képviselőség esetében mindhárom választás esetében gyenge negatív kapcsolatot láthatunk⁷, ami szintén arra utal, hogy ha indítják is a helyi szintről érkező jelölteket országos listán, általában a gyengébb pozíciókba kerültek.

3. táblázat - Az esélyes polgármesterek száma és aránya az adott ágon induló összes polgármesterhez viszonyítva

	2002			2006			2010		
	EVK	TL	OL	EVK	TL	OL	EVK	TL	OL
MSzP	21 (91,3%)	20 (45,5%)	6 (50%)	35 (92,1%)	41 (56,9%)	10 (55,5%)	17 (80,9%)	21 (50%)	4 (33,3%)
Fidesz	21 (80,7%)	33 (46,5%)	11 (64,7%)	30 (85,7%)	35 (55,6%)	3 (17,6%)	44 (88%)	51 (58,6%)	10 (33,3%)

Pártonként vizsgálva az esélyesség és a helyi beágyazottság kapcsolatát, elmondható, hogy a Fidesz és az MSzP között az eltérő szelekciós mechanizmus ellenére nem láthatóak jelentős különbségek. Néhány sajátosság ugyanakkor kirajzolódik, így például a Fidesz esetében látható, hogy 2002 után felértékelődött a polgármesterek szerepe az egyéni választókerületekben és a területi listán (lásd 3. táblázat). 2006-ban majd 2010-ben a két ágon nőtt az elindított polgármesterek száma, és az indítottak között az esélyesek aránya, mindkét évben – mind az egyéni választókerület, mind a területi lista esetében – gyenge, de statisztikailag szignifikáns kapcsolat mutatható ki a polgármesterség és az esélyesség között. Az egyéni választókerületek esetében megfigyelhető, hogy a Fidesznél nőtt az inkumbens-polgármesterek aránya, és az ezen kategóriába eső jelöltek száma mindhárom választás esetében magasabb volt, mint az MSzP-nél. Ugyanakkor elmondható, hogy az MSzP által indított polgármesterek közt 2010-ig magasabb volt az esélyesek aránya, mint a Fidesz által indítottak esetében. Az önkormányzati képviselőség kapcsán (lásd 4. táblázat) elmondható, hogy bár a Fidesz mindhárom évben több helyi képviselőt indított, a jelöltjeik 2002 kivételével minden ágon kevésbé esélyesként indultak, mint az MSzP-sek. Esetükben minden választás és minden indulási ág kapcsán statisztikailag szignifikáns és negatív kapcsolat mutatható ki az önkormányzati képviselőség és az esélyesség között, mindez pedig utalhat arra, hogy a Fidesz helyi képviselői a jelölés során kevésbé tudják érvényesíteni az érdekeiket.

⁷ A kétkategóriás országos lista-esélyesség változóval összevetve 2002-ben $\chi^2(1) = 13,318$, $\Phi = -0,200$ $p = 0,000$; 2006-ban $\chi^2(1) = 6,847$, $\Phi = -0,143$ $p = 0,009$; 2010-ben $\chi^2(1) = 7,604$, $\Phi = -0,149$ $p = 0,006$.

4. táblázat - Az esélyes önkormányzati képviselők száma és aránya az összes adott ágon induló önkormányzati képviselőhöz viszonyítva

	2002			2006			2010		
	EVK	TL	OL	EVK	TL	OL	EVK	TL	OL
MSzP	38 (88,4%)	33 (27,9%)	12 (37,5%)	28 (71,7%)	54 (35,5%)	12 (41,4%)	41 (73,2%)	63 (37,7%)	19 (45,3%)
Fidesz	22 (62,8%)	50 (30,5%)	20 (47,6%)	36 (67,9%)	51 (31,1%)	16 (36,3%)	37 (58,7%)	52 (29,7%)	20 (37,7%)

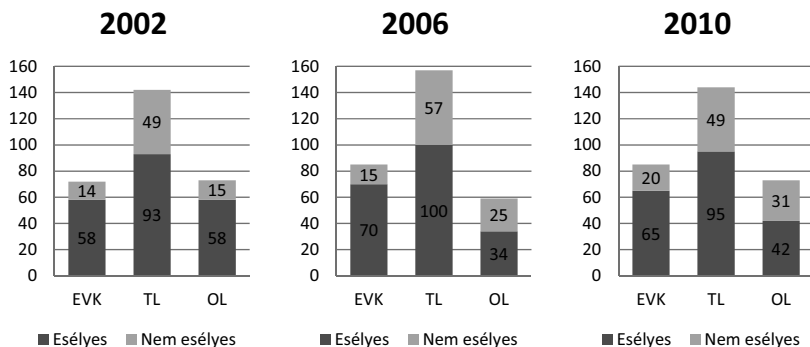
PÁRTVEZETÉS

A második hipotézis alapján feltételezzük, hogy a pártvezetői tisztség a területi és országos listás ágakon növeli a jelöltek esélyességét. Amellett, hogy a pártoknak általános érdeke, hogy a választók körében legjobban ismert politikusait a listák élén jelölje, a pártok vezetői vannak a legnagyobb hatással a listaállításra, így egyéni törekvéseiket is figyelembe véve feltételezhetjük, hogy a területi és országos listák esélyeseinek egy része nagy valószínűséggel a pártok különböző szintű vezetői lesznek. A megyei illetve országos pártvezetői tisztségre és az esélyességre vonatkozó változók összevetése megerősítik ezt a hipotézist. Míg az egyéni választókerületi esélyesség és a megyei illetve országos pártvezetés esetében egyik választás kapcsán sem beszélhetünk statisztikailag szignifikáns kapcsolatról, addig a megyei pártvezetés és a területi lista esélyesség illetve az országos pártvezetői tisztség és az országos listás esélyesség mindhárom vizsgált választásnál gyengének mondható, de szignifikáns összefüggést mutat.⁸A három választáson a megyei pártvezetők kb. 65%-át a területi listák esélyes helyein jelölték, 2002-ben 23, 2006-ban 19, 2010-ben pedig 22 ilyen tisztséggel rendelkező jelölt indult területi lista első helyen. 2002-ben emellett megfigyelhető hogy a megyei pártvezetők viszonylag jó pozícióból indultak az országos listákon is, ketten közülük pedig az országos listák első öt helyein indultak. 2006-ban és 2010-ben azonban a megyei vezetők már nem indították a legerősebb pozíciókban, ezzel párhuzamosan pedig csökkent az országos listán esélyes tisztségviselők aránya is (lásd 7. ábra).

Ugyanez az országos pártvezetők és a területi lista viszonylatában nem mondható el: az országos pártvezetők mindhárom választás esetében hasonló számban indultak az országos és a területi listákon (lásd 8. ábra). Az országos pártvezetők között emellett

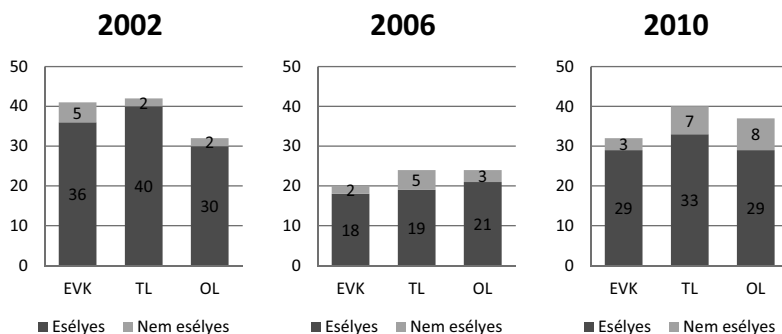
⁸ A változók közti kapcsolat ebben az esetben lényegesen erősebb, mint bármely helyi beágyazottság és esélyesség változó közötti kapcsolat, azaz a pártvezetői pozíció nagyobb valószínűséggel hat a jelölt pozíciójára, mint a helyi tisztségek viselése. A két kategóriás területi lista-esélyesség és a megyei pártvezetői tisztségre vonatkozó változó összevetésekor a következő eredményeket kapjuk: 2002-ben $\chi^2(1) = 58,212$, Cramer's $V/\Phi = 0,279$ $p = 0,000$; a 2006-os választás esetében $\chi^2(1) = 27,892$, Cramer's $V/\Phi = 0,193$ $p = 0,000$; 2010-ben $\chi^2(1) = 98,033$, Cramer's $V/\Phi = 0,211$ $p = 0,000$.

7. ábra - A megyei pártvezetők száma indulási áganként 2002, 2006 és 2010-ben

arányaiban magasabb volt a területi listás esélyesek aránya⁹, mint a megyei pártvezetők körében, ami azt jelzi, hogy az országos vezetők az országos lista mellett a területi listán is domináltak. Ezt támasztja alá, hogy a területi listák első helyeinek nagy részét a megyei pártvezetők mellett az országos pártvezetők kapták. Az országos vezetők hasonló módon jó eséllyel indultak az egyéni választókerületekben is, ugyanakkor megfigyelhető, hogy az egyéniben induló vezetők száma jelentősen csökkent 2002 után.

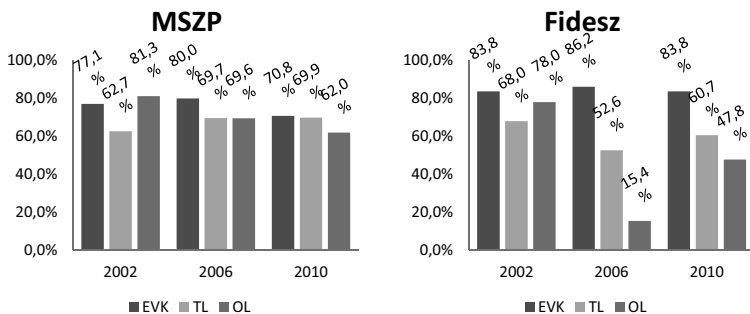
8. ábra - Az országos pártvezetők száma indulási áganként 2002, 2006 és 2010-ben

⁹ A területi listán induló megyei pártvezetők között az esélyesek aránya 2002-ben 65,5%, 2006-ban 63,7%, 2010-ben pedig 66% volt. Ezzel szemben a területi listán jelölt országos pártvezetők között az esélyesek aránya 2002-ben 95,2%, 2006-ban 79,2%, 2010-ben pedig 82,5% volt.

Pártonként vizsgálva látható, hogy a megyei pártvezetők szerepének csökkenése elsősorban a Fidesz esetében figyelhető meg, amit alátámaszt a két párt eltérő jelölési módszere és ezen belül a megyei szintű elterő szerepe. Az MSZP esetében a megyei pártvezetők nagyobb befolyással rendelkeztek, a Fideszhez viszonyítva minden évben nagyobb arányban indították őket, az elindítottak pedig az egyéni választókerületek kivételével esélyesebbek voltak, mint a Fidesz hasonló szintű vezetői (lásd 9. ábra). A Fidesz esetében 2006-ban és 2010-ben a listákon tovább csökkent a megyei pártvezetés jelentősége, ami megmutatkozik az ilyen tisztséggel rendelkező jelöltek számának csökkenésében, illetve az indítottak között az esélyesek arányának csökkenésében is. A két párt jelölési stratégiájában eltérésnek tűnik, hogy a Fidesz esetében az egyéni választókerületekben elindított megyei pártvezetők között mindhárom évben magasabb az esélyesek aránya, mint az MSZP esetében, több, mint felük pedig mindhárom választás esetében inkumbensként indult a választókerületben. Az MSZP ugyanakkor minden évben több megyei vezetőt jelölt ezen az ágon is.

9. ábra - Esélyes megyei pártvezetők aránya az összes adott ágon indított megyei pártvezetőhöz viszonyítva

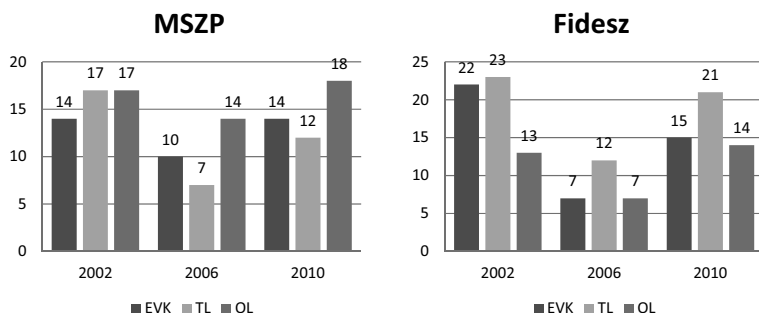

Az MSZP esetében emellett elmondható, hogy mindhárom vizsgált választás esetében szignifikáns kapcsolat volt a megyei pártvezetői pozíció és a területi listás esélyesség között.¹⁰ A területi listák első helyeinek kiosztása szintén a megyei pártvezetők erősebb helyzetére utal: 2006-ban és 2010-ben az MSZP esetében 13 illetve 14 lista első helyes rendelkezett ilyen tisztséggel, míg a Fidesznél ugyanezek a számok 6 illetve 8 voltak. Az országos listák esetében a megyei vezetők szerepe a Fidesznél szintén kicsi, a biztos be-

¹⁰ 2002-ben $\chi^2(1) = 19,664$, Cramer's $V/\Phi = 0,233$ $p = 0,000$; a 2006-os választás esetében $\chi^2(1) = 27,355$, Cramer's $V/\Phi = 0,265$ $p = 0,000$; 2010-ben $\chi^2(1) = 36,696$, Cramer's $V/\Phi = 0,292$ $p = 0,000$.

futó helyeken egyetlen ilyen vezetőt sem jelöltek, arányuk az esélyes pozíciók között is alacsony. A pártszervezetben belül a megyei szint eltérő szerepére utal az országos pártvezetők indításában látható különbség is (lásd a 10. ábrán). Míg az MSZP-nél az országos vezetők fő indulási helye a vártaknak megfelelően az országos lista, a Fidesznél a legtöbb vezetőt mindhárom évben a területi listákon indították. Az országos vezetők esélyessége a területi listákon ráadásul nagyobb volt, mint a megyei vezetőké: mindhárom évben szignifikáns és erősebb kapcsolatot láthatunk a két változó között, mint a megyei pártvezetői tisztséggel rendelkezők esetében.¹¹

10. ábra - Esélyes országos pártvezetők száma az egyes indulási ágakon 2002-ben, 2006-ban és 2010-ben

A KÉPVISELŐK ÚJRAINDÍTÁSA ÉS A PARLAMENTI AKTIVITÁS SZEREPE

A pártok vezetése, mint látható, jó eséllyel indul a választási rendszer minden ágán, és különösen jól tudja érdekeit érvényesíteni a területi illetve országos lista meghatározásakor. A mandátumszerzés biztosítása mellett ugyanakkor feltételeztük, hogy a listás ágakon a pártok jutalmazták a parlamenti képviselők munkáját is. Ezt a feltételezést alátámasztja

¹¹ A megyei pártvezetői pozíció és a területi lista esélyesség közötti kapcsolat 2002-ben $\chi^2(1) = 13,698$, Cramer's $V/\Phi = 0,189$ $p = 0,000$; a 2006-os választás esetében a két változó között nem volt szignifikáns kapcsolat, 2010-re vonatkozóan $\chi^2(1) = 7,012$, Cramer's $V/\Phi = 0,129$ $p = 0,008$. Az országos pártvezetői pozíció esetében ezzel szemben 2002-ben $\chi^2(1) = 27,037$, Cramer's $V/\Phi = 0,246$ $p = 0,000$, 2006-ban $\chi^2(1) = 9,074$, Cramer's $V/\Phi = 0,144$ $p = 0,003$, 2010-ben pedig $\chi^2(1) = 15,733$, Cramer's $V/\Phi = 0,190$ $p = 0,000$ volt.

az is, hogy Magyarországon magas az újraválasztott képviselők aránya, azaz a pártok jellemzően mandátumszerzésre alkalmas helyen jelölik újra a képviselőiket. A vizsgált három választás esetében a két párt jelöltjei között 30%-körül volt az újrjelölt képviselők aránya (2002: 27,7%; 2006: 29,7%; 2010: 27,6%), az inkumbensek pedig minden indulási helyen az esélyesek 60-70%-át tették ki (lásd az 5. táblázat).

5. táblázat - A területi és országos listán esélyes képviselők száma és aránya az adott ágon induló képviselők és az adott ágon esélyesek közt

	Területi lista			Országos lista		
	Esélyes képviselők száma	Esélyes képviselők aránya		Esélyes képviselők száma	Esélyes képviselők aránya	
		TL-en induló képviselők közt	TL-esélyesek közt		OL-án induló képviselők közt	OL-esélyesek közt
2002	220	90,5%	62%	138	78,4%	67,6%
2006	231	88,8%	62,1%	114	77%	65,1%
2010	217	91,2%	58%	106	77,9%	57,3%

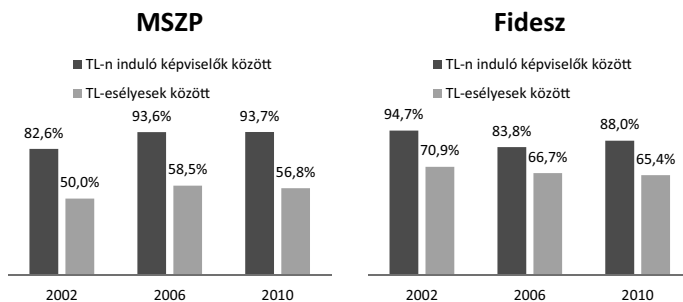
Az újrainduló parlamenti képviselők legalább 85%-át jelölték területi listán mindhárom vizsgált választás esetében, az újrjelöltek 90%-a pedig esélyesként indult. Ennek megfelelően az inkumbencia és a területi lista esélyesség között mindhárom évben szignifikáns és közepes-erősnek mondható kapcsolat mutatható ki (5%-os szignifikancia szinten Phi/Cramer'sV 0,5-0,65 között). A területi listák első helyeit emellett jellemzően parlamenti képviselők foglalták el. Az országos listákon némileg alacsonyabb volt az esélyes képviselők aránya, ennek ellenére azonban az inkumbencia és az országos esélyesség között is gyengébb, de statisztikailag szignifikáns kapcsolat állt fenn. Az országos listák kapcsán emellett megfigyelhető, hogy 2002 után csökkent az induló képviselők száma (2002: 178; 2006: 149; 2010:136) és az esélyesek száma illetve aránya is. A képviselők újraindítása ugyanakkor nem követte ezt a trendet, 2006-ban például az előző választásoz képest nőtt az újraindulók száma, ami azt jelzi, hogy – bizonyos mértékű deszelekció mellett – a pártok a másik két ágon jelölhették az inkumbenseiket. Az inkumbencia jelentőségét mutatja, hogy az országos listák első öt helyén a pártok jellemzően képviselőket jelöltek.

6. táblázat - Az újrjelölt képviselők száma és aránya a két párt esetében

	MSzP	Fidesz
2002	116 – 86,6%	166 – 89,1%
2006	155 – 87,1%	155 – 94,5%
2010	144 – 75,7%	146 – 89%

A két párt a képviselők jelölésekor nagyon hasonló stratégiát alkalmazott, ugyanakkor elmondható, hogy a Fidesz mindhárom választás esetében nagyobb arányban jelölte újra a képviselőit (lásd 6. táblázat). A képviselőség mind a Fidesznél, mind az MSzP-nél a területi lista esélyességgel mutatta a legerősebb kapcsolatot, a korreláció pedig 2006-ban és 2010-ben hasonló erősségű volt a két pártnál.¹² A 2002-es választás esetében azonban a területi lista esélyesség és az inkumbensség között a Fidesznél lényegesen erősebb kapcsolat állt fenn, mind az MSzP-hez, mind a párt 2006-os és 2010-es területi listás jelöltállításához viszonyítva.¹³ A különbség 2002 esetében a területi lista első helyeket összehasonlítva is megmutatkozik: míg a Fidesz 2002-ben minden megyében képviselőt jelölt a lista élén, az MSzP csak 15 képviselőt indított ebben a pozícióban. 2006-ban a területi lista első helyen jelölt képviselők száma pont fordított volt a két párt esetében, míg 2010-ben az MSzP 17, a Fidesz pedig 16 inkumbenst jelölt az első helyen. A képviselők aránya a területi lista esélyesek között a Fidesz esetében szintén magasabb volt mindhárom választás esetében: a párt a területi lista esélyes helyek legalább 65%-án képviselőket jelölt (lásd 11. ábra).

11. ábra - A területi listán esélyes képviselők aránya az összes TL-n induló képviselőhöz és az összes területi lista esélyeshez viszonyítva

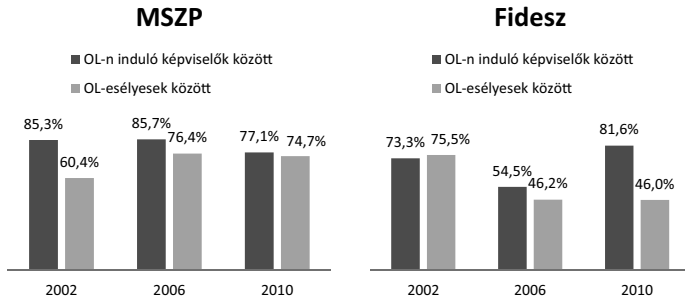
12 A kétkategóriás területi listás esélyesség változott és a képviselő változót összevetve az MSzP-nél 2006-ban $\chi^2(1) = 171,203$ Cramer's $V/\Phi = 0,6150$ $p=0,000$, 2010-ben $\chi^2(1) = 170,548$, Cramer's $V/\Phi = 0,617$ $p=0,000$, míg a Fidesznél 2006-ban $\chi^2(1) = 169,968$, Cramer's $V/\Phi = 0,619$ $p=0,000$, 2010-ben pedig $\chi^2(1) = 169,918$, Cramer's $V/\Phi = 0,621$ $p=0,000$.

13 A két változó összevetése az a kapcsolat erőssége az MSzP esetében $\chi^2(1) = 125,486$, Cramer's $V/\Phi = 0,525$ $p=0,000$, míg a Fidesznél $\chi^2(1) = 230,549$, Cramer's $V/\Phi = 0,719$ $p=0,000$ volt, ami kifejezetten erős kapcsolatnak tekinthető.

Az országos listás jelöléseket összehasonlítva a helyzet fordított: az esélyességre és a képviselőségre vonatkozó változók közötti korrelációk vizsgálata alapján az MSzP képviselői esélyesebbek voltak az országos listán, mint a Fidesz képviselői. Mindezt megerősíti, hogy az országos listán induló képviselők között 2010 kivételével az MSzP esetében volt magasabb az esélyesek aránya. A területi listán való esélyesség arányával összevetve látható, hogy a szocialista pártnál a képviselők számára az esélyes indítási hely elsősorban az országos lista volt. A Fidesz esetében ezzel szemben az országos lista esélyesek között lényegesen alacsonyabb volt a képviselők aránya (lásd 12. ábra).

A területi és országos listás jelölések eltérései a két párt esetében szintén alátámaszthatják azt a felvetést, miszerint az MSzP országos vezetésének elsősorban az országos listára van hatása, míg a megyei vezetésnek a területi listára. Míg a Fidesz esetében a jelölést előkészítő szűkebb testületnek lehetősége van arra, hogy a képviselőket bármelyik listán (illetve adott esetben bármelyik ágon) elindítsa, addig az MSzP-nél a területi szinten nem jelölt képviselőket a döntéshozók már csak az országos listán jutalmazhatják, így esetükben ezen az ágon a legmagasabb az esélyesek aránya.

12. ábra - Az országos listán esélyes képviselők aránya az összes OL-n induló képviselőhöz és az összes országos lista esélyeshez viszonyítva

PARLAMENT

Mint az előbbiekben láthattuk, a két nagy párt a vizsgált választásokon igen nagy arányban jelölte újra a parlamenti képviselőit, az esélyesek aránya azonban az egyes ágakon igen eltérő volt. Mindez felveti azt a kérdést, hogy a pártok milyen szempontok alapján döntenek egyes képviselők esélyesként, más inkumbensek esetén pedig a nem-esélyesként jelölés mellett. Kézenfekvő válasznak tűnik, hogy a képviselők esetében a pártok figyelembe veszik a jelöltek előző ciklusbeli parlamenti munkáját, a jól teljesítő képviselő-

ket pedig esélyes hellyel jutalmazták. Ezt a feltételezést követve az esélyességre vonatkozó változókat összevetettem különböző parlamenten belüli tisztségekre és aktivitásra vonatkozó változókkal.

Nem közvetlenül a parlamenti munkához kapcsolódó, ám a képviselők által is betölthető legmagasabb pozíció a kormányzati tisztség, amely az újrjelölés esetén általában esélyes, sok esetben területi lista első vagy országos lista első öt helyet jelentett az inkumbensek számára. A Fidesz és az MSzP jelölési stratégiájában különbség fedezhető fel, amennyiben a Fidesz kormánytagjait inkább a területi listán indította esélyesként, az országos lista esélyesei közé pedig egy szűkebb – a miniszterelnökökből és miniszterekből álló – csoport került. Az MSzP ezzel szemben a kormánytagokat a legtöbb esetben mind területi, mind országos listán indította, a mandátumhoz jutásukat azonban elsősorban az országos listán biztosította. (lásd 7. táblázat)

7. táblázat - A területi és országos listán esélyes kormányzati pozícióval és országgyűlési tisztséggel rendelkezők száma és aránya

	2002		2006		2010	
Területi lista	Esélyesek száma	Esélyesek aránya az adott tisztséget viselő indulók közt	Esélyesek száma	Esélyesek aránya az adott tisztséget viselő indulók közt	Esélyesek száma	Esélyesek aránya az adott tisztséget viselő indulók közt
Miniszter/ államtitkár	19	100%	24	96%	19	95%
Országgyűlési elnök/ alelnök/ jegyző	9	81,8%	10	71,4%	8	100%
Országos lista	Esélyesek száma	Esélyesek aránya az adott tisztséget viselő indulók közt	Esélyesek száma	Esélyesek aránya az adott tisztséget viselő indulók közt	Esélyesek száma	Esélyesek aránya az adott tisztséget viselő indulók közt
Miniszter/ államtitkár	9	100%	31	93,9%	29	100%
Országgyűlési elnök/ alelnök/ jegyző	5	71,4%	6	85,7%	6	85,7%

A parlamenten belüli legerősebb pozíciók közé tartoznak az országgyűlési tisztségek közül az elnöki és alelnöki pozíció, kisebb mértékben a jegyzői tisztség. Az országgyűlési tisztséggel rendelkezők kis száma miatt nehéz egyértelmű következtetéseket levonni a jelölésükkel kapcsolatban, annyi azonban megállapítható, hogy a felsorolt pozíciókat betöltő jelöltek valamelyik listán minden esetben esélyes helyen indultak, azaz ha újrjelölték őket, a megválasztásuk is biztosított volt.

Szintén erős parlamenten belüli pozíciót jelent a frakció-tisztség, azaz a frakcióvezetői illetve frakcióvezető-helyettesi tisztség. Esetükben hasonlóan az országgyűlési pozíciókkal rendelkezőkhöz mind a területi, mind az országos listán magas volt az esélyesek aránya. Az országos lista esélyesség és a frakció-tisztség között mindhárom választás esetében gyenge, de szignifikáns kapcsolat mutatható ki, illetve az ilyen pozíciót betöltő jelölteket indították az országos lista befutó, első öt helyén is. A pártok vezetéséhez sorolható frakcióvezetők és néhány erős pozícióval rendelkező – jellemzően a formális pártvezetéshez tartozó – helyettesük bejutását a pártok tehát a három választáson az országos listás jelöléssel biztosították. A Fidesz és az MSzP frakció-tisztséggel rendelkező jelöltekre vonatkozó stratégiáját összevetve megfigyelhető, hogy míg az MSzP a frakcióvezetőket és a helyetteseket általában területi és országos listán is indította, esélyességük pedig egyik indulási helyen sem tért el jelentősen, addig a Fidesz egy szűkebb csoportot – köztük a frakcióvezetőt – mindhárom évben kiemelten kezelt, és az országos lista esélyes helyein indította. Az országos listán kevesebb frakcióvezető illetve frakcióvezető-helyettes indult, mint a területi listán, esetükben viszont a tisztség és az országos listás esélyesség között mindhárom választásnál szignifikáns kapcsolat állt fenn.

A pártok fő parlamenti szakpolitikusaiknak tekinthető bizottsági elnökök és alelnökök szintén nagy arányban esélyesek újrjelölésük esetén. Ugyanakkor míg 2002-ben a területi listás esélyesség illetve az országos listás esélyesség és a bizottsági tisztség között statisztikailag szignifikáns kapcsolatot lehetett kimutatni, 2006-ban már csak a területi lista esetében áll fenn kapcsolat, 2010-ben pedig egyik listán való esélyességgel sem. A bizottsági tisztséggel rendelkezők esélyessége különösen az országos listán csökkent, míg 2002-ben az ilyen pozícióból induló jelöltek 95%-a, addig 2006-ban 77%-uk, 2010-ben pedig 73%-uk volt esélyes helyen. 2010-ben emellett jelentősen csökkent a területi listán biztosított befutó helyek száma is, ebben az évben mindössze hat bizottsági tisztséggel rendelkező jelöltet indítottak valamelyik megyei lista első helyén. Mindez arra utal, hogy bár a pártok töreksenek szakpolitikusaik parlamentben tartására, egyre kevésbé jutalmazták őket befutó helyes indítással. A két pártot összevetve megállapítható, hogy a bizottsági elnököket és alelnököket a Fidesz általában a területi listán, míg az MSzP mindkét listán jelölte.

A pártok jelölési folyamatában a bizottsági tisztségek mellett az újrindított képviselők bizottsági tagsága sem volt meghatározó szempont. A három választást vizsgálva mindhárom indítási helynél azt láthatjuk, hogy az esélyes és nem esélyes helyeken jelölt inkumbensek bizottsági tagságának átlaga nem tér el szignifikánsan egymástól, azaz

az esélyesek és nem esélyesek csoportja között nem volt jelentős különbség a parlamenti bizottságokban vállalt munkában. Érdekes ugyanakkor megjegyezni, hogy a háromnál vagy annál több bizottsági tagsággal rendelkező jelöltek nagy arányban esélyesek voltak minden indulási helyen, befutó helyet azonban egy esetben sem kaptak. Emellett a bizottsági tagsággal nem rendelkező inkumbensek – 2006-ban egy országos listás jelölt kivételével – mindannyian esélyesként indultak, nagy részük területi lista első helyen illetve az országos lista első öt helyének valamelyikén. Mindez azzal magyarázható, hogy a magyar parlamentben a bizottsági hellyel nem rendelkező képviselők általában valamilyen vezető szerepet töltenek be, így például frakcióvezetők, pártelnökök vagy kormányzati pozícióval rendelkeznek.

Nem mutatható ki statisztikailag szignifikáns kapcsolat az esélyesség és a képviselők által benyújtott indítványok száma, illetve a parlamenti felszólalások száma között sem. A felszólalások kapcsán megállapítható, hogy a különböző ágakon esélyes képviselők csoportjának felszólalási átlaga általában magasabb, mint a nem esélyeseké, a legtöbbet hozzászóló jelöltek pedig minden esetben az esélyesek között voltak, a felszólalások száma és az esélyesség között azonban az alkalmazott statisztikai módszerekkel nem mutatható ki kapcsolat. Az indítványok számát tekintve indulási áganként és évenként is változó, hogy az esélyes vagy nem esélyes csoportok voltak aktívabbak. Az esélyesség különböző kategóriáit vizsgálva szintén nem látható szignifikáns eltérés a különböző csoportok aktivitása között. Mindez megerősíti a bizottsági munka vizsgálatánál látható eredményt: a pártok jelölési folyamatában a képviselőik parlamenti aktivitása nem jelent meghatározó szempontot.

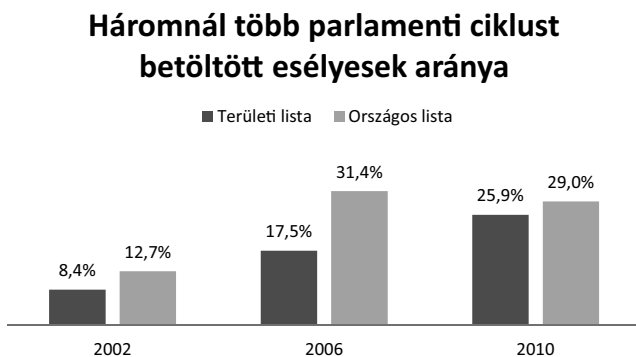
8. táblázat - Az országos lista esélyesek és nem esélyesek parlamenti ciklusainak átlagai a három vizsgált választás esetében

	2002	2006	2010
Esélyes	1,717	2,333	2,531
Nem esélyes	1,263	2	2,5

A jelöltállításban ugyanakkor közrejátszhat a szenioritás, a képviselők parlamentben töltött ciklusainak száma. Mindez elsősorban az országos listás jelölések esetében mutatható ki: 2002-ben és 2006-ban az országos listás esélyesség és parlamenti ciklusok száma között szignifikáns, gyenge kapcsolat állt fenn, a listák első öt helyén szereplők közül pedig mindkét évben öt jelölt a harmadik illetve negyedik parlamenti ciklusát töltötte. Általánosságban, minden indulási ágra vonatkozóan elmondható, hogy a háromnál több parlamenti ciklust betöltötték esetében az esélyesek aránya magas, 90% körüli volt. Emellett a területi listás és országos listás esélyesek között a háromnál több parlamenti ciklussal rendelkezők aránya – az ilyen képviselők számának növekedésével párhuzamosan – 2010-ig

nőtt, azaz a pártok nagy arányban jelölték újra esélyes helyeken a tapasztalt képviselőiket. A 2010-es választásnál ugyanakkor megfigyelhető, hogy a tapasztaltabb képviselők esélyessége csökkent, a változást pedig elsősorban az MSzP megváltozó jelöltállítási módja okozta. Az MSzP esetében a 2010-es választásokon mindkét listán a nem esélyes csoport parlamenti ciklusainak átlaga meghaladta az esélyesekét, és bár a kapcsolat statisztikailag nem szignifikáns, utal arra, hogy 2010-ben az MSzP tapasztalt képviselőinek egy része nem indult újra. Szintén a deszelekczióra utal a három vagy több parlamenti ciklussal rendelkező jelöltek arányának a csökkenése az országos lista esélyesek között.

13. ábra - A háromnál több parlamenti ciklust betöltött esélyesek aránya az összes területi listás és országos listás esélyes között

KONKLÚZIÓ

A fejezetben arra kerestük a választ, hogy a két nagy párt, az MSzP és a Fidesz a 2002-es, 2006-os és 2010-es országgyűlési választásokon kiket jelölt az esélyes helyeken. Az eredményeket áttekintve, kirajzolódik, hogy az esélyesek jelentős részét a már mandátummal rendelkező képviselők tették ki, a képviselőkön belül pedig, mint az utoljára bemutatott eredményekből látható, egy szűkebb csoportot, a nagy parlamenti tapasztalattal rendelkező képviselőket 2010-ig esélyes helyeken jelölték újra. A képviselők dominanciájára utal a magas újraindítási arányuk illetve az összes esélyes közötti kb. 60%-os arányuk is.

Az egyéni választókerületek kapcsán feltételeztük, hogy a helyi beágyazottság szerepet játszik a pártok jelölési stratégiájában, de a polgármesterség és az önkormányzati képviselőség, illetve az egyéni választókerületi esélyesség között azonban csak gyenge, utóbbi esetében pedig negatív kapcsolatot láthattunk. Megállapítható ugyanakkor, hogy

ha indították az ilyen tisztséggel rendelkező jelölteket, általában esélyesek voltak. Utóbbi eredmény és a képviselők magas indítási és esélyességi aránya felveti annak lehetőségét, hogy az esélyes polgármesterek egy része, túl a választókerületi inkumbens kategóriába esőkön, képviselő lehet. Az adatok részben megerősítik ezt a felvetést, mivel az egyéni választókerületi esélyes polgármesterek között 2002-ben 57%, 2006-ban 72%, 2010-ben pedig 65% volt a képviselők aránya, azaz a pártok a választókerületi inkumbenseken túl a többi esélyes választókerületben is viszonylag nagy arányban jelöltek képviselőket. Az arány kisebb volt a polgármesterek és helyi képviselők fő indítási ágán, amely egyértelműen a területi lista volt. Az esélyesek arányát tekintve ugyanakkor az tapasztalható, hogy a helyi beágyazottsággal rendelkező jelöltek indítása általában a listák feltöltésére szolgált.

Szintén nagy az átfedés a megyei illetve országos pártvezetők és a képviselők között. Előbbi pozíciók esetében a hipotézis az volt, hogy míg a megyei pártvezetők elsősorban a területi listára, az országos pártvezetés az országos listára van hatással, ennek megfelelően a megyékben a megyei vezetők, míg az országos listákon az országos pártvezetők esélyességi aránya lesz magas. A hipotézis, bár a statisztikai kapcsolat nem mondható erősnek, igazolódni látszik a vizsgált választások kapcsán, mivel mindhárom évben szignifikáns korrelációt láthattunk az adott szint vezetői pozíciói és az indítási ágon való esélyesség között. Fontos ugyanakkor, hogy míg a megyei pártvezetők az országos listán kevésbé esélyesek, addig az országos pártvezetőknek, mindkét párt esetében, van átjárása a megyei listák befutó pozícióira, ami a két nagy párt centralizáltságára mutat rá.

Az inkumbencia és az esélyesség erős kapcsolatának megállapítása után a parlamenti aktivitás szerepét vizsgáltam, ami azonban nem mutatkozik jelentős szempontnak a pártok jelöltállítási folyamatában. Mint láthattuk, a valamilyen kormányzati vagy parlamenten belüli tisztséggel rendelkezők között újrjelölés esetén magas az esélyesek aránya, az újraindításuk pedig általában az országos, kisebb részben a területi listákon történik. A tisztséggel rendelkezők közül gyengébb pozícióval bírnak a bizottsági elnökök és alelnökök, körükben az újrjelöltek esélyességének aránya alacsonyabb, mint az előzőekben felsorolt tisztségek esetében. Mindemellett az eredmények alapján azt láthattuk, hogy a bizottsági tisztség jelentősége 2002 után tovább csökkent, ami a bizottsági tagságok számának jelentéktelensége mellett rávilágít arra, hogy a jelölési folyamatban a szakpolitikai munka értékelése egyre kevésbé meghatározó szempont a pártok számára. Hasonló a helyzet a parlamenti munka leginkább számszerűsíthető tevékenységeit, az indítványok benyújtását és a felszólalásokat tekintve, amelyek a vizsgált választások kapcsán az eredmények alapján egyáltalán nem bírtak jelentőséggel.

A két pártot összehasonlítva az esélyesség vizsgálatakor elsősorban a pártszervezeti különbségek rajzolódnak ki. Míg a Fidesznél az országos pártvezetés dominál, az MSzP esetében szerepet kap a megyei szint is. Az MSzP esetében a területi listákon a megyei pártvezetők esélyesebbek, a Fidesznél azonban érvényesült a már említett két indulási ág közötti átjárás, azaz az országos pártvezetőket nagy arányban és nagy arányban esélyes-

ként jelölték a területi listákon is. A helyi beágyazottság vizsgálatakor gyengébben, de láthatóvá vált az is, hogy a Fidesz esetében a helyi szint is gyengébb befolyással rendelkezik a jelöltállítás folyamatára, mint a szocialistáknál, kivételt képez azonban az inkumbens-polgármesterek nagy aránya.

A fentiek alapján látható, hogy a jelöltállítás, közelebbről pedig az esélyes jelöltek vizsgálata, több általánosabb jelenségre is rávilágít. Egyrészt rámutat arra, hogy a helyi beágyazottság 2010 előtt az egyéni választókerületekben is csak kis jelentőséggel bírt, azaz a jelöltállítók nem érezték szükségét annak, hogy a jelöltek helyi ismertségére építsenek. Mindez a pártok dominanciájára utal a választókerületek szintjén is: a jelölés során a döntéshozók bízhattak abban, hogy a párthoz tartozás jelentősége nagyobb lesz a választók számára, mint az egyéni jelölt ismertsége. Másrészt láthattuk a két párt közötti szervezeti különbségeket, az MSzP-nél a megyei szint erősebb szerepét, ugyanakkor az országos vezetők esélyessége a területi listákon rámutat mindkét párt centralizáltságára is. Bár az MSzP esetében nagyobb a megyei vezetés befolyása a jelöltállításra, végső soron az országos vezetés mindkét párt esetében bármelyik indítási ágon érvényesíteni tudja az akaratát. Emellett az esélyesség vizsgálatakor láthatóvá válik a parlamenti aktivitás jelentőségének leértékelődése, hiszen bizonyos tisztségek betöltésén túl a klasszikus parlamenti munka, azaz a bizottsági munka, a törvények benyújtása és a felszólalás a plenáris üléseken, nem garantál esélyes helyeket a következő választásokon. Ezzel szemben nagyobb jelentősége van a szenioritásnak, annak, hogy a jelölt hányadik parlamenti ciklusát töltötte. Az esélyesség vizsgálata alapján mindkét vizsgált párt zártságáról beszélhetünk, mivel a jelöltállítási stratégiájuk elsődleges céljának a képviselők és a képviselőkön belül is a régóta szolgálók újraválasztása tűnt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Carey, J. M., & Shugart, M. S. (1995) Incentives to Cultivate a Personal Vote: a Rank Ordering of Electoral Formulas. *Electoral Studies*, 14(4): 417–439.
- Duverger, M. (1959) *Political parties: Their organization and activity in the modern state*. London: Methuen.
- Fidesz - Magyar Polgári Szövetség. (2006) A Fidesz - Magyar Polgári Szövetség Alapszabálya. Elérhető: <http://archiv.fidesz.hu/index.php?Cikk=44108>
- Field, B. N., & Siavelis, P. M. (2008) Candidate Selection Procedures in Transitional Polities: A Research Note. *Party Politics*, 14(5): 620–639.
- Gallagher, M., & Marsh, M. (1988) *Candidate selection in comparative perspective*. London: Sage.
- Hazan, R. Y., & Voerman, G. (2006) Electoral systems and candidate selection. *Acta politica*, 41(2): 146–162.

-
- Katz, R. S. (2001) The Problem of Candidate Selection and Models of Party Democracy. *Party Politics*, 7(3): 277–296.
- Lundell, K. (2004) Determinants of Candidate Selection The Degree of Centralization in Comparative Perspective. *Party Politics*, 10(1): 25–47.
- Magyar Szocialista Párt. (é. n.). A Magyar Szocialista Párt Alapszabálya. Elérhető: <http://MSzP.hu/page/download?ct=doc&cid=42&dt=atch&did=81>
- Pennings, P., & Hazan, R. Y. (2001) Democratizing candidate selection causes and consequences. *Party Politics*, 7(3): 267–275.
- Rahat, G. (2007) Candidate selection: The choice before the choice. *Journal of Democracy*, 18(1): 157–170.
- Rahat, G., & Hazan, R. Y. (2001) Candidate Selection Methods: An Analytical Framework. *Party Politics*, 7(3): 297–322.
- Shomer, Y. (2009) Candidate Selection Procedures, Seniority, and Vote-Seeking Behavior. *Comparative Political Studies*, 42(7): 945–970.
- Shomer, Y. (2012) What affects candidate selection processes? A cross-national examination. *Party Politics*, 20(4): 1–14.

FÜGGELÉK

A – Az esélyesség kapcsán vizsgált független változók

Változó	Leírás	Értékek	Megjegyzés
POLGÁRMESTER	A jelölés pillanatában polgármester volt.	0. nem 1. igen	
HELYI KÉPVISELŐ	A jelölés pillanatában helyi önkormányzati képviselő volt.	0. nem 1. igen	
KÉPVISELŐ	A jelölés pillanatában képviselő volt.	0. nem 1. igen	
ORSZÁGOS PÁRTVEZETŐ	A jelölés pillanatában országos pártvezető volt.	0. nem 1. igen	Fidesz: Elnökség (pártelnök, alelnökök, pártigazgató), az Országos Választmány elnöksége. MSzP: Országos Elnökség, az Országos Választmány elnöksége.
MEGYEI PÁRTVEZETŐ	A jelölés pillanatában megyei pártvezető volt.	0. nem 1. igen	Fidesz: megyei választmányi elnök, megyei választmányi elnökségi tag MSzP: megyei elnök és alelnök.
MINISZTER	A jelölés pillanatában miniszter vagy államtitkár volt.	0. nem 1. miniszter 2. államtitkár	
CIKLUS	Az újrjelöléskor hányadik parlamenti ciklusát töltötte?		
ORSZÁGGYŰLÉSI TISZTSÉG	A jelölt országgyűlési tisztsége a jelölést megelőző parlamenti ciklusban.	0. nem töltött be ilyet 1. elnök 2. alelnök 3. jegyző	
ORSZÁGGYŰLÉSI TISZTSÉG (dummy)	A jelölt az országgyűlés elnöke, alelnöke vagy jegyzője volt-e a jelölést megelőző parlamenti ciklusban?	0. nem 1. igen	

Változó	Leírás	Értékek	Megjegyzés
FRAKCIÓ-TISZTSÉG	A jelölt frakció-tisztsége a jelölést megelőző parlamenti ciklusban.	0. nem töltött be ilyet 1. frakcióvezető 2. frakcióvezető-helyettes	Frakcióvezető-helyettes: abban az esetben, ha a pozíciót több héten át betöltötte (nem technikai jellegű kinevezés).
BIZOTTSÁGI TISZTSÉG	A jelölt legmagasabb állandó bizottsági tisztsége a jelölést megelőző parlamenti ciklusban.	0. nem töltött be ilyet 1. bizottsági elnök 2. bizottsági alelnök	
BIZOTTSÁGI TAGSÁG	A jelölt állandó bizottsági tagságainak száma a jelölést megelőző parlamenti ciklusban.		
ÖNÁLLÓ INDÍTVÁNYOK	A jelölt által benyújtott önálló indítványok száma a jelölést megelőző parlamenti ciklusban.		
NEM ÖNÁLLÓ INDÍTVÁNYOK	A jelölt által benyújtott nem önálló indítványok száma a jelölést megelőző parlamenti ciklusban.		
FELSZÓLALÁSOK	A jelölt parlamenti felszólalásainak száma a jelölést megelőző parlamenti ciklusban.		

Dobos Gábor – Kurtán Sándor – Várnagy Réka

A JELÖLTVÁLASZTÁSI FOLYAMAT A VÁLASZTÁSI RENDSZER REFORMJA ELŐTT ÉS UTÁN

BEVEZETÉS

A politikai elit, különösen pedig a parlamenti elit kutatása a politikatudomány érdeklődési körében áll egészen a rendszerváltás időszakától kezdődően. A pártrendszer korai stabilizálódása és a politikai karrier-utak professzionalizálódása nyomán olyan stabil és zárt politikai elit-csoport jött létre, melynek újratermelődésében meghatározó tényezőt jelentett a parlamenti inkumbens pozíció (Ilonszki-Kurtán, 2011). A politikai karrierök és rekrutáció vizsgálatában is kiemelt szerepe van ennek a zártságnak, legyen szó akár arról, hogy az új belépők és a különböző karrier-utak esetén milyen politikai tőkére van szükség a sikerességhez (Várnagy, 2010) vagy arról, hogy milyen akadályok hátráltatják a nők politikában való részvételét és parlamenti mandátumszerzését (Ilonszki, 2012). Ugyanakkor a jelöltek – mint politikai szempontból aktív és résztvevő állampolgárok széles csoportját, akik célja a politikai arénába való belépés – korábban nem vizsgálták módszeresen. A tanulmány célja e hiány pótlása, a parlamenti választásokon induló jelöltek és a jelöltállítási folyamat vizsgálatán keresztül. A jelöltek tömege nem tekinthető ad hoc csoportnak: a parlamenti választáson indulók különböző pártokat képviselnek, melyek szeretnék elérni és megszólítani a választókat, és amelyeknek a pártstratégiák és programok végrehajtásához a jelöltek szakértelmére van szüksége. Így a jelölteknek (mint a párt erőforrásainak) vizsgálata közelebb vihet minket a politika működésének megértéséhez.

A rekrutáció a politikai pártok egyik legfontosabb funkciója (Katz, 2001). A toborzási folyamatok elemzésének a nemzetközi szakirodalomban jelentős hagyományai vannak. El kell azonban ismerni, hogy annak pontos feltárása, hogy a pártok hogyan működnek és miként hoznak döntéseket, számos nehézségbe ütközik. Gallagher és Marsh (1988) a jelölési procedúra kulcstényezőinek azonosításával rámutatnak arra, hogy a jelöltállítás nem tekinthető valamilyen szigorúan titkos, színtalpak mögött zajló folyamatnak. A jelöltállítás fő dimenzióinak – a jelöltség feltételeinek, a döntéshozók körének és a folyamat centralizáltságának, végül pedig a kiválasztás módjának – azonosítása révén kialakítható a jelöltállítási módok osztályozásnak módszere (Rahat-Hazan, 2001; Hazan-Rahat, 2002). Összehasonlító kutatások (Lundell, 2004; Shomer, 2014) és esettanulmányok (Hopkin, 2001) szintén gazdagítják a jelöltállításról szóló irodalmat, azonosítva azokat az intézményi tényezőket, amelyek meghatározzák a jelöltállítás folyamatát. Összehasonlító szempontból a pártpolitika dinamikájának változását követve a jelöltkiválasztás demokratikusabbá válása figyelhető meg, amelynek során a pártok a döntéshozatalt alacsonyabb szintekre delegálják vagy szélesebb körben vonják be tagjaikat a kiválasztás folyamatába. A bevonás mértékét vizsgálták a jelöltek és a döntéshozók szintjén

egyaránt, a pártvezetők (Pilet-Cross, 2014) és a jelöltek (Bille, 2001) elemzésén keresztül is. A jelöltállítás nyitottsága jelzésértékű lehet a párt (vagy maga a pártrendszer) kisebbségek képviselőivel kapcsolatos stratégiáját tekintve is, hiszen nyitást mutat a jelöltségtől sok esetben elzárt csoportok felé is (Norris, 1997). A jelöltállítás folyamatának vizsgálata összességében tehát eszközként szolgálhat a pártok belső erőviszonyainak, a belső pártdemokrácia működésének, a külső befolyásoló tényezőknél és a szavazói elvárásoknak a megértéséhez.

A magyarországi demokrácia kevésbé tekinthető inkluzívnak: a zárt politikai elit, az erős patronázs jelenség (Kopecky-Spirova, 2011) és a politika centralizált jellege más megközelítést igényel. A jelöltállítási folyamat még mindig a színpalak mögött zajlik, sokszor ismeretlen a résztvevők előtt is, és sokkal inkább a pozíciókról való alkufolyamatként írható le, mint a szavazók és a párt tagjainak összekötéseként. Lehetséges azonban, hogy ez változóban van: a 2010-es, úgynevezett kritikus választás (Enyedi-Benoit, 2011; Róbert-Papp, 2012) átrajzolta a pártrendszert a baloldali Lehet Más a Politika és a radikális jobboldali Jobbik megjelenésével, továbbá a 2011-es választási reform alapjaiban változtatta meg az intézményi kereteket, amelyben a pártoknak működniük kell. A szakirodalom szerint az új pártok, különösen a zöld pártok megjelenése nyomán a pártműködés folyamatainak résztvevő/bevonó jellege erősödik, míg a választási reform után várható a pártok stratégiájának változása, hogy alkalmazkodni tudjanak az új rendszerhez. Hazan és Voerman (2006) nyomán arra számíthatunk, hogy a választási rendszer többségi karakterének erősödésével a jelöltállítási folyamat jelölt-központúbbá és decentralizáltabbá válik, hiszen az egyéni körzetekben felerősödik a helyi kötődés és ismertség fontossága, a lokális hálózatokba való bekapcsolódás, ami megerősítheti a helyi pártszervezetek súlyát a központi döntésekkel szemben. A szerzőpáros arra is rámutat, hogy az egyéni választókörzetek dominanciája akadályt jelenthet a kisebbségi csoportok megjelenítése előtt, hiszen a kiélezett versenyben a pártok inkább a biztos, kipróbált jelöltek indítják, illetve új jelöltek megjelenése esetén is megtartják az indulók hagyományos profilját. A reform egyik fontos eleme volt az Országgyűlésben megszerezhető mandátumok számának szignifikáns csökkentése, melynek eredményeképpen tovább erősödhet a jelöltállítási folyamat versengő jellege, ami várhatóan tovább erősíti az inkumbensek helyzetét és a pártok kockázatkerülő magatartását a kiválasztási folyamat során. A fentiek alapján láthatjuk, hogy a szakirodalom több egymással részben ellentétes tendencia megjelenését prognosztizálja:

- egyrészt az új pártok megjelenése új jelöltállítási stratégiákat hozhat magával, illetve kizökkenetheti és nyitásra kényszerítheti a régi pártokat;
- másrészt a létszám csökkenése, a verseny erősödése megerősítheti a jelöltállítás centralizáltságát, a pártok vezetőinek dominanciáját a döntéshozásban és az inkumbensek helyzeti előnyét a kiválasztásban;
- végül pedig a választás többségi elemeinek dominánssá válása felértékelheti a helyi beágyazottság és így a helyi pártszervezetek fontosságát hozzájárulva a jelölési folyamat decentralizációjához.

A politikai kontextus drasztikus átalakulása mindezek mellé egy új kutatási szál felvételét is lehetővé teszi, ugyanis a szelekció mellett a de-szelekció is meghatározó része a 2010-es és 2014-es választásoknak. A baloldal válsága már a 2010-es választások során egyértelmű volt, a 2009-es Európai Parlamenti választások jó előrejelzéssel szolgáltak a baloldal és hangsúlyosan a Magyar Szocialista Párt szűkülő lehetőségeit tekintve. A jelöltállítás során tehát a párton belüli verseny is erősödik, és bővül a kiesők köre. A 2014-es választásokon az intézményi változások, a parlamenti létszám lecsökkenése szűkebb politikai teret jelent, ami már jobboldalon is érezteti a hatását, hiszen számszerűen még a választás megnyerésére számító Fidesz is kevesebb mandátummal számolhat. Bár a jelöltállítás során a győztesek kijelölése egyúttal a vesztesek megnevezését is jelenti, ez fokozottan így van az általunk vizsgált időszakban.

Mindezek alapján a tanulmány kérdései a következők: Felfedezhető-e a politikai aréna nyitottabbá válásának jelei? Mennyire erősödött a procedúra inkluzív jellege? Megfigyelhető-e a jelöltállítási folyamat decentralizáltabbá vagy centralizáltabbá válása? Megmarad-e az inkumbensek előző választásokon is regisztrált előnye a reform után? Kik a kiesők, és milyen alternatívák állnak a de-szelektáltak rendelkezésére?

A kérdések megválaszolásához először ismertetjük a magyarországi választások intézményi kereteit és a 2011-es választási reform főbb elemeit, majd áttekintjük a választáson induló pártokat, különös tekintettel azok formális jelöltállítási folyamatára. A tanulmány harmadik részében a 2010-es és 2014-es választások jelölt-adatbázisait elemezzük, és azt vizsgáljuk, hogy a választási reform miként hatott a jelöltek csoportjára illetve az egyes pártok miként reagáltak a jogi és politikai környezet változásaira. A negyedik rész a jelöltek szempontjából tekint a kiválasztási folyamatra a 2014-es választás jelöltjei körében végzett kérdőíves felmérés adatainak elemzése útján. Végezetül, a tanulmány a de-szelekció kérdést vizsgálja a parlamentből kiesett képviselőkön keresztül.

A MAGYAR VÁLASZTÁSI RENDSZER: VÁLTOZÁSOK ÉS FELTÉTELEZETT HATÁSOK

A 2010-es földrengésszerű győzelmét követően, a parlamentben kétharmados többséggel rendelkező Fidesz jelentősen módosította Magyarország intézményi-politikai berendezkedését, köztük az országgyűlési választási rendszert. A reform előtt a választási rendszer három ágat magába foglaló, komplex szisztémát alkalmazott:

- 176 mandátumot osztottak ki egyéni kerületi választás útján, két fordulóval
- legfeljebb 152 mandátumot arányos, területi (megyei) pártlistás választással
- legalább 58 mandátumot arányos, országos (kompenzációs) pártlistás választással.

A reform egyik célja a mandátumok számának csökkentése volt. Ennek eléréséhez a megyei listás ágat felszámolták, a másik két ágat pedig átalakították: 2014-től kezdődően 106

mandátumot osztanak ki egyéni kerületi rendszerben és 93-at országos listán. Az egyéni választókerületi verseny egyfordulós (relatív többségi) lett, az országos listára pedig közvetlenül szavazhatnak a választók – 2014-et megelőzően országos listára az egyéni kerületi ág és a megyei ág fel nem használt töredékszavazatai kerültek. A rendszer kompenzációs jellege a választási reform után is megmaradt, a töredékszavazatok továbbra is az országos listára kerülnek. Ugyanakkor a töredékszavazatok definíciója megváltozott: míg 2014 előtt a vesztesre leadott szavazatok számítottak töredékszavazatnak, a reform után a győztesre egyéni ágon leadott azon szavazatok is, amelyek nem szükségesek a mandátum elnyeréséhez. A Fidesz megváltoztatta magát a jelölési folyamatot is: a korábbi 750 helyett csak 500 ajánlás szükséges ahhoz, hogy a jelölt az egyéni kerületi versenyben elindulhasson, a pártoknak pedig 27 egyéni körzetben kell jelölttel rendelkezni ahhoz, hogy országos pártlistát indíthassanak. A 27 egyéni körzetnek legalább 7 megyéből és a fővárosból kell kikerülnie. (Korábban az országos lista állítás feltétele 7 megyei pártlista megléte volt.)

A reform több módon is hatással volt a magyar politikai rendszerre. Először is, a választási rendszer alapvető jellege változott meg a megyei ág eltörlésével és az egyéni ág fontosságának erősítésével (azaz azzal, hogy több mandátumot osztanak ki többségi ágon, mint arányos ágon). Ez azt jelenti, hogy az egyéni kerületek többségének megnyerése elengedhetetlen feltétel a választás megnyeréséhez, így létfontosságúvá vált a megfelelő jelöltek kiválasztása, akiknek a választókerületükhöz kapcsolódó politikai tőkéje felértékelődött. Azáltal, hogy az egyéni kerületi verseny közelebb áll a helyi/területi politikai szinthez, a jelöltállítás folyamat decentralizáltabbá és kevésbé nyitottá válhat (Hazan-Voerman, 2006). Míg korábban az országos listás ág funkciója a teljes rendszer aránytalanságának kompenzálása volt, most ezen az ágon is megjelent a közvetlen szavazás, ami a jelölt-központúság további erősödését eredményezheti, bár ezt a lehetséges hatást csökkenti a preferenciális szavazás hiánya. Továbbá, a töredékszavazatok új hasznosulási módja nem csak a veszteseket, de az egyéni kerületi győzteseket is segíti, ami az úgynevezett biztos körzetekben is felértékeli a potenciális győztes induló személyét, hiszen a választás „túlnyerése” értékes szavazatokat jelenthet az országos listán. Összességében, minden változtatás a többségi rendszer megerősítésének irányába hat, amely alapvetően a nagyobb támogatottságú pártoknak kedvez.

A 2014-es országgyűlési választások kontextusában, a választási rendszer győztese egyértelműen a Fidesz volt: dominált az egyéni kerületi ágon (96 mandátumot szerzett a lehetséges 106-ból), és a legtöbb mandátumot (37) szerezte az országos listás ágon. A megosztott baloldal az egy fordulós egyéni kerületi rendszer miatt arra kényszerült, hogy már az első forduló előtt közös jelölési stratégiát alakítson ki (lásd később). A mandátumok számának csökkentése egyúttal azt is jelentette, hogy az egyéni kerületek körzethatárait újra kellett rajzolni, ami párton belüli és pártok közötti konfliktusok forrása is lett. A megszűnő körzetek megtörik a jelöltállítás kontinuitását, és ez versenyhelyzetet teremt

egy adott párt jelöltjei között, illetve szűkíti a politikai zsákmányok körét, így nehezítve a közösen induló pártok közötti alkuk megkötését. Összességében, parlament létszámának csökkentése és a változtatás indirekt hatásai (például a kerülethatárok újrajrjolása) versengőbb jellegű jelöltállítási folyamatot eredményeztek.

PÁRTRENDSZER ÉS PÁRTJELLEMZŐK

A magyar pártrendszer képe alapvetően változott meg 2010-ben a Magyar Szocialista Párt (MSzP) támogatottságának radikális csökkenésével és a konzervatív Fidesz (illetve szövetségese, a Kereszténydemokrata Néppárt – KDNP) előretörésével. A két, saját oldalukat korábban domináló politikai erő közötti egyensúly felborulása a kisebb pártokra is hatással volt: két párt, a liberális SZDSZ és a konzervatív MDF, amelyek 1990-től, a rendszerváltástól kezdve a parlamentben voltak, nem szereztek mandátumot, viszont két új párt, a libertáriánus-zöld Lehet Más a Politika (LMP) és a radikális jobboldali Jobbik Magyarorszáért Mozgalom (Jobbik) belépett a parlamenti arénába. A 2010-2014 közötti időszak pártstratégiai erre a helyzetre reagálva a következőképpen alakultak: a Fidesz számára a kétharmados többsége lehetővé tette, hogy alkotmányos kérdésekben is döntéseket hozzon, a két kis párt igyekezett stabilizálni és növelni támogatottságát, míg az MSzP megpróbálta újraszervezni és újraépíteni a párt bázisát. Ez utóbbi nem mondható sikeresnek: két új párt is alakult két volt szocialista miniszterelnök vezetésével – az Együtt 2014 Bajnai Gordon irányításával (és az LMP-ből kivált Párbeszéd Magyarorszáért csoport későbbi csatlakozásával), illetve a Demokratikus Koalíció (DK) Gyurcsány Ferenc vezetésével. Az új formációk versengése a baloldali szavazókért a kooperáció kényszerével párosult, hogy a baloldali erők fel tudják venni a versenyt a Fidesszel az új választási rendszerben. A kormányzó erőkkel szembeni elégedetlenséget és a Fidesz népszerűségvesztését nem csak a baloldali pártok, de a Jobbik is igyekezett kihasználni. Az LMP ugyanakkor nem volt képes önmagát valódi alternatív erőként felépíteni, elsősorban a párton belül húzódó ellentét miatt, ami a formációt két csoportra osztotta: az egyik csoport a minden más politikai erőttől való függetlenség jelentőségét hangsúlyozta, míg a másik (a Párbeszéd Magyarorszáért – PM) a baloldali ellenzékhez való csatlakozást szorgalmazta a Fidesz legyőzése érdekében.

Az ellenzéki összefogás nem jött létre könnyen: a Szocialista Párt is akarta az ellenzéki szövetség létrejöttét (és annak vezető pozícióját), míg az újonnan létrejött szervezetek igyekeztek fenntartani a szocialistáktól való függetlenségüket. Végül, nehézségek árán megszületett a baloldali összefogás, három hónappal az országgyűlési választások előtt.

A 2010-2014 között megváltozó intézményi és politikai kontextus a toborzási és jelöltállítási folyamat megváltozását is eredményezhette. Ugyanakkor a pártok szintjén nem tapasztalhatunk szignifikáns változásokat.

A **Fidesz**, amelynek a pártok közül az egyik leginkább formalizált jelölési folyamata volt, nem alakította át a jelölési szabályait. A pártszabályzat szerint a helyi pártszerveze-

teknek van javaslatvételi joga az egyéni kerületi jelöltek esetén, javaslatukról a központi pártszervezet mond véleményt. A javaslatokat és véleményeket a Választási Egyeztető Bizottság tárgyalja, amely egyúttal javaslatot tesz a jelöltek pártlistás sorrendjére is. A Választási Egyeztető Bizottság tagjai: a párt vezetője, a Fidesz parlamenti frakciójának vezetője, az Országos Választmány vezetője, a kampányfőnök, az Országos Elnökség egy delegáltja, az Országos Választmány két delegáltja és a Fidesz európai parlamenti delegációjának vezetője. A bizottságot a párt vezetője irányítja. A javaslatukat továbbítják az Országos Választmánynak, amely szavaz róla. A jelölési folyamat zárt és centralizált: zárt, mivel a helyi szervezeteknek nincs intézménye szerepük a jelöltek kiválasztásában, és centralizált, mert a vezetők egy kis csoportja, a bizottság és a pártvezető van tényleges döntési pozícióban. Jobboldali média források alapján úgy tűnik, hogy a legfontosabb, az egyéni körzetek jelöltjeinek kiválasztásáról szóló döntés már jóval az országgyűlési választások előtt, 2012-ben megszületett, amikor minden egyéni választókerületben kijelölésre kerültek a választókerületi elnökök (Heti Válasz, 2012).

A Fideszhez hasonló az **MSzP** jelöltállítási gyakorlata, mert bár a folyamatban formálisan megjelennek az egyeztető mechanizmusok a párt különböző szervei között, a döntéshozatal erősen centralizált. Az egyéni kerületi jelöltek kiválasztásának lehetősége a helyi pártszervezetek kezében van, a javaslatukat pedig elfogadhatja vagy elutasíthatja az Elnökség. A pártlistát az Országos Tanács és az Elnökség közös munkával készíti elő, a javaslatról pedig formálisan az Pártkongresszus hivatott dönteni. Ugyanakkor az első lépést az Elnökség teszi meg azzal, hogy előkészíti a javaslatot. Habár az MSzP pártszervezetét erős területi hierarchia jellemzi illetve befolyásos helyi és regionális vezetői vannak, az elmúlt tíz évben folyamatosan centralizálódott a jelölési folyamat, az Elnökség és az elnök vezető szerepének megerősödésével (Ilonszki-Várnagy, 2014). A decentralizáció funkcionális értelemben azért megmaradt: a szocialista párt volt az első Magyarországon, amely a női és fiatal jelöltek esetében 20 százalékos kvótát vezetett be 2000-ben – bár ennek hatása csak mérsékelten érzékelhető, mivel a kvóta csak a pártlista összetételére vonatkozik, de nem érinti a listás helyek sorrendjét.

2014-ben a szocialisták számára a legnagyobb feladatot közös pártlista állítása és az egyéni körzetek elosztása jelentette. Habár a baloldali kooperációt minden résztvevő szükséges áldozathozatalnak tekintette, a megvalósítása számos problémával járt. Először, a szocialista Mesterházy Attila vezető pozícióját kérdőjelezte meg Bajnai Gordon, aki végül nem volt képes megszerezni a közös lista első helyét. Másodsor, az egyéni körzetek partnerek közti elosztása sem volt problémamentes, mivel csak kevés olyan körzet volt, amit baloldali támogatottságúnak lehetett tekinteni. Így a pártokon belül a jelöltállítási folyamat versengő jellegét paradox helyzetként írhatjuk le: egyfelől a „jelölőbizottság” kiszélesedett a pártok együttműködése nyomán, másfelől viszont a döntés a pártvezérek szintjén született meg, távol a másodvonalbeli politikusoktól, párttagoktól és aktivistáktól. A nem kiválasztott politikusok több esetben hangot is adtak elégedetlenségüknek, de

rákényszerültek, hogy a konszenzus érdekében elfogadják a döntést. A végső megállapodás értelmében az MSZP került domináns pozícióba: a lista első felén (az első 60 helyből) 44 helyet kaptak a szocialisták, az Együtt-PM 9-et, a Demokratikus Koalíció ötöt és a Magyar Liberális Párt kettőt; az egyéni körzetekből 71 helyen indulhatott MSZP-s jelölt, míg 22 helyen az Együtt-PM, 13 helyen pedig a DK színeiben állítottak jelöltet.

Az **LMP** (az egyetlen baloldali párt, amely nem csatlakozott az ellenzéki közös listához) ezalatt a pártszakadáshoz vezető belső feszültségek miatti sokk hatásait igyekezett kiheverni. A jelölésnél gondot okozott, hogy az LMP több jól ismert arca elhagyta a pártot. Az LMP így arra kényszerült, hogy újjá építse rekrutációs bázisát aktivisták, helyi szervezetek és a civil szféra szereplőinek bevonásával. Habár a párt arra törekedett, hogy a jelölés egy inkluzív és decentralizált folyamat legyen a belső párt-demokrácia nagyfokú érvényesítésével és nemi kvótával, a korlátozott politikai lehetőségek nyomán a potenciális jelöltek azonosítása volt a feladat, a nyílt és decentralizált jelölt-verseny helyett.

A **Jobbik**, az egyetlen ellenzéki párt, amely stabilizálni tudta helyzetét, erősen centralizált kiválasztási eljárást alkalmazott, a folyamat pedig egyáltalán nem volt átlátható – mivel a pártszabályzat hivatalosan nem elérhető kutatási célokra. Ugyanakkor, a kutatás során készített interjúk valamilyen szinten betekintést engedtek a formális jelöltállítási folyamatba is.

A pártok formális jelöltállítási folyamatai igazolni látszanak a várakozásainkat: a pártok mérete meghatározó (Lundell, 2004), a nagyobb pártok jelöltállítási gyakorlata centralizált, a kisebb pártoknál, konkrétan az LMP-nél pedig megjelent a folyamat decentralizálására és demokratizálására való igény: a verseny az egyéni körzetekben volt leginkább jelen, a pártlisták kialakításakor pedig inkluzív eszközöket (mint például nemi és generációs kvóta) alkalmaztak. Ezek az elemek stabilnak mutatkoznak a rendszerben, a radikális intézményi változások ellenére az adaptáció mintázatai nem mutathatók ki a szabályozás szintjén. Ez egyértelműen a választási rendszer változása és a jelöltállítási stratégia kapcsolatának gyengeségére utal a magyar esetben. A kiválasztás szempontjait ebben az esetben nem determinálják a választási rendszer szabályai, vagyis például az egyéni körzetek megnövekedett száma nem teszi szükségessé a helyi szervezetek szerepének formális megerősítését a folyamatban, mert más szempontok (például a párt-lojalitás) játszanak meghatározó szerepet. Ugyanakkor a szabályozás gyengeségére is utalhat a változtatás hiánya, vagyis arra, hogy a kiválasztás meghatározói tényezői az informális folyamatok, illetve a kis, zártkörű döntéshozói csapat. Ebben az esetben a „hivatalos”, a szabályoknak megfelelő kiválasztási folyamat lefolytatása csak a döntések utólagos formalizálására szolgál.

A JELÖLTBÁZIS STABILITÁSA: A 2010-ES ÉS 2014-ES JELÖLTEK ÖSSZEHOSONLÍTÓ ELEMZÉSE

A kutatásunk fő kérdése, hogyan hatottak a 2010-2014 közötti intézményi és politikai változások a jelöltbázisra. A legláthatóbb változás természetesen a jelöltek számában volt: míg 2010-ben 2075 jelöltet regisztráltunk az adatbázisunkban, addig 2014-ben mindössze 840-et, amely a parlamenti létszámcsökkentés evidens következménye¹. A jelöltek egy része számára a terep nem volt ismeretlen: a csoport több mint fele már 2010-ben is indult a választásokon, egyharmaduk 2006-ban, egy ötödük pedig 2002-ben is. Mivel az inkumbensek aránya a megválasztott képviselők között elég magas, feltételezhetjük, hogy az új jelöltek nagy része nem befutó listás pozícióban vagy nem győztes egyéni kerületi jelöltként szerepelt. A nők felülreprezentáltak az új jelöltek körében, ahogyan a nem győztesek között is; annak ellenére, hogy a nők aránya az elmúlt választásokon folyamatosan növekszik, a parlamenti jelenlétük alacsony maradt.

1. táblázat: A jelöltek indulási hely szerinti megoszlása 2010-ben és 2014-ben, pártok szerinti bontásban

	Fidesz		MSzP		Jobbik		LMP	
	2010	2014	2010	2014	2010	2014	2010	2014
Csak egyéni körzet	0.0%	0.0%	1.7%	5.5%	0.4%	0.0%	1.7%	2.9%
Csak területi lista	46.7%	NA	51.4%	NA	57.8%	NA	41.6%	NA
Csak országos lista	8.5%	61.2%	8.5%	51.4%	1.3%	47.8%	9.1%	22.1%
Két lista	8.5%	NA	6.6%	NA	3.0%	NA	18.2%	NA
EVK + bármelyik lista	36.4%	38.8%	31.9%	43.2%	37.4%	52.2%	29.4%	75.0%
Mindhárom ág	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Forrás: Adatbázis

Hol indulnak a jelöltek? Az 1. táblázat mutatja az indulás helyét (és annak változásait) 2010 és 2014 között. A legszembetűnőbb, hogy nincs jelentősebb változás: a területi lista megszűntetésével a jelöltek körülbelül fele csak országos listán indult, míg sokan egyéni kerületben és valamelyik pártlistán is szerepeltek. Annak ellenére, hogy az egyéni körzetek politikai súlya megnőtt, csak kevés olyan jelölt volt, aki kizárólag a területi ágon

¹ A számok a kutatásban relevánsnak tekintett parlamenti pártok jelöltjeire vonatkoznak, azaz azon pártok jelöltjeire, amelyek 1990-2014 között legalább egyszer mandátumot szereztek a magyar Országgyűlésbe.

mérette meg magát. A jelöltségi helyek halmozása fontos tényező lehet a jelöltek politikai tőkájének növelésében. Egy lehetséges magyarázat, hogy a jelöltek indítása az egyes ágakon az „újrahasznosítást” szolgálja – abban az értelemben, hogy a nehezen megszerzett egyéni körzeti jelöléseket használják a pártok arra, hogy lojális politikusokkal töltsék fel a pártlistát. Ez a magyarázat egybecseng azzal a megállapításunkkal, hogy a kiválasztás szempontjait nem determinálják a választási rendszer szabályai, vagyis a pártok nem differenciálnak jelentősen az egyéni körzetekben és a pártlistán induló jelöltek között.

2. táblázat: Jelöltek helyi politikai háttere pártok szerinti bontásban

	Polgármester				Helyi önkormányzati képviselő			
	2014		2010		2014		2010	
	Nem	Igen	Nem	Igen	Nem	Igen	Nem	Igen
MSzP	95.9%	4.1%	91.1%	8.9%	75.3%	24.7%	65.8%	34.2%
Fidesz	86.0%	13.6%	79.9%	20.1%	71.6%	26.0%	62.2%	37.8%
MDF	NA	NA	96.8%	3.2%	NA	NA	81.1%	18.9%
FKGP	NA	NA	100.0%	0.0%	NA	NA	100.0%	0.0%
KDNP	93.1%	6.9%	90.6%	9.4%	79.3%	20.7%	69.8%	30.2%
MIÉP	NA	NA	100.0%	0.0%	NA	NA	64.3%	35.7%
Egyébk, független	NA	NA	83.3%	16.7%	NA	NA	91.7%	8.3%
Jobbik	98.5%	1.0%	99.8%	0.2%	77.8%	21.2%	94.8%	5.2%
LMP	99.3%	0.7%	99.0%	1.0%	81.6%	18.4%	97.0%	3.0%
Együtt	90.0%	6.7%	NA	NA	93.3%	0.0%	NA	NA
DK	100.0%	0.0%	NA	NA	86.2%	13.8%	NA	NA
PM	100.0%	0.0%	NA	NA	91.7%	8.3%	NA	NA
MLP	100.0%	0.0%	NA	NA	100.0%	0.0%	NA	NA

Forrás: Adatbázis

A jelöltek politikai tőkáját vizsgálva látható, hogy a helyi politikai háttér, mely korábban fontos tényező volt, sokat veszített jelentőségéből (2. táblázat), ami az új szabályozásnak köszönhető: a mandátumhalmozás tilalma értelmében az országgyűlési képviselők nem tölthetnek be a parlamenti mandátumukkal egy időben polgármesteri vagy helyi önkormányzati képviselői tisztséget. Ennek fényében érdekes fejlemény, hogy a jelöltek sorában a Fidesz, az MSzP és a KDNP esetén is találhatunk polgármestereket és helyi képviselőket. Ennek egyik magyarázata lehet, hogy a jelöltek helyi pozícióból országos felé való átmenetének lehetünk tanúi, egy másik pedig az, hogy a pártok a szavazók megnyerése érdekében tettek helyi háttérrel rendelkező jelölteket a listájukra. 2010-ben

a polgármesterek többsége (60 százalék) elsősorban területi listán (vagy területi listán és egyéni kerületben) indult, 2014-ben viszont a területi lista eltűnésével a polgármesterek 80 százaléka országos listán és egyéni kerületben egyaránt elindult. Mindkét választáson elsősorban az egyéni kerületekben jutottak mandátumhoz, és habár 2010-ben szignifikáns pozitív korreláció volt a polgármesteri tisztség és a választási győzelem között, ez a kapcsolat 2014-re eltűnt. Az adatokból így arra lehet következtetni, hogy a pártok azért tettek helyi politikai pozíciót birtokló jelölteket a pártlistájukra, hogy azt megszemélyesítsék a szavazók számára, hiszen ezek a jelöltek elég politikai tőkével rendelkeztek ahhoz, hogy egyéni körzetben győzni tudjanak. Ez értelemszerűen nem vonatkozik a kicsi, új pártokra, amelyeknek nem volt idejük és kapacitásuk helyi bázis építésére, így nem tudtak helyi pozícióval rendelkező jelöltet szerepeltetni a listájukon.

3. táblázat: A jelöltek pártban betöltött pozíciói pártok szerinti bontásban

	Országos pártvezető				Megyei pártvezető			
	2014		2010		2014		2010	
	Nem	Igen	Nem	Igen	Nem	Igen	Nem	Igen
MSZP	89.7%	10.3%	95.0%	4.6%	64.4%	33.6%	78.4%	18.1%
Fidesz	96.8%	3.2%	95.2%	4.6%	83.6%	16.0%	83.3%	13.5%
MDF	NA	NA	92.5%	4.6%	NA	NA	69.4%	11.7%
FKGP	NA	NA	100.0%	0.0%	NA	Na	100.0%	0.0%
KDNP	93.1%	6.9%	83.0%	15.1%	100.0%	0.0%	81.1%	15.1%
MIÉP	NA	NA	92.9%	7.1%	NA	NA	78.6%	7.1%
Egyéb, független	NA	NA	91.7%	8.3%	NA	NA	100.0%	0.0%
Jobbik	95.1%	4.9%	95.5%	3.2%	71.4%	18.2%	71.6%	16.0%
LMP	91.9%	8.1%	94.9%	4.1%	77.9%	22.1%	76.4%	9.5%
Együtt	80.0%	20.0%	NA	NA	83.3%	3.3%	NA	NA
DK	41.4%	58.6%	NA	NA	89.7%	0.0%	NA	NA
PM	58.3%	41.7%	NA	NA	100.0%	0.0%	NA	NA
MLP	20.0%	80.0%	NA	NA	80.0%	0.0%	NA	NA

Forrás: Adatbázis

Egy másik fontos politikai tőkét jelentő tényező, a pártháttér a pártpozíciókon keresztül mérhető. A pártvezetők arányának növekedése az országos és területi listákon majdnem minden párt esetében megfigyelhető (3. táblázat). Az ellenzéki összefogás esetén az országos pártvezetők listákon való szerepeltetése azzal magyarázható, hogy a közös listákon kevés megszerezhető mandátum jut az egyes pártoknak, így azok a vezetőket delegálják

a helyekre. Másfelől azonban ugyanezek a pártoknál gyenge szervezeti háttér nyomati fedezhetjük fel, mivel nem jelenik meg egy erős megyei pártvezetési bázis a jelöltek körében.

Az előzővel ellentétes trend figyelhető meg a Fidesz és a KDNP esetében, amely szervezeteknél az országos, illetve a KDNP-nél a megyei pártvezetők jelenléte csökken. A megyei pártvezetők számának csökkenése valószínűleg a csökkenő országgyűlési helyek és az élesedő verseny hatásával magyarázható, hiszen ennek eredményeképpen a helyi szinten beágyazott politikusok egy része a helyi politikába lép ki. Az országos szinten vezető szerepet betöltő politikusok arányának csökkenése is köthető a szűkülő politikai lehetőségekhez.²

KIVÁLASZTÁS JELÖLTEK SZEMÉVEL

A 2010-es adatok a Magyar Választáskutatási Program keretében végzett kérdőíves felmérésből származnak, amely során a jelölteket a parlament megalakulása után kérdeztük meg. A projektben 421 válaszadó adatai lettek rögzítve.

4. táblázat: Elérési arányok az egyes jelölési típusok tekintetében

	Jelölés típusa			Összesen	On-line elérés (%)
	Egyéni	Lista	Egyéni és lista		
DK	5	16	8	29	82.8%
Együtt	8	15	6	29	96.6%
Fidesz	0	153	97	250	93.2%
Jobbik	0	97	106	203	99.0%
KDNP	0	20	9	29	100.0%
LMP	4	30	102	136	97.8%
MLP	0	5	0	5	100.0%
MSzP	8	75	63	146	87.7%
PM	3	5	5	13	100.0%
Összesen	28	416	396	840	95.2%

Forrás: CCS adatbázis

A Comparative Candidate Survey (CCS) projekt keretében a jelöltekre vonatkozó kérdőívet a Qualtrics szoftver segítségével készítettük el, és tíz nappal a választás után (2014. április 6-án) indítottuk el a felmérést. A teljes kérdőívezés egy hónapig tartott. Három hul-

² A különböző pártok közötti összehasonlítás a pártvezetők arányának tekintetében nem releváns, mert nagyságrendileg hasonló számú pártvezetői pozíció van minden pártnál, aminek súlya a jelöltek számához viszonyítva változik. Tehát azoknál a pártoknál, ahol kevesebb jelölt van, automatikusan nagyobb arányban vannak jelen a pártvezetők.

lában igyekeztünk elérni a jelöltek: először felkérést küldtünk a kérdőív kitöltésére, másodsor emlékeztetőt a Corvinus Egyetem nevében, végül egy személyes emlékeztetőt a projekt egyik vezető kutatója nevében. Ezzel a módszerrel a jelentős pártok 840 jelöltjének 95,2 százalékát tudtuk elérni (4. táblázat). Az on-line kérdőív használata révén 235 jelölttől (27,9 százalék) kaptunk válaszokat, ezt a megválasztott képviselőkkel készített személyes interjúkkal kiegészítve 37 százalékos válaszadási arányt tudtunk elérni.

A 311 elemű minta alapján a legtöbb jelölt férfi (81,4 százalék), 46 százalékuk egyetemi vagy magasabb végzettséggel rendelkezik, és egynegyedük Budapesten él, míg szintén egynegyed részük kis településeken.

Az 5. táblázat alapján látható, hogy a legtöbb válaszadó már a 2010-es választáson is jelölt volt. Minden „rég”i párt (Fidesz, KDNP, MSzP) esetében többségben voltak azok, akik választási rutinnal rendelkeztek. Az LMP jelöltjei esetében a relatíve csekély választási rutin a PM jelöltjeinek relatíve nagy választási rutinjával áll összefüggésben: az LMP 2012-es szétszakadása után a párt legtöbb korábbi jelöltje a PM támogatója lett. Ugyanez a logika érvényesül az új belépő DK esetében is, amelyet döntően az MSzP korábbi tagjai alapítottak.

5. táblázat: A válaszadók politikai háttere (%)

	Polgármester	Önkormányzati képviselő	Megyei pártvezető	2010-ben jelölt	Országgyűlési képviselő
Fidesz	27.7%	26.2%	29.2%	92.2%	78.5%
KDNP	20.0%	20.0%	0.0%	100.0%	90.0%
MSzP	2.0%	18.4%	32.7%	71.4%	26.5%
Jobbik	0.0%	20.7%	12.2%	48.2%	14.6%
LMP	0.0%	16.7%	22.2%	27.8%	4.2%
Együtt	0.0%	0.0%	8.3%	8.3%	8.3%
DK	0.0%	25.0%	8.3%	58.3%	33.3%
PM	0.0%	12.5%	0.0%	62.5%	37.5%
Átlag	6.2%	17.4%	14.1%	58.6%	36.6%

Forrás: CCS Adatbázis

Míg a Fidesz és a KDNP jelöltjei nagyrészt inkumbens pozícióban voltak 2014-ben, a többi pártnál csak a jelöltek kis része volt parlamenti képviselő a 2014-es jelöltté válása idején. Ennek magyarázata, hogy az ellenzéki pártok a 2010-2014-es ciklusban mindössze a parlamenti mandátumok kevesebb, mint egyharmadát birtokolták.

Az adatok azt mutatják, hogy a válaszadók majdnem egynegyede rendelkezett valamilyen helyi politikai háttérrel 2014-ben – habár elsősorban a Fidesz és a KDNP jelöltjei voltak polgármesterek, az ellenzéki jelöltek csak helyi önkormányzati képviselői pozíciókat tudtak megszerezni.

A tanulmány eddig csak a 2014-es felmérés adatait használta, de a változások hatásának értékeléséhez szükség van a 2010-es adatokkal való összehasonlításra. A formális jelölési mechanizmusokból már eddig is látszott, hogy a jelöltállítási folyamatot a pártok egy szűk vezetői rétege dominálta. A jelöltek túlnyomó többsége esetében nem saját maguk kezdeményezése volt a jelöltté válás, hanem valamilyen külső hatás eredménye: legtöbbszörnek a párt ajánlotta fel a lehetőséget, hogy induljanak a választásokon, nem személyes kapcsolataik (család, barátok) vagy más típusú politikai szervezetek (civil, helyi szervezetek) bíztatták őket. Egyedül a Fidesz esetében jelenik meg egy kis csoport (10 százalék), akik saját bevallásuk szerint civil szervezetek bízgatására indultak el a választáson – ez részben azzal magyarázható, hogy a Fidesz kialakított egy civil szervezetekből álló hálózatot maga körül, amely gyakran vesz részt a választók megszólításában, aktivistaként vagy szimpatizánsként (Metz, 2015). A megkérdezettek jelentős része jóval a választások előtt jelöltté vált: a válaszadók 48 százaléka szerint az indulásuk több mint hat hónappal a választás előtt eldőlt. Ez az adat megerősíti azt a feltevésünket, hogy az alapszabály szerint lefolytatott jelöltállítási folyamat csak formalizálja a már korábban meghozott döntéseket a pártokon belül. Csak a kis pártoknál azonosítható egy nagyobb csoport, amelynek tagjai mindössze három hónappal a választás előtt váltak jelöltté, ami leginkább a jelölési súlytalanságára utal, hiszen a kisebb pártok színeiben induló jelöltek nagy része nem esélyes a nyeresésre, így jelenlétük inkább csak a helyek megtöltésére, a párt láthatóságának a megerősítésére szolgál. Zsákmányszerzési potenciál hiányában a kis pártok akár még jelölt-hiánnyal is küzdhetnek, ami szintén magyarázza a késői döntést a jelöltek személyéről.

A kis tét ellenére néhány Jobbik jelölt (19 százalék) úgy gondolta, hogy a jelölésének folyamata valamennyire versengő jellegű volt (lásd a 7. táblázatot a Függelékben). A versengő jelölés 2014-ben nagyrészt azonban az ellenzéki összefogás szükségességével hozható összefüggésbe, mivel a legtöbb jelölt, aki a kiválasztását versengőnek ítélte meg, az ellenzéki szövetség valamely pártjának tagja volt, pontosabban az összefogás kisebb pártjai valamelyikéhez tartozott (Együtt, PM, Demokratikus Koalíció – lásd 6. táblázat a Függelékben). Ez arra világít rá, hogy nem az egyéni kerületi ág dominánsabbá válásának eredményeképpen vált a jelölés és a választás versengőbbé. A kormányzó pártok jelöltjeinek nagy része (Fidesz: 65 százalék; KDNP: 90 százalék) nem találta a jelöltállítási folyamatot versengőnek, ami alátámasztja a feltételezést, hogy normál körülmények között a pártok centralizált döntéshozatali módja az általános (ami útján a lehetséges jelöltek világos jelzéseket kapnak, jóval a választások előtt). Ezt az elképzelést erősíti meg az az adat, miszerint 2014-ben a válaszadók 43 százaléka szerint a pártvezetésnek volt a legnagyobb befolyása a kiválasztásra. Ez a megítélés erősödni látszik 2010 és 2014 kö-

zött, hiszen a 2010-es felmérésünkben a válaszadóknak 24 százaléka gondolta azt, hogy a kiválasztásban a pártvezetés döntött, míg 33 százalék szerint a párttagok szava volt a meghatározó. Ezt az adatot azonban fenntartással kell kezelnünk, hiszen már 2010-ben is arra a kérdésre, hogy milyen szinten dőlt el a jelölés, a válaszadók 39 százaléka az országos szintet jelölte meg és csak 26 százalék gondolta úgy, hogy az egyéni választókerületi szint volt a döntő.

A helyi szintű beágyazottság gyengeségét jelzi az is, hogy a válaszadók túlnyomó többsége nem tagja semmiféle helyi civil, egyházi vagy szakmai szervezetnek és nem is élvezi ilyen szervezetek támogatását. Bár az adatok eleve gyenge formalizált kapcsolatokra utalnak, érdekes összehasonlítani azokat a szervezet-típusokat, amelyek mind a két lekérdezésen megjelennek: 2010 és 2014 között csökken a szakszervezeti tagság (16 százalékról 10 százalékra) és az egyházi szervezeti tagság is (7,5 százalékról 4,8 százalékra) a válaszadók között. Ez alól kivételt jelent 2010-ben a civil szervezeti tagság, amit a válaszadók több mint 63 százaléka jelöl meg (2014-ben nem jelenik meg erre vonatkozó kérdés), míg 2014-ben a társadalmi, politikai mozgalomban való tagság, amit a válaszadók 25 százaléka jelöl meg. Ez a két utóbbi kivétel azonban nem köthető igazán a képviselők helyi beágyazottságához, hiszen feltehetően nem helyi, hanem országos szervezeti tagságra/aktivizmusra utal, amit megerősít az az adat, hogy 2014-ben a társadalmi, politikai mozgalmi jelenlét leginkább az ellenzéki pártokra jellemző, a válaszadók közül az EGYÜTT színeiben indulók fele jelöli meg ezt az opciót a kérdőívben.

A pártba való beágyazottságra utaló kérdések már kicsit erősebb kapcsolatot mutatnak a jelöltség és a pártháttér között. 2010-ben a válaszadók 8 százaléka volt fizetett pártalkalmazott és 6 százaléka volt parlamenti képviselő munkatársa, míg 2014-ben a válaszadók 16 százaléka volt fizetett pártalkalmazott és 14 százaléka volt parlamenti képviselő munkatársa. A helyi, települési vagy megyei pártvezetésben való részvétel különösen fontos építőkönek bizonyul a politikai előéletben: 2010-ben a válaszadók 76 százaléka, míg 2014-ben a jelöltek 54 százaléka volt települési vagy megyei pártvezető. Ha a pártban való szerepvállalást kiterjesztjük a kampány időszakra is, akkor a 2014-es adatok azt jelzik, hogy a válaszadók többsége önkéntes aktivistaként működött közre (71 százalék), míg 10 százalékuk fizetett aktivistaként vett részt a kampányban. Egyértelmű tehát, hogy a jelölteknel a párton belüli teljesítmény sokkal jellemzőbb és vélhetően fontosabb is a karrier-építés során, mint a párton kívüli tevékenység.

A jelöltek láthatóan tudatosan vállalnak részt a politikai életben és építik karrierjüket, amit igazol az is, hogy többségük (80 százalék) átláthatónak gondolja a kiválasztás folyamatát. Ennek ellenére egyfajta elégedetlenség is megjelenik a jelöltek körében, főleg a baloldali összefogásban résztvevő pártoknál. Az MSZP két legfőbb szövetségese, az Együtt és a PM jelöltjei nyilvánvalóan nem voltak elégedettek a listás pozíciójukkal (80 százalék mindkét párt esetében), ami az együttműködés kényszerűségéből és a baloldal számára potenciális nyitott politikai pozíciók szűkösségével magyarázható.

DESZELEKCIÓ, AVAGY MI LESZ A KIMARADÓKKAL?

A jelöltállítási stratégia elemzése során többször felmerült a helyi és országos politika szétválasztásának hatása. A kettős – helyi és országos – választott pozíció betöltésének tilalma egyrészt korlátként jelenik meg és választás elé állítja a helyi és országos politikában is résztvevő politikusokat és pártjukat, másrészt alternatív politikai teret kínál az országos politikából kiszorultaknak. A parlamenti mandátumok csökkentése és a verseny felerősödése nyomán feltételezhetjük, hogy a pártok a helyi szinten beágyazott politikusaikat igyekeznek helyi szinten tartani, illetve megpróbálnak néhány eddig az országos színen működő politikust is helyzetbe a helyi választásokon.

A legerősebb helyi pozíció egyértelműen a polgármesterség, ahol az inkumbencia jelentős mértékű (Kozma-Kumin, 2011), így a polgármester-képviselők számára jó eséllyel lehetett nyitott a helyi politikai aréna 2014-ben. A 2010-2014-es ciklus országgyűlési képviselői között 34 polgármester volt (32 Fidesz, 1 KDNP, 1 MSZP). Közülük 32 polgármestert országgyűlési képviselővé választottak 2014-ben is, mindössze két fideszes képviselőt nem: Pokorni Zoltánt és Kocsis Mátét. Ők mindketten szerepeltek a Fidesz-KDNP országos listáján, de csak jelképes, nem befutó helyen (Kocsis: 278; Pokorni: 279). Mindketten tudatosan a polgármesteri pályára készültek, Pokorni a XII. kerület, Kocsis pedig a VIII. kerület polgármestere lett 2014 őszétől. A többiek mind az országos politikai arénát választották a polgármesterség helyett – az egyetlen kivétel Botka László (MSZP), aki az országgyűlési választási sikere után elfogadta a képviselői megbízatást, majd elindult Szeged város polgármesteri posztjáért, és miután megnyerte a 2014-es polgármester-választást, lemondott országgyűlési mandátumáról. A többiek nem is indultak el a 2014-es helyi önkormányzati választáson. Összességében tehát a 2010-2014-es ciklus országgyűlési képviselő polgármesterei közül (34-ből) 31-en az országos karrier mellett döntöttek, mindössze hárman választották a polgármesterséget az összeférhetetlenség bevezetését követően is.

Bár a polgármesteri pozíciót kevesen választják, a helyi politika mégis megjelent alternatív politikai térként azon képviselők számára, akik nem indultak az országgyűlési választásokon: a 2010-es ciklusban képviselői mandátumot betöltők közül a Fidesznél 54, a KDNP-nél 11, az MSZP-nél 14, a Jobbiknál 9, míg az LMP-nél 2 fő nem indult újra országgyűlési mandátumért 2014-ben. Közülük többen a helyi választásokon indultak: a Fidesznél 30 (60 százalék), a KDNP-nél 8 (72 százalék), az MSZP-nél 7 (50 százalék), az LMP-nél pedig egy fő (50 százalék) ilyen. A helyi politika azoknak is alternatív teret, egyfajta menekülő utat jelenthetett volna, akik újraindulnak ugyan 2014-ben, de nem sikerül bejutniuk a parlamentbe. Az adatok alátámasztják ezt a feltételezést, hiszen az országos listáról induló, de mandátumot nem szerző képviselők közel fele (43 százalék) indul az őszi önkormányzati választásokon. A különbség a két csoport között a sikerrátában mérhető leginkább: míg a 2014-es parlamenti választásokon egyáltalán nem indulóknak csak 18 százaléka nem nyer helyi mandátumot, addig a vesztes indulóknál ez a szám 26 szá-

zalék. Az egyéni választókerületben sikertelenül induló politikusnál ez a stratégia nem is igazán jellemző, csak hárman próbálnak helyet találni maguknak a helyi politikában, ami végül csak egyiküknek sikerül. A számok jelzik, hogy az országos politikából nem lehetett igazán rákészülés nélkül átlépni a helyi politikába, azok a politikusok, akik feltételesen tudatosan készültek erre az útra, sokkal sikeresebbek voltak a helyi választásokon.

KONKLÚZIÓ

A magyar politikai rendszer intézményi és politikai szempontból is jelentős változásokon ment át 2010 és 2014 között. Meglepő módon, a jelöltállítási folyamaton, sőt magukon a jelölteken sem érzékelhető a változás hatása. A jelöltállítási mechanizmusok nem váltak érzékelhetően nyitottabbá, inkluzívabbá vagy decentralizáltabbá, így nem figyelhetjük meg a helyi pártszervezetek vagy a helyi beágyazottság fontosságának növekedését sem. Sőt, inkább további centralizációs tendenciák érvényesültek, illetve tovább szűkült a döntéshozók köre és messzebbre került a döntés a jelöltektől, különösen a többpárti egyeztetéseken résztvevő baloldali pártoknál. Ez alapján az eredményeink Shomer kutatásaival állnak összhangban, aki arra figyelmeztet, hogy nem szabad a választási rendszereket és a párton belüli jelöltállítási folyamatok között erős kapcsolatot feltételezni, mert ezek egymástól független intézmények (Shomer, 2014:543). A tanulmányunk eredményei sem elsősorban a választási rendszer változásaira reflektálnak, inkább a választási reform és a politikai klíma változásának indirekt hatására, amely először szétszakította a szocialista pártot, majd koalícióba kényszerítette a baloldali ellenzéki erőket a szocialisták vezetésével. A hatás indirekt, mivel a változás a pártok saját érdekeinek szűrőjén keresztül hatott. A csökkenő országgyűlési létszám versenyfokozó hatását a helyi politika tér kinyitása sem tudta ellensúlyozni igazán, hiszen ez az út leginkább a helyi politikába beágyazott, a helyi választásra tudatosan készülő politikusok számára volt valódi alternatíva. Ráadásul, míg 2014-ben a helyi politikába átlépők egy része már rendelkezett helyi politikai háttérrel, ez a tényező a következő választások alatt várhatóan kikopik a rendszerből, hiszen a mandátumhalmozás tilalma kizárja az országos politikusokat a helyi politikából. Ennek alapján, hosszútávon a két politikai szintér további elkülönülését prognosztizálhatjuk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bille, Lars (2001): Democratizing a Democratic Procedure: Myth or Reality? *Party Politics* 7: 363–80.
- Enyedi, Zsolt - Benoit, Kenneth (2011): Kritikus választás 2010. A magyar pártrendszer átrendeződése bal-jobb dimenzióban. In: Enyedi, Zs, - Szabó A - Tardos R (szerk.): *Új képlet. Választások Magyarországon*, 2010. Budapest: DKMKA. 17–42.
- Gallagher, Michael - Michael Marsh (szerk.) (1988): *Candidate Selection in Comparative Perspective. The Secret Garden of Politics*. London: Sage. 1–19.

- Hazan, Reuven Y. - Rahat, Gideon (2002) Candidate selection. In: Leduc L, Niemi RG - Norris P (szerk.): *Comparing Democracies 2: New Challenges in the Study of Elections and Voting*. London: Sage.
- Hazan, Reuven Y. - Voerman, Gerrit (2006) Electoral systems and candidate selection. *Acta Politica* 41: 146–162.
- Hogyan készül a Fidesz a 2014-es választásra – Heti Válasz, 2012. 08. 16. Letöltve innen: <http://valasz.hu/itthon/rajthoz-hogyan-keszul-a-fidesz-a-2014-es-valasztásra-53184> (2015 január 12.)
- Hopkin, Jonathan (2001): Bringing the Members Back In? Democratizing Candidate Selection in Britain and Spain. *Party Politics* 7: 343–62.
- Ilonszki, Gabriella (2012): The Impact of Party System Change on Female Representation and the Mixed Electoral System. In: Tremblay M (szerk.): *Women and Legislative Representation. Electoral Systems, Political Parties and Sex Quotas*, London: Palgrave Macmillan. 211–224.
- Ilonszki, Gabriella - Kurtán, Sándor (2011): Látszat és valóság. A 2010-ben megválasztott parlamenti képviselők arculata. In: Enyedi, Zs, - Szabó A - Tardos R (szerk.): *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010*. Budapest: DKMKA. 95–122.
- Ilonszki, Gabriella - Várnagy, Réka (2014): Stable leadership in the context of party change. The Hungarian case In: Pilet JB - Cross W (szerk.): *The Selection of Political Party Leaders in Contemporary Parliamentary Democracies*. London: Routledge. 156–170.
- Katz, Richard S. (2001): The Problem of Candidate Selection and Models of Party Democracy. *Party Politics* 7: 277–96.
- Kopecky, Petr - Maria Spirova (2011): Jobs for the Boys? Patterns of Party Patronage in Post-Communist Europe. *West European Politics* 5: 897–921.
- Kozma Viktória – Kumin Ferenc (2011): Inkumbensek a magyar polgármesterek választási küzdelmeiben. In: Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert (szerk.): *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010*. Budapest: DKMK, 123-248.
- Lundell, Krister (2004): Determinants of candidate selection. The degree of centralization in comparative perspective. *Party Politics* 10: 25–47.
- Metz Rudolf (2015): Movement Entrepreneurship of an Incumbent Party. The Story of the Hungarian Incumbent Party Fidesz and the Civil Cooperation Forum. *Intersections. EEJSP* 1(3): 81-100.
- Norris, Pippa (szerk.) (1997): *Passages to Power. Legislative Recruitment in Advanced Democracies*. Cambridge: Cambridge University Press
- Pilet, Jean-Benoit - Cross, William (szerk.) (2014): *The Selection of Political Party Leaders in Contemporary Parliamentary Democracies*. London: Routledge, 156–170.
- Rahat, Gideon - Hazan, Reuven Y. (2001): Candidate Selection Methods: An Analytic Framework. *Party Politics* 7: 297–322.
- Róbert, Péter – Papp, Zsófia (2012) Kritikus választás? Pártos elkötelezettség és szavazói viselkedés a 2010-es országgyűlési választáson. In: Boda Zsolt - Körösenyi András (szerk.) *Van irány? Trendek a magyar politikában*. Budapest: Új Mandátum Kiadó, 41-63.
- Shommer, Yaer (2014): What affects candidate selection processes? A cross-national examination. *Party Politics* 4: 533–546.

Várnagy Réka (2010): Jelöltállítás a 2009-es európai parlamenti választásokon. *Politikatudományi Szemle*, 4: 9–24.

FÜGGELÉK

6. táblázat: Versengő választás (2014)

	NA	%	Nem versengő	%	Nagyon versengő	%	Közepesen versengő	%	Enyhén versengő	%	Összesen
Fidesz	9	14%	42	65%	2	3%	5	8%	7	11%	65
KDNP	0	0%	9	90%	1	10%	0	0%	0	0%	10
MSzP	2	4%	30	61%	2	4%	8	16%	7	14%	49
Jobbik	15	18%	42	51%	2	2%	16	19%	8	10%	83
LMP	10	14%	45	63%	1	1%	9	13%	7	10%	72
Együtt	1	8%	6	50%	1	8%	4	33%	0	0%	12
DK	2	17%	7	58%	0	0%	3	25%	0	0%	12
PM	0	0%	1	13%	3	38%	4	50%	0	0%	8
Összesen	39	13%	182	59%	12	4%	49	16%	29	9%	312

7. táblázat: A pártlistás helyezéssel való elégedettség, 2014

	NA	%	Igen	%	Nem	%	Összesen
Fidesz	15	28%	33	62%	5	9%	53
KDNP	0	0%	6	100%	0	0%	6
MSzP	3	12%	15	58%	8	31%	26
Jobbik	14	34%	17	41%	10	24%	41
LMP	11	41%	13	48%	3	11%	27
Együtt	0	0%	1	20%	4	80%	5
DK	2	29%	5	71%	0	0%	7
PM	0	0%	1	20%	4	80%	5
Összesen	45	26%	91	54%	34	20%	170

Tóth Adrienn – Ilonszki Gabriella

ÚJ VÁLASZTÁSI RENDSZER – ÚJ JELÖLTÁLLÍTÁSI ÉS KÉPVISELETI FELTÉTELEK A NŐK SZÁMÁRA?

A fejezet a címben feltett kérdésre keresi a választ a nemzetközi szakirodalom dilemmáira reflektálva, és egyúttal konkrét hazai kutatásra építve. Hazai szempontból elsősorban a négy parlamenti¹ párt(szövetség) 2014-es jelöltállítási gyakorlatát vizsgálja az írás, és igyekszik feltárni, hogy a vegyes választási rendszer többségi irányba való elmozdulása hogyan befolyásolta a pártok 2014-es jelöltállítási stratégiáját és a nők képviseleti esélyeit. A választ illetően több a bizonytalanság. Van-e hatása és, ha igen, mekkora hatása a választási rendszernek a nők jelölésére, képviselésére? Először megnézzük, hogy milyen problémákkal szembesülünk a válasz keresésekor. Ez alapján fogalmazzuk meg hipotéziseinket, majd összevetjük a 2010-es és 2014-es választás legfontosabb női jelöltállítási és képviseleti összefüggéseit mind az összkép, mind az egyes pártok tekintetében. Végül kitérünk a választói visszhangra és értékeljük az elemzés eredményeit.

GONDOLATOK A VÁLASZTÁSI RENDSZER FELTÉTELEZETT NŐKÉPVISELETI HATÁSAIRÓL

A szakirodalom két tekintetben fogalmazza meg a választási rendszer hatását: egyrészt a választás többségi, illetve arányos voltát illetően, másrészt a vegyes rendszerek kapcsán a két (vagy több) választási ág eltérő képviseleti tartalmára vonatkozóan, konkrétan, hogy a vegyes rendszerek több ága ugyanúgy tükrözi-e az arányosság és a többségiség potenciális eltéréseit. Mindkét szempont megfontolásra és reflektálásra vár a hazai választási reform tükrében. Általánosnak mondható az a következtetés, hogy az arányos választási rendszerek megfelelőbben biztosítják a nők számszerű képviseletét (Matland, 2002; Reynolds, 1999; Rule, 1987). Csak egyetlen példával illusztrálva, Norris expliciten fogalmaz: „Az eredmények azt mutatják, hogy körülbelül kétszer annyi nő kerül be a nemzeti parlamentekbe az arányos választási rendszerű országokban (19.6%), mint a többségi választási rendszerűekben (10.5%). A vegyes választási rendszer a kettő között helyezkedik el, 13.6%-kal” (Norris, 2006:201). Ugyanakkor a szakirodalom általában megfogalmazza, hogy egyéb körülmények is befolyásolják a nők képviseleti jelenlétét: gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai okok. Maga Norris is a hivatkozott írásban konkrétan további öt szempontot nevesít magyarázatként arra vonatkozóan, hogy ugyanaz a választási rendszer miért eredményezhet eltérő női jelenléti arányt. Ezek részben a választási rendszer részletesebb működésére vonatkoznak (a nagyobb körzetnagyság több esélyt ad

¹ 2014-ben a baloldali összefogás esetében választási pártszövetség.

a kisebbséghez tartozó jelölteknek, a nagyobb mértékű aránytalanság viszont csökkenti esélyeiket, az alkalmazott kvóta-szabályok elősegítik a helyzetbe jutást), de ezeken kívül említi a pártok ideológiai háttérét és a pártok belső szervezeti rendjét is mint a női jelöltek ki- és megválasztására vonatkozó tényezőket. Az utóbbi témák valóban önálló fejezetet jelentenek a nők választási esélyeit illetően, hiszen elsődlegesen a pártok a választási folyamat egészének kapuőrei (Caul, 1999).

Az előzőek fényében figyelemre méltó, hogy a vegyes választási rendszerekben mennyire figyelhető meg az egyéni választókerületekre épülő többségi ág és a listá(k)ra épülő arányos ág közötti képviseleti eltérés. Kostadinova (2007:426) hét posztkommunista ország jelölési és választási adatai alapján arra a következtetésre jutott, hogy a listás ág rendszerint kedvezőbb volt a nők jelölése és megválasztása szempontjából, mint az egyéni választókerületi ág – de ezen belül számos eltérést, kivételt talált. A hatás nem mechanikus, ahogy erre más írások is rámutatnak. Moser (2001) a korai időszak (az első választások) tapasztalataira építve Litvánia, Magyarország, Oroszország és Ukrajna példáját vizsgálva egyedül a magyarországi 1990-es választásnál talált szignifikáns, pozitív összefüggést az arányos listás ág és a női képviselet között. Ezt követően ez a hatás csökkent és 1998-ra teljesen megszűnt (Moser, 2001:63). Ennek elsősorban pártpolitikai okai voltak, amennyiben egy ideig az „erős” MSZP politikusnők egyéni választókerületekben is nyerési eséllyel rendelkeztek – eleve indultak azon az ágon (Montgomery and Ilonszki, 2003). A későbbi választásokon „beállt” az egyes választási ágak közötti elvárt eltérés, vagyis a listás ág előnye, de ennek mértéke nem volt szignifikáns (Ilonszki, 2012). A folyamat tükrözte a pártok belső szervezeti rendjének intézményesülését, az (általában férfi) inkumbensek dominanciáját, a baloldalon pedig a női politikusok kudarcát egy hatásos gender napirend megformálására vonatkozóan.

Látható tehát, hogy az összefüggések „komplex bizonytalansággal” terheltek: a választási rendszer típusa (arányos vagy többségi volta) hatással van a női képviseletre, de egy sor egyéb szempont is mérlegelendő: a kulturális háttér és tradíció (úgy az elit szereplők mint a társadalom tagjai között), a pártok állapota, szervezete, ideológiája.

Az összehasonlító elemzések egyik nehézsége abban áll, hogy nehezen tudják ezeket a szempontokat érvényesíteni. Ezért különösen érdekes, amikor a választási rendszer változása nyomán többé-kevésbé ugyanabban a kontextusban nyílik lehetőség egyetlen tényező, konkrétan a választási rendszer potenciális hatását feltárni. Erre összehasonlító alapon (43, választási rendszerét megváltoztató ország adatait tekintve) Roberts és szerzőtársai vállalkoztak (Roberts, Seawright and Cyr, 2012). Fő kérdésük az volt, hogy a választási rendszer többségi, illetve arányos irányba történő elmozdulása (átalakítása) érdemben befolyásolja-e a nők parlamenti számarányát az előző választáshoz képest. Összességében azt találták, hogy nincs erős bizonyíték arra vonatkozóan, hogy a szabályok változása ezt jelentős mértékben befolyásolná – sokkal inkább az látszik, hogy meglévő trendek folytatódnak (Roberts, Seawright and Cyr, 2012:1566), vagyis álláspontjuk szerint bizonyos társadalmi és kulturális változások és politikai folyamatok döntöttek inkább a női

képviselőt szempontjából. A magyarországi eset elemzése adalékkul szolgálhat a nemzetközi megfigyelésekhez a választási rendszer potenciális hatását illetően: nem kell számolni radikális kulturális változással, ami ezt befolyásolná, nem rendeződött át alapvetően a politikai kontextus, majdnem teljes egészében ugyanazokkal a pártokkal kell számolnunk 2014-ben, mint a korábbi választáson, eltérés a baloldal párt-átrendeződésében van csupán.

HAZAI VÁLTOZÁSOK ÉS HIPOTÉZISEK

A magyar választási rendszer jelentős változáson ment át, és alapvetően többségi irányba mozdult el. Természetesen a „választási rendszerek választása” nem véletlenszerű, hanem endogeneitást hordoz. Hagyományok, örökségek, feltételek alapján alakul a választási rendszer, és változása során is „endogén”: általában valamely csoport támogatása/korlátozása, valamilyen érdek érvényesítése döntő szempont (Boix, 1999; Colomer, 2005; Benoit, 2004). Ez a hazai választási reformra is igaz, a hatékonysági módosítási elképzeléseket rendre felülírták a konkrét megvalósítás során a hatalmi redisztribúció szempontjai (Ilonszki and Várnagy, 2015). A szempontok között nem szerepelt a női képviselőt erősítése, nem volt erre vonatkozóan politikai akarat, ami társadalmi nyomásból vagy a politikai elitcsoportok értékválasztásából táplálkozhatott volna. Vagyis nem volt gender alapú társadalmi mozgalom, és a gender szempontokat rendre felvető egyetlen párt, az LMP nem volt abban a helyzetben – hozzátehetjük, hogy a többi nem-kormánypárthoz hasonlóan –, hogy befolyása lehessen a választási rendszer tartalmára.

A 2014-es országgyűlési választásokon először alkalmazott új választási rendszer több ponton is változást hozott. A parlament létszámának csökkentése apropóján 2011. december 30-án kihirdették a 2011. évi CCIII. törvényt, mely rögzíti az országgyűlési képviselők megválasztásának új eljárását. Az új rendszerben a jelöltek csupán két ágon juthatnak mandátumhoz (egymandátumos egyéni választókerületben 106 fő és országos listán 93 fő), az egyéni ágon bevezették a relatív többségi rendszert – illetve a választási forduló számát egyre csökkentették –, megalkották a hungarikumnak tekinthető győztes kompenzáció², az új országos lista a korábbi két lista elveit vegyítve él tovább, valamint módosították a jelöltállítás feltételein.³ A választási rendszer bár megtartotta vegyes jellegét, a többségi rendszer irányába mozdult el többek között azzal is, hogy a mandátumok 53,3

2 Győztes kompenzáció alatt azt értjük, hogy az egyéni választókerületben nyertes jelölt után is felterülnék töredékszavazatok pártja országos listájára. E töredékszavazatok mértéke az első és második helyezett jelölt közötti szavazatkülönbség mínusz 1 szavazat, ezért valójában minden szavazat csak egyszer hasznosul.

3 A 2014-es országgyűlési választásokon a választópolgárok több jelöltet is támogathattak aláírásukkal, valamint az ajánlószelvényeket felváltották a pártok ajánlóívei. Továbbá a jelöléshez 750 helyett 500 ajánlás kellett.

százalékát a többségi elvű egyéni választókerületekben osztják ki.⁴ Ez legközvetlenebbül és némileg leegyszerűsítve azt sugalmazza, hogy a női jelöltek esélyei a bejutásra tovább csökkentek, mivel az egyéni választókerületekben általában kevesebb női jelölt indul. Sem a pártok, sem a női jelöltek többsége nem szívesen vállalja a win-win helyzetet: a pártnak feltételezhetően deszelektálnia kell egy (gyakran) férfi inkumbenst, a női jelöltnek pedig más típusú kampánnyal kell szembenéznie, mint a pártlistás helyen.

Valóban azt tapasztalhattuk az országgyűlési választásokon, hogy csökkentek a női esélyek? Bár a legegyszerűbben a jelöltek választási teljesítményét úgy mérhetjük, hogy mandátumot szereztek-e vagy sem, illetve az egyéni választókerületekben mennyire volt szoros a helyi verseny, nagyon fontos az is, hogy a pártok a jelöltállítás során hogyan reagáltak a megváltozott szabályokra? A többségi elv hangsúlyosabbá válásának hatására valóban kevesebb nő kapott lehetőséget a pártoktól az egyéni és/vagy listán való indulásra? Van-e különbség a tekintetben, hogy milyen politikai erőforrásokkal rendelkeznek a női és a férfi jelöltek, a tapasztalataik mennyiben határozzák meg az indulási helyüket? Ezek a jogos kérdések kiterjesztik a választási rendszer hatásának a kizárólagosan az „eredményre” koncentráló megközelítését a jelöltek felé. A jelöltállítás a választási kontextus lényegi eleme, és a nők választási lehetőségei szempontjából a nemzetközi kutatásokban is rendre figyelmet kap (Millard, Popescu and Tóka, 2011; Krook, 2010; Thames and Williams, 2010; Norris, 1996), amire egy korábbi tanulmányunkban mi is reflektáltunk a 2010-ig terjedő időszakra vonatkozóan (Tóth és Ilonszki, 2015). Ennek szellemében a pártok stratégiájának bemutatásán túl megvizsgáljuk, hogy az egyéniben elindult női jelöltek hogyan szerepeltek a férfi jelöltekhez képest, a megszerzett szavazatarányokban van-e különbség a két nem között, vagy a választók számára a nem irreleváns tényező?

Az első hipotézisünk a választási rendszer általános hatásához kapcsolódik. Összhangban a szakirodalomnak azzal a felvetésével, hogy a választási rendszerek változásakor nagyobb hatása van a hosszú távú trendeknek (legyenek azok társadalmi-kulturális vagy pártpolitikai folyamatok), mint a többségi/arányos irányba való elmozdulásnak, és figyelemmel arra, hogy a magyarországi nőképviseleti eredmények gyakorlatilag változatlanok maradtak a rendszerváltás utáni két évtizedben (lásd 1. táblázat, lejjebb), nem várunk lényeges hatást a női mandátumok arányát tekintve. Bár a többségi irányba való elmozdulás elvileg valamelyest csökkentheti a női képviselők arányát, azt feltételezzük, hogy az LMP, illetve a kis baloldali pártok – bár választási eredményeik nem átütöek –, szimbolikus és tartalmi okokból is valamelyest kiegyenlítik majd a választási rendszer negatív többségi hatását. Ennek ellentmondhat, hogy a baloldali pártszövetség belső problémáktól terhes versengése (a jelöltállítás az egyéni

4 Az előző választási rendszerben a mandátumok 45,6 százalékát osztották ki az egyéni választókerületekben, a többi az arányos elvet követő listákon.

körzetekben, illetve a jelöltsorrend a listán) valószínűleg rontotta a nők esélyét a baloldalon. E több komponensű összefüggésrendszer alapján mégis inkább a „változatlan” képviseleti hatásra számíttunk (H1).

Az egyéni választókerületek felértékelődése azt eredményezheti, hogy az ott megválasztott nők száma csökken, vagy legalábbis nem változik. Ezen kívül a területi listák megszűnésével csak két ág marad: az egymandátumos körzetek és az országos lista. Ezen változások miatt a vegyes rendszer két ága közötti női képviseleti eltérés növekedését prognosztizáljuk (H2), ezzel kvázi megerősítve a szakirodalomnak a két választási formula között általában igazolt (bár nem szignifikáns mértékű) esély-eltérését.

Kérdéses, hogy a pártok mennyire csoportosítják át a fontosabbá váló egyéni választókerületekből és a megszűnő területi listákról az országos listára a régi jelölteket. A korábbi évtizedekben megtapasztalt és a férfiakénál jelentősebb női fluktuáció alapján, valamint kiemelkedő női politikusok hiányában azt feltételezzük, hogy nem nagymértékű az „átcsoportosítás”: a nők inkább vesztek az új választási rendszerben, mint a férfiak, a fluktuációjuk nagyobb arányú (H3), mint a férfiaké – és ez igaz a jelöltekre és a képviselőkre egyaránt. A pártok listáival kapcsolatban nem fogalmazunk meg külön hipotéziseket, esetükben az lesz a fő kérdés, hogy a listákon hol helyezkednek el a női jelöltek? Feltételezhető, hogy a több ágon való indítás lehetősége és az egyéni választókerületi jelöltek férfi többsége miatt a nők csak a párt számára „kedves” jelöltek után következhetnek, többségük akár a mandátumra esélytelen helyeken. Van-e különbség abban, hogy kiknek biztosít a párt második esélyt?

Bár nem a választási rendszer intézményi összetevőihöz kapcsolódik, nem lehet eltekinteni a női jelöltek tulajdonságainak bemutatásától. Korábbi kutatások szerint a nők alacsony képviseletének egyik oka az, hogy a férfiakhoz képest kevesebb erőforrással és tapasztalattal rendelkeznek. Joggal feltételezzük a korábbi kutatások alapján, hogy az alacsony reprezentativitás oka az új választási rendszer körülményei között sem az erőforrások közti különbségekben, alulteljesítésben keresendő, hanem az egyenlő esélyek biztosításának hiányában. Emiatt mi azt feltételezzük, hogy a nők és a férfiak között nincs szignifikáns különbség politikai tapasztalataikat tekintve (H4).

A női jelöltekkel kapcsolatban az utolsó kérdéskör, amit megvizsgálunk a választói értékelés. Mivel a listákon szereplő jelöltekre nincs semmilyen ráhatásuk a választóknak, ezért értékítéletüket az egyéni választókerületekben érhetjük tetten. Lineáris regressziós modell segítségével teszteljük, hogy a megszerzett szavazatarányokat mennyiben befolyásolja a jelölt neme. Ennek vizsgálata azért is érdekes, mert korábbi írásunk (Tóth és Ilonszki, 2015) már diagnosztizálta, hogy a választói döntésben nincs szerepe a nemnek, vagyis nincs nemi alapú választói diszkrimináció. Azt feltételezzük, hogy a választói döntésre továbbra sem lesz hatása a nemnek (H5), az egyéni választókerületekben a pártra szavazás hatása vagy elnyomja a nem hatását, vagy sokkal inkább arról van szó, hogy a jelöltek ezen ismérve irreleváns tényező a választók számára. E feltételezés alapján tehát

nem a választók, hanem a pártok diszkriminálják a nőket jelöltállításuk során, és megerősítést nyer a pártok kapuőri szerepe.

A VÁLTOZÁS IRÁNYA

Képviselési összkép

Témánk a választási rendszer hatásának vizsgálata okán önmagában is érdekes, de nem lehet eltekinteni attól, hogy ezen kívül a nők notóriusan alacsony száma is kiköveteli, hogy megértsük a kontextust, az ok-okozati összefüggéseket. A női képviselők parlamenti aránya Magyarországon a rendszerváltás óta összesen két alkalommal haladta meg a 10 százalékot (1994, 2006), a többi választást tekintve – beleértve a 2014-est is – ez alatt maradt a csoport képviselési aránya. Az 1. táblázat összegzi a női képviselők parlamenti pozícióit a mandátum típusára is figyelemmel az 1990 és 2014 közötti összes választásra.

1. táblázat: A nők száma és aránya a parlamentben 1990-2014

Év	Egyéni körzetben szerzett mandátum			Területi listán szerzett mandátum			Országos listán szerzett mandátum			Összes női mandátum	
	Összes	nők száma	aránya	Összes	nők száma	aránya	Összes	nők száma	aránya	szám	arány
1990	176	6	3,4%	120	8	6,7%	90	14	15,6%	28	7,3%
1994	176	15	8,5%	125	17	13,6%	85	11	12,9%	43	11,1%
1998	176	12	6,8%	128	13	10,2%	82	7	8,5%	32	8,3%
2002	176	13	7,4%	140	16	11,4%	70	6	8,6%	35	9,1%
2006	176	15	8,5%	146	19	13,0%	64	7	10,9%	41	10,6%
2010	176	9	5,1%	146	15	10,3%	64	11	17,2%	35	9,1%
2014*	106	4	3,8%	-	-	-	93	15	16,1%	19	9,5%

*Az országgyűlés létszáma: 199 fő

Forrás: Várnagy és Illonszki, 2012 p. 16 és saját számítások

Bár az új választási rendszer nyomán felállt törvényhozó testületben a nők aránya „megszokottnak” tekinthető, számuk lecsökkent. Mindezek alapján az első hipotézisünkkel kapcsolatban már ítéletet is hozhatunk. A 2014-es országgyűlési választások során, bár a nők parlamenten belüli aránya szignifikánsan nem változott, létszámuk az előző ciklushoz képest felére csökkent, ami az adatok alapján a területi ág hiányából fakad. Első hipotézisünkben változatlan képviselési hatást feltételeztünk, mely a képviselők parlamenti belüli arányát tekintve (figyelembe véve az egyes ágakat) igazolódott. (H1) A megválasztott képviselők többsége a listás ágról szerzett mandátumot mindkét választási rendszerben. Átlagosan a női mandátumok 30 százaléka jött az egyéni választókerü-

letekből, ez az arány csak a szocialista kormányok alatt és az első Orbán-kormány idején volt valamivel magasabb, 2014-ben azonban már közel 80 százalékot tesz ki a listás helyek aránya a nők körében – vagyis az egyéni mandátumarány közel 20 százalékra csökkent. Ezzel igazolódtott második hipotézisünk is, miszerint a többségi és a listás ág közötti mandátumeltérés növekedni fog. (H2)

Hasonlóan egyszerűnek tűnik harmadik hipotézisük igazolása a képviselőkre: a folytonosság gender meghatározottsága. A 2014-ben megválasztott képviselők 84,4 százaléka 2010-ben is szolgált, a nemek szerinti megoszlást tekintve a férfiaknál (86,1%) nagyobb arányú folytonosságot tapasztalunk, mint a nőknél (68,4%). (H3) Ezt mutatja a 2. táblázat. Joggal merülhet fel, hogy mindezek a számok és adatok a parlamenti helyek számának változása miatt nem feltétlenül bírnak tökéletes magyarázó erővel – a számokra, és akár még az arányokra vonatkozóan sem. Ennek fényében egy egyszerű arányossági együttható képzése lehet iránymutató. Mivel a parlament létszáma 386-ról 199-re csökkent, így a maximális potenciális folytonosság 51,6 százalék lehetett volna (199/386), ami természetesen irreális feltétel. Ahogy a 2. táblázat mutatja, összesen 168-an lettek továbbszolgálók az új választási rendszer alapján megválasztott parlamentben. A mandátumszám változást figyelembe vevő folytonossági együttható a férfiak esetében 44,2 százalék (155 fő továbbszolgáló a korábbi parlament 351 férfi képviselőjéből), a nők esetében pedig 37,1 százalék (13 továbbszolgáló a 2010-es parlamentben szolgáló 35 női képviselőből) – ezt kell viszonyítanunk a maximálisan lehetséges 51,6 százalékhoz. A jelentős eltérés pontosan megvilágítja a deszelekció gender dimenzióját. Hozzá kell tenni, hogy eltekintve a parlamenti mandátum-változástól több mint 80 százalékos folytonosság áll fenn a korábbi és a jelenlegi parlament között, ami a legmagasabb a rendszerváltás óta, ugyanis a 199 helyen 168 továbbszolgáló képviselő ül. A képviseleti elit bezáródását már korábban diagnosztizálta a hazai szakirodalom (Ilonszki, 2006). Ez a mostani helyzetre fokozottan érvényes.

2. táblázat: Folytonosság a képviselői mandátumokban, pártanként

Párt	Nő	Férfi	Összesen
Fidesz-KDNP	8	115	123
Baloldali összefogás pártjai*	2	19	21
Jobbik	2	20	22
LMP	1	1	2
Összesen	13	155	168

*2010-ben: 19 férfi - MSzP, 1 nő - MSzP, 1 nő - LMP
forrás: Adatbázis

Jelöltek

A választási folyamat meghatározó szakasza a jelöltállítás. Különösen érdekes volt ez 2014-ben a korábbi választási évvel (és választási rendszerrel) összevetve, hiszen átstrukturálódtak az egyéni választókerületek és a listák is. Hogyan hatott ez a nők jelölésére? 3. táblázatunk a 2014-es állapotot mutatja, az 4. táblázat pedig a korábbi, 2010-es évet.

A 3. táblázatból látszik, hogy az egyéni választókerületekben a baloldali összefogás pártjai, valamint az LMP állította a legtöbb női jelöltet, azonban összesítésben az egyéni jelölteknek alig több mint 10 százalékát teszik ki a nők. A pártok országos listáit tekintve a Fidesz-KDNP koalíció listás jelöltjeinek közel 20 százalékát nők adták, női jelölt-hiány leginkább a Jobbikot jellemezte.

3. táblázat: A női országgyűlési képviselőjelöltek megoszlása pártok és indulási hely szerint, 2014

	Egyéni választókerületben indult			Országos listán indult*			Összes jelölt		
	Összes	nők száma	aránya	Összes	nők száma	aránya	Összes	nők száma	aránya
Fidesz-KDNP	106	6	5,7%	279	53	19,0%	279	53	19,0%
Baloldali összefogás	106	19	17,9%	198	42	21,1%	222	46	20,7%
Jobbik	106	8	7,5%	203	19	9,4%	203	19	9,4%
LMP	106	23	21,7%	132	32	24,2%	136	33	24,3%
Összesen	424	56	13,2%	812	146	18,0%	840	151	18,0%

*Ebben a csoportban szerepelnek azok az országos listán indult jelöltek is, akik egyéni választókerületben is indultak.
Forrás: Adatbázis

Ha ugyanezen pártok⁵ 2010-es jelöltállítását is megnézzük (4. táblázat), akkor azt látjuk, hogy az összes induló jelöltet tekintve a nők száma csökkent, arányuk azonban változatlan (18% versus 18,2%). Ez azonban csak az összesítésre igaz, az egyéni választókerületi jelöltek között arányaiban több lett a nő (13,2% versus 8,9%) – elsősorban annak köszönhetően, hogy a baloldali pártszövetség pártjai több női jelöltet állítottak. Itt tehát igazolódott az a feltételezésünk, hogy a baloldali pártok jelöltállítására esetleg kiegyenlítheti a gender deficitet – legalábbis a jelöltek tekintetében, hiszen – ahogy feljebb már láttuk – a képviselői deficit a baloldalon is megmaradt. Az adatok azt mutatják, hogy összességében nem tapasztalható az egyéni választókerületekben a női jelöltek számának drasztikus csökkenése, bár pártonként eltérő képet látunk. A helyes értékeléshez azonban itt is érdemes felhasználni a korábbi aránypár összehasonlítást. Az egyéni választókerületek száma 176-ról 106-ra csökkent, tehát 60,2 százalékra. Ennek megfelelően akkor beszélhetnénk

5 A baloldali összefogás jelöltjeit az MSzP 2010-es jelöltjeivel vetjük össze eltekintve attól, hogy különbséget tegyünk az MSzP saját női jelöltjei és a társult pártok női jelöltjei között.

ugyanolyan mértékű női jelöltállításról az egyéni választókerületi ágon, ha 60 százalékra csökkent volna a női jelöltek aránya. Nem ezt látjuk. A Jobbik esetében tovább csökkent ez az arány (14 jelöltjüket 8 váltotta) (57,1 százalék), a Fidesznél valamelyest emelkedett (9 jelöltjüket 6 váltotta) (66,6%), viszont jelentősen nőtt az LMP és a Baloldali Összefogás esetében, most már csak az arányokat említve 127,8, illetve 135,7 százalékra. Ezek az aránypárok még pontosabban rávilágítanak a mandátumszám változásból következő számszerű összefüggések tartalmára.

Mi a helyzet a listákkal? A választási rendszer egyik módosítása a területi lista megszüntetése volt, ezért az összehasonlíthatóság érdekében a 2010-es adatoknál érdemes megnézni a nők számának és arányának alakulását a területi listák nélkül. Ha csak az egyéni és az országos listás indulást nézzük, akkor a női jelöltek száma 2010-ben 131 fő volt, tehát a nők majdnem 60 százaléka csak a területi listán indult el. A pártok közül csak a Fidesz-KDNP koalíció indított el ugyanannyi női jelöltet 2014-ben, mint 2010-ben. A többi párt esetén az összes női jelöltszámot tekintve csökkenés figyelhető meg, viszont kisebb eltérésekkel, de a 2010-es területi lista nélküli női jelöltszámot hozta mind a 3 párt (szövetség). Figyelemre méltó az LMP-nél az összes női jelöltszám csökkenése (49-ről 33-ra), aminek csak részben oka a 2013-as pártszakadás⁶.

A baloldali összefogás esetén nem elhanyagolható az a tény, hogy új női jelöltek is jelentek, összesen kilenc fő, akik között csak három MSZP-st találunk. A női ügyért elkötelezett LMP-ből kivált Párbeszéd Magyarországért párt két olyan női jelöltet is indított egyéni választókerületben, akik korábban az LMP színeiben indultak el. A hazai zöld párt, az LMP által produkált növekedés pedig egyértelműen a nők parlamenten belüli számának növeléséért folytatott kampányának eredménye. Az inkumbens kormánykoalíció esetén nőtt a listán szereplő nők száma. A Jobbikról szintén az egyéni női jelöltek számának csökkenése és az országos listán való növekedése mondható el.

A pártok országos listáinak hossza változó, a választási törvény a listás jelöltek számát az országos listán kiosztható mandátumok számának háromszorosában maximalizálta, tehát 279-ben. A 2010-es választásokon a lista maximális hossza 174 lehetett, amit akkor a vizsgált pártok közül csak az LMP nem tudott feltölteni jelöltekkel (144 országos listás jelöltje volt a pártnak). A 2014-es választásokon e párt kivételével a többi párt a korábinál hosszabb listával indult el. A Fidesz-KDNP kivételével mindhárom esetben a női jelöltek arányának csökkenését figyelhetjük meg, viszont ez tényleges számukat tekintve valójában növekedést jelent a négy évvel korábbi listákhoz képest. Ez visszaaut arra a jelenségre, hogy a nők általában „töltelék” helyeket foglaltak el a nagyszámú lehetőséget rejtő területi listákon. Hozzá kell tenni, hogy 2014 után erre az országos lista ugyanúgy lehetőséget ad.

⁶ 2014-ben a PM-nek csak három olyan női jelöltje volt, aki 2010-ben az LMP színeiben indult el.

4. táblázat: A női országgyűlési képviselőjelöltek megoszlása pártok és indulási hely szerint, 2010

	Egyéni választókerületben indult			Területi és/vagy országos listán indult*			Összes jelölt		
	Összes	nők száma	aránya	Összes	nők száma	aránya	Összes	nők száma	aránya
Fidesz-KDNP	176	9	5,1%	496	54	10,9%	496	54	10,9%
MSzP**	176	14	8,0%	512	123	24,0%	521	124	23,8%
Jobbik	176	14	8,0%	462	58	12,6%	464	58	12,5%
LMP	92	18	19,6%	291	87	29,9%	296	87	29,4%
Összesen	620	55	8,9%	1761	322	18,3%	1777	323	18,2%

*Ebben a csoportban szerepelnek azok a jelöltek is, akik egyéni választókerületben és valamely listán is indultak

**Juhász né Lévai Katalin csak egyéniben indult Amennyiben nem vesszük figyelembe a csak területi listán elindult jelölteket, akkor 2010-ben az országos listán indult el a listás jelöltek 37,8 százaléka (666 fő), akik között 123 női jelölt szerepelt. (Fidesz-KDNP: 21 fő, MSzP: 38 fő, Jobbik: 15 fő, LMP: 49 fő)

Mindezek alapján elmondható, hogy a választási rendszer módosításának hatására minimális változások történtek a jelöltállításban. Bár az egyéni választókerületi jelöltek száma változatlanok tekinthető, az egyes pártok női jelöltszámában megfigyelhetőek változások. A baloldali növelte, míg a jobboldali pártok csökkentették az egyéniben elinduló női jelöltjeik számát. A területi listák megszűnése nem jelentette azt, hogy a kieső listákon induló női jelöltek automatikusan átveszik a megmaradt és létszámában kiterjedt országos listákra. 2014-ben a listás női jelöltek aránya 3 százalékpontot csökkent a 2010-ben bármely listán elindult női jelöltekhez képest, viszont csak az országos listákat tekintve a női jelöltek számának növekedését tapasztalhattuk az LMP kivételével minden pártnál.

A jelöltek és a megválasztott képviselők közti kapcsolatra, nevezetesen a két ág közötti esélykülönbségre visszautalva, azt tapasztaltuk, hogy egyrészt a listás ágról továbbra is nagyobb arányban kerülnek be nők a magyar törvényhozásba, mint az egyéni választókerületekből; másrészt 2010-hez képest több mint felére csökkent az egyéniben megválasztott nők aránya, míg a listás ágról bekerülteké nőtt. Azt is meg kell állapítani, hogy a női esélyek nem nőttek ezen az ágon sem: 2010-ben 8,1 százalékos, 2014-ben 10,3 százalékos sikermutatót találunk a listás ág(ak)on indított női jelölteké (26/322 illetve 15/146).

Az előzőekben a képviselők esetében már megállapítottuk a folytonossági adatokat, annak nagyon magas mértékét, és egyúttal gender tartalmát, vagyis a női képviselők nagyobb mértékű deszelekcióját. Mi a helyzet a jelöltekkel? A 2014-es választásokon a Fidesz-KDNP, a baloldali választási szövetség (MSzP, Együtt, DK, PM, MLP), a Jobbik és az LMP összesen 840 jelöltet állított, köztük 152 nőt és 688 férfit. A jelöltek 62,3 százaléka nem ismeretlen a választási piacon, a nőket tekintve ez az arány 46,4 százalék⁷. A 2014-es jelöltek majdnem 60 százaléka 2010-ben is elindult, ez a nők 43 százaléka igaz. Ez az egyszerű adat önmagában felhívja a figyelmet a női jelöltek jelentősen nagyobb arányú

7 A visszatekintés az 1998-as választásokig tart.

fluktuációjára, ami a kisebbségben lévő, így token szerepbe kényszerülő csoport egyik attribútuma (Dahlerup, 1988). Az 5. táblázat mutatja az újrainduló jelöltek számát és arányát pártonként, nemenként.

5. táblázat Újrainduló jelöltek (2010, 2014) pártonként, nemenként

Nem	Indulási hely		Fidesz-KDNP		Baloldali * összefogás		Jobbik		LMP		Összesen
	2014	2010	Evk.	Csak lista	Evk.	Csak lista	Evk.	Csak lista	Evk.	Csak lista	
Nők (66 fő)	Evk.		5	1	2	7	3	2	4	2	26
	Csak lista		3	20	3	9	0	1	2	2	40
Férfiak (432 fő)	Evk.		82	12	40	18	51	14	13	21	251
	Csak lista		37	65	25	19	7	24	2	2	181
Összesen (498 fő)	Evk.		87	13	42	25	54	16	17	23	277
	Csak lista		40	85	28	28	7	28	4	4	224

*2014-ben a korábbi pártszakadás miatt a PM jelöltjei között korábbi LMP-s jelöltek is voltak. Az egyéni választókerületekben egy, korábban szintén választókerületben elindult férfi jelölt; illetve három fő (két nő és egy férfi) 2010-ben az LMP valamely listás helyén indult el. Az országos listán három (egy nő és két férfi) szerepelt, akik korábban az LMP egyéni választókerületi jelöltjei voltak.

Mivel a táblázat alatt említett kivételtől eltekintve a jelöltek pártstabilitása szinte teljeskörű, így könnyen átlátható a jelöltek folytonosságának pártdimenziója is. A 840 jelöltből 498 volt ismétlő, vagyis olyan, aki már 2010-ben is indult, köztük 66 nő. A fenti táblázatból látszik, hogy a 2010-ben elindított női jelölteket csak kisebb arányban találjuk meg a 2014-es jelöltek között, mint a férfiakat. (H3) Az újrainduló jelölteknek csupán 13,3 százalékát alkotják nők. A nők 43,4, a férfiaknak pedig 62,8 százalékát indították el ismét 2014-ben az országgyűlési választásokon. A nők deszelekciója nagyobb mértékű – akár csak a parlamenti képviselők esetében. Az újraindulók 55,6 százalékát (277 fő) egyéni választókerületekben méretették meg. Köztük 26 női és 251 férfi jelöltet találunk, azonban azt is látnunk kell, hogy az újrainduló jelölteknél 2014-ben a férfiakat nagyobb arányban indították újra az egyéni választókerületekben (nők: 26/66, 39,4%, férfiak: 251/432, 58,1%), továbbá nagyobb számban helyezték át férfi jelölteket az egyéni választókerületekbe, bár az arányok kiegyenlítették. Ez esetben az arányok azt mutatják, hogy az újrainduló nők 18,2 százaléka (12 fő), a férfiaknak pedig 15 százaléka (65 fő) került át az egyéni választókerületekbe. Az egyéni választókerületből az országos listára átsorolt jelölteket tekintve az egyébként sem számos egyéni választókerületi női jelölt között nagyobb arányú átsorolást látunk (nők: 22 korábbi egyéni jelöltből 8 fő, 36,4%, férfiak: 257 korábbi egyéni jelöltből 71 fő, 27,6%).

A PÁRTOK JELÖLTÁLLÍTÁSA ÉS A JELÖLTJEIK

A következő részben először áttekintjük a pártok jelöltállítási gyakorlatát, majd magukat a jelölteket is, elsősorban annak a kérdésnek a mentén, hogy milyen erőforrásokkal rendelkeznek a női és férfi jelöltek.

A Fidesz-KDNP az összes egyéni választókerületi jelöltjének biztosított egy második bekerülési lehetőséget, tehát mind a 106 egyéni jelölt szerepelt a koalíció országos listáján is. A kérdés, hogy az egyes jelölteket mennyire óvták meg a vereségtől, illetve a listákon hol találjuk a női jelölteket. A pártkoalíció listája maximális hosszúságú, 279 fős. A több ágon is elindított jelöltek a lista 5. és 146. helye között találhatóak, érthető módon a párt első három helyén a koalíció vezető személyiségei kaptak helyet. Az egyéni választókerületben is elindított női jelöltek a lista 44. és 102. helyezése között találhatóak, viszont hatból öt nő a lista 75. helyezése után következik. Bár a 44. helyezés imponálónak tűnhet, valójában mégsem az. Ha a Fidesz-KDNP a közvélemény-kutatási adatokra alapozva állította össze listáját, melyekben a választani tudó biztos szavazók körében 45-50 százalék között mérték a koalíció támogatottságát (Medián felmérései 2013. május-2014 február), akkor a listán elfoglalt 44. helyezés meglehetősen bizonytalannak tűnik. A pártkoalíció országos listájának kb. 20 százalékát alkotják nők. Az első női jelölt a negyedik helyen található (Mátrai Márta), őt követően csak a 33. helyen találkozunk a következő női jelölttel, majd a 44. helyen. A lista első negyedében 53 fő között 7 nő található – köztük csak egyetlen egyéniben is induló nő, szemben a 30, két ágon induló férfival –, a 140. helyezésig – ez a lista fele – pedig 12. A nők esetében tehát a Fidesz-KDNP nem biztosított valós bejutási lehetőséget, a két ágon induló női jelöltek képviselővé válása az egyéni választókerületekben dőlt el, a lista csak látszat biztosítékot nyújtott számukra. A csak listán induló női jelöltek közül ketten valós esélyt kaptak a pártkoalíciótól a bejutásra, a nők többsége azonban nem.

A baloldali választási felkészülése meglehetősen kalandosnak tekinthető. A 2010-2014-es parlamenti ciklus során két parlamenti párt is kettéoszlott, az új koalíciós partnerek, az, hogy a kettészakadt MSZP végül újra összeáll-e egy választási szövetségben sokáig nem volt biztos. A baloldali szerveződés a Bajnai Gordon vezette Együtt és az LMP-ből kivált Párbeszéd Magyarországért Párt összeállásával kezdődött, akik 2013 folyamán választási szövetséget kötöttek a Mesterházy Attila vezette Magyar Szocialista Párttal. Sokáig elképzelhetetlen lehetőségként kommunikálták a Demokratikus Koalícióval – mely párt több ismert MSZP-s politikus is tagjai között tudhatott – való szövetséget, azonban erre mégis sor került 2014 januárjában. Feltehetően ezt egy olyan stratégiai lépésnek szánták – tekintve, hogy az Együtt és a DK vezetője is korábban MSZP-s kulcsszereplő volt –, mellyel a szétapródott baloldal további szavazatokat szerezhet. A közvéleménykutatási adatok azonban azt mutatták, hogy a baloldal kvázi újraegyesítése az egyes tagpártok támogatottságának aggregálását eredményezték. (Medián, 2014. február 4.) A pártok közötti megállapodások

eredményeképpen végül a szövetség tagjai (MSzP, Együtt, DK, PM, MLP) összesen 222 jelölt állítottak a 2014-es országgyűlési választásokon, a nők és a férfiak megoszlása 46:176 volt.

Az egyéni választókerületek többségében az MSzP állított jelöltet (71 fő), a fennmaradó 35 helyen pedig az MLP kivételével a többi szövetséges párt. A női „jelöltmunió” tekintve az MSzP oldaláról került ki a legtöbb nő (női jelöltjeik 63 százaléka), azonban még így is csak 20 százalék körüli a baloldali női jelöltjeinek aránya. Az MSzP női jelöltjeinek többségét a nyílt versengéstől megóvva a listán tartotta. A szocialista párt 2002-ben vezette be listáin a 20 százalékos ifjúsági és női kvótát, mely a két csoportra együttesen is alkalmazható, azonban a kvótával érintett jelöltek listás helyezésére vonatkozóan már nem rendelkezett. A párt kilenc egyéni női jelöltje közül nyolcnak biztosított listás helyet⁸. Az MSzP részlistájának – melyen 138 férőhely volt – 20,3 százalékát alkották nők, tehát vállalt kvótájukat éppen teljesítették. Listás pozícióikat tekintve a 13. helyen található az első női jelölt (a második a 20. helyen), az utolsó pedig a közös lista utolsó helyén. Az országos lista első negyedében, ami az első 50 helyezést jelenti, öt MSzP-s női jelöltet találunk; a lista első felében pedig 13-at. A többi társult baloldali párt listás női jelöltjét is figyelembe véve, a 198 helyből álló listán összesen 42 nőt és 156 férfit indítottak el, tehát a teljes lista 21,2 százalékát alkották nők. A közös lista első öt helyén az öt társult párt egy-egy képviselőjét találjuk, jellemzően vezetőjét, a PM esetében Szabó Tímeát javasolták. Ennek köszönhetően a lista 5. helyén találjuk az első női jelöltet, akit a 13. helyen említett MSzP-s jelölt, Kunhalmi Ágnes követ. A lista első negyedében hét, az első felében pedig 16 nőt találunk, tehát a társult partnerek sem női jelöltjeiket javasolták a lista elejére. Egyes közvéleménykutatási adatok (Medián, 2014. februári mérése) alapján 30 körüli listás és kb. 7-10 egyéni mandátumra⁹ számíthatott a baloldali összefogás - a választásokon végül 28 listás mandátumot szereztek. A baloldali közös listájának első 40 helyén azonban csak hét nő van, tehát a női jelöltek 16,7 százalékának adták csak meg az esélyt arra, hogy nagy valószínűséggel mandátumot szerezzen.

A Jobbik a 2014-es országgyűlési választásokon összesen 19 nőt indított el: nyolc egyéni választókerületben, valamint további tizenegy főt csak országos listán. A Fidesz-KD-NP-hez hasonlóan minden egyéni jelöltjét elindította listán is, így egy 203 fős országos listával indult neki a választásoknak. A párt országos listájának első 10 helyén két nőt találunk: a 4. helyen Dúró Dórát és a 10. helyen Hegedűs Lóránt Gézánét. Az első 30 helyen négy, a lista első negyedében (50. helyig) öt, első felében (101. hely) hét női jelöltet találunk. Közvélemény-kutatási adatok alapján (Medián 2014. február) a Jobbik 20 körüli listás mandátumra számíthatott – egyéni győzelmet nem jósoltak a pártnak –, s ennek alapján a listán szereplő első két női jelölt mandátuma biztosnak tűnt, az utánuk következő 25. helyen

8 Illetve a 62 férfi jelölt közül 55-en szerepeltek a listán is. A teljes baloldali összefogást tekintve pedig összesen négy nő és húsz férfi csak az egyéni választókerületekben kapott indulási lehetőséget.

9 Medián 2014. februári adatai alapján 57 százalékos részvétel mellett, a Political Capital mandátum-kalkulátora segítségével 7 egyéni és 33 listás mandátum.

szereplő női jelölt mandátuma azonban már esélytelen volt az előzetes felmérések alapján.

Az LMP megalakulása óta szorgalmazza a női kvóta bevezetését, illetve már a 2010-es országgyűlési választásokon női kvótát alkalmazott országos listája összeállításakor, melyet 2014-ben is követett. Az új zöld párt mindkét választás alkalmával a cipzár elv érvényesítésére törekedett: a listán két azonos nemű jelölt után egy ellenkező nemű jelölt szerepelt. Új párt és posztmaterialista értékvallása révén az LMP igazolja Caul (1999) azon hipotézisét, mely szerint az új pártok nyitottabbak a nők képviselésére, mint a régi pártok, mivel előtérbe kerülnek az olyan értékek, mint az egyenlőség vagy a belső demokrácia növelése. Továbbá ezen pártok esetében nincs vagy kevés az inkumbens szereplő. A Lehet Más a Politika párt 2014-es jelöltállításánál is – 2010-hez hasonlóan – arra törekedett, hogy minél nagyobb teret engedjen a női jelölteknek, elősegítve ezzel a nők képviselési arányának hazai növekedését. Ezen elköteleződésüknek megfelelően egyéni jelöltállításuk során a négy vizsgált párt(szövetség) közül a legtöbb nőt az LMP indította el. A párt új női jelölteket is toborzott, az egyéni választókerületekben 17, csak listán hat új női jelöltet indított el. Az egyéni női jelöltek közül szinte mindenkit elindított a párt országos listáján is.¹⁰ Az LMP listaállításánál két szempontot követett: egyrészt női kvótát használt – 2010-hez hasonlóan –, másrészt országos listáján a 120. és a 132. hely között szimbolikus helyeket tartott fenn, melyeket ismert közéleti személyiségekkel igyekeztek feltölteni. A felkérésnek többek között eleget tett Nagy Bandó András, Keszei Borbála, Kardos-Horváth János (Szalai, nol.hu, 2014. 02. 28.). Listáját a 2010-ben megteremtett hagyományoknak megfelelően Meszerics Tamással, a párt EP-listavezetőjével zárta. Az országos listán alkalmazott kvóta elve az volt, hogy minden harmadik jelölt nő legyen. A lista második helyén szereplő dr. Szel Bernadett után egészen a lista 77. helyezéséig valóban minden harmadik jelölt nő. A lista szimbolikus szakaszán Ertsey Katalinnal együtt összesen négy nő foglalt helyet. Az előzetes közvélemény-kutatások egészen a 2014-es választásokig még a párt bejutását sem mondták biztosra, ezért ez alapján még a lista biztos és esélytelen helyezéseire sem igazán lehet következtetni. A választások végeredménye alapján a párt listájának első öt helye bizonyult mandátumszerzőnek, így két nő kapott esélyt a parlamenti munkára.

A jelöltállítás mellett a jelöltek sikerének magyarázataként fel szokott merülni „politikus erejük” nagysága is. A jelöltek politikai erőforrásai közé soroltuk azt, ha a jelölés pillanatában a jelölt helyi politikai pozícióval bírt, tehát polgármesteri vagy helyi önkormányzati képviselő volt; parlamenti mandátummal rendelkezett, vagy a párton belül viselt országos vagy megyei pártvezetői tisztséget. Az alábbi táblázat (lásd 6. táblázat) tartalmazza ezen adatokat a 2014-ben elindult jelöltekre vonatkozóan, pártok és nemek szerinti bontásban. Korábbi kutatásunk során (Tóth és Ilonszki, 2015) azt találtuk, hogy a Fidesz és az MSZP női és férfi jelöltjei között van erőforrásbeli különbség, annak mértéke

10 Dömötörné Solymár Orsika nem szerepelt az LMP országos listáján.

a Fidesz esetén számottevőbb. A (kisszámú) politikai tapasztalattal bíró jobboldali női jelöltek többsége helyi önkormányzati képviselő. Bár jelenlegi tanulmányunk nem vizsgálja külön az egyéni és a listás jelöltek politikai erőforrásait, azt a korábbi tapasztalatok alapján tudjuk, hogy a szocialista párt az erős női jelöltjeit az egyéni választókerületekben mérettette meg (képviseelői mandátummal bíró jelöltek). 2014-ben azonban részben a baloldali négy évvel korábbi negatív megítélése, részben pedig a baloldali átrendeződés miatt, több korábbi női szocialista jelölt nem indult újra a választásokon, emiatt csökkent a politikai erőforrással bíró nők száma a baloldalon.

6. táblázat A jelöltek politikai erőforrásai

Párt		Polgármester	Önkormányzati képviselő	Parlamenti képviselő	Országos pártvezető	Megyei pártvezető	Átlag-életkor	N=
Fidesz-KDNP	Nők	0 (0%)	22 (46,8%)	20 (37,7%)	1 (1,9%)	0 (0%)	49,1	53
	Férfiak	36 (15,9%)	52 (23,0%)	178 (78,8%)	9 (4,0%)	40 (17,7%)	50,9	226
Baloldali összefogás	Nők	2 (4,3%)	7 (15,2%)	3 (6,5%)	10 (21,7%)	6 (13,0%)	44,3	46
	Férfiak	6 (3,4%)	36 (20,5%)	41 (23,3%)	37 (21,0%)	45 (25,6%)	48,4	176
Jobbik	Nők	0 (0%)	5 (26,3%)	3 (15,8%)	0 (0%)	1 (5,3%)	38,4	19
	Férfiak	2 (1,1%)	38 (20,7%)	31 (16,8%)	10 (5,4%)	36 (19,6%)	42,2	184
LMP	Nők	0 (0%)	1 (3%)	3 (9,1%)	3 (9,1%)	5 (15,2%)	43,2	33
	Férfiak	1 (1,0%)	24 (23,3%)	2 (1,9%)	8 (7,8%)	25 (24,3%)	42,9	103

*Az egyes értékek alatt a csoporton belüli arányok szerepelnek.

A Fidesz-KDNP esetén a nemek közti különbség két ponton érhető tetten. Egyrészt a helyi pozícióval rendelkező nők a helyi önkormányzatok képviselő-testületeiben foglaltak helyet jelölésük pillanatában (46,8%), viszont polgármesteri pozíciót betöltő női jelöltet nem állítottak az inkumbens kormánypártok. A férfi jelöltek között bár találunk polgármestereket is, az összes férfi jelölt között arányuk elenyésző (15,9%). A helyi képviselő-testületekben helyet foglaló férfiak aránya 23 százalék a csoportjukon belül, ez alapján a nők között nagyobb arányban találunk helyi önkormányzati képviselőket. Másrészt további különbséget jelent a két csoport között a pártvezetői tisztség viselése, mivel az 53 női jelölt

között csupán egy országos pártvezetői tisztséget betöltő női jelölt volt. A férfiaknál ez az arány 21,7 százalék (országos és megyei pártvezető összesen). A parlamenti képviselők közti különbség érthető, mivel az elmúlt évek gyakorlata alapján a nők nem kaptak tömeges bebocsátást a magyar parlamentbe.

Tekintve, hogy hosszabb távú politikai múlttal az MSZP rendelkezik, ezért ennek megfelelően a baloldali pártszövetségben belül a helyi pozíciókkal rendelkező jelöltek szinte mindegyikét ez a párt indította.¹¹ A nők között összesen négy olyan személy van, aki egyszerre két pozíciót is magáénak tudhat: ketten helyi önkormányzati képviselők és emellett tagjai valamely megyei pártvezetőségnek, illetve szintén ketten megyei pártvezetők országgyűlési képviselőként. Ez alapján a női jelöltek kicsit több mint fele (52,2 százalék) rendelkezik valamilyen párton belüli vagy politikai pozícióval. Ugyanez az arány a férfiaknál 78,4 százalék, a jelölt férfiak tehát több politikai tapasztalattal rendelkeznek, mint a nők. Ez azonban magyarázható azzal, hogy az összeállt pártok többsége nem rendelkezhetett még tapasztalt, versenyképes női jelöltekkel, továbbá a választókerületek szétosztása miatt feltehetően a „biztos”, ismertebb férfi jelölteket részesítették előnyben.

A Jobbik nem csak a nők számát, hanem e jelöltek politikai erőforrásait tekintve is hiányosságokkal küzd. A párt országos és megyei pártvezetésében szinte csak férfiakat találunk. Az országgyűlési választásokon elinduló jelöltjei között a pártbeli tisztségeken, és az újrainduló országgyűlési képviselőknél kívül alig találunk helyi politikai tapasztalattal is rendelkező jelöltet. Jelöltejeinek kicsit több, mint egyötöde (22,2 százalék) volt ismert a helyi politikában képviselőként.

Bár az LMP- nek kevés politikai tapasztalattal rendelkező női jelöltjük volt – tekintve, hogy a párt először 2009-ben, az Európai parlamenti választásokon jelent meg –, Ertsey Katalin¹² kivételével minden politikai erőforrással bíró nőt itt indítottak el. A párt 33-ból összesen 10 olyan női jelöltet állított, aki helyi/országgyűlési képviselő vagy párton belüli tisztséget visel. Két olyan nő indult el az LMP színeiben, aki egyszerre országgyűlési képviselő és pártvezetői pozíciót tölt be.

Összefoglalóan a nők politikai erőforrásaival kapcsolatban elmondható, hogy a nők a férfiakhoz képest kisebb arányban rendelkeznek politikai tapasztalattal, azonban ez a kép pártok szerint változik, tehát van különbség a nemek között e tekintetben (H4). A régi pártoknál (Fidesz-KDNP, MSZP és részben a DK) természetesen nagyobb arányban vannak azok a női és férfi jelöltek is, akik helyi pozíciókkal vagy országgyűlési képviselői mandátummal rendelkeznek, mint az új pártoknál. Jellemzően vannak a férfiakhoz hasonló pozíciókkal rendelkező női jelöltek is a pártokban, viszont kisebb arányban. A új

11 Ez alól hét fő képez kivételt: két polgármester az Együtt párthoz tartozik (mindketten nők); illetve a helyi önkormányzati képviselők között négy DK-s (köztük egy nő) és egy PM-es található.

12 Ertsey Katalin már 2012 nyarán jelezte, hogy nem kíván indulni a 2014-es országgyűlési választásokon. Ezt az álláspontját megtartva, csak szimbolikusan szerepel az LMP országos listájának utolsó előtti helyén. (Ertsey Katalin, 2014)

pártoknál (Jobbik, LMP, illetve ide értve a PM-et is) eddig lényegében csak egy ciklus állt rendelkezésükre a politikai tapasztalatszerzésre, ezért a politikai erőforrásokat tekintve jelöltjeik inkább párton belüli tisztséggel bírnak. A Jobbik az a párt, ahol azon túl, hogy lényegesen kevesebb nő jelölt van mind az egyéni választókerületekben, mind a párt országos listáján, a nők és a férfiak politikai pozíciói között is lényeges különbségeket találunk.

VÁLASZTÓK ÚJ HELYZETBEN?

Egy korábbi írásunkban, az 1998-2010 közötti időszakra vonatkozóan már megkíséreltük annak elemzését, hogy a választói akarat nyomán hátrányt szenvednek-e a női jelöltek, és egyértelműen kiderült, hogy nem tapasztalható szisztematikus gender alapú megkülönböztetés a választók részéről, ami igazolta a pártok kapuőr szerepének dominanciáját a választási eredményeket illetően (Tóth és Ilonszki, 2015). A 2014-es választásra vonatkozóan érdemes megismételni a vizsgálatot: a nagyobb és kevesebb körzet, az olykor politikai szempontok alapján átrajzolt körzethatárok hatottak-e a választói viselkedésre? Ezzel foglalkozik a fejezet következő része.

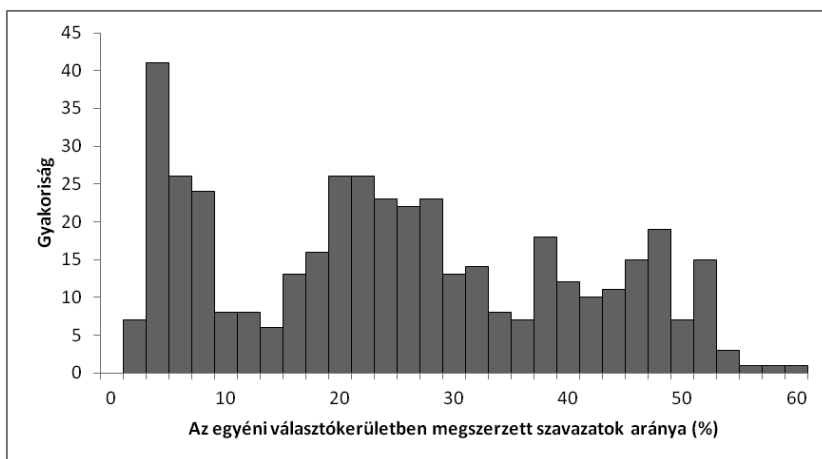
Az előzőekből kiderült, hogy az LMP, és csekélyebb mértékben a baloldali összefogás kivételével a pártok jelöltállításuk során nem helyeztek különösebb hangsúlyt a női képviselet növelésére. Az egyéni választókerületeket a férfi dominancia jellemzi és csak kis számú női jelölttel találkozunk. Kérdés, hogy a választói értékelést befolyásolja-e az, hogy nő vagy férfi száll-e ringbe a mandátumért, vagy a hazai választópolgárok számára a jelölt neme nem hordoz olyan információt, mely meghatározza döntésüket. Továbbá, az előzőekben vizsgált politikai erőforrások közül melyek azok, amelyek szerepet játszanak a kapott szavazatokban?

A női jelöltek átlagos szavazati aránya az egyéni választókerületekben az 2014-es országgyűlési választásokon 17,9 százalék volt, a férfiaké pedig 25 százalék. Az összesen 56 női egyéni jelölt közül csak négyen szereztek mandátumot a választókerületekben. A nyertes női jelöltek átlagos szavazati aránya 40,3, míg a férfiaké 45 százalék volt. A vesztes női és férfi jelöltek megszerzett szavazatarányai között nincs szignifikáns különbség, a nők átlagosan a szavazatok 16,2, a férfiak pedig 17,4 százalékát kapták meg. E szavazati arányok azt sugalmazzák, hogy a leadott szavazatokat nem a jelöltek neme befolyásolja. Annak érdekében, hogy ezt igazolhassuk, lineáris regresszióval teszteljük, hogy melyek azok az ismérvek, melyek hatással lehetnek a választói döntésre, melyek azok a tulajdonságok, amelyek életre hívják a személynek szóló szavazatot. E kérdések megválaszolásához az egyéni választókerületekben megszerzett szavazatarányok lesz a függő változó. A szavazati arányok eloszlása – ahogy azt az 1. ábra is mutatja – nem normális eloszlást¹³ követ, mely a lineáris regresszió egyik alapfeltétele lenne. Annak érdekében, hogy érvényes megállapításokat tehessünk az

13 Kolgomorov-Smirnov és Shapiro-Wilk tesztek: Sig=0,000

egyéni választókerületi jelöltek teljesítményével kapcsolatban különválasztottuk az egyéni-ben nyertes és vesztes jelölteket, valamint kivettük az elemzésből a 10 százalék alatt teljesítő jelölteket.¹⁴ Az elemzésből így módon kizárt 106 egyéni választókerületi jelölt döntő többsége, 101 fő az LMP színeiben indult el, a maradék 5 fő pedig a Jobbik jelöltje volt. Ezzel a lépéssel az LMP 20, a Jobbik egy női jelöltjét zártuk ki az elemzésből (az egyéni női jelöltek 37,5 százaléka), azonban az nagy valószínűséggel állítható, hogy a 10 százalékos eredményt el nem érő női jelöltek nem azért nyújtottak ilyen gyenge teljesítményt, mert nők, hanem ez a teljesítmény egyértelműen a pártoknak – elsősorban – az LMP-nek szól.

1. ábra: Az egyéni választókerületi jelöltek szavazatarányainak megoszlása

A két vizsgálati csoport tehát a következő: az egyéni választókerületek azon vesztes jelöltjei, akik 10 százalék felett teljesítettek (1. modell); valamint az egyéni választókerületekben nyertes jelöltek (2. modell). Ez utóbbi csoportban többségében a Fidesz-KDNP jelöltjeit találjuk, illetve a baloldali összefogás 10 nyertes jelöltjét. Magyarázó erőt tulajdonítottunk a korábbiakban már vizsgált politikai tapasztalatoknak (polgármester, helyi önkormányzati képviselő, parlamenti képviselő, országos vagy megyei pártvezető), melyek egyfajta láthatóságot/ismertséget adhatnak a jelölteknek; a korábbi egyéni választókerületi győzelemnek, a nemnek, valamint a párthoz tartozásnak. A pártoknál kontroll-csoportnak a Fidesz-KDNP jelöltjeit tekintettük.

14 1. modell: Kolgomorov-Smirnov Sig=0,200 Shapiro-Wilk Sig=0,015

2. modell: Kolgomorov-Smirnov Sig=0,200 Shapiro-Wilk Sig=0,505

Mindkét modellben a legnagyobb magyarázóereje a pártok változóinak volt, tehát a jelöltekre leadott szavazatokat a legnagyobb mértékben az indító párt(ok) határozták meg (lásd 7. táblázat). Ismerve a 2014-es választás eredményét, nem meglepő, hogy a Fidesz-KDNP jelöltjeihez képest a többi párthoz való tartozás mind negatív szavazatot jelentett. A 2010-es egyéni választókerületi győzelem egyik modellben sem befolyásolta szignifikánsan a megszerzett szavazatarányokat, amit az új választókerületek kialakítása indokol. Az összekapcsolt választókerületek területüket, és a lakosság összetételét tekintve is jelentősen megváltozhattak egyes esetekben, a korábbi egyéni jelölt az új választókörzösség egy részének vagy egészének új jelöltként tűnhetett fel. További kutatást igényel, hogy ez az összes választókerület esetében miként befolyásolta a jelölést és esetlegesen az eredményeket. Itt most röviden csak a „női körzetekre” térünk ki.

2010-ben kilenc egyéni választókerületi mandátumot szereztek női jelöltek: Bábiné Szotzfried Gabriella (Fidesz-KDNP, Pest 02), Czunyiné Dr. Bertalan Judit (Fidesz-KDNP, Komárom-Esztergom 03), Csöbör Katalin (Fidesz-KDNP, Borsod-Abaúj-Zemplén 01), Jánosiné dr. Bene Ildikó (Fidesz-KDNP, Jász-Nagykun-Szolnok 01), Mágori József Sándorné (Fidesz-KDNP, Csongrád 07), Menczer Erzsébet (Fidesz-KDNP, Budapest 10), Rónaszékiné Keresztes Mónika Mária (Fidesz-KDNP, Budapest 09), Székyné dr. Sztrémi Melinda (Fidesz-KDNP, Nógrád 01) és Talabér Márta (Fidesz-KDNP, Veszprém 05). Közülük csak öten indultak újra (részben) ugyanabban az egyéni választókerületben, hárman átkerültek a párt országos listájára (Bábiné Szotzfried Gabriella 151. hely, Mágori József Sándorné 162. hely, és Székyné dr. Sztrémi Melinda 167. hely), Talabér Márta pedig nem indult el a 2014-es országgyűlési választásokon. A listás helyezések egyértelműen nem nyert pozíciók. Az ily módon kieső női jelöltek helyét mind a négy esetben jól ismert férfi politikusok vették át. Az első három esetben a korábbi szomszédos választókerület 2010-ben (is) nyertes férfi jelöltje volt a váltótárs: Harrach Péter Pál (Pest 04), Lázár János (Csongrád 04), és Becsó Zsolt (Nógrád 02). Talabér Márta helyét az előző választáson csak területi listán induló és ott mandátumot szerző Kontrát Károly vette át. Az egyéni választókerületi határok átrajzolásának a jelöltekre vonatkozó következményei további kutatást igényelnek. A női jelöltek esetében egyértelműnek tűnik a helyzet: az amúgy is csekély politikai erőforrással rendelkező egyéni választókerületi képviselők, akiket a 2010-es kritikus választás hozott helyzetbe, nem kaptak újabb lehetőséget – és talán az sem meglepő, hogy az országos listán is nagyon hátra kerültek.

A két modell eredményeit mutatja a 7. táblázat. Az első modellben, az egyéni választókerület vesztes jelöltjeire leadott szavazatokat negatívan befolyásolta a polgármesterei pozíció, tehát azok a vesztes jelöltek, akik a jelölés pillanatában polgármesterek voltak átlagosan 1,3 százalékponttal kevesebb szavazatot kaptak azokhoz a vesztes jelöltekhez képest, akik nem töltötték be ezt a pozíciót. A többi párton belül vagy a politikai életben betöltött pozíció pedig pozitívan befolyásolta a szavazatarányokat. A párton belüli megyei és országos pártvezetőségbeli tisztségek azon túl, hogy a pártok után a második legnagyobb hatóerővel bírnak, a legnagyobb mértékben befolyásolták pozitív irányba a

szavazatokat. A jelölt neme bár hatását tekintve az utolsó helyen szerepel, pozitívan befolyásolta a kapott szavazatarányokat. A nők ceteris paribus átlagosan 0,229 százalékponttal magasabb szavazatarányt értek el, mint a férfiak.

A második modellben a 2014-es választások nyertes egyéni jelöltjei szerepelnek. Mivel ebben a csoportban csak a Fidesz-KDNP és a baloldali pártszövetség 10 jelöltje szerepel, ezért az eredmények is csak e két szereplőre igazak. A baloldali összefogás 10 jelöltje átlagosan 5,859 százalékponttal alacsonyabb szavazatarányt tudhat magáénak. A baloldali választási teljesítményének fényében az ezekre a jelöltekre leadott szavazatok elsősorban a jelölt személyének tudhatók be. Érdekes módon hatását tekintve a jelölt neme szerepel a második helyen, a lefuttatott regresszió adatai alapján a nők átlagosan 5,741 százalékponttal kevesebb szavazatot kaptak az egyéni választókerületekben a férfiakhoz képest. Ezzel azonban óvatosan kell bánnunk, tekintve, hogy a modellben csak négy női jelölt szerepel 102 férfi jelölttel szemben. Az a tény, hogy valaki parlamenti képviselőként indult újra 1,913 százalékponttal magasabb szavazatarányt eredményezett. A helyi politikai életben való részvételt ellentétesen ítélték meg a szavazók. A polgármesterek átlagosan kevesebb, míg az adott esetben kisebb ismertségnek örvendő önkormányzati képviselők több szavazatot szereztek, ráadásul a polgármesteri tisztség hatott a bevont változók közül a legkevésbé a jelöltek szavazatarányaira. A nyertes jelölteknel a megyei vagy országos pártvezetésben betöltött pozíció negatívan befolyásolt, e jelöltek átlagosan kevesebb szavazatot kaptak.

7. táblázat: A lineáris regresszió eredménye a két modellben*

	1. modell	2. modell
	Vesztes jelöltek	Nyertes jelöltek
Polgármester	-1,301 (0,033)	-0,298 (0,026)
Önkormányzati képviselő	1,004 (0,065)	0,567 (0,045)
Parlamenti képviselő	0,572 (0,041)	1,913 (0,118)
Országos pártvezető	3,626 (0,188)	-1,053 (0,042)
Megyei pártvezető	1,093 (0,074)	-0,366 (0,033)
2010-ben egyéniben nyertes jelölt	0,000 (0,030)	0,001 (0,033)
Nő	0,229 (0,012)	-5,741 (0,206)
Baloldali összefogás	-9,735 (0,739)	-5,859 (0,323)
Jobbik	-13,134 (1,001)	n/a ¹
LMP	-24,798 (0,576)	n/a ¹
N=	212	106
Nők N=	31	4
R2	0,35	0,162

* A zárójelekben az egyes változók hatását mutató standardizált béták abszolút értéke található.

¹ A csoportban nem található ilyen elem.

A két modell eredményei alapján elmondható, hogy a jelöltekre leadott szavazatokat – függetlenül attól, hogy éppen vesztes vagy nyertes jelöltől van szó –, legnagyobb mértékben az indító pártok határozzák meg, minden egyéb tényező csak ez után következik. A lefutott regressziós modellek alapján, a választókat csak igen kis mértékben befolyásolja az, ha egy jelölt nő. Bár a nyertes jelölteknel a nők átlagosan gyengébben szerepeltek a férfiakhoz képest, kis elemszámuk miatt nem vonható le ebből általánosítás, továbbá a vesztes jelöltek között található nők sem azért szerepeltek ebben a kategóriában, mert nők, mivel igen kis mértékben különbözik csak a férfiakétól átlagos szavazatarányuk. A szavazók 2014-ben egyértelműen nem a választók neme, sokkal inkább a párt alapján választották ki jelöltjüket. (H5)

ÖSSZEZÉS

A választási rendszer átalakítása kapcsán nem merült fel a női képviselet kérdése. Nem jelentek meg nőmozgalmak, vagy olyan erős női érdekvégyesítő csoportok, amelyek nyomást tudtak volna gyakorolni a női képviselet szempontjából kedvező átalakítás irányába. Látva azonban a folyamatokat és eredményeket, következtetésünk az, hogy a választási rendszernek nem volt döntő hatása a női képviseletre. A magyar eset azoknak az akadémiai elemzéseknek a csoportját erősíti, amely a választási rendszer másodlagos szerepét bizonyítja a nők képviseletében. Megerősödött az a korábban már bizonyított eredmény, hogy alapvetően a pártok mint kapuőrök és az elit szereplők befolyásolják a kisebbségek képviseleti lehetőségeit. Ennek fényében még markánsabban fogalmazódik meg a törvényi kvóta igénye. A kvótát senki nem szereti (még támogatói sem), de ez tűnik megfelelő eszköznek a képviseleti hiány orvoslására, ahogy erre több, hasonló problémával küzdő európai ország példája is rámutat (Szlovénia, Lengyelország, Portugália, Spanyolország).

A magyar esetben a feljebb már említett külső sokk hiánya, illetve a korábbi trendek miatt a nők képviselete, valamint a pártok női jelöltállítására szempontjából a választási rendszer megváltoztatása valójában alig eredményezett változást. A parlamentben továbbra is kevés képviselőnőt találunk, többségük mandátumát 2014-ben is a listás ágról kapta. Bár a nők létszámarányában nem, számukban mégis tetten érhető csökkenés, ez azonban részben a parlament létszámának csökkenésével indokolható. A mandátumok megoszlását tekintve a nők nagyobb arányban szereztek mandátumot az országos listáról, mintegy 10 százalékpontos növekedés figyelhető meg. A pártok 2014-es jelöltállítására azt láttuk, hogy a régi nagy pártok valójában semmit sem változtattak korábbi jelöltállítási gyakorlatukon, receptjük a következő: kevés női jelölt az egyéni választókerületekben és esélytelen helyezés az országos listákon. A két új párt közül csak az LMP esetében beszélhetünk valódi törekvésről a női képviselet növelése érdekében, azonban törekvése a nagy pártoknál (még?) nem talált visszhangra. Korábban a hazai szakirodalom többsége

rendre megállapította, hogy a női képviseleti deficit tekintetében alig van különbség a bal- és a jobboldali pártok között. Most ez némi módosításra szorul: legalábbis a jelöltállításban a baloldal által nyújtott összkép kedvezőbb. Hozzá kell azonban tenni, hogy ez nem vezetett a képviseleti deficit kiegyenlítéséhez, mert a női jelöltállításra figyelemmel lévő kis pártok (ide értve az LMP-t is) nem tudják ellensúlyozni a nagyok hatását. Alapvetően tehát nem történt változás az új választási feltételek között. Figyelemre méltó „eredmény”, hogy az új választási rendszer, döntően a parlament létszámának csökkenése miatt még az eddigieknél is jobban becementezte a képviselői csoportot – a nők szokásos nagyobb fluktuációja mellett – a rendszerváltozás utáni legmagasabb továbbszolgálati arányt produkálva. Ismételve önmagunkat, de egy időzettel élve: minél többet változik valami, annál inkább ugyanolyan marad. A választási rendszer és a női képviselet kapcsolatára ez feltétlenül áll.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Benoit, Kenneth (2004) Models of Electoral System Change. *Electoral Studies*, 23(3):363-389.
- Boix, Carles (1999) Setting the rules of the game: The choice of electoral systems in advanced democracies. *American Political Science Review*, 93(3):609-624.
- Caul, Miki (1999) Women's Representation in Parliament: the Role of Political Parties. *Party Politics*, 5(1):79-98.
- Colomer, J. M. (2005) It's parties that choose electoral systems (or, Duverger's laws upside down). *Political Studies*, 53, 1-21.
- Dahlerup, Drude (1988) From a Small to a Large Minority: Theory of Critical Mass. *Scandinavian Political Studies*, 11(4):275-298.
- Ertsey, Katalin (2014) *Miért nem indulok?* Blog-bejegyzés: http://ertseykatalin.blog.hu/2014/01/05/miert_nem_indulok Letöltés: 2014. 05. 27.
- Fortin-Rittberger, Jessica – Eder, Christina (2013) Towards a Gender-Equal Bundestag? The Impact of Electoral Rules on Women's Representation. *West European Politics*, 36(5): 969-985.
- Ilonszki, Gabriella and Réka Várnagy (2015) *The conflict of partisan and normative expectations in electoral design. The change of electoral system in Hungary.* Paper presented at the Electoral Integrity Project meeting, San Francisco, Ca, September 2, 2015.
- Ilonszki, Gabriella (2012) The Impact of Party System Change on Female Representation and the Mixed Electoral System In: Manon Tremblay ed. *Women and Legislative Representation. Electoral Systems, Political Parties and Sex Quotas.* 2nd updated and revised edition, Palgrave, Macmillan, 211-224.
- Ilonszki Gabriella (2006) Konzolidáció vagy bezárkózás? A 2006-ban megválasztott parlamenti képviselők jellemzői In: Karácsony Gergő szerk. *Parlamenti választás 2006. Elemzések és adatok.* Budapest: DKMK. 229-252.

- Kostadinova, Tatiana (2007) Ethnic and women's representation under mixed electoral systems. *Electoral Studies*, 26(2): 418-431.
- Krook, Mona Lena (2010) Why are Fewer Women than Men Elected? Gender and the Dynamics of Candidate Selection. *Political Studies Review*, 8(2):155-168.
- Matland, Richard (2002) Enhancing women's political participation: Legislative recruitment and electoral systems. In: Azza Karam ed. *Women in parliament: Beyond numbers*. Stockholm: IDEA, 93-111.
- Frances Millard, Marina Popescu and Gábor Tóka (2011) *Should Women Push for Fewer Women Candidates? List Preference Voting Systems and Gender Representation*. Manuscript
- Moser, Robert G. (2001) The effects of electoral systems on Women's representation in post-communist states. *Electoral Studies*, 20(3): 353-369.
- Montgomery, Kathleen and Gabriella Ilonszki (2003) Weak Mobilization, Hidden Majoritarianism, and Resurgence of the Right: A Recipe for Female Under-Representation in Hungary. In: Richard E. Matland – Kathleen A. Montgomery eds. *Women's access to political power in post-communist Europe*. Oxford University Press, 105-129.
- Norris, Pippa (2006) The Impact of Electoral Reform on Women's Representation. *Acta Politica*, 41(2):197-213.
- Norris, P. (1996) Legislative Recruitment. in: Leduc, Niemi and Norris eds. *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Reynolds, Andrew (1999) Women in the legislatures and executives of the world: Knocking the highest glass ceiling. *World Politics*, 51(4):547-572.
- Roberts, Andrew – Jaso Seawright – Jennifer Cyr (2012) Do Electoral Laws Affect Women's Representation? *Comparative Political Studies*, 46(12):1555-1581.
- Rule, Wilma (1987) Electoral systems, contextual factors, and women's opportunity for election to parliament in twenty-three democracies. *Western Political Quarterly*, 40(3):477-498.
- Szalai, Anna (2014. 02. 28): *Az LMP-nek is lesz listája*. Megjelent: http://nol.hu/belfold/az_imp-nek_is_lesz_listaja-1447887 Letöltés ideje: 2014. 05. 30.
- Thames, Frank C. and Margaret S. Williams (2010) Incentives for Personal Votes and Women's Representation in Legislatures. *Comparative Political Studies*, 43 (12): 1575-1600.
- Tóth Adrienn – Ilonszki Gabriella (2015) Pártok vagy választók? A női jelöltek esélye az egyéni választókerületekben 1998-2010. *Politikatudományi Szemle*, XXIV(3): 27-50.
- Várnagy, Réka – Ilonszki Gabriella (2012) Üvegplafonok. Pártok lent és fent. *Politikatudományi Szemle*, XXI(4):7-28.
- Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet 2013 május és 2014 február közti felmérései

Hajdú András

KÉKGALLÉROS NACIONALIZMUS?

A Jobbik egyéni választókerületi képviselőjelöltjei 2010-ben és 2014-ben

Az ezredforduló utáni időszakban a radikális jobboldal vált a politikatudomány pártokkal és pártrendszerekkel foglalkozó irodalmának egyik legnépszerűbb témájává (Kitschelt, 2007; Mudde, 2014). A Jobbik Magyarországért Mozgalom 2009-es és 2010-es választási sikerei a magyar kutatók érdeklődését is felkeltették a radikális jobboldal hazai és nemzetközi szereplői iránt. A hazai tanulmányok többsége, igazodva az európai szakirodalomban megfigyelhető irányvonalhoz, a választási sikerekre, a radikális jobboldali szavazókra koncentrált (Karácsony - Róna, 2010; Tóth - Grajczjár, 2011). A fejezet célja, hogy a kínálati oldal, vagyis magának egy radikális pártnak a megismerése terén tegyen egy további lépést, a párt országgyűlési képviselőiről készült korábbi publikációkat (Ilonszki - Kurtán, 2011; Hajdú, 2014) kiegészítve az egyéni választókerületekben induló képviselőjelöltek elemzésével bővítse arra vonatkozó ismereteinket, hogy kik a Jobbik politikusai, kik azok, akikkel a párt eddigi sikereit elérte. Kiválasztásuk, indulási helyük esetében milyen stratégia fedezhető fel. A tanulmány végén röviden összegzem a 2014. április 6-a utáni három időközi országgyűlési választásra vonatkozó tapasztalatokat is, különös tekintettel a tapolcai választás eredményeire, amikor a Jobbik története során először nyert egyéni választókerületet.

A KUTATÁS FÓKUSZA

Tanulmányomban a Jobbik 2010-es és 2014-es országgyűlési választásokon, egyéni választókerületekben induló képviselőjelöltjeivel kapcsolatban teszek megállapításokat, amelyeket összehasonlítok a fentebb hivatkozott kutatások eredményeivel, nyitva hagyott kérdéseivel is. A fejezetben bemutatott kutatás fő kérdése, hogy kik a Jobbik képviselőjelöltjei, milyen karakterjegyek figyelhetők meg azok esetében, akik a párt eddigi sikereit elérték, illetve az, hogy felfedezhető-e valamilyen stratégia a jelöltek kiválasztásával kapcsolatban.

Ezen túlmenően azt is megvizsgálom, hogy a radikális jobboldali politikusok szociodemográfiai jellemzői, politikai múltja és tapasztalata alapján, a párt országgyűlési képviselőihez hasonlóan (Hajdú, 2014) beszélhetünk-e egy új generáció színre lépéséről a magyar politikában. A Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP) a rendszerváltás után egy szűk értelmiségi bázist alakított ki, ami meghatározta a párt képviselőcsoportjának karakterét is. Bár a Jobbik és a MIÉP ideológiája, politikai stílusa között számos közös pont fedezhető fel, a Jobbik képviselői elitje merőben eltérő jellegzetességeket mutat Csurka István egykori pártjához képest (Hajdú, 2014:82-83). A tanulmány második fő kérdése, hogy ezek

a különbségek érzékelhetőek-e a képviselőjelöltek esetében is. Ez azért lényeges kérdés, mert a jelöltek vizsgálata közelebb vihet minket annak megértéséhez, hogy miként tudott a Jobbik jelentős számú egykori szocialista szavazót megszólítani, miért van átjárás a radikális jobboldal és a baloldal szavazótábor között (Bíró Nagy - Róna, 2011) a pártok és vezető politikusaik markáns ideológiai ellentétei dacára. Lehetséges-e, hogy a Jobbik politikusai egy sajátos, „kékgalléros nacionalizmust” testesítenek meg, amely alkalmasnak bizonyult arra, hogy a MIÉP-hez képest jóval nagyobb számú szavazót nyerjen meg magának a radikális jobboldali párt?

A fejezetben összesen 247 személy adatai kerültek összegzésre, akik a 2006-os, 2010-es és 2014-es országgyűlési választáson indultak a Jobbik egyéni választókerületi jelöltjeként. A kutatás fókuszában a 2010-es és 2014-es jelöltek állnak, a 2006-os adatok csak egy-egy elemzési szempont kapcsán kerülnek megemlítésre, amelyek korábban a MIÉP-Jobbik szövetség keretében induló politikusokra vonatkoznak. A 247 személy közül 19 fő indult csak 2006-ban, a 2010-re és 2014-re vonatkozó megállapítások 228 egyéni jelölt elemzése alapján fogalmazódtak meg. A fejezet azért fókuszál az egyéni jelöltekre, mert a legfelső szintű pártvezetésen kívül ők adnak arcot a pártnak. A 228 személy a Jobbik összes jelöltjének kb. 40 százaléka, vagyis a jelöltcsoport jelentős részét alkotja.

A JOBBIK A MAGYAR POLITIKATUDOMÁNYBAN

A Jobbik 2009-es európai parlamenti, majd a 2010-es országgyűlési választáson elért eredményeivel a néhány évvel korábban még befagyottnak gondolt pártrendszer (Enyedi, 2006) megváltozásának egyik szimbólumává vált (Enyedi - Benoit, 2011). A párt iránt a politikai élet, a média és a politikatudomány részéről is komoly érdeklődés mutatkozott. Sikereire a nemzetközi tapasztalatokhoz hasonlóan elsősorban társadalmi-gazdasági folyamatok, statisztikai adatok összevetése, valamint a médiakörnyezet elemzése révén keresték a választ. A keresleti oldalra, vagyis a radikális jobboldal támogatóira fókuszáló kutatások azokat a tényezőket veszik sorra, amik kiválthatják a radikalizmusra való igényt (Givens, 2005; Kitschelt, 2007; Bíró Nagy - Róna, 2011). A Jobbik szavazótáborának összetételéről, motivációiról szóló kutatások (Karácsony - Róna, 2010; Bíró Nagy - Róna, 2011; Tóth - Grajczár, 2011; Róna - Sós, 2011) egyik leglátványosabb eredménye az volt, hogy a szavazók eloszlásának területi különbségei mellett bemutatta az életkor szerint megfigyelhető különbségeket is, vagyis a Jobbik kiemelkedő népszerűségét a fiatalok között. Ez utóbbi jelenség számos további kutatást inspirált, amelyek már kifejezetten a fiatal választók politikai preferenciáit vizsgálták (Róna - Sörös, 2012; Róna - Reich, 2014).

A kínálati oldal, a radikális jobboldali pártok és politikusok vizsgálata hosszú időn keresztül háttérbe szorult a keresleti oldal szempontjai mögött. Amennyiben erről a területről jelentek meg publikációk, azok elsősorban a pártok kommunikációs tevékenységéről, napirend és közpolitika formáló hatásáról szóltak (Williams, 2006). A vezető politikusok-

ról ugyan több országban jelentek meg portrék¹, a pártok szélesebb körben vett politikusi rétegeről azonban eddig kevés kutatás készült a hazai és a nemzetközi politikatudományban. A fejezet elsődleges célja, hogy ezen a területen nyújtson új ismereteket. Bár a Jobbik esetében már készült olyan kutatás, amely a szavazókon túllépve a szimpatizánsok internetes hálózatait (Jeskó – Bakó - Tóth, 2012), a mozgalmi gyökereket, szatellit szervezeteket (Mikecz, 2012), továbbá az országgyűlési képviselők attitűdjeit (Bíró Nagy - Róna, 2011) is figyelembe vette, de a radikális jobboldali politikusok közül eddig csak az országgyűlési képviselőkre vonatkozóan bírnak ismeretekkel (Ilonszki - Kurtán, 2011; Hajdú, 2014).

A MIÉP-HEZ VEZETŐ GYÖKEREK

A hazai szerzők közül már többen leírták, hogy a Jobbik története értelmezhetetlen a MIÉP és Csurka István személye nélkül. Csurka az 1990-es évek elején a Magyar Demokrata Fórumban (MDF) folytatott harca során fogalmazta meg a rendszerváltás utáni nemzeti radikalizmus gondolatkörét, majd tette azt 1993-ban alapított pártja jelzőjévé (Tóth - Grajczjár, 2012:87). Bár a Jobbik eredetileg pártok feletti jobboldali ifjúsági mozgalomként alakult, tagjai és vezetői között a kezdetektől magas arányban voltak jelen a MIÉP tagjai és szimpatizánsai, akik a párttá alakulás során számos vezető tisztséget szereztek meg. Többek között a MIÉP-ben kezdte politikai pályafutását Kovács Dávid, a Jobbik első elnöke és Szabó Gábor pártigazgató, aki később kulcsszereplőjévé vált az országos szervezeti háló kiépítésének. A MIÉP 2002-es választási bukása után a párt körüli fiatal politikusok köre úgy érezte, hogy Csurka elzárkózása a megújulástól lehetetlenné teszi, hogy a radikális jobboldal új sikereket érjen el, a Fideszben pedig nem láttak maguk előtt mozgásteret, ezért saját pártot alapítottak (Bíró Nagy - Róna, 2011). Az ezt követő hónapok során a Jobbik a MIÉP működésével elégedetlen radikálisok szemében új alternatívává vált, amelyhez nem csupán egyszerű párttagok sora, hanem több önkormányzati képviselő is csatlakozott, ami az új pártra egyébként is gyanakvással tekintő Csurka mély ellenszenvét váltotta ki (Jobbik, 2010b).

A viták ellenére a két párt néhány kiscgazda politikussal kiegészülve közösen indult a 2006-os országgyűlési választáson. A két párt vezetősége belátta, hogy az 5 százalékos küszöb átlépésére csak együtt lehet esélyük. A választási szövetségben a MIÉP dominált, a 114 egyéni választókerületi jelölt közül csak 32 főt adott a Jobbik, akiknek jelentős része (13 fő) ráadásul épp a MIÉP-et hagyta el az új radikális párt miatt (lásd 1. táblázat). Így a Jobbik „saját” egyéni képviselőjelöltjei jelentős részben olyan politikusok voltak, akik 2002-ben már elindultak egyéni körzetben, helyi beágyazottságuk, vagy személyes kapcsolatrendszerük révén pedig korábbi pártjuk is elfogadta megmérettetésüket. Látható,

1 Pl: Az Osztrák Szabadságpárt politikusairól, Jörg Haiderről és Heinz-Christian Strache-ról, vagy a Dán Néppártot alapító Pia Kjaersgaard-ról is jelentek meg portrékönyvek.

hogy egyetlen kivétellel ugyanabban a választókerületben indultak 2006-ban, mint azt megelőzően.²

1. táblázat. A Jobbik 2006-os egyéni választókerületben induló képviselőjelöltjeinek MIÉP-es EVK háttére 2002-ben.

Képviselőjelölt	2002 OEVK	2006 OEVK
Balczó Zoltán	Bp 2.	Bp 2.
Bíber József	JNSz 4.	JNSz 4.
Franka Tibor	Bp 28.	Nógrád 3.
Gyüre Csaba	SzSzB 1.	SzSzB 1.
Kocsis József	BAZ 3.	BAZ 3.
Kossuth Lajos	SzSzB 6.	SzSzB 6.
Mestyanek Ödön	Bp 15.	Bp 15.
Pajor Tibor	Bp 5.	Bp 5.
Szikszay Tamás	BAZ 12.	BAZ 12.

Forrás: Jelölt Adatbázis

2006-ban, miután pártjából eltávolította számos korábbi meghatározó emberét, Csurka tett még egy utolsó kísérletet azokkal a fiatalokkal, akiket korábban hevesen támadt. Így a Harmadik Út nevű választási szövetségben lényegében két generáció fogott össze (Tőkéczi, 2006). A Jobbik szervezeti gyengeségét, a MIÉP-pel szembeni alárendelt helyzetét mutatja, hogy a választási szövetség keretében eleve csak 46 körzetet kapott meg, és ezek közül 32 esetben sikerült teljesíteni a jelöltállítási kritériumokat. A Jobbik 2006-os egyéni jelöltjei között így nagy számban találhatóak olyanok, akik más jobboldali pártokból szorultak ki. A fiatalok által alapított radikális pártnak kétségkívül szüksége volt e személyek tapasztalatára, kapcsolati hálójára. Ez az oka annak, hogy a Jobbik 2006-os jelöltjeinek átlagéletkora (45,2) jóval magasabb a 2010-ben (39,8) és 2014-ben (40,6) látható értékeknél (lásd 5. táblázat), továbbá a 2006-os az egyetlen a három csoport közül, amely esetében kisebbséget alkotnak azok, akik korábban nem voltak más pártok tagjai (lásd 2. táblázat).

A 2006-os újabb választási kudarc, valamint a sikertelen őszi önkormányzati választás után a MIÉP még inkább bezárkózott, a következő évek során mindenkit kizártak, aki nyilvánosan bírálni merte Csurkát, vagy a párt működését. Ezzel párhuzamosan a Jobbikban Kovács Dávidot Vona Gábor váltotta a pártelnöki tisztségben, aki elődjénél jóval lazábban kötődött Csurka személyéhez és a MIÉP világához, a radikális párt jövőjét pedig új, önálló úton kívánta építeni (Bíró Nagy - Róna, 2011).

² Érdekes megfigyelés, hogy míg a pártváltó képviselők között a párton belül elfoglalt pozíció magyarázta leginkább a továbbbszolgálat sikerét (Gyömöre, 2008), a jelöltek esetében a helyi beágyazottságnak van jelentősége.

2. táblázat. A Jobbik korábban más párthoz tartozó EVK-i jelöltjei *

Korábbi párt	2006	2010	2014
MIÉP	13	41	18
MDF	4	10	4
Fidesz	2	10	5
FKGP	1	5	4
KDNP	0	2	1
MSZMP	1	1	0
egyéb	0	7	1
nincs	10	101	64
nincs adat	1	11	16

*A jelöltek száma több, mint az egyéni választókerületek száma, mert egy jelölt korábban több párthoz is tartozhatott
Forrás: saját gyűjtés

A Jobbik a 2006-os választások után is felhasználta a tovább gyengülő MIÉP helyi politikusait és szervezeti hálóját saját építkezéséhez. Ezt bizonyította többek között, hogy a 2010-ben parlamenti mandátumot szerző 47 képviselő közül korábban 14 fő volt Csurka István pártjának tagja. Ugyanakkor csak 3 olyan főt találtunk közöttük, akik korábbi pártjukban is jelentős szerepet tölthettek be, országgyűlési képviselők voltak (Balczó Zoltán, Rozgonyi Ernő, Zakó László). A MIÉP elitjéből csak korlátozott út vezetett a Jobbik parlamenti padsoraiba (Hajdú, 2014:83).

Ha a Jobbik 2010-es és 2014-es EVK-ben induló országgyűlési képviselőjelöltjeinek névsorát áttekintjük, akkor a 2010-ben induló 176 fő közül 12, a 2014-ben induló 106 közül pedig 7 olyan jelöltet találunk, akik nem csupán a MIÉP tagjai voltak, hanem indultak is a Csurka-párt támogatásával parlamenti választáson (lásd 3. táblázat). A fentebb említett visszatérő képviselőknél kívül csak egyetlen egykori radikális parlamenti képviselőt találhatunk ebben a politikusi csoportban. Miklós Árpád 1990-ben az MDF jelöltjeként nyert Borsod-Abaúj-Zemplén megye 6. számú választókerületében, és 1993-ban csatlakozott Csurka pártjához. Bár a későbbi választásokon nem tudott újra parlamenti mandátumot szerezni, rendszeresen indult választásokon és lakóhelye, valamint Borsod-Abaúj-Zemplén megye politikai életének aktív résztvevője maradt.

2014-ben is szerephez jutó egykori MIÉP-es politikusok közös jellemzője, hogy hosszú, legalább egy évtizednél hosszabb időre visszanyúló pályájuk során olyan erős helyi politikai hátszínre, kapcsolati hálóra építettek ki maguknak, ami miatt a Jobbik számára is megkerülhetetlenné váltak.³ A további egykori MIÉP-tagok korábbi pártjukban sosem

3 Gyüre Csaba először 2002-ben indult országgyűlési választáson, Pajor Tibor 2002-ben lett első alkalommal önkormányzati képviselő Újpesten, Sneider Tamás 2002 és 2010 között volt az egri közgyűlés tagja. Zsiga-Kárpát Dániel a 2002-es önkormányzati választás során indult először a MIÉP-jelöltjeként Óbudán, majd az általa szerkesztett havilap (Kárpátia), publicisztikai, könyvei révén a radikális jobboldali szubkultúra ismert véleményformálójává vált.

töltötték be olyan szintű szerepet, mint a 3. táblázatban szereplők. Arányuk választásról választásra csökkent (37,5 % - 23,3 % - 17,0 %), és a későbbiek során sem tűnt fel a Jobbik soraiban egyetlen korábbi meghatározó MIÉP-es politikus sem.

3. Táblázat. A Jobbik 2010-es és 2014-es egyéni választókerületi képviselőjelöltjeinek korábbi választási indulása MIÉP színekben

Képviselőjelölt	1990	1994	1998	2002	2006	2010	2014
Árvai György	-	-	Heves 5. MIÉP	Heves 5. MIÉP	Heves 5. MIÉP- Jobbik	Heves 5. Jobbik	-
Balczó Zoltán	-	Bp 2. MIÉP	Bp 2. MIÉP	Bp 2. MIÉP	Bp 2. MIÉP- Jobbik	Bp 2. Jobbik	SzSzB 1. Jobbik
Bodrog László	-	-	-	SzSzB 7. MIÉP	SzSzB 7. MIÉP- Jobbik	SzSzB 7. Jobbik	-
Gyüre Csaba	-	-	-	SzSzB 1. MIÉP	SzSzB 1. MIÉP- Jobbik	SzSzB 2. Jobbik	SzSzB 2. Jobbik
Kiss Csaba	-	-	HB 8. MIÉP	-	-	HB 8. Jobbik	-
Miklós Árpád	BAZ 6. MDF	BAZ 6. MIÉP	BAZ 6. MIÉP	BAZ 6. MIÉP	-	BAZ 8. Jobbik	BAZ 4. Jobbik
Pajor Tibor	-	-	-	-	Bp 5. MIÉP- Jobbik	Bp 5. Jobbik	Bp 11. Jobbik
Rozgonyi Ernő	-	-	Fejér 4. MIÉP	Bp 4. MIÉP	-	Fejér 4. Jobbik	-
Sneider Tamás	-	-	-	-	Heves 6. MIÉP- Jobbik	Heves 1. Jobbik	Heves 3. Jobbik
Tóth Endre	-	-	Tolna 1. MIÉP	-	-	Tolna 1. Jobbik	-
Zakó László	-	-	Zala 2. FKGP	Zala 2. MIÉP	Zala 2. MIÉP- Jobbik	Zala 2. Jobbik	Zala 3. Jobbik
Zsiga-Kárpát Dániel	-	-	-	-	Bp 4. MIÉP- Jobbik	Bp 4. Jobbik	Bp 10. Jobbik

A képviselőjelöltek politikai múltjának, korábbi párttagságának elemzése megerősítette a Jobbik 2010-es országgyűlési képviselői esetében megfigyelteket, miszerint volt átjárás a két párt között, a MIÉP a Jobbik politikusainak egyik fontos szocializációs és rekrutációs bázisának számított⁴. Jellegzetes példa, hogy a Jobbik egyetlen új képviselője 2014-ben (Ander Balázs) szintén a MIÉP tagja volt korábban. Ugyanakkor ez a kapcsolat elsősorban a MIÉP hierarchiájában alacsonyabban elhelyezkedő személyekre vonatkozik, ráadásul Csurka egykori pártjának tagjai csak kisebbségét jelentik a Jobbik politikusainak. A fejezet további részében ennek a politikusi rétegnek a jellegzetességeit mutatom be.

2010 és 2014 közötti különbségek

Ha az egyéni választókerületi képviselőjelöltekkel kapcsolatos megállapításokat szeretnénk tenni, akkor szót kell ejtenünk a választási rendszer 2010 utáni változásának egyéni körzetekre vonatkozó elemeiről. A változásoknak az egyéni kerületek esetében 4 fontos elemét érdemes kiemelni.

Az Országgyűlés létszámának 386-ról 199 főre csökkentése egyúttal azt is eredményezte, hogy az egyéni választókerületek száma 176-ról 106-ra változott. Ennek következtében a korábbiaknál jóval nagyobb, népesebb körzetek jöttek létre.

Emellett megszűnt a területi listás ág, amin korábban a nagyobb pártok számos olyan, a helyi politikai életben beágyazott személyüket juttatták mandátumhoz, és tartották ezáltal a politika első vonalában, akik az egyéni választókerületekben vesztek (Papp, 2011).

A harmadik elem az összeférhetetlenség szigorítása, a parlamenti mandátum és a helyi politikai pozíciók szétválasztása⁵.

A negyedik pedig az indulás feltételeinek könnyítése volt (többes ajánlás bevezetése, az ajánlások számának csökkentése 500-ra a nagyobb és népesebbé váló választókerületek ellenére).

4 A szervezet működtetése szempontjából is fontos példának számított Csurka pártja. A MIÉP szervezeti struktúrájának prototípusát kezdetben a rendszerváltó MDF jelentette, majd Csurka fokozatosan hatalom koncentrációt hajtott végre (Machos, 1999:31-32), aminek végén már szűk bizalmi körével döntött minden kérdésről, így a jelöltek kiválasztásáról is. Ez végül hozzájárult ahhoz, hogy a párt képtelennek bizonyult a megújulásra, és a 2006-os választást követően elveszítette politikai jelentőségét. A Jobbiktól ezzel szemben az országos ügyeket erősen kézben tartó központi vezetés és az erős autonómiával felruházott helyi szervezetek együttélése jellemezte. A helyi csoportok javasolhattak képviselőjelölteket az országos és önkormányzati választásokra, amit viszont az országos központ felülírt (Bíró Nagy - Róna, 2011:249). 2010 után viszont az elnökség, illetve személyesen Vona Gábor is megerősítette pozícióit, és kiterjesztette hatalmát a helyi szervezetek rovására. A 2014-es új frakcióban szinte csak a pártelnökhöz lojális személyek kaptak helyet, Szabó Gábor pártigazgató és Schön Péter visszatért a pártközpontba, hogy rendbe tegye azt a szervezeti hálót, amelyet 2010 után számos helyi konfliktus tépázott meg.

5 A „politikai álláshalmozásnak” nevezett jelenség megszüntetése a Jobbik régi követelése volt, 2010-es programjukban is szerepet kapott (Jobbik, 2010a). A párt már a 2010-es önkormányzati választás után megtiltotta országgyűlési képviselőinek, hogy helyi politikai tisztséget is betöltsenek a parlamenti mandátum mellett.

Az új választási rendszerben körzeteiben a kampányok megtervezése és kivitelezése jóval több időt és erőforrást igényel a 2010 előtti munkához viszonyítva. Ez a szakirodalom korábbi feltételezéseivel ellentétben (Lundell, 2004:34; Shomer, 2014:535) nem csökkenti, hanem felértékeli az egyéni jelöltek helyismeretéből, politikai tapasztalatából, személyes háttországból fakadó lehetőségeket. A nagyobb választókerület, a több és távolabb fekvő település miatt nő a helyi politikai tapasztalat, a formális és informális hatalmi viszonyok ismeretének, az erőforrások hatékony elosztásának szerepe. Továbbá a korábbi választási rendszerhez képest még előnyösebb helyzetbe kerülnek a professzionális politikusok, akik szinte minden idejüket és energiájukat a választókerületükre tudják fordítani.

A MIÉP jelöltjeinek esetében azt láthatjuk, hogy a pártban rendkívül magas mértékű fluktuáció zajlott választásról választásra, a képviselőjelöltek névsora négy évenként alapjaiban változott meg. Még a párt „fénykorának” számító 1998 és 2002 közötti időszakban is komoly átrendeződés ment végbe a pártban, az 1998-as jelölteknek csak 19 százaléka indulhatott ugyanott 2002-ben, ahol négy évvel korábban is felkerült a szavazólapokra (lásd 4. táblázat). 2006-ban ennél jóval magasabb értéket láthatunk, viszont figyelembe kell vennünk azt, hogy ekkor a pártszövetség 9 választókerületben már a Jobbik kvótáján indította újra a 2002-es jelölteket, egy körzetben pedig a Fidesz korábbi képviselője indult, ami szintén értelmezhető a MIÉP-en belüli fluktuáció jeleként. Ezen túl a 2006-os választásnál azt is figyelembe kell vennünk, hogy a MIÉP-Jobbik szövetség végül csak 114 helyen tudott egyéni jelöltet állítani. Ekkor a radikálisok többnyire csak azokhoz a kipróbált emberekhez tudtak fordulni, akik még hűségesek maradtak Csurka személyéhez, vagy a Jobbikban láttak új politikai érvényesülési lehetőséget.

4. táblázat. Az egyéni választókerületi jelöltek folytonossága 1994-2014

Egyéni választókerületi jelöltek	MIÉP 1994	MIÉP 1998	MIÉP 2002	MIÉP-Jobbik 2006	Jobbik 2010	Jobbik 2014
Összes egyéni jelölt	65	173	176	114	176	106
Ugyanabban a körzetben indul, mint az előző választáson	3	9	34	37	13	40
	5 %	5 %	19 %	32 %	7 %	38 %

Forrás: Adatbázis

A Jobbik 2010-es jelöltjei közül 13 fő indult ugyanott, ahol 2006-ban a MIÉP-Jobbik szövetség keretében méretette meg magát. Az alacsony szintű folytonosság lényegében már az új párt intézményesülését jelzi. A Jobbik 2010-es egyéni jelöltjeinek döntő többsége újoncnak számított, akik még egyáltalán nem indultak egyéni körzetben 2010 előtt. A 2014-es választókerületek a határok megváltozása miatt nehéz egyértelműen összevetni a 2010-ig érvényben lévő körzetekkel. A fejezetben a 2014-s választás esetében a körzetköz-

pontokat tekintettem kiindulópontnak⁶. A 4. táblázat adatai azt mutatják, hogy a Jobbik igyekezett a korábbi kampányok alkalmával tapasztalatot és helyismeretet szerző személyekre építeni, így 2010-hez képest kisebb arányú változások zajlottak le a Jobbik esetében, mint ami a MIÉP korábbi értékeinél megfigyelhető.

SZOCIODEMOGRÁFIAI MUTATÓK ÉS POLITIKAI TAPASZTALAT

Kor

A magyar politikatudományban a Jobbik színre lépésétől kezdve általánosan elfogadott, hogy a MIÉP-hez képest egy jóval fiatalabb, a XXI. század változásaira és politikai összefüggéseire érzékenyebben reagáló csoport hozta létre a Jobbikot (Körösényi–Tóth–Török, 2007; Tőkéczi, 2006; Bíró Nagy–Róna, 2011; Tóth–Grajczjár, 2012). A Jobbik 2010-es országgyűlési frakciójának átlagéletkora jóval alacsonyabb volt az akkori parlamenti képviselők átlagánál (Ilonszki–Kurtán, 2011), valamint a MIÉP korábbi képviselőinél is (Hajdú, 2014).

5. táblázat. A jobbik EVK jelöltjeinek életkora

Életkor	2006 N=32		2010 N=176		2014 N=106	
18-30	5	15,6 %	27	15,3 %	15	14,2 %
31-40	6	18,8 %	59	33,5 %	43	40,6 %
41-50	6	18,8 %	27	15,3 %	26	24,5 %
51-60	10	31,2 %	16	9,2 %	12	11,3 %
61-70	1	3,1 %	6	3,4 %	3	2,8 %
71-	0	0 %	2	1,1 %	1	0,9 %
nincs adat	4	12,5 %	39	22,2 %	6	5,7 %
Átlagéletkor	45,2		39,8		40,6	

Forrás: saját gyűjtés

A Jobbik képviselőjelöltjei 2010-ben és 2014-ben, a párt országgyűlési képviselőihez hasonlóan fiatalabbak voltak. Az átlagérték 2014-re elsősorban azért növekedett, mert párt

6 Az eljárásra a következő esetet mutatom be példaként. Tapolca városa adta Veszprém megye régi 4. számú, Tapolca központú választókerületének központját, amihez összesen 55 település tartozott. Az új választási rendszerben e körzet 53 települése jelenti az alapját az új Veszprém 3. számú választókerületnek, amelyhez összesen 60 település tartozik, köztük Ajka városa, amely a korábbi rendszerben a megye 1. számú körzetének központja volt. A nagyarányú átfedés miatt úgy tekintettem, hogy Dobó Zoltán, a Jobbik 2010-es tapolcai jelöltje négy évvel később egy olyan körzetben indult, amelynek központja megegyezett a 2010-es központtal, ráadásul területének jelentős része is átfedést mutatott korábbi körzetével.

nagyarányban indította újra négy évvel korábbi jelöltjeit, ugyanakkor a 2014-es jelöltek több mint fele legfeljebb 40 éves volt a választás idején, ami a magyar politikai viszonyok esetében rendkívül fiatal politikusi csoportot jelent (lásd 5. táblázat).

Nem

A radikális jobboldali pártok esetében a makro adatok alapján az a vélemény terjedt el a politikatudományban is, miszerint a radikális jobboldali pártok minden szintjén (szavazók, párttagok, képviselők, vezetők) kevesebb a nő, mint a férfi (Givens, 2004; Norris, 2005; Mudde, 2007). A nők alacsonyabb szintű reprezentációja nem csupán a radikális jobboldal, hanem a rendszerváltás utáni magyar politika egyik jellegzetességének is számított (Ilonszki, 2009), ami alapján a Jobbik esetében arra számíthatunk, hogy a női képviselőjelöltek igen alacsony arányban kaphattak szerepet.

Bár a nők aránya választásról választásra növekedett a jobbikosok körében (2006-ban összesen 1 női jelölt, 2010-ben 14, 2014-ben pedig 9 indult EVK-ben), még 2014-ben sem haladta meg a 10 százalékot. Ez az érték nem jelent drasztikus különbséget más magyar pártokhoz képest, 2010-ben a Fidesz 9, az MSZP 14, 2014-ben pedig a Fidesz 6, a baloldali szövetség pedig 18 egyéni választókerületben indított női jelölteket (Tóth - Ilonszki, 2015).

2010-ben a Jobbik valamennyi női egyéni képviselőjelöltje (14 fő) első alkalommal indult országgyűlési választáson, akik közül hárman lettek egyéni jelöltek 2014-ben is, a párt 3 női parlamenti képviselője (Bertha Szilvia, Dúró Dóra, Hegedűs Lórántné). Bár a hat új 2014-es jelölt parlamenti választáson nem indult korábban, mindannyian részt vettek a 2010-es önkormányzati választáson, és négyen önkormányzati mandátumhoz is jutottak (amit aztán 2014-ben is megőriztek).

Ez alapján úgy tűnik, hogy a radikális jobboldali politikusok körében is ugyanaz jellemzi a női politikusokat, ami a rendszerváltás utáni két évtizedben a többi pártot jellemezte. Kis létszámú, professzionális, hosszan szolgáló, erős kapcsolati hálóval rendelkező női képviselői csoport (Ilonszki, 2009) kialakulása körvonalazódik a két választást követően alakult frakciók alapján. 2014-ben mellettük az egyéni jelölti státuszba elsősorban olyanok jutottak, akik helyi politikai tisztséget birtokoltak. Egyéni választókerületi mandátum szerzésének esélyét kínáló körzetben azonban – a két nagy párthoz hasonlóan (Tóth - Ilonszki, 2015) – a Jobbik vezetése is férfi jelölteket preferált.

Iskolai végzettség

A magyar politikai elitről már több alkalommal leírták, hogy a rendszerváltást követő időszakot két folyamat határozta meg: a professzionalizáció és a homogenizáció. A professzionalizáció annyit jelent, hogy a rendszerváltás után fokozatosan kialakult a hivatásos politikusok köre. A szociodemográfiai jellemzők alapján pedig a politikai osztály

tagjai párhovatartozástól függetlenül jobban hasonlítanak egymásra, mint a társadalom nagy részére. Az egyik fontos jellemző a magas iskolai végzettség. Míg a társadalom egészében a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya 2011-ben sem érte el a 15 százalékot, addig a parlamenti képviselők esetében ez az érték a 80-90 százalékot is meghaladja (Kőrösényi–Tóth–Török, 2007: 294-296; Ilonszki, 2009).

6. táblázat. Iskolai végzettség tudományterületi felosztásban a Jobbik EVK jelöltek körében

Tudományterület	2010 N=176	2014 N=106
Nincs felsőfokú végzettsége	47	22
Agrár, állatorvosi	12	5
Bölcsészettudományi	26	29
Jogi	14	10
Közgazdasági, gazdasági	13	10
Műszaki, természettudományi	28	14
Orvosi, gyógyszerész	10	4
Társadalomtudományi	3	5
Teológiai	1	0
Rendészeti	3	1
Egyéb	1	2
Nincs adat	18	4

Forrás: saját gyűjtés

2010-ben nem csupán a Jobbik parlamenti képviselői (25,5 %, Hajdú, 2014:69), hanem a párt képviselőjelöltjei között (26 %) is a magyar viszonyokhoz képest rendkívül magas arányban voltak olyanok, akik nem rendelkeztek felsőfokú végzettséggel. (lásd 6. táblázat) 2014-re ez az érték csökkent (20 %), azonban így is nagyobb mint ami más magyar pártok elitje esetében megfigyelhető.

Igen magas arányt képviselnek 2010-ben és 2014-ben is a pedagógus, bölcsészettudományi végzettségű jelöltek (14,7 %, illetve 27,3 %). A harmadik jelentős létszámú csoportot a műszaki, természettudományi végzettségű jelöltek alkotják (2010-ben 15,9 %, 2014-ben 13,2 %).

Kis létszámú, ugyanakkor speciális csoportot alkotnak azok a jelöltek, akik középvagy felsőfokon valamilyen fegyveres testületben történő szolgálathoz kaptak kiképzést. Leszerelt, nyugdíjazott fegyveresek (rendőr, kormányőr, határőr) közül többen is megjelentek a Jobbik 2010-es és 2014-es jelöltjei között, ami a többi magyar párt esetében eddig nagyon ritkán fordult elő. Ez a jelenség ugyanakkor nem magyar sajátosság, a radikális jobboldali pártok közül az Osztrák Szabadságpárt (*Freiheitliche Partei Österreichs*, FPÖ), a holland Szabadságpárt (*Partij voor de Vrijheid*, PVV) és a Finnek (*Perussuomalaiset*, PS) jelöltjeinek sorában is rendre feltűnnek leszerelt rendőrök, katonák (de Lange-Art, 2011).

Rekrutációs bázis

Honnan érkeztek a politikába a Jobbik képviselőjelöltjei? A jelölteket 12 kategóriába soroltam be. A párt- és mozgalmi karrier azokat jelöli, akik jelöltté válásukat megelőzően országos vezető tisztséget töltöttek be pártjukban, vagy a párt apparátusában, országgyűlési-, vagy EP-képviselők munkatársaiként dolgoztak. A helyi politika csoportjába azok tartoznak, akik valamilyen önkormányzati választott tisztséget töltöttek be jelöltté válásuk előtt. Emellett 9 foglalkozási kategóriát, valamint egy egyéb elnevezésű csoportot hoztam létre. Ez utóbbiba elsősorban azok kerültek, akik már nyugdíjasok voltak, mikor jelöltté váltak, és nem rendelkeztek más bejelentett, jövedelmet biztosító munkahellyel (lásd 7. táblázat).

7. táblázat. A jelöltek rekrutációs területe

Rekrutációs szféra	2010 N=176	2014 N=106
Párt és mozgalmi háttér	12	45
Helyi politika	4	13
Közigazgatás	2	2
Oktatás, kultúra	19	11
Egészségügy és szociális ellátás	13	2
Agrárium	13	5
Állami vállalat	3	3
Ügyvéd	10	5
Vállalkozó – szolgáltató szektor	52	6
Vállalkozó – ipar, műszaki szolgáltatás	21	8
Alkalmazott	5	1
Egyéb	13	3
Nincs adat	9	2

Forrás: saját gyűjtés

A párt- és a párt körüli mozgalmakhoz kötődő karrier a Jobbik országgyűlési képviselőinek körében is különösen nagy arányt képvisel. Ennek magyarázata részben a párt generációs jellegében rejlik, több olyan fiatal képviselő is mandátumhoz jutott 2010-ben, akik az egyetemi évek során, vagy esetleg már középiskolásként kapcsolódtak be a Jobbik, vagy más radikális jobboldali politikai közösség tevékenységébe, ahonnan egyenes út vezetett az Országgyűlésbe (Bana Tibor, Dúró Dóra, Farkas Gergely, Samu Tamás Gergő). A másik alcsoportot azok jelentik, akik hosszú ideje részesei a radikális jobboldali szervezetek és szubkultúrák életének (Novák Előd, Z. Kárpát Dániel), néhányan pedig a Jobbik alapításában is részt vettek (Szabó Gábor, Vona Gábor) (Hajdú, 2014:71). A párt professzionalizálódásának jeleként ennek a csoportnak a mérete jelentősen nőtt 2014-re, ami nem csupán az országgyűlési képviselők nagy számának újra indítása miatt alakult

ki, hanem azért is, mert a párt fiatal, tehetségesnek ítélt fiataljai közül többen is munkát kaptak az országgyűlési frakció, vagy valamely EP-képviselő mellett.

A Jobbik 2010-es jelöltjeinek igen jelentős része azonban valamilyen kis, családi vállalkozásban tevékenykedett, mielőtt választáson mérette volna meg magát. Közöttük számos kisiparos (pl.: cipész, üvegező és képerkeztető, gázkészülék szerelő), szolgáltató tevékenységet végző kisvállalkozó (pl.: autómosó üzemeltető), műszaki területen tevékenykedő (pl.: autószerelő, gépésztechnikus) található. Mellettük kisebbséget alkotnak azok a jogi, orvosi, bölcsész diplomával rendelkezők, akik a magyar politikai elitet korábbi ismereteink szerint dominálták (Ilonszki, 2009). Rajtuk kívül számos olyan további munkakört betöltő személy indult 2010-ben és 2014-ben a Jobbik jelöltjeként, ami élesen különbözött a korábban „megszokott” életpályáktól. A radikálisok jelöltjei között a MÁV dolgozói (pl.: mozdonyvezető, műszaki ellenőr) mellett más vállalatok alkalmazottai (pl.: kamionsofőr, éjjeli őr, gyári gépkezelő) is eljutottak a jelölt státuszba. Ez a vállalkozói, alkalmazotti, ipari háttér elsősorban azokat a képviselőjelölteket jellemezte 2010-ben és 2014-ben is, akik olyan, korábbi ipari térségekben indultak, amelyeket 2010 előtt a szocialisták fölénye jellemzett (pl.: Borsod-Abaúj-Zemplén és Komárom-Esztergom megye). Ez a társadalmi réteg jelentős mértékű átfedést mutat azokkal a jobbikos jelöltekkel, akik nem rendelkeznek felsőfokú iskolai végzettséggel, vagy műszaki, természettudományi területen szereztek diplomát.

A Jobbik jelöltjeinek a rendszerváltás utáni politikai elitől eltérő karakterét tovább erősíti, hogy a radikális párt színében induló pedagógusok közül többen is szakképző iskolában oktatnak valamely korábban jelentős iparral rendelkező nagyvárosban (pl.: Dunaújváros, Miskolc, Pécs)⁷. Ez a csoport szociológiailag közel áll azokhoz a jelöltekhez, akik kisvállalkozói, ipari háttérrel lettek a Jobbik képviselőjelöltjei.

Politikai tapasztalat

A Jobbik 2010-es EVK jelöltjei között még nagy arányban találhatunk „politikai újoncokat”, akik korábban soha nem indultak országgyűlési választáson, (a 176 jelöltből 149 volt ilyen), de 2014-ben már a jelöltek több, mint felének (106-ból 57 főnek) volt – akár győztes, akár vesztes - országgyűlési választási tapasztalata. A hazai politikai versenyben újonnan megjelenők két nagyobb csoportra oszthatóak. Egy részük korábban a radikális jobboldali szubkultúrához tartozó szervezetekben (pl.: MIÉP, Hatvannégy Vármegyei Ifjúsági Mozgalom) tevékenykedett, akik számára a Jobbik új karrierlehetőséget kínált. A másik csoportot olyanok alkotják, akik csak néhány évvel, hónappal a 2010-es országgyűlési vá-

⁷ Konkrét példák: Pintér Tamás (2010 – Fejér 3., 2014 – Fejér 4.) Dunaújvárosban informatika oktató, Sztancsik Barnabás (2010 – BAZ 4.) és Pakusza Zoltán (2014 – BAZ 2.) a Diósgyőri-Vagyári Szakképző Iskola pedagógusa, Gyimesi Gábor (2014 – Baranya 2.) pécsi szakközépiskolában tanít informatikát, Ander Balázs (2014 – Somogy 2.) a Barcsi Ipari és Kereskedelmi Szakiskola tanára.

lasztás előtt aktivizálódtak, és akkor kapcsolódtak be életükben először egy politikai párt működésébe.

Az egyéni képviselőjelöltek bemutatkozó anyagai alapján úgy tűnik, hogy a rendszer-váltás idején tapasztaltakhoz hasonlóan nagy hangsúlyt kapott az alapítással szerzett tőke, a Jobbik jelöltjei közül 38 személy is hangsúlyozta választási bemutatkozásában, hogy személyesen hozott létre legalább egy településen új alapszervezetet. Ez közrejátszott abban, hogy a Jobbik soraiban 2010-ben nagyon sok olyan jelölt volt (36 fő), aki körzetének nem a központi, hanem valamely kisebb településén élt, és alakított a „szervezeti bumm” (Bíró Nagy - Róna, 2011:248) időszakában elsőként új helyi csoportot.

Ebben az időszakban a Jobbiknak szembe kellett néznie a jelöltállítás kapcsán azzal a problémával, ami sok radikális, elit-ellenes párt számára jelent kihívást az első jelentősebb sikerek elérését követően (de Lange-Art, 2011). A 2008 végétől kezdődő szervezeti növekedés mellett a párt vezetésének csak korlátozott lehetőségei voltak arra, hogy a vártnál nagyobb mértékű sikert hozó EP-választás után hatékonyan tudjanak szűrni a párthoz csatlakozók között. Emiatt a Jobbik körül számos olyan „szerencselovag” jelent meg, illetve olyan fundamentalista személyek is eljuthattak a képviselőjelölti státuszig, akik később komoly feszültségeket gerjesztettek a pártban, és heves konfliktusok mellett kényszerültek távozásra⁸.

8. Táblázat. Választott politikai tisztséggel rendelkezők az EVK jelöltek között

Politikai pozíció	2010 N=176		2014 N=106	
Ogy képviselő	0	0 %	34	32,2 %
EP-képviselő	2	1,1 %	1	0,9 %
Polgármester	0	0 %	0	0 %
Önkormányzati képviselő	17	9,7 %	28	26,4 %
Megyei/Fővárosi Közgyűlési képviselő	0	0 %	14	13,2 %
Nincs választott tisztsége	157	89,2 %	29	27,3 %

Forrás: saját gyűjtés

Egyértelmű professzionalizálódás figyelhető meg a jobbikos jelöltek körében. Nem csupán a „választási újoncok” száma csökkent, ahogy feljebb említettük, de az országos és a helyi politikai életben tapasztalatot szerző személyek száma is nőtt (lásd a 8. táblázat). A professzionalizálódási folyamatot jelzi, hogy a párt vezetése az Országgyűlés létszámának csökkentése ellenére is törekedett a pártelit képviselői mandátumhoz juttatására, amire egyelőre csak listás helyről volt lehetősége.

⁸ A Jobbik korábbi somogyi elnöke 2010 szeptemberében becsületsértésért feljelentette Vona Gábort (MN, 2010), 2014 nyarán Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében került sor több alapszervezet egyidejű feloszlására (Zubor, 2014), a borsodi belháborúról pedig a fejezet később részében (13. lábjegyzet) ejtünk szót.

A rendszerváltás óta a pártok a listás pozíciók elosztásakor mindig törekedtek arra, hogy a pártelitet az Országgyűlésben tarthassák. Különösen igaz volt ez a kisebb pártokra (MDF, SZDSZ, MIÉP), amelyek csak kivételes esetben, szövetségeseik támogatásától függve reménykedhettek egyéni választókerületi győzelemben, így az országos lista éléről, vagy esetleg területi listák éléről jutatták mandátumhoz a párt vezetőségét (Ilonszki, 2009; Ilonszki, 2011). Ugyanezt a stratégiát követte a Jobbik is, 2014-ben a párt országos listáról első 20 helye közül 19-et kaptak inkumbens képviselők. A választási rendszer átalakítása, az Országgyűlés létszámának csökkentése miatt már jóval a választás előtt egyértelmű volt, hogy a Jobbik frakciójának létszáma csökkenni fog, a kétséges egyéni választókerületi győzelem pedig még inkább felértékelte a befutó helynek számító listás pozíciókat.

Bár az országgyűlési képviselőcsoport létszámának csökkenése biztosnak látszott, a párt számos olyan tapasztalt parlamenti képviselőjét is indította a választáson, akiknek listás pozíciójuk alapján kevés esélyük volt mandátumot megtartására. Ugyan a jelentős helyi beágyazottsággal, politikai tapasztalattal rendelkező személyek közül többen is elvesztették parlamenti széküket, pártjuk 2014 őszi önkormányzati pozíciókba juttatta őket, ahonnan fenntarthatják helyi hátszágukat, és egy későbbi országgyűlési választás alkalmával várhatóan ismét megmérgethetik magukat⁹.

Vona Gábor pártelnök 2010-ben és 2014-ben is elindult egyéni jelöltként, mindkét alkalommal a Gyöngyös központú választókerületben (2010-ben Heves megye 3., 2014-ben Heves megye 2. számú körzetében). Az 1990 utáni választásokon a győzelemre esélyes, nagy pártok listavezetői rendre kerültek az egyéni megmérgettetéssel járó terheket, ami rengeteg időt és energiát von el az országos kampány irányításától¹⁰.

Csurka István egyetlen alkalommal, még MDF-es politikusként, 1990-ben indult Békés megye 3. számú választókerületében, amelynek központja szülővárosa volt. A második fordulóban végül vereséget szenvedett kiszagda riválisától, akit a visszalépő SZDSZ-es jelölt is támogatott. Ezt követően Csurka csak listás jelöltként indult országgyűlési választáson, egyéni megmérgettetést csupán egyetlen alkalommal, a 2002-es főpolgármester-választás során vállalt¹¹. Vona Gábor szintén szülővárosának választókerületében indult,

9 Ilyen 2014-ben kieső országgyűlési képviselő például Balla Gergő (megyei közgyűlési képviselő), Ferenczi Gábor (polgármester), Zakó László (megyei közgyűlési képviselő).

10 A rendszerváltás utáni magyar miniszterelnökök közül senki sem lépett úgy hivatalba, hogy egyéni választókerületből szerzett volna országgyűlési mandátumot. Orbán Viktor még a Fidesz kispárti időszakában, 1990-ben és 1994-ben indult egyéni jelöltként. Antall József, Boross Péter, Horn Gyula, Medgyessy Péter, Gyurcsány Ferenc, Bajnai Gordon viszont sosem jelöltette magát egyéni választókerületben. A kisebb pártok vezetői között viszont voltak olyanok, akik rendszeresen indultak ugyanabban a körzetben. Kuncze Gábor (SZDSZ, régi Pest 12.) és Dávid Ibolya (MDF, régi Tolna 5.) egyaránt 1990-ben aratott első alkalommal győzelmet választókerületében, amikor még nem számítottak meghatározó személynek pártjukban. Később annak ellenére is vállalták az egyéni választókerületi jelöltséget, hogy a pártrendszerben bekövetkező változások miatt helyi győzelmük szövetségeseik támogatásától függött. Torgyán József 1990-ben, 1998-ban és 2002-ben indult a régi mátszalkai körzetben, ahol csak egyetlen alkalommal tudott nyerni (1998).

11 A 2002-es önkormányzati választáson Csurka főpolgármester-jelöltként a szavazatok 3,26 százalékát kapta, miközben a MIÉP listája a Fővárosi Közgyűlés tagjainak választása során 6,56 százalékos eredményt ért el.

ahol 2010-ben még csak a harmadik helyen végzett, 2014-ben viszont a Jobbik legsikeresebb egyéni jelöltje lett (bár az egyéni mandátumot ekkor sem tudta elnyerni). 35 százalékos feletti eredménye mellett az is kiemelkedő sikernek számított, hogy pártja listás eredményénél több mint 1800 szavazattal kapott többet.

A JOBBIK LEGSIKERESEBB JELÖLTJEI 2010-BEN ÉS 2014-BEN

A radikális jobboldali jelöltek szocio-demográfiai háttérének bemutatását követően tekintsük át, hogy kik bizonyultak közülük a legsikeresebbnek 2010-ben, illetve 2014-ben. A 2010-ben 10 legjobb eredményt elérő egyéni jelölt közül mindössze ketten tudtak jelentősebb szavazatot gyűjteni, mint ahányan választókerületükben a Jobbik listáját támogatták. A 9. táblázat eredményei alapján úgy tűnik, hogy 2010-ben a Jobbik mint párt jelentette az igazi vonzerőt a radikális szavazók számára.

9. Táblázat. A Jobbik 10 legjobb eredményt elérő egyéni választókerületi jelöltje 2010-ben.

Választókerület	Jelölt	Egyéni eredmény	Listás eredmény	Különbség
1. Szabolcs-Szatmár-Bereg 3. (Tiszavasvári)	Császár József	33,05 % 8 392	34,37 % 8 760	- 368
2. Borsod-Abaúj-Zemplén 5. (Ózd)	Kisgergely András	32,07 % 6 800	32,49 % 6 904	- 104
3. Borsod-Abaúj-Zemplén 12. (Tiszaújváros)	Balla Gergő	30,58 % 9 209	30,50 % 9 200	+ 9
4. Szabolcs-Szatmár-Bereg 9. (Mátészalka)	Apáti István	30,07 % 7 695	27,06 % 6 944	+ 751
5. Borsod-Abaúj-Zemplén 6. (Sajószentpéter)	Bencs Gábor	29,76 % 6 366	29,95 % 6 415	- 49
6. Jász-Nagykun-Szolnok 7. (Kunhegyes)	Nagy Levente	29,65 % 7 525	28,07 % 7 138	+ 387
7. Heves 5. (Heves)	Árvai György	29,48 % 6 443	32,09 % 7 059	- 616
8. Borsod-Abaúj-Zemplén 7. (Kazincbarcika)	Endrészik Zsolt	28,84 % 6 735	29,67 % 6 944	- 209
9. Heves 6. (Füzesabony)	Mirkóczki Ádám	28,65 % 6 253	27,03 % 5 948	+ 305
10. Heves 4. (Hatvan)	Nyujtó Zsolt	27,87 % 7 726	28,62 % 7 968	- 242

A csoportból kiemelkedik Apáti István, aki annak is köszönhetette sikeres szereplését, hogy éveken át a körzetében fekvő Kocsord község jegyzője volt, családja pedig a közelben fekvő Csenger városában és a környező településeken (amelyek 2010-ben még más választókerületbe tartoztak) befolyásos szereplő volt a helyi gazdasági életben. A kunhegyesi választókerületben induló Nagy Levente fogorvosi hivatása hasonlóan széles kapcsolati háló kialakítását tette lehetővé.

A 10 legsikeresebb 2010-es jelölt között található két önkormányzati képviselő a számok alapján nem tudta eléggé hasznosítani a helyi politikai háttérből szerezhető erőforrásokat. Császár József 2002-ben és 2006-ban a Fidesz támogatásával lett önkormányzati képviselő Tiszavasváriban, ahol 2009-ben már a Jobbik kampányát szervezte. Bár 2010 tavaszán nem szerzett mandátumot, központi szerepe volt abban, hogy októberben a Jobbik meghódította az egykori szocialista fellegvárat (Élő, 2010; Ablonczy, 2012). A városban ezt követően alpolgármesteri tisztséget töltött be 2012 nyaráig, amikor többek között a személyes és informális hatalma miatt kialakuló konfliktusok a helyi radikálisok szakadásához és időközi választáshoz vezettek. 2012 őszén a Jobbik ismét fölényes sikert aratott, igaz ekkor Császár nem indult a választáson. 2014 októberében viszont visszatért a város képviselő-testületébe, és továbbra is a helyi politikai élet befolyásos személyiségei közé tartozik. Császár a város szocio-kulturális adottságait, valamint a helyi politikai életben adódó lehetőségeket és az etnikai konfliktusokat¹² kihasználva jelentős tábort épített a Jobbik számára, azonban a 2010-es eredmények és a később események azt mutatják, hogy ezt a támogatói kört személyével már nem lehetett tovább bővíteni, és azokat sem tudta teljes körűen megszólítani, akik nyitottak voltak a Jobbik által kínált politikai alternatívára.

Császárral szemben Mirkóczki Ádám nem körzetének központjában, hanem egy kisebb településen, Feldebrőn volt önkormányzati képviselő 2007-től. Ez a tisztség azonban nem tekinthető (még a térségi rádiónál betöltött hírszerkesztői állással együtt sem) olyan politikai erőforrásnak, mint egy nagyobb lélekszámú városban birtokolt politikai pozíció. Ezt a hátrányát Mirkóczki akkor még országos politikai tisztséggel sem tudta ellensúlyozni.

A vizsgált csoport további személyei jelentősebb politikai tapasztalat nélküli helyi kiszármazók, humánértelmiségiek (pedagógus, állatorvos), akik közül csak a Heves megye 5. számú választókerületében induló Árvai György számított kivételnek. Árvai ugyanebben a körzetben indul három korábbi parlamenti választáson (1998, 2002, 2006) is a MIÉP tagjaként.

Érdemes megjegyezni, hogy a 10 sikeres EVK jelölt közül csak négyen lettek végül országgyűlési képviselők (Apáti, Balla, Endrészik, Mirkóczki), ami a későbbiek során súlyos feszültséget okozott a pártban. A parlamenti mandátumról lemaradó jelöltek nehezményezték, hogy s olyanok jutottak be az Országgyűlésbe a párt listáiról, akik náluk rosszabb eredményeket értek el. A 2014-ben induló 106 jelölt névsorában pedig csak hármukat találhatjuk meg, ami jelzi, hogy a párt életében 2010 után kezdődött új időszak jelentős átalakulást eredményezett.

12 Tiszavasváriban élt és tanított Szógi Lajos, aki 2006-ban románok által elkövetett gyilkosság áldozata lett Olaszliszván (Élő, 2010).

Császár személyét már korábban tárgyaltuk, Bencs, Endrészik és Kisgergely a párt 2012-es borsodi belhaborúja¹³ során szorult ki a pártból. Árvai már 2010-ben is 71 éves volt, ami mellett az új választási rendszer, a körzethatárok átalakítása is szükségessé tette új jelöltek kiválasztását.

10. táblázat. A Jobbik 10 legjobb eredményt elérő egyéni választókerületi jelöltje 2014-ben

Választókerület	Jelölt	Egyéni eredmény	Listás eredmény	Különbség
1. Heves 2. (Gyöngyös)	Vona Gábor	35,78 % 19 159	32,29 % 17 271	+ 1 888
2. Heves 3. (Hatvan)	Sneider Tamás	30,97 % 15 268	32,11 % 15 839	- 571
3. Jász-Nagykun-Szolnok 4. (Törökszentmiklós)	Csányi Tamás	30,62 % 13 436	31,04 % 13 567	- 131
4. Borsod-Abaúj-Zemplén 2. (Miskolc)	Pakusza Zoltán	30,60 % 14 425	29,02 % 13 692	+ 733
5. Borsod-Abaúj-Zemplén 1. (Miskolc)	Badány Lajos	30,53 % 15 050	29,28 % 14 447	+ 603
6. Jász-Nagykun-Szolnok 2. (Jászberény)	Budai Lóránt	30,06 % 12 783	29,47 % 12 515	+ 268
7. Borsod-Abaúj-Zemplén 3. (Ózd)	Egyed Zsolt	29,64 % 12 148	30,18 % 12 378	- 230
8. Fejér 5. (Sárbogárd)	Árgyelán János	29,61 % 10 926	29,35 % 10 866	+ 60
9. Borsod-Abaúj-Zemplén 6. (Tiszaújváros)	Balla Gergő	29,58 % 14 009	30,51 % 14 418	- 409
10. Pest 12. (Cegléd)	Volner János	28,89 % 12 285	27,69 % 11 803	+ 482

Forrás: <http://valasztas.hu/hu/ogyv2014/index.html>

¹³ 2012 tavaszára elmergesedett a megyei elnök Endrészik Zsolt, valamint az EP-képviselő Szegedi Csanád körül csoportosuló borsodi tagok konfliktusa. Áprilisban lemondott a teljes megyei elnökség, ami után a párt országos elnöksége kizárta Endrésziket és két korábbi alelnökét, továbbá feloszlattott 11 alapszervezetet. Ezt követően további 15 alapszervezet döntött az önfelosztás mellett, tiltakozva a Szegedi-vonal előretörése ellen (Kovács I., 2012). A konfliktus hatására a májusi tisztújító kongresszuson Szegedi Csanádot nem választották újra országos alelnöki tisztségében. Ezt követően Endrészik nyilvánosságra hozta, hogy a korábban antiszemita kijelentéseket tevő, az arab-izraeli konfliktusban határozottan Izrael-ellenes Szegedi felmenői között zsidók is vannak. Később az is kiderült, hogy Szegedi már évekkor korábban tiszttában volt családi viszonyaival, amivel zsarolni is próbálták párton belüli ellenfelei. Ennek hatására Szegedi lemondott a borsodi megyei elnöki, valamint a szerencsi alapszervezeti elnökségről (Kovács A., 2012). Júliusban a Jobbikból is kilépett, néhány nappal később pedig testvére, Szegedi Márton is követte, aki akkor a miskolci szervezet elnöke és önkormányzati képviselő volt. Így a két rivalizáló borsodi csoport gyakorlatilag felmorzsolódott, ami szervezeti szinten meggyengítette a megyében a Jobbikot, viszont előrelépési lehetőséget biztosított olyan fiatal politikusoknak mint Janiczak Dávid Ózdon, vagy Pakusza Zoltán Miskolcon.

A 2014-es új választókerületi struktúrában a „klasszikusnak” számító jobbikos térségeken (Heves megye nyugati és északi része, Ózd és Tiszaújváros környezete) túl új területeken is kiemelkedő eredményeket értek el a Jobbik politikusai (Fejér és Pest megye déli részei). Ez a helyzet az új szavazók megjelenésén túl azért is állhatott elő, mert az új választókerületi struktúrában összevonásra kerültek olyan körzetek (pl. korábbi Borsod 6. és 7., Heves 4. és 5.), ahol a Jobbik kiugróan magas népszerűséggel rendelkezett. A párt dunántúli megerősödésén túl további meglepetést jelentett, hogy a korábbi belháború ellenére a Jobbik továbbra is erős maradt Borsod-Abauj-Zemplén megyében, Miskolcon még erősödött is a 4 évvel korábbi adatokhoz képest.

Ennek ellenére csupán egyetlen személy találunk, aki mindkét választás alkalmával a legeredményesebb 10 egyéni választókerületi jelölt közé tartozott (lásd a 10. táblázat). A tiszaujvárosi Balla Gergőnek ezt annak ellenére is sikerült elérnie, hogy nem tudott érdemben több szavazatot gyűjteni a pártlistához képest. Körzetének központi települése, Tiszaújváros a szocialisták egyik utolsó olyan települése maradt, ahol a baloldal egyben tudta tartani, és az önkormányzati választási eredmények alapján továbbra is sikeresen tudta működtetni nem csupán párt szervezetét, hanem a hozzá kapcsolódó háttérrel is. Így a Jobbik mozgásterét itt korlátozottabb maradt azokhoz az egykori szocialista fellegvárakhoz képest, ahol a baloldal 2010-re teljesen összeomlott (pl. Tiszavasvári, Ózd).

Tiszaújváros ellenpéldája Ózd, ahol a 2009-es eredmények alapján a Jobbik már 2010-ben is egyéni mandátum szerzésében reménykedett. Bár a győzelem elmaradt, az ózdi kerület a radikálisok legerősebb körzetei közé került mindkét országgyűlési választása alkalmával, 2014-ben annak ellenére is, hogy az ózdi szervezet volt a már említett borsodi belháború egyik gócpontja a ciklus közepén. 2014 tavaszán egy parlamenti képviselő, Egyed Zsolt indult a körzetben (2010-ben még az egyik miskolci választókerületben volt jelölt). 2014 őszén viszont egy új, fiatal politikus nyerte el a város polgármesteri székét. Janiczak Dávid 27 évesen vette át a település vezetését. Úgy tűnik, személyében a Jobbik egy olyan politikust talált, akit a város lakossága elfogad, és aki révén a radikális jobboldal új alternatívát próbál kialakítani az egykori szocialista iparváros számára.

A 2014-es jobbikosok köréből minden szempontból kiemelkedett Vona Gábor pártelnök. 2010-ben még elmaradt pártja legsikeresebb jelöltjeitől (ráadásul már az első fordulón is csak harmadik lett az akkori gyöngyösi választókerületben), bár ekkor is 271 fővel több szavazót tudott megszólítani, mint ahányan a Jobbikot támogatták. Négy évvel később viszont pártja legjobb egyéni eredményét érte el, ráadásul 1 888 szavazattal többet kapott pártja listájánál. Ennél nagyobb, pozitív irányú eltérést párt-

ja listájától csak Bencsik János (Fidesz) és Hiszékeny Dezső (MSZP) tudott elérni 2014 áprilisában¹⁴.

A legeredményesebb 2014-es jobbkiosok kapcsán meg kell még említeni Apáti Istvánt, aki bár ebben az évben 27,18 százalékos eredményével nem került be a 10 legjobb teljesítményű egyéni jelölt közé, az új mátészalkai választókerületben jelentősen több szavazatot gyűjtött, mint a Jobbik listája (847 szavazattal kapott többet). Apáti példája azt mutatja, hogy a politikai tapasztalat, a helyi gazdasági beágyazottság, a lokális politikai múlt, valamint az országos politikai pozíció (képviselőség) együtt olyan politikai tőkét képezhet, amire építve még egy radikális, keményvonalas politikus is magas támogatottságot érhet el, és megszólíthat saját pártjának törzsszavazóin kívüli támogatókat is.

2014 ÁPRILISA UTÁNI IDŐKÖZI ORSZÁGGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK, A TAPOLCAI GYŐZELEM

2014. április 6-a után három egyéni választókerületben kellett időközi választást tartani, amelyek a kormánypártok vereségei miatt kiemelt figyelmet kaptak a média és a politikai elemzők részéről. Különösen nagy figyelmet keltett a 2015. április 12-én esedékes tapolcai választás, amelyen a Jobbik jelöltje először tudott országgyűlési választáson egyéni körzetet nyerni. A 11. táblázat mutatja a Jobbik jelöltek eredményeit a három választókerület országos és időközi választásain.

A Jobbik mindhárom időközi választáson új jelöltet állított, olyanokat, akik korábban nem indultak országgyűlési választáson, sőt a tapolcai választókerületben induló Rig Lajos volt az egyetlen, aki önkormányzati választási tapasztalattal rendelkezett. Újpesten és Veszprém-ben a jelöltek nem is voltak a párt tagjai, és korábban nem kötődtek látványosan a radikális párthoz. A változtatásban minden bizonnyal szerepet játszott, hogy az őszi önkormányzati választáson polgármesterjelöltként Pajor Tibor (Újpest 5,39 %) és Forgóné Kelemen Judit (Veszprém 7,31 %) egyaránt gyengébb eredményt ért el 2014 áprilisához képest. Az új jelöltek, az egykori válogatott és újpesti labdarúgó Urbán Flórián, valamint a devizahitelek védőügyvédjeként ismertté vált Varga-Damm Andrea azonban nem váltotta be a pártvezetés reményeit, mindketten alacsonyabb eredményt

14 Bencsik János (Komárom-Esztergom 1.) közel 20 éven volt Tatabánya polgármestere, kezdetben az SZDSZ, majd az ezredforduló után a Fidesz támogatásával érte el sikereit. Először 2006-ban lett a Fidesz képviselője, 2010-ben egyéni jelöltként is megválasztották. A második Orbán-kormány energetikai ügyekért felelős államtitkáraként, majd lemondását követően egyszerű parlamenti képviselőként is a legkritikusabb jobboldali politikusok közé tartozott, aki azonban rendszeres kritikái ellenére sem szakított a kormányoldallal. Kritikus megszólalásai és helyi politikai beágyazottsága együtt azt eredményezte, hogy 2014-ben 2 318 szavazattal múlta felül a Fidesz-KNDP lista eredményét körzetében. Hiszékeny Dezső (Budapest 7.) a XIII. kerületi szocialista fellegvár egyik központi személyének számított, alpolgármesterként sikerral kihasználta azokat a lehetőségeket, amik Angyalföld szocio-kulturális közegeből, valamint a helyi szocialista szervezetből egy baloldali politikus számára adódnak. 2 976 szavazattal kapott többet a baloldali összefogás listájánál 2014 áprilisában.

érték el a 2014 tavaszán induló jelölteknel (akik mindketten önkormányzati képviselők voltak körzetükben).

11. táblázat. Jobbik jelöltek választási eredményei

Választóke- rület	Jelölt országos választás	Szavazat- arány (Szavazat- szám)	Helyezés	Jelölt Időközi választás	Szavazat- arány (Szavazat- szám)	Helyezés
Budapest 11.	Pajor Tibor	12,67 % (6.529)	3.	Urbán Flórián	9,86 % (2.602)	3.
Veszprém 1.	Forgóné Kelemen Judit	16,48 % (7.759)	3.	Var- ga-Damm Andrea	14,10 % (4.642)	3.
Veszprém 3.	Dobó Zoltán	23,49 % (10.110)	3.	Rig Lajos	35,49 % (10.608)	1.

Forrás: <http://www.valasztas.hu/hu/ovi/index.html>

A tapolcai körzetben két korábbi választáson induló Dobó Zoltánt 2014 októberében Tapolca polgármesterévé választották, aki helyett ezúttal alpolgármestere, a mentő- és aneszteziológus asszisztens Rig Lajos szállt versenybe, akinek jelentős helyismerete, beágyazottsága volt. Rig a 2010-es és 2014-es önkormányzati választás alkalmával indult Tapolcán, előbb kompenzációs listáról, majd 2014-ben egyéni választókerületből szere-
ve mandátumot. A Jobbik első egyéni választókerületi sikerét eredményező választásra 2015. április 12-én került sor Veszprém megye 3. számú választókerületében. A körzet 60 településéből 53 tartozott a régi 4. számú tapolcai körzethez, amelyet 1998-tól kezdődően négy alkalommal nyert meg a Fidesz politikusa, Lasztovcza Jenő. Az új választókerület leginkább abban tér el a korábbi tapolcai körzettől, hogy ide került a jelentős szocialista tradíciókkal rendelkező Ajka városa, amelynek lakossága a tapolcainak közel kétszerese. Ennek ellenére az új választókerületet is magabiztosan nyerte Lasztovcza, aki hosszan tartó betegsége után 2015 januárjában elhunyt.

A választókerület legjelentősebb jobboldalinak számító városát, Tapolcát viszont 2014 őszén elhódította a Jobbik az önkormányzatot 1998 óta irányító helyi Fidesz csoporttól. Tapolca tradicionális jobboldali többségű település, a szocialista korszakban végrehajtott iparosítás ellenére megőrizte polgári kötődését. A városban az országgyűlési választások alkalmával a Fidesz listája és egyéni jelöltje kapta a legtöbb szavazatot 1998 óta. A MIÉP 1998 és 2006 között indított jelöltek a helyhatósági választásokon, de csak egyetlen alkalommal, 1998-ban tudott egy kompenzációs listás mandátumot szerezni. A Jobbik 2009-ben az európai parlamenti-, valamint egy időközi polgármester-választás alkalmával jelent meg Tapolca közéletében. A 2006-os országgyűlési választás során a MIÉP-pel közös

jelöltként egy sümegi MIÉP-tag indult. Csurka István pártja egyetlen alkalommal sem indított jelöltet a polgármesteri székért, így a párt nem tudott felépíteni a városban egy olyan, ismert személyiséget, akit folyamatosan versenyztetett volna a riválisokkal és aki „húzónev” lehetett volna a lista szempontjából is.

Ezzel szemben a Jobbik Dobó Zoltánra és Rig Lajosra, két helyben ismert személyre építette fel kampányait és városi szervezetét. 2010 tavasza óta minden kampányban kivették részüket, jelöltként is megismerhették nevüket, majd Dobó megyei közgyűlési, Rig pedig tapolcai önkormányzati képviselő lett 2010 októberében. Az egykori Fidesz-tag közös képviselő és a helyi kórház szakszervezeti vezetője által alkotott kettős több választási megmértetés, és a helyi politikai életben eltöltött egy ciklus után alkalmasnak bizonyult arra, hogy olyan időszakban mutasson emberi arcot a radikálisoknak, amikor a Fidesz hónapokon át negatív országos eseményekkel és hírekkel küzdött (pl.: internetadó elleni tüntetések, amerikai kitiltási ügy, vasárnapi zárvatartás bevezetése, Questor-ügy).

A helyi politikai élet erőviszonyainak jelentős mértékű átalakulásában szerepet játszott, hogy a Fidesz elveszítette előbb Ács János polgármestert (aki 1998 és 2008 között irányította a várost), majd az öt országgyűlési választáson sikert arató képviselőjét, Lasztovicza Jenőt is. 2014 őszén pedig az önkormányzat irányítását is át kellett adniuk a Jobbiknak. A választókerület legnépesebb városában, Ajkán a Fidesz és a Jobbik egyaránt gyenge pozíciókkal rendelkezett, míg az Ajkán erős szocialisták a körzet többi 59 településén küzdöttek ugyanezzel a problémával. Így 2015 tavaszára három pólusú politikai tér alakult ki a választókerületben, ahol mindhárom párt jelöltje a siker esélyével indulhatott az időközi választáson.

A Jobbik jelöltjének győzelmét ezek a helyi adottságok tették lehetővé. Ezek közül is hangsúlyos a helyi politikai háttér megerősítése (Tapolca városának elhódítása 2014 őszén), a jelölt személyes és politikai múltja (egészségügyi és szakszervezeti munka, képviselőtestületi, majd alpolgármesteri pozíció), továbbá a riválisok meggyengülése (a szocialisták beszorultak Ajkára; a Fidesz korábbi erős emberei elhunytak, a pártot negatív országos klíma vette körül, emellett zajlott a jobboldali médiáért folytatott hatalmi küzdelem is). Azt is meg kell említeni, hogy ekkor a Jobbik képes volt erőforrásait csupán egyetlen választókerületre koncentrálni, amire egy általános választás alkalmával nem lenne módja. A Jobbik ezzel a győzelmével megmutatta, hogy a jövőben már nem csupán az északi, észak-keleti térségekben szállhat versenybe egyéni mandátumok elnyeréséért. Amennyiben a párt más térségekben is képes olyan tudatosan felépíteni új politikusokat, ahogyan Dobó és Rig esetében tette Tapolcán, intézményes hatalmi pozíciókat tud elfoglalni, akkor további választókerületekben nyílnak esélye győzelemre.

ÖSSZEGZÉS – KÉKGALLÉROS NACIONALIZMUS?

A Jobbik 2009-es európai választási sikere után sokak számára kínált új karrierlehetőséget a hazai politikában. A párt 2010-es egyéni választókerületi jelöltjeinek döntő többsége „politikai újonc” volt, akik egyrészt a radikális jobboldali szubkultúrából kerültek a képviselőjelölti státuszba, másrészt a rendszerváltást követő két évtizedben csalódott alsó-középosztálybeliek voltak. Jelentős részük a következő években háttérbe került, vagy kiszorult a radikális pártból, és a képviselőjelölti csoport 2014-re jelentősen átalakult, professzionalizálódott.

A jelöltek kiválasztásakor az országos ismertség, a helyismeret és választási tapasztalat, valamint különféle választott pozíciók birtoklása jelentett fontos szempontot az országos elnökség, illetve Vona Gábor pártelnök bizalma mellett. A Jobbik politikusainak többsége fiatalabb korosztályokból került ki 2010-ben és 2014-ben is. Körükben még kevesebb a női politikus, mint a többi magyarországi pártban. Iskolázottsági mutatóik jelentősen elmaradnak a 2010 előtti magyar politikai elit jellemzőitől (Ilonszki, 2009).

A Jobbik képviselőjelöltjeinek sajátos rétegét jelentik azok a részben ipari szektorban tevékenykedő kisvállalkozók (pl.: autó- és gépipar), illetve azok az alkalmazottak (pl.: mozdonyvezető, éjjeliőr), akiket a hagyományos társadalomtudományi megközelítések baloldali szavazóként azonosítanak. A nyugat-európai baloldali pártokról már az 1990-es években leírták, hogy eltávolodtak hagyományos szavazóiktól, és inkább a városi, urbanus, magasabban kvalifikált rétegek felé fordultak a klasszikus munkásosztállyal és az alsó-középosztállyal szemben (Kitschelt, 1994). Ez lehetőséget adott a radikális jobboldali pártoknak, hogy olyan társadalmi csoportokban szerezzenek támogatókat, amelyek úgy érezték, magukra maradtak problémáikkal, elvesztették politikai érdekérvényesítőiket. A „modernizáció veszteseinek hipotézis” (Betz, 1994; Kitschelt - McGann, 1995; Kriesi et al., 2006) szerint a társadalom perifériájára szoruló, a gazdasági-társadalmi változásokhoz alkalmazkodni képtelenek válhatnak a radikális megoldások híveivé. Egy korábbi kutatás viszont arra jutott, hogy európai összehasonlításban a Jobbik közönsége kifejezetten magas társadalmi státuszú és vagyoni helyzetű (Bíró Nagy et al., 2011:24-26).

Ennek azonban nem mond ellent annak lehetősége, hogy olyan kisvállalkozók, iparosok, alkalmazottak, akik elégedetlenek voltak saját, vagy lakókönyezetük helyzetével, anyagi és kapcsolati tőkájukat kihasználva léptek be egy olyan pillanatban a magyar politikai versenybe, amikor egy új, dinamikus szereplőnek szüksége volt olyanokra, akik révén helyi beágyazottságát kiépíthette. Egy közös képviselő, autómósó üzemeltető, vagy autószerelő ugyanolyan fontos szereplője egy kisváros, község életének, mint a körzeti orvos, vagy az iskola igazgatója. Kapcsolati hálójuk jelentős, anyagi lehetőségeik pedig sok esetben még jobbak is mint egy pedagógusnak, egészségügyi dolgozónak. 2010-re a baloldal meggyengülése új politikai teret nyitott nem csupán országosan, hanem a helyi politika színterén is olyan közéleti ambíciókkal rendelkező személyek számára, akik más szervezetekben ad-

dig nem juthattak szerephez sem a jobb-, sem a baloldalon. Ez a társadalmi réteg sikeresen kapcsolódott össze a felívelő szakaszban lévő Jobbikkal, és tette lehetővé azt a „szervezeti bummot”, ami 2008-tól egyre fokozódó mértékben jellemezte a pártot a 2010-es országgyűlési választásig. A párt vezetői a következő ciklus során, a 2010-es kampány, valamint az azt követő helyi beharcok tapasztalatai alapján igyekeztek a legmegbízhatóbb, a professzionálisabb működés iránt nyitott személyek kiválasztásával stabilizálni pártjukat.

A 2014-es országgyűlési választás során számos olyan jelölt kapott ismét lehetőséget, akik 2010 őszén helyi politikai pozíciókat szereztek, azon keresztül erősítették kapcsolati hálójukat. A párt igyekezett politikai elitjét az Országgyűlésben tartani, ami lényegében meg is valósult 2014 tavaszán. Az országos és helyi intézményi politikai pozíciók révén folyamatban van egy új, stabil jobbikos politikusréteg kialakulása, amely más pártokhoz viszonyított alacsony életkora miatt hosszabb időn keresztül a magyar politikai élet meghatározó szereplője maradhat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ablonczy Bálint (2012) *Kié a vár? Heti Válasz*, <http://valasz.hu/itthon/kie-a-var-56653>
- Betz, Hans-Georg (1994) *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. New York: St. Martin's Press.
- Bíró Nagy András – Róna Dániel (2011) Tudatos radikalizmus. A Jobbik útja a Parlamentbe 2003-2010. In: Láncki András (szerk.) *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*. Budapest: Századvég Kiadó, 242-283.
- Bíró Nagy András – Dúró József – Hajdú András – Róna Dániel (2011) Nemzet és radikalizmus. In: Láncki András (szerk.) *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*. Budapest: Századvég Kiadó, 7-34.
- de Lange, Sarah – Art, David (2011) Fortuyn versus Wilders: An Agency-Based Approach to Radical Right Party Buliding. *West European Politics*, Vol. 34, No. 6, 1229-1249.
- Élő Anita (2010) A Jobbik fővárosa. *Heti Válasz*, http://valasz.hu/itthon/a-jobbik-fovarosa-32484?orderby=novekvo&numPerpage=50&hosszaszolas_oldal=0/
- Enyedi Zsolt (2006) A befagyott felszín és ami alatta van. A 2006-os választás és a magyar pártrendszer. In: Karácsony Gergely (szerk.) *A 2006-os Országgyűlési választások. elemzések és adatok*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Közhasznú Alapítvány, 204-228.
- Enyedi Zsolt – Benoit, Kenneth (2011) Kritikus választás 2010. A magyar pártrendszer átrendeződése a bal-jobb dimenzióban. In: Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert (szerk.) *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Közhasznú Alapítvány, 17-42.
- Givens, Terri E. (2004) The Radical Right Gender Gap. *Comparative Political Studies*, 37, 1: 30-54.

- Givens, Terri E. (2005) *Voting Radical Right in Western Europe*. New York, Cambridge University Press.
- Gyömöre Máté (2008) A kiesők és a visszakerülők csoportjai a magyar országgyűlésben. in: Ilonszki Gabriella szerk. *Amatőr és hivatásos politikusok. Képviselők Magyarországon II*. Budapest: Új Mandátum Kiadó, 121-152.
- Hajdú András (2014) A magyar radikális jobboldal képviselőinek két generációja. A MIÉP és a Jobbik parlamenti képviselőinek összehasonlítása. *Politikatudományi Szemle*, 23, 2: 59-86..
- Ilonszki Gabriella (2009) *Képviselők és képviselet Magyarországon a 19. és a 20. században*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Ilonszki Gabriella (2011) Képviseleti szerepek, politikai intézmények, képviseleti deficit. Két évtized változásai. In: Tardos Róbert – Enyedi Zsolt – Szabó Andrea (szerk.) *Részvétel, képviselet, politikai változás*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Közhasznú Alapítvány, 267-290.
- Ilonszki Gabriella – Kurtán Sándor (2011) Látszat és valóság. A 2010-ben megválasztott képviselők arculata. In: Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert (szerk.) *Új képlet. A 2010-es választások Magyarországon*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Közhasznú Alapítvány, 95-122.
- Jeszkó József – Bakó Judit – Tóth Zoltán (2012) Jobbik: Egy net-network párt természetrajza. A radikális jobboldal webes hálózatai. *Politikatudományi Szemle*, 21, 1: 81-104.
- Jobbik (2010a) *Radikális változás. A Jobbik országgyűlési választási programja a nemzeti önrendelkezésért és a társadalmi igazságosságért*.
- Jobbik (2010b) *A Jobbik nemzedék – dokumentumfilm a Jobbikról*. DVD
- Karácsony Gergely – Róna Dániel (2010) A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól. *Politikatudományi Szemle*, 19, 1: 94-123.
- Kitschelt, Herbert (2007) Growth and Persistence of the Radical Right in Postindustrial Democracies: Advances and Challenges in Comparative Research. *West European Politics*, 30, 5: 1176-1206.
- Kitschelt, Herbert (1994) *The Transformation of European Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kitschelt, Herbert – McGann, Anthony J. (1995) *The Radical Right in Western Europe. A Comparative Analysis*. Ann Arbor, University of Michigan Press.
- Kovács András (2012) Torgyáni útra lépett a Jobbik. *Magyar Nemzet*, <http://mno.hu/belfold/torgyani-utra-lepett-a-jobbik-1094930>
- Kovács István (2012) Bomlik a szélsőjobb Borsodban. Újabb tizenöt Jobbik-szervezet oszlik fel. *Magyar Narancs*, <http://magyarnarancs.hu/kismagyarorszag/ujabb-tizenot-jobbik-szervezet-oszlik-fel-79950>
- Körösényi András – Tóth Csaba – Török Gábor (2007) *A magyar politikai rendszer*. Budapest: Osiris Kiadó.

- Kriesi, H. – Grande, E. – Lachat L. – Dolezal, M. – Bornschieer, S. – Frey, T. (2006) Globalization and the Transformation of the National Political Space: Six European Countries Compared. *European Journal of Political Research*, 45, 6.: 921–956.
- Lundell, Krister (2004) Determinants of Candidate Selection: The Degree of Centralization in Comparative Perspective. *Party Politics*, 10, 1: 25–47.
- Machos Csilla (1999) A magyar pártok alapszabályai és szervezeti típusai. *Politikatudományi Szemle*, 8, 1: 23–66.
- Magyar Nemzet (2010) Feljeleníti Vonát a Jobbik volt kaposvári listavezetője. *Magyar Nemzet*, http://mno.hu/belfold/feljeleniti_vonat_a_jobbik_volt_kaposvari_listavezetoje-223990
- Mikecz Dániel (2012) Új pártok, változó mozgalmak. A radikális jobboldali és az alternatív mozgalmak pártosodása. In: Boda Zsolt – Körösnéyi András (szerk.) *Van irány? Trendek a magyar politikában*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 65–82.
- Mudde, Cas (2007) *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mudde, Cas (2014) Fighting the system? Populist radical right parties and party system change. *Party Politics*, 20, 2, 217–226.
- Norris, Pippa. (2005) *Radical Right: Voters and Parties in Electoral Market*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Papp Zsófia (2011) A választókerület helye a magyar parlamenti képviselők szerepfelfogásában. In: Tardos Róbert – Enyedi Zsolt – Szabó Andrea (szerk.) *Részvétel, képviselet, politikai változás*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Közhasznú Alapítvány, 291–312.
- Róna Dániel – Sós Ildikó (2011) A térmodellen túl. Másodlagos preferenciák a 2010-es országgyűlési választáson. *Politikatudományi Szemle*, 20, 4, 113–140.
- Róna Dániel – Sörös Anett (2012) A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között? In: Szabó Andrea (szerk.) *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged: Belvedere Meridionale, 113–156.
- Róna Dániel – Reich Jenő (2014) „Nemzetiek”, rendpártiak, első generációs értelmiségiek és közösségre vágyóak. A Jobbik egyetemista-főiskolás támogatói. In: Szabó Andrea (szerk.) *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged: Belvedere Meridionale, 151–172.
- Shomer, Yael (2014) What affects candidate selection processes? A cross-national examination. *Party Politics*, 20, 4: 533–546.
- Tóth Adrienn – Ilonszki Gabriella (2015) Pártok vagy választók? A női jelöltek esélyei az egyéni választókerületekben, 1998–2010. *Politikatudományi Szemle*, 24, 3: 27–50.
- Tóth András – Grajczjár István (2011) Válság, radikalizálódás és az újjászületés ígérete: A Jobbik útja a Parlamentbe. In: Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert (szerk.) *Új*

- képlet. A 2010-es választások Magyarországon.* Budapest, Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Közhasznú Alapítvány, 57-92.
- Tóth András – Grajczár István (2012) A nemzeti radikalizmus. A jobboldali radikalizmus negyedik hulláma Magyarországon. In: Boda Zsolt – Körösekényi András (szerk.) *Van irány? Trendek a magyar politikában.* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 83-108.
- Tőkéczi László (2006) A Harmadik Út – a MIÉP és a Jobbik szövetsége. In: Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László (szerk.) *Magyarország politikai évkönyve 2006.* Budapest: Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány, 233-237.
- Williams, Michelle Hale (2006) *The Impact of Radical Right-Wing Parties in West European Democracies.* New York: Palgrave Macmillan.
- Zubor Zalán (2014) „Vona csak a Jobbik reklámarca” – Furcsa alapszervezet-megszűnések Szabolcsban. In: *HVG*, http://hvg.hu/itthon/20140619_Jobbik_Szabolcs_furcsasagok

Kovarek Dániel

LEHETNEK MÁS JELÖLTJEIK?

Az LMP bal-jobb tengelyen elfoglalt pozíciója
az egyéni választókerületi jelöltek vizsgálatának tükrében

BEVEZETÉS

A zöld pártok a világ számos országában a nemzeti parlamentek kulcsfiguráivá váltak, többnyire a pártrendszerek baloldalára pozícionálva politikai formációjukat. A magyar demokratikus politika két és fél évtizedes történelmének vitathatatlanul legsikeresebb zöld pártja, a Lehet Más a Politika (LMP) antiglobalista, környezetvédő és emberjogi mozgalmakból nőtte ki magát, politikálása során erős baloldali karaktert felmutatva.

A párt liberális szárnyának 2013-as kiválása után ugyanakkor publicisták és politikusok egyaránt amellett érveltek, hogy az LMP mind tagságát, mind üzeneteit tekintve egy jobboldali fordulatot hajtott végre – a párt elitje ugyanakkor tagadta minden olyan megállapítás létjogosultságát, amely szerint egy *jobboldali zöld párt* kiépítése zajlana. Jelen kutatás célja, hogy kérdőíves válaszok statisztikai elemzése és képviselőjelölti programok tartalomelemzése segítségével módszertanilag megalapozott választ adjon arra a kérdésre, hogy az LMP-nek tulajdonított jobbratolódás ténylegesen is megvalósult-e a párt egy kiemelt figyelem által övezett csoportját, az egyéni választókerületi jelölteket vizsgálva.

ELMÉLETI ÁTTEKINTÉS

A zöld pártok ideológiai pozíciói és helyük a pártrendszerekben

Európa zöldpártjai az ideológiai spektrum széles területét lefedik, találunk közöttük reformkommunistákat, szocialistákat, liberális eszmeiséget vallókat és centрупártokat is. Vízíóik magukban foglalnak számos olyan alapelvet – társadalmi igazságosság, decentralizáció, egyéni szabadságjogok, részvételi demokrácia, faji és nemi egyenlőség –, amelyek korábban már létező politikai hagyományok vagy programok részét képezik, így találhatunk szocialista, liberális, konzervatív, de marxista vagy anarchista elemeket is a zöld mozgalmak célkitűzései között (Richardson, 1995, 11.).

Legyen e pártok halmaza bármilyen heterogén is, a többségük egyértelműen baloldali formációnak tekinthető (O'Neill, 1997, 18.), sakra szállva a szekuláris állam mellett, gyanakvoan tekintve az egyházakra, valamint a társadalmi igazságosságot növelő programokat támogatva. Zömük *baloldali – libertariánus mozgalmi pártokként* klasszifikálható (Frankland, Lucardie és Rihoux, 2008, 6.). Jóllehet a legelső zöld szervezeteket és szövetségeket elkötelezett ökológisták, civil aktivisták alapították, akik között liberális, konser-

vatív vagy egyenesen apolitikus egyaránt volt, a zöld eszmét végül változatos baloldali csoportok karolták föl, amelyek ebben látták a társadalmi-ökológiai válságokra adott, a klasszikus marxizmus elméleti kereteit és megközelítésmódját meghaladni képes választ (Spretnak és Capra, 1986, 176.). A zöld pártok így egyértelműen a bal-jobb spektrum előbbi részén helyezkedtek el, több esetben egyenesen választási szövetséget alkotva a többi baloldali párttal. Még azokban az országokban is kimondottan valószínűtlenül hatnak a zöldek és más, kizárólag jobboldali pártok szövetségét jelentő forogatókönyvek, ahol a koalíciókötés és kormányalakítás logikája kevésbé függ a bal-jobb dichotómia logikájától. Mindez stratégiai hátrányt is jelenthet a zöld pártok részére, hiszen a baloldali tábor egyértelmű tagjaként nem funkcionálhatnak kulcspártként, koalícióképeségük korlátozottabb (Poguntke, 2002, 138.).

A nemzetközi szakirodalomhoz hasonlóan a magyar is a baloldali politikai család részeként tekint a zöld pártokra és a zöld mozgalomra, azok baloldali retorikáját, újbaldalal való kontinuitását és „funkcionális megfeleltethetőségét” hangsúlyozva. A zöldpártok programpontjai átfednek számos szocialista, liberális és agrárpárt célkitűzéseivel, és nem egyszer a minimális többséget biztosító koalíciós partneréül szegődnek a tradicionális szocialista pártoknak (Enyedi és Körösenyi, 2004, 84 – 85.).

Értékpreferenciák az LMP tagságában és szavazóbázisában

A Lehet Más a Politika alapító nyilatkozata szerint a párt baloldali, liberális és konzervatív értékek aggregálásával, az *értékszintézis* megteremtésének céljával jött létre. Noha tagjai és aktivistái célul tűzték ki a hagyományos törésvonalak meghaladását, a párt alapelveiben baloldali maradt (Bozóki, 2014, 212-213.). Míg a párt tagságának és aktivista-hálózatának ideológiai összetétele elemzői vélemények alapján összhangban volt az alapelvekkel – konzervatívok, liberálisok, zöldek és szocialisták egyaránt megtalálhatóak voltak köztük (Tóth és Török, 2015, 473.), szavazótábora elsősorban baloldali jegyeket mutatott. A kérdőíves felmérések tanulságai szerint az LMP szavazói a posztmateriális értékrendet részesítik előnyben a nemzeti-konzervatívval szemben, önmagukat liberálisaként és az európai integráció támogatójaként meghatározva. A párt támogatóit inkább a városi választók körében kell keresni, a vallásosság pedig a szavazótábor csupán igen csekély részére jellemző (Keil, 2012; Republikon, 2012; Szabó, 2013).

Említésre méltó ugyanakkor, hogy a legfrissebb tanulmányok már azonosítottak olyan szociokulturálisan jól körülhatárolt, atipikus LMP-szimpatizáns választói csoportokat, amelyek tagjai a zöldpárt szavazói vagy szimpatizánsai, de magukat inkább jobboldalinak és konzervatívnak tartják, vallásosabbak az átlagnál, és az Európai Unióval szemben inkább szkeptikusnak mondhatóak. Ilyen például a fővárosban és a megyeszékhelyen koncentrálódó, „dolgozó középgenerációként” felcímkezett csoport (Boros és Kadlót, 2015, 66 – 68.).

Az LMP 2009-es szavazóbázisának ideológiai preferenciáit elemezve a szakirodalom azt valószínűsíti, hogy a párt potenciális szavazótáborának magját hosszabb távon a kiábrándult liberálisok és az első szavazók alkothatták, noha a 2010-es országgyűlési választásokon részesülhetett olyan Fidesz-szimpatizánsok szavazataiból is, akik önértéket tulajdonítottak egy sokpárti parlamentnek (Enyedi és Benoit, 2011, 25 – 38.). Jóllehet az Országgyűlésbe kerülése előtt az LMP-t nem érintette az MSZP-vel való együttműködés törésvonala és ezáltal a mérsékelt és/vagy fiatal jobboldali szavazók részéről reálisan vállalható alternatíva volt, tömeges jobboldali szavazatokra (és támogatókra) a párt semmiképpen sem számíthatott (Tóth és Török, 2015, 392.).

A többek által is leírt, területi egybeesésen alapuló, egykori SZDSZ-szavazók tömeges átpártolását feltételező szavazóbázis elméletét retrospektív lekérdezésen alapuló kutatások cáfolni látszanak; a mindkét álláspont kapcsán meglévő módszertani fenntartások mellett annyi ugyanakkor bizonyosan kijelenthető, hogy az „elárvult” liberálisok jelentős, de nem többségi hányadát képezték a 2010-ben a zöldpártra szavazók táborának. Míg a középosztálybeli státusz rokonítja, a fiatal életkor inkább megkülönbözteti utóbbi csoportot az SZDSZ korábbi bázisától (Szabó, 2013).

A pártot ráadásul az elemzések szerint a stratégiai gondolkodás hiánya is jellemezte: bázisdemokratikusságából és fiatalságából is fakadóan nem tudott (vagy akart) állást foglalni saját ideológiai pozícióját illetően, így nem látszott tisztán, hogy az LMP alternatív zöldpártként, a Fidesz utódjaként, új baloldali pártként vagy baloldali, zöld és liberális elemeket ötvöző alakulatként igyekszik pozicionálni saját magát. Realitása azonban csak három forgatókönyvnek volt: egy „zöld-liberális, de egyértelműen baloldali” alternatíva kialakításának a kormányzó Fidesszel szemben, egy, a baloldal és a jobboldal irányába egyaránt koalícióképes centumpárt megteremtésének, valamint az issue-alapú, zöldpárti politizálásnak, amely egyúttal a váltópárti ambíciók feladását is jelentette volna (Tóth és Török, 2015, 476.).

A Lehet Más a Politika bemutatkozásaként felfogható 2009-es európai parlamenti listáján csak néhány olyan személy neve szerepelt, akiknek már volt politikai tapasztalatuk és ezt jellemzően a Fidesznél vagy az SZDSZ-nél szereztek meg korábban, a politika alsóbb szintjeiről átigazolva. Karakteres politikai arcúval ugyanakkor a párt nem rendelkezett, a listán szereplők zöme erős civil háttérrel rendelkezett vagy a kulturális életből érkezett (Várnagy, 2010, 20.).

Törésvonalak és a bal-jobb dichotómia a magyar politikában

Hazai kutatások szerint a társadalom értékpreferenciáit a bal-jobb ellentétpár tükrözi vissza legpontosabban (Enyedi és Benoit, 2011), a választók bal-jobb dichotómiához kapcsolódó önmeghatározása pedig szorosan korrelál az általuk választott pártokról kialakult nyilvános képpel és azok pozicionálásával is (Róbert, 2001, 320.). Jóllehet a tengelyt

gazdasági álláspontok, az ún. *valence issues* kategóriájába tartozó kérdések (Fridkin, Fridkin Kahn és Kenney, 1999) vagy közpolitikai preferenciák egyaránt keresztbemetszik, a bal-jobb tengely nem szűnt meg igazodási pontnak lenni, és a választók túlnyomó többsége képes arra, hogy elhelyezze magát, illetve a parlamenti pártokat a bal-jobb skálán (Róna és Sós, 2011, 115.). Hasonlóképpen, a kulturális, gazdasági és politikai elit tagjainak többsége is képes volt magát bal- vagy jobboldaliként klasszifikálni, a centrális pozícióba megközelítőleg csupán a negyedük sorolta önmagát (Kristóf, 2011). Az 1990-es évek második felétől a 2010-es választásokig tartó polarizált kétflokkrendszer legfőbb szervezőelvé a bal- és jobboldali szembenállás volt, amely a pártokon kívül a körülöttük létrejött szervezetközi hálózatokat is lefedte; a pólus két oldala egyértelműen beazonosítható és egységes volt, közöttük átjárás pedig nem létezett (Soós, 2012, 15.).

Az elmúlt években a magyar politika meghatározó jelensége volt az erőteljes jobbratolódás, ami megmutatkozott abban is, hogy a medián szavazó egyértelműen jobboldali, konzervatív értékpreferenciájú választóvá vált (Enyedi és Benoit, 2011). Mivel az LMP teljes stratégiáját a párt középre pozicionálásának rendelte alá (Tóth és Török, 2014) annak érdekében, hogy megszólíthassa a középben álló (medián) szavazókat, észszerű választás lehetett üzeneteik hozzáigazítása a célcsoport preferenciáihoz – vagyis egy konzervatívabb és kevésbé liberálisabb önkép kialakítása. Egy ilyen racionális választás másik oka a politikai közép kiüresedése lehet, amely a politikai-társadalmi elit és az átlagos választópolgárok körében egyaránt megfigyelhető polarizáció kísérőjelensége hazánkban (Körösényi, 2013).

Számos szakirodalom köti össze a vallási hovatartozást a politikai preferenciákkal; a bal-jobb önbesorolással párhuzamosan létrejövő pártpreferenciákat a vallásosság is strukturálja. A történelmi egyházakhoz való tartozás és a vallásos meggyőződés Európa-szerte jobboldali pártokra leadott szavazatokat valószínűsít, Magyarországon pedig a keresztény-nemzeti hagyományokhoz való viszony a pártok profilja mellett koalíciós irányultságukat is a kezdetektől meghatározta (Enyedi, Fábián és Tardos, 2014, 533.).

A templomba járás gyakorisága növeli a jobboldalra való szavazás esélyét is (Karácsony, 2003); a választói viselkedés egyik szocio-kulturális magyarító tényezőjeként a vallásos elkötelezettség meghatározóbb, mint az osztálystruktúra (Enyedi, 2000). A vallásos szavazók döntően a jobbközép pártjait részesítik előnyben; a baloldali és liberális pártok ezzel szemben hagyományosan távolságtartóbbak az egyházakkal (Körösényi, Tóth és Török, 2009). A szocialista párt szavazói például a nem vallásos társadalmi szegmensből jöttek (Enyedi, Fábián és Tardos, 2014, 533.), a fővárosban és más vidéki városokban koncentrálódó, a Demokratikus Koalícióval erősen szimpatizáló, „balliberális értelmiségként” körülírható társadalmi csoport körében pedig a legmagasabb a kifejezetten vallásellenesek aránya (Boros és Kadlót, 2015, 54.).

Hazánkban a katolikus egyház jelentős támogatást nyújt a Fidesz-KDNP-nek, mint a legnagyobb konzervatív pártszövetségnek 2002 óta; a papság alsóbb szintje tevékenyen

is részt vesz a jobboldali jelöltek ajánláselvényeinek gyűjtésében, a híveket az istentiszteleteken a „megfelelő” szavazásra buzdítja és alkalmanként még politikai szóróanyagot is terjeszt a templomok előtt. Az egyház felsővezetése tagadja, hogy bármilyen közvetlen pártpolitikai tevékenységben érintettek lennének, de több egyházi tisztségviselő mellett a nyilvánosságot megcélzó katolikus média és a belső körlevelek is egyértelműen állást foglalnak és rímelnek a jobboldali pártprogramok alapvetéseire (Enyedi és O'Mahony, 2006, 176–177.). A fentieket összegezve elmondható, hogy a vallásosság nem csak szocio-kulturális meghatározottságként formálja a választói viselkedést (és jár együtt jobboldali pártpreferenciával), de az egyházi elitstratégiák is a konzervatív – jobbközép pártok támogatását célozzák.

Pártszakadás és a jobbratolódás narratívája

Miután az LMP 2012. novemberi kongresszusi döntésével úgy határozott, hogy kizárja a választási együttműködésről szóló tárgyalások lehetőségét a baloldali pártokkal (az MSZP-vel és az Együtt 2014-gyel egyaránt), a Jávor Benedek és Karácsony Gergely nevével fémjelzett, kisebbségi álláspontot képviselő szárny előbb önálló platformot alakított, majd álláspontjuk következő év januári ismételt elutasítása után önálló pártot alapítottak. A Párbeszéd Magyarországért névre hallgató, 2013 februárjában létrehozott politikai formációba a tagság 20 százaléka követte őket (Bozóki, 2014, 222 – 223.). Köszönhetően annak (is), hogy a PM-et deklaráltan zöld és baloldali pártként alapították, az értékszintézis alapelveihez ragaszkodó LMP egyre gyakrabban kapta meg a „vádát”, hogy jobboldali fordulatot hajtott végre.

Az LMP vélelmezett jobbra tolódása publicisztikákban is megjelent (Szalay, 2012; Krug, 2013; HVG, 2014), de több, a pártból később kilépő, és Párbeszéd Magyarországért néven új pártot alapító tag is (például Kaltenbach Jenő vagy Scheiring Gábor) annak a meggyőződésének adott hangot, hogy határozott jobboldali fordulat ment végbe a párt szimbolikus politikálását és az elérendő szavazóbázis kiválasztását illetően (H.L.B, 2013; Scheiring, 2013). Újságírói vélemények szerint az LMP a saját választói által vallott értékek ellenében kezdett el politikálni, a pártot elhagyó politikusok szerint pedig Schiffer András vezetésével a zöldek deklarált célja lett a Fideszből kiábrándult jobboldali szavazatok begyűjtése, és ennek érdekében elzárkóztak a baloldali öndefiníciótól, miközben tudatosan törekedtek a tradicionálisan jobboldalinak besorolt ügyek tematizálására és konzervatív szervezetekkel történő kapcsolattépítésre.

A párt vezetői politikusai (köztük Schiffer András és Vágó Gábor) ugyanakkor tagadták a jobboldali fordulat, mint értelmezési keret relevanciáját (Pintér, 2013; Vágó, 2012), és az ideológiai-világnézeti értelemben vett bal–jobb dichotómia létjogosultságát is vitatták. Politológusok és politikai elemzők is megosztottak voltak a kérdésben. Tóth Csaba és Török Gábor például úgy látták, hogy az LMP alapvetően a bal- és jobboldali politikálást el-

utasító, ökopolitikai tartalommal vegyített centrista politikázást folytatott, ami a pártszakadás után csupán még egyértelműbbé és hangsúlyosabbá vált (Tóth és Török, 2014, 514.).

Lakner Zoltán szerint ezzel szemben a pártszakadás előtt az LMP egyértelműen egy baloldali pólus kialakítására próbált kísérletet tenni (Lakner, 2012), és hasonlóképpen látja Bozóki András is, aki szerint az alapelveiben baloldali pártot vezető Schiffer András párton belüli pozícióit egyre inkább a konzervatív-jobboldali küldöttek támogatásával tudta csak megtartani, és így a vidéki pártszervezés is hasonló irányba indult el vezetésével (Bozóki, 2014, 226.). Noha a jelöltek és programok szisztematikus, ideológiai dimenziók mentén történő összevetése nagyban hozzájárulhatna a kérdés tisztázásához, ilyen komparatív tanulmány máig nem látott napvilágot.

KUTATÁSI KÉRDÉS ÉS HIPOTÉZISEK

A fejezet fő kutatási kérdése, hogy milyen mértékben azonos ideológiailag az LMP legutóbbi választáson felvonultatott jelöltállománya a négy évvel korábbival. Jobbra tolódott-e az LMP, több konzervatív és kevesebb baloldali-liberális jelöltet állítva és ajánlva a választók figyelmébe 2014 tavaszán mint tette azt 2010-ben?

A nullhipotézis (H_0) azt állítja, hogy nem történt érdemi változás az LMP jelöltállományának ideológiai pozícióját illetően. Az alternatív hipotézis (H_1) ezzel szemben egy jobboldal felé irányuló eltolódást valószínűsít, amely olyan egyéni választókerületi jelöltek formájában operacionalizálná, akik nagyobb mértékben vallottak konzervatív értékeket, mint négy évvel korábbi elődeik. A vallásosság pártrendszert strukturáló szerepének elméleti áttekintése továbbá arra enged következtetni, hogy a H_1 igazolást nyerhet általt is, ha ezen jelöltek szorosabb kapcsolatot ápolnak / nagyobb szimpátiát tanúsítanak az egyházak iránt, mint az előző választás zöldpárti EVK-jelöltjei.

MÓDSZERTANI IGAZOLÁS ÉS VÁRHATÓ EREDMÉNYEK

Jelen kutatás két fő adatforrásra: szöveges bemutatkozásokra és kérdőíves válaszokat is tartalmazó képviselő-jelölti adatbázisra támaszkodik. A tartalomlemezési blokk az LMP egyéni választókerületi jelöltjei által közreadott bemutatkozásokra illetve programokra épít – ezek voltak azon szövegek, amelyek a párt hivatalos honlapján elektronikusan és (változatlan formában) nyomtatva, szórólap formájában is megjelentek. A kvantitatív tartalomlemezés a vonatkozó szakirodalom alapján kimondottan hasznos eszköztárat képes biztosítani olyan kutatási kérdések megválaszolásához, amelyek az eredmény mellett az azt megelőző (rész)folyamat(ok) feltárását is célul tűzik ki, például elitszereplőkhöz társított szimbolikus konnotációk vagy követőkkel való kapcsolatuk megfelelő kontextusban történő értelmezése segítségével (Bligh, Kohles és Meindl, 2004, 562 – 563.).

Az egyéni választókerületi jelöltek

Az egyéni választókerületi (EVK) jelöltek bemutatkozásainak és rövid programjainak tartalomelemzése több okból is ésszerű választásnak tűnik. Szemben a pártok „csúcsteljesítményével”, pártelitjével, akik rendszerint a listás ágon indulnak és szereznek mandátumot, az EVK-jelölteknek muszáj azonos terjedelmű és struktúrájú kampányanyagokat készíteniük, hiszen ezek adják az alapját a választókerületükben terített szórólapoknak és brosúráknak, ezek szövegei kerülnek fel az országos és helyi pártszervezetek weboldalaira és ezek szolgálnak elsődleges tájékoztatósi – kiindulási pontként a helyi média számára is.

Másik előnyük, hogy a pártprogramokkal ellentétben valóban a jelöltek gondolatait és terveit tartalmazzák, míg előbbieket gyakran csak egy vagy két ember állítja össze és veti papírra, ahogyan az az LMP esetében is történt 2010-ben (Petőcz, 2014). Emellett rövidebb terjedelmű és gyakoribb nyomtatott megjelenési formáik miatt nagyobb arányban jutnak el a választókhoz, mint a központi pártprogramok. Mindez azt jelenti, hogy az egyéni jelöltek bemutatkozását és terveit közlő szövegekben jelen levő és azok szintjén mérhető világnézeti eltolódás a választói viselkedés mintázatában is megjelenő változásokhoz vezethet.

Az egyéni választókerületi jelöltek többnyire a helyi társadalom elitjéből kikerülő, szűkebb pátriájukban magas presztízzsel és tekintéllyel bíró személyek (Körösenyi, Tóth és Török, 2009, 244.); népszerűségüknek, láthatóságuknak és a területi pártszervezetben betöltött magas rangú pozícióiknak köszönhetően a választókerület szavazói számára ők testesítik meg pártjukat. Papp Zsófia cikke rámutat (Papp, 2013), hogy 2010-ben az LMP képviselői a többi párt képviselőihez képest kevésbé perszonalizált kampányt folytattak, és jelentősebb mértékben fókuszáltak saját személyük helyett pártjukra – a személyes megjelenés kampányeszközének használatában ugyanakkor nem maradtak el vetélytársaiktól. Mindez azt valószínűsíti, hogy amennyiben a feltételezett jobbra tolódás nem (csak) a tagság egyéni szintjén ment végbe, a megváltozott hangsúlyokat és értékpreferenciákat az egyéni választókerületi jelöltek így is lekövethezték és sikerrel jeleníthették meg a választók előtt.

Jóllehet, a csupán néhány évnyi politikai tapasztalattal bíró zöld pártok rendszerint a helyi szintre bízzák jelöltjeik kiválasztását, a jelöltek és megválasztott képviselők szabad belátása rendszerint alárendelődik a központi pártcéloknek és – utasításoknak (Frankland, Lucardie és Rihoux, 2008, 265.). Mivel a zöld pártok esetén sokkal közvetlenebb a kapcsolat a tagság és a jelöltek között, mint a gyűjtő- vagy kartellpártokban, a jelöltek elemzése alapjául szolgálhat későbbi, a párttagság szerepére fókuszáló kutatásoknak. Tágabb kontextusba helyezve az eredmények alkalmasak lehetnek arra is, hogy támpontot adjanak annak vizsgálatához, hogy erőteljes anti-establishment karakterű alternatív politikai kezdeményezések, zöldpártok miképpen reagálnak a választók preferenciáiban bekövetkezett változásokra. Végezetül a kutatás megállapításai és módszertani megközelítése releváns lehet olyan vizsgálatok számára is, amelyek célja azt elemezni, hogy

széleskörű jelöltállítás jogkörökkel felruházott területi pártszervezetek hogyan képesek felülírni (vagy „eltéríteni”) a párt választók felé kommunikált ideológiai pozícióját és profilját.

A kvantitatív szövegelemzés elméleti háttere

A jelölt bemutatkozásokat és programokat kvantitatív szövegelemzés segítségével vizsgálom. A tartalomelemzésként is ismert módszer célja, hogy adott szövegek precízen körülhatárolt sokaságának egészét vagy részét elemezve adjon választ kutatási kérdésünkre. A tartalmi kategóriák előfordulási gyakoriságának vizsgálata után egy olyan kétdimenziós adattábla (ún. asszociációs mátrix) áll össze, amely statisztikai elemzés alá vehető (Roberts, 2000, 260.). Jelen tanulmányban a tematikus szövegelemzés ábrázolási ágát (*representational thematic text analysis*) használom, vagyis a kampányanyagok és a bemutatkozások műfaji sajátosságaiból adódóan azzal a feltételezéssel élek, hogy a kampányanyagok szerzői azt értik a leírtakon, amit közreadtak – tehát nem próbálok meg a szövegek forrásainak stratégiáival szembemenni és szándékolt jelentéseivel ellentétes következtetéseket levonni (Pool, 1959; Shapiro, 1997).

A szövegelemzés során használt értékdimenziók és kategóriák¹

Az elvégzendő kvantitatív tartalomelemzés során ideológiai-világnézeti gyűjtőfogalmakhoz társítottam a tartalmak előfordulási gyakoriságát Inglehart és Welzel gondolati keretét használva (Inglehart és Welzel, 2005), valamint a World Values Survey referenciakategóriáira támaszkodva² hoztam létre a releváns értékdimenziókat, amelyekbe a elemzendő szövegegységek kerültek, továbbá létrehoztam egyházi kötődést és ökológiai vagy posztmateriális (civil) tapasztalatot jelző kategóriákat is.

Az általam használt klasszifikáció többé-kevésbé egybevág az LMP értékdimenzióit kutató korábbi munkákkal, például Keil András a zöldpárt és a DK egyetemista-főiskolás szavazóit jellemző tanulmányával (Keil, 2012). Ebben a szerző négy értékdimenziót mutat ki empirikus elemzését követően: a *nemzeti konzervatív értékstruktúrát*, az *apolitikus értékdimenziót*, egy *posztmateriális dimenziót* és a *fogyasztói-materiális csoportot*. Az általam használt elemzési keret elhagyja az apolitikus dimenziót – nem csupán azért, mert ezúttal választópolgárok helyett aktív politikai aktorokat, képviselő-jelölteket és megválasztott képviselőket vizsgálok, hanem mert a hozzá társított értékek zöme (pl. boldogság, igaz barátság) irreleváns az EVK-jelöltek rövid programjai és bemutatkozásai kapcsán.

1 A kódolás módszertani kérdéseiről lásd a Függelékét

2 Bővebben lásd a <http://www.worldvaluessurvey.org> oldalon (Utolsó letöltés dátuma: 2015. 05. 27.)

A posztmateriálist kibővítettem *zöld – posztmateriálissá* az egyértelműbb kódolás, illetve a két értékdimenzió szétválaszthatóságának nehézsége miatt. A kategória komplementereként eredetileg létrehozott *materiális* változóhoz tartozó kódolás ugyanakkor a korrigálási instrukciók és a többszöri újrakódolások ellenére is nagyon alacsony megbízhatósági koefficienseket eredményezett, így az elemzésből való elhagyása mellett döntöttem, eltekintve a kapcsolódó asszociációs mátrixok eredményeik értelmezésétől.

Emellett létrehoztam egy *baloldali* kategóriát a tradicionálisan a politikai paletta bal oldalával azonosított értékek és követelések számára; az önálló kategória meglétét a baloldaliság az értéksszintézis alapelvében is megjelenő, valamint a párttagság körében is jelen levő kiemelt szerepe indokolta. A baloldali ill. jobboldal (nemzeti-konzervatív) értékek meghatározásához a hazai pártrendszerről szóló egyik legfrissebb, a kulturális-ideológiai és gazdasági kérdéseket elemzői besorolás alapján csoportosító tanulmányt vettem alapul (Tóth – Török, 2014, 523–526.).

AZ LMP JELÖLTJEIRŐL

Az egyéni jelöltállítás rövid áttekintése

Az LMP 2010 februárjában adta hírül, hogy mind a 176 egyéni választókerületben jelöltet kíván állítani a két hónap múlva esedékes országgyűlési választásra; a sajtótájékoztaton emellett a női és roma származású politikusok a hazai közéletben kimagaslónak számító arányát, valamint a jelöltek csekély pártpolitikai tapasztalatát hangsúlyozták (LMP, 2010). Az ökopárt a határidőig 95 jelöltet jelentett be az Országos Választási Iroda felé, akik közül három nyilvántartásba vételét elutasították, így végül 92 egyéni választókerületben tudott jelölt indulni LMP-s színekben.

Négy évvel később, az új választási rendszer jelöltállítást könnyítő feltételei mellett a párt jelöltjei mind a 106 választókerületben képesek voltak összegyűjteni a szükséges aláírást. A 2010-ben és 2014-ben induló jelöltek néhány demográfiai adatát foglalja össze az 1. táblázat. Megjegyzendő, hogy bár a női képviselőjelöltek aránya a két választáson igen hasonló értéket mutat, ez nem belső szabályozás eredménye: az LMP csak a listák esetében alkalmaz nemi kvótát.

1. táblázat: az LMP egyéni jelöltjeinek néhány demográfiai adata, 2010, 2014

	2010	2014
N	92	106
Nők	18 (19,6%)	23 (21,7%)
Fővárosi választókerületek	26 (28,3%)	18 (17,0%)
30 éven aluliak	14 (16,3%)	11 (11,1%)

Saját számítás alapján. Az életkor csekély számú jelölt esetén hiányzó adat volt, a százalékos érték esetükben az ismert életkorú politikusok sokaságára értendő.

Mandátumot a párt mindkét választáson kizárólag listáról szerzett; 2010-ben a 16 Országgyűlésbe került képviselő közül 11 indult egyéni választókerületben is, míg 2014-ben mind az öt képviselővé választott LMP-s egyúttal egyéni jelöltként is megkísérelt mandátumot szerezni.

A képviselőjelölti adatbázis és a kérdőívet kitöltők mintája

A kutatás második felében használt képviselő-jelölti adatbázis a *Jelöltek és képviselők 2012 – 2015* kutatás (OTKA K 106220) hallgatói és kutatási asszisztensei által gyűjtött adatokon alapul; a listás és egyéni ágon mandátumért versenybe szálló, 2010-es és 2014-es jelöltek választási eredményei mellett politikai karrierjük fontosabb helyi és országos állomásai, pártvezetői pozícióik és alapvető demográfiai adataik is szerepelnek. A jelöltállítás folyamatára, az alkalmazott kampányeszközökre, politikai értékrendre és képviselési szerepfelfogásra vonatkozó kérdéseket tartalmazó (elektronikus és személyes) kérdőíves lekérdezés során nyert válaszok az előbbi adatbázishoz társítva, a megfelelő képviselő-jelölt sorában szerepeltek.

2. táblázat: Az LMP egyéni választókerületi képviselő-jelöltjei és az Elitkutató Központ kérdőíveit kitöltő politikusok alkotta minta

	Nők		EVK: Budapest		30 éven aluliak	
	2010	2014	2010	2014	2010	2014
minta	17,6%	28,8%	44,1%	18,6%	20,6%	16,4%
sokaság	19,6%	21,7%	28,30%	17,0%	16,3%	11,1%

Saját számítás alapján.

A 2. táblázat alapján látható, hogy a minta és az eredeti képviselő-jelölti sokaság demográfiai adatai közötti jelentős különbség a 2014-ben a nemre, 2010-ben pedig a fővárosi választókerületre vonatkozó változó esetén van – mindkét esetben a kisebbik részarányú csoport felülreprezentáltsága figyelhető meg. Spearman-korrelációk sorozatának elvégzése révén meggyőződtem róla, hogy az életkor és a tanulmányban a későbbiekben vizsgálni kívánt változók között nincs érdemi összefüggés;³ emellett a bal-jobb skálának az alábbiakban kifejtett mérőszámai sem függenek össze az életkorral.⁴ Ezek alapján úgy döntöttem, hogy három, fentebb tárgyalt demográfiai szempont közül a nemet és főváros/vidék vá-

3 Statisztikailag szignifikáns ($p < 0.05$) kapcsolat kizárólag a 2010-es mintában, az európai integráció mélyítésével/visszabontásával kapcsolatos (k29 kóddal jelölt) kérdésere adott, Likert-skálán mért válasz esetén volt kimutatható, a vonatkozó korrelációs együttható gyenge-közepes erősségű asz-szociációt ($r_s = 0.481$) mutatott.

4 Ellentétben például a nem – tehetségmegszakítás engedélyezése vagy a főváros/vidék dichotómia – templomba járás gyakorisága párokkal.

lasztókerületi dichotómiát alkalmazom súlyozási szempontként; az eredmények későbbi ismertetésekor és áttekintésekor ugyanakkor nem elfelejtve, hogy a 30 éven aluliak 4-5 százalékponttal felülreprezentáltak voltak a válaszadók részalmazában.⁵ A 3/a és b. táblázat az eredeti, illetve a súlyozott válaszadói minta mediánjait szemlélteti azon ügyek kapcsán, amelyeket a tanulmány a későbbiekben a bal–jobb reláció indikátoraként fog használni.⁶

3/a. táblázat: Az eredeti kérdőíves minta mediánjai a 2010-es és 2014-es jelöltek részalmazában.

	Medián	
	2010	2014
Saját pozíció (0 – 11, bal – jobb)	4	5
Párt pozíciója (0 – 11, bal – jobb)	4	5
Párt választóinak pozíciója (0 – 11, bal – jobb)	3	4
Templomba járás (0 – 7, hetente – soha)	7	6
Abortusz, nők szabadon dönthessenek (1 – 5, nem – igen)	4	4
Nők előnyben részesítése (1 – 5, nem – igen)	3	3
Európai integráció (0 – 10, túlzott – tovább mélyítendő)	6,5	5,5
EU-tagság (1 – 3, inkább jó - NT/NV - inkább rossz)	1	1

3/b. táblázat: A súlyozott kérdőíves minta mediánjai a 2010-es és 2014-es jelöltek részalmazában.

	Medián	
	2010	2014
Saját pozíció (0 – 11, bal – jobb)	5	5
Párt pozíciója (0 – 11, bal – jobb)	4	5
Párt választóinak pozíciója (0 – 11, bal – jobb)	4	4
Templomba járás (0 – 7, hetente – soha)	7	6
Abortusz, nők szabadon dönthessenek (1 – 5, nem – igen)	4	4
Nők előnyben részesítése (1 – 5, nem – igen)	3	3
Európai integráció (0 – 10, túlzott – tovább mélyítendő)	5,6	6
EU-tagság (1 – 3, inkább jó - NT/NV - inkább rossz)	1	1

Saját számítás alapján.

⁵ A továbbiakban ismertetett eredmények esetén a kritikus érték meghaladása, vagyis a statisztikai szignifikancia és a nullhipotézis elvetése egyetlen esetben sem volt a súlyozás függvénye; a megállapítások tehát az eredeti, reprezentativitás szempontjából nem korrigált válaszadói mintára is érvényesek.

⁶ A kérdéseket lásd a Függelékben.

AZ EGYÉNI VÁLASZTÓKERÜLETI JELÖLTJEK KOMPARATÍV ELEMZÉSE

A jelöltek pártpolitikai múltja

A jelölt baloldali/jobboldali pozíciója megmutatkozhat az általa közreadott anyagokban megjelenő értékek és elvek szintjén, de mérhető a Likert-skála segítségével történő kérdőíves önbesorolás által is. Mielőtt azonban ezeket megvizsgálánánk, érdemes áttekinteni az zöldpárt politikusainak formális pártpolitikai kötődései közül azokat, amelyek a bal-jobb dichotómia szempontjából relevánsak lehetnek; vagyis LMP-s jelöltségüket megelőző szerepvállalásukat más pártokban, amelyek ideológiai pozíciója a konzervatív – liberális tengelyen egyértelmű, ezáltal őket a választók is 'egykori baloldali' vagy 'egykori jobboldali' politikusként láthatják.

Korábbi formális baloldali pártkötődésként értelmeztem, ha az adott jelölt LMP-s jelöltségét megelőzően az MSZP, az MSZMP, az SZDSZ, a DK vagy az Együtt-PM tagja vagy jelöltje volt,⁷ illetve ha általánosságban említést tett önéletrajzában arról, hogy baloldali pártok tagja vagy jelöltje volt. Korábbi formális jobboldali pártkötődésként értelmeztem, ha az adott jelölt a Lehet Más a Politika színeiben történő jelölését megelőzően a Fidesz, a KDNP, az MDF, az MDNP, a MIÉP, az FKGP (vagy más kiszagda szervezet) illetve a Jobbik tagja vagy jelöltje volt,⁸ illetve ha korábbi jobboldali párttagságáról/jelöltségéről általánosságban maga nyilatkozott. A korábbi formális zöldpárti tapasztalat az előző két „pártpolitikai” változónál jóval kevésbé volt gyakori; operacionalizálása során az Élőlánc, a Zöld Demokraták, a Magyarországi Zöld Párt, a Zöld Alternatíva, a Zöldek Pártja vagy bármilyen más, a politikus által *zöld pártként* nevesített formációban való tagság vagy jelöltség számított kritériumnak.

Jóllehet az LMP emellett indított olyan jelölteket is egyéni választókerületekben, akik más, zöldpolitikai arcúval nem rendelkező pártoknak, például az MCF Roma Összefogás Pártnak vagy a Centrum Pártnak voltak tagjai, ezek bal – jobb koordináta-rendszerben történő elhelyezésére nem vállalkoztam. A korábbi formális pártkötődések dokumentálásának kiindulópontját az egyéni jelöltek által közreadott, egységes szerkezetű és terjedelmű bemutatkozások és programok adták; az egyértelmű megfeleltetés (a fent részletezett pártnevek és általános kifejezések) lehetőséget adott automatizált szövegelemzésre.

A bemutatkozások természetesen szűrt információt jelentenek: 2010-ben például még az országgyűlési képviselői mandátum vagy polgármesteri pozíció ismételt elnyerését megcélzó inkumbens szocialista politikusok sem feltétlen vállalták fel pártkötődésüket kampányuk vizuális elemeiben (Ughy, 2011). Feltételezhető tehát, hogy a hazai politika minőségi megújítására törekvő és protestszavazatokra számító kispárt jelöltjei még akkor

7 Utóbbi kettőre – noha elméleti síkon a 2014-es választás esetén lehetséges lett volna – nem volt példa.

8 Az utolsó három esetre nem volt példa.

sem korábbi politikai tapasztalataik hangsúlyozásával kampányoltak, ha azok történetesen nem a morális tőkét elvesztett, korrumpálódott szocialista – szabaddemokrata establishmenthez kötődtek volna.

Éppen ezért elemzésemben a jelölt bemutatkozásából és programokból nyert adatokat több alternatív információforrással egészítettem ki. Hasonlóan korábbi, a zöldpárt képviselőjelöltjeinek politikai életútját vizsgáló munkákhoz (lásd például Republikon, 2010), a hozzáférhető választástörténeti adatokra támaszkodtam: egyéni vagy listás jelöltség országgyűlési választáson 1998 és 2014 között, illetve önkormányzati választásokon jelöltként való részvétel 2002 és 2014 között. Előbbit az Elitkutató Központ összegző adatbázisa tartalmazza; utóbbi a valasztas.hu-ról letöltött, helyi jelöltállítást áttekintő listák használatának eredménye.

Mindazonáltal az önéletrajzok és nyilvánosan hozzáférhető jelöltadatbázisok kombinációja sem jelent teljességet: akadhatnak olyan zöldpárti politikusok, akik intézményes közéleti szerepvállalása az emberi és automatizált adatgyűjtés szűrői számára is láthatatlan marad. Ahogy azonban arra a fentebb idézett elemzés is rámutat, ők csupán helyi szinten, párttiszttség és mandátumszerzési szándék nélkül politizáltak, így „az életrajzukban elhallgatott politikai tevékenységüknek szinte lehetetlen a nyomára akadni” (Republikon, 2010, 4.). Mindez nem von le az összehasonlítás értékéből és az abból levont következtetések erejéből: mivel a feltételezett jobboldali fordulatot egy aspektusából, a politikusok helyben leginkább látható csoportjából, az egyéni választókerületi jelöltek szempontjából vizsgálom, ezért egy évtizedekkel ezelőtti, párttisztiséget és jelöltséget nem eredményező párttagság a helyi közvélemény szemében sem fogja megteremteni az asszociációt a karakteresen jobb- vagy baloldali politika és az LMP között.

4. táblázat: Az LMP egyéni választókerületi jelöltjeinek korábbi formális pártkötődései, 2010, 2014, %-ban

	2010	2014
N	92	106
Baloldali pártkötődés	3,3%	2,8%
Jobboldali pártkötődés	5,4%	5,7%
Zöldpárti kötődés	1,1%	2,8%

Saját számítás alapján.

Ahogy az a 4. táblázat is mutatja, a két választáson nagyon hasonló értékeket látunk a korábban baloldali illetve jobboldali párttagsággal vagy jelöltséggel bíró LMP-s indulók esetén. A párt mindkét évben valamivel kevesebb baloldali (MSZP / MSZMP / SZDSZ) és valamivel több jobboldali (FIDESZ / KDNP / MDF / MDNP) politikai tapasztalattal bíró jelöltet indított; az eredményen az sem változtat érdemileg, ha Ertsey Katalint – aki politikailag aktív csak a rendszerváltó Fidesz liberális korszakában, 1988 és 1990 között volt

– eltávolítottuk a korábbi formális jobboldali pártkötődéssel rendelkező jelöltek halmazából. Ha az LMP a két választás között jobbra is tolódott, ez az egyéni választókerületekben indított képviselőjelöltek pártpolitikai múltján nem látszódott.

Az LMP ilyen szempontból négy év alatt ugyanakkor *zöldebb* lett: 2014-ben több, a korábban Magyarországon működő zöld pártokhoz szervezetileg is kötődő jelöltet állítottak az egyéni választókerületekben. A négy évvel ezelőtti választáson Földi Áron, az Élőlánc abonyi önkormányzati képviselője (Republikon, 2010, 12.) volt az egyetlen, aki az ököpolitikát korábban már pártos keretek között is megjelentette, 2014-ben viszont az LMP vele együtt már három ilyen jelöltet indított (Földi Mihályt és Jenei Ferencet új jelöltként) az egyéni választókerületekben.

Jóllehet intuitíven azzal a feltevéssel élhetnénk, hogy egy újonnan alakult párt inkább korai szakaszában állít hasonló profilú szervezetekben edződött jelölteket, később pedig törekszik a pártban szocializálódott politikusokat indítani – utóbbi nem csak nagyobb lojalitást és kisebb lemorzsolódást ígér mandátumszerzés esetén, de a pártok egyik fő funkciójának, a politikai vezetés szelekciójának és rekrutációjának is alappillére (Enyedi és Körösi, 2004) –, az LMP esetében ez mégis fordítva történt. Ez valószínűleg egyszerűre köszönhető belső pártpolitikai okoknak (vagyis a 2013-as pártszakadás nyomán fellépő káderhiánynak) és a kifelé képviselt issue-alapú politizálás sikerességének (vagyis annak, hogy ellentétben 2010-zel, négy évvel később már látszott, hogy az LMP a többi zöldpárti kezdeményezéstől eltérően elsőként parlamenti szinten is képes képviselni és fókuszba állítani ökológiai és környezeti ügyeket).

Tartalomelemzés: baloldali, jobboldali, zöld és posztmateriális értékek

A bal – jobb tengely első direkt mérőszámaként tekintünk át a tartalomelemzés eredményeit. Baloldali érték előfordulásaként rögzítettünk minden olyan esetet, ahol a jelölt magát expliciten baloldaliként vagy liberálisként határozta meg vagy a konzervativizmust/jobboldali értékeket támogatta. Emellett többek között ide kerültek a magyarországi kisebbségek melletti kiállást jelző mondatok, a vagyoni egyenlőtlenségek csökkentését, a hátrányos helyzetűek, (mély)szegénységben élők és hajléktalanok felemelését célul kitűző, vagy nagyobb újraelosztást, társadalmi igazságosságot, a bérből és fizetésből élők („munkásosztály”) érdekartikulációját és a szociális ellátórendszer fejlesztését hirdető szövegek, tagmondatok is.

Ebbe a kategóriába soroltuk továbbá a progresszív-tradicionalista tengelyen egyértelműen az előbbi végpontjához közelebb sorolt, a hazai politikai élet baloldali és liberális képviselői által megjelentett témákat. A teljesség igénye nélkül ezek a szekularizáció és az egyház szerepének csökkentése; az egyéni jogvédelem vagy a vélemény- és szólásszabadsághoz kötődő emberi jogok ügye, a női esélyegyenlőség és a családon belüli erőszak kérdésköre, valamint az abortusz, az alternatív családmodellek és szexuális kisebbségek kapcsán tanúsított elfogadó álláspont voltak.

A jobboldali értékek előfordulási gyakoriságának rögzítésekor az alábbi témákra koncentráltunk: nemzeti hagyományok és közösségvállalás, határon túli magyarság, anti-kommunizmus, családok támogatása, a hagyományos családmódelletti kiállás; tekintélytisztelő, rendpártiság, az individuális szabadsággal szembeállított "nemzetben gondolkodás". Emelett ide kódoltuk, ha a szekularizmus, a terheességmegszakítás vagy a liberális értékek explicit kritikájára, elítélésére volt példa a szövegben, illetve ha a jelölt egyértelműen deklarálta, hogy magát konzervatívnak vagy jobboldali politikusnak tartja.

A zöld ill. posztmaterális értékeket megjelenítő jelöltek részarányát a természet védelme, a harmónia, az egészséges élet, mint célkitűzés; az explicit „zöld” öndefiníció és vállalt értékek; a közösségi és a kerékpáros közlekedés fejlesztése illetve preferálása, a megújuló energiákhoz kapcsolódó beruházások vagy munkahelyek teremtésének szándéka, az állatvédelem, a szelektív hulladékkezelés és a fenntartható fejlődés kulcsszavaival azonosítottuk be. Ide kerültek bekategorizálásra továbbá az olyan klasszikus posztmaterális értékrendet tükröző előfordulások, mint a részvételi költségvetés, a globalizmus- és fogyasztói társadalom kritika, a közvetlen demokrácia eszközei, az átláthatóság valamint a materális javakkal helyett preferált emberi méltóság, kötelekek/közösségek erősítése és jólét – jólét jellegű szembeállítások.

Az 5. táblázat összefoglalja, hogy az elmúlt két választáson LMP-s egyéni képviselő-jelöltek által közreadott bemutatkozások és rövid programok mekkora hányada tartalmazott a baloldalhoz, a jobboldalhoz, illetve a zöld/posztmaterális értékekhez köthető jellemzőket.⁹

5. táblázat Baloldali, jobboldali és posztmaterális értékeket tartalmazó jelölt- bemutatkozások aránya, 2010, 2014, %-ban

	2010	2014
N	83	106
Baloldali értékeket megjelenítő jelöltek	51,8%	40,6%
Jobboldali értékeket megjelenítő jelöltek	10,8%	12,3%
Zöld és posztmaterális értékeket megjelenítő jelöltek	89,2%	70,8%

A független kódolók munkája alapján végzett saját számítás. Kódolók közötti egyetértés a baloldali értékek esetén: Krippendorff-féle $\alpha = .803$, Cohen-féle $\kappa = .8$, Scott-féle $\pi = .8$; a százalékos egyetértés mértéke 90%. A jobboldali értékek esetében ez Krippendorff-féle $\alpha = .893$, Cohen-féle $\kappa = .892$, Scott-féle $\pi = .892$; a százalékos egyetértés mértéke 95,6%, míg a zöld és posztmaterális értékek kapcsán némileg alacsonyabb az egyetértés mértéke: Krippendorff-féle $\alpha = .672$, Cohen-féle $\kappa = .667$, Scott-féle $\pi = .666$; a százalékos egyetértés mértéke 90%.

⁹ A 2010-ben indult jelöltek közül kilenc politikus bemutatkozása és programja nem készült el és nem került föl a párt honlapjára sem, így a továbbiakban a szövegek populációján az eredeti jelöltszám (92) ennyivel csökkentett számát (83) értem és tüntetem fel a fejlécben, valamint a százalékos arányok is ehhez viszonyítva értendők. A kilenc politikus hat megye választókerületében indult, volt köztük férfi és nő, valamint harminc éven aluli és fölül is; hiányukkal nincs okunk szisztematikus torzítást feltételezni. Amennyiben az egyéni jelölteket valamely olyan szempont alapján vizsgálom, ahol az elemzés módszertana nem (kizárólag) a független kódolók által végzett tartalomelemzés volt (pl. formális pártkötődés), úgy ott a teljes populáció az eredeti értéket jelenti a 2010-es jelöltek esetén is.

5. táblázat alapján jól látható, hogy a Lehet Más a Politika a legutóbbi választáson a korábbiánál kevésbé karakteresen jelenített meg baloldali értékeket, ha az egyéni választókerületekben indított jelöltek célkitűzéseit és fontosnak tartott alapelveit vizsgáljuk. 2010-ben minden második, az OVI által elfogadott és a választópolgárok felé programmal és bemutatkozással kiálló jelölt programja tartalmazott baloldali jegyeket, de négy évvel később ez már tízből csak négy indulóra volt igaz.

Ezzel összefüggésben 2014-ben számában és arányában is több, jobboldali értékeket felvállaló egyéni jelölt volt, mint négy évvel korábban; a különbség azonban még nagyvonalúan sem értékelhető szubsztantíve szignifikánsnak.

Míg tehát ugyanezen politikusok körében *a hagyományosan baloldalhoz társított értékek és célkitűzések előfordulási aránya több mint 10%-kal csökkent, addig a konzervatív értékrendet és elképzeléseket megjelenítő kampányanyagok relatív száma lényegében stagnált.* Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy jelentősen nagyobb a konzervatív értékeket és célokat említő politikusok aránya a mindkét választáson induló egyéni jelöltek körében. A tizenhat, egyéni választókerületi mandátumszerzéssel második ízben is megpróbálkozó zöldpárti jelölt 31,3%-a tartozott ebbe a kategóriába, ami az adott évben indított evk-jelöltek számarányának 2,5 – 3 szorosa.

A zöld és posztmateriális értékeket prezentáló jelöltek aránya közel 20 százalékpontos csökkenést könyvelhetett el az LMP második országgyűlési választásán, jöllehet a levonható következtetések erejét valamelyest csökkenti a többi vizsgálathoz képest alacsonyabb szintű egyetértés a kódolók között. A csökkenés ellenére szembeötlő az ilyen értékeket megjelenítő jelöltek magas aránya. Hiba lenne azonban arra gondolni, hogy egy masszív, mindkét választáson jelöltként induló zöld/posztmateriális tömb lenne az LMP-ben, és az ilyen értékek/tapasztalatok gyakoriságának csökkenését az új jelöltek okozták. A valóság ezzel szemben az, hogy bemutatkozó szövegeikben ilyen értékdimenziót megjelenítő politikusok túlnyomó többsége (81,1%-a) négy évvel később nem próbálkozott mandátumszerzéssel az LMP színeiben.

Külön vizsgáltuk az értékeválasztáson túlmutatóan a zöld és posztmateriális tapasztalat meglétét, amit a 6. táblázat mutat. Ez alatt többek között környezet- és állatvédő alapítványok és egyesületek támogatását, humanitárius munkát végző valamint emberi jogi irodák és képviseltek, helyi civil szervezetek munkájában való részvételt, továbbá felzárkóztatással, vagyoni és nemi egyenlőtlenségek felszámolásával foglalkozó szakértői munkát, aktivizmust értettünk, ide sorolva a biogazdálkodási és biológiai - energetikai kutatói és tanácsadói munkatapasztalatot is.

Hanspeter Kriesi a materiális – posztmateriális törésvonal két oldalán elhelyezkedő választókat megfelelteti a baloldali, illetve jobboldali pártok támogatói bázisával; értelmezésében az elsősorban szociokulturális értelmiségi háttérű posztmateriális értékrendű választók elsősorban baloldali – libertariánus beállítottságúak, valamint a baloldali pártok és az újbaloldali mozgalmak szavazói lesznek. A törésvonal materiális oldalán álló,

értékrendjükben a régi középosztályt megidézõ polgárok ezzel szemben a jobboldali – autoriter pártok családjában találnak politikai otthonra (Kriesi, 1998).

6. táblázat: A zöld és posztmaterális tapasztalattal bíró jelöltek aránya a két választás során közreadott bemutatkozások alapján, %-ban.

	2010	2014
N	83	106
Zöld és posztmaterális kötődéssel / tapasztalattal bíró jelöltek	54,2%	34%

A független kódolók munkája alapján végzett saját számítás. Kódolók közötti egyetértés: Krippendorff-féle $\alpha = .797$, Cohen-féle $\kappa = .794$, Scott-féle $\pi = .792$; a százalékos egyetértés mértéke 90%.

A korábbi környezetvédõ és ökológiai szervezetekben való részvételt, egykori zöld munkahelyeket és posztmaterális civil aktivitást mérõ második változó esetén mért értékek közötti különbség jelentõs; míg öt évvel ezelõtt az egyéni jelöltek több mint fele számolt be ilyen irányú tapasztalatairól, ez az arány a 2014 tavaszán indított jelöltek esetén éppen csak felülrõl súrolta az egyharmadot. Mindez nem csak azért szembetûnõ, mert (mint arra fentebb rámutattunk) a más zöld pártokból érkező jelöltek száma ezzel ellentétes tendenciát mutatott, hanem azért is, mert a „bal-jobb szekértáborlogikáját” meghaladni kívánó, centrista önpozicionálású (Tóth és Török, 2014) LMP az egyéni jelöltek szintjén 2014-ben jóval kevésbé kommunikálta ököpolitikai, zöldpárti jellegét, mint négy évvel korábban. A blokkokhoz nem tartozás stratégiáját (az egyéni választókerületekben legalább is) tehát nem kompenzálta az issue-alapú ökológiai politizálás.

Baloldallal és jobboldallal kapcsolatos szabad asszociációk

A képviselõjelöltek bal- és jobboldalhoz való viszonyát legközvetlenebbül valószínûleg abból a nyitott kérdésbõl lehet leszûrni, amely a két oldalhoz kötõdõ asszociációikat, gondolataikat tudakolta, terjedelmi megkötés nélkül. A kérdõív utolsó eleme (*Egy utolsó kérdés: röviden fogalmazza meg, hogy mit jelent az Ön számára a „bal” és a „jobb”?*) sajnos csak a 2014-es lekérdezésnek volt része, így idõbeli összevetésre nincs lehetõségünk. A válaszok összesítése ugyanakkor hasznos adalékul szolgálhat a legutóbbi választáson egyéni választókerületekben indított zöldpárti jelöltek jellemzéséhez, és bár a hipotetikus változás mértékének megállapításához nem visz közelebb, keresztmetszeti „pillanatfelvételné” képes lehet a vizsgált részcsoport jellemzésére, miközben elsõ leírását adhatja a zöldpárti jelöltek bal- és jobboldal kapcsán formált véleményének.

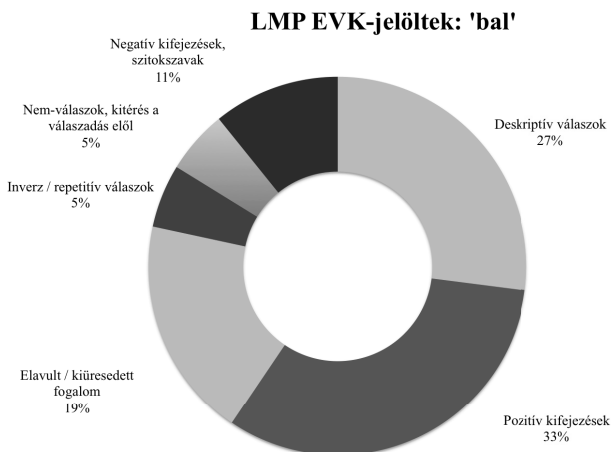
A kérdésekre 37 (bal) ill. 36 (jobb) LMP-s színekben induló egyéni képviselõjelölttõl kaptunk választ. A válaszokat csoportosítottam, és hat kategóriát különíttettem el. Minden válasz csak pontosan egy kategóriába kerülhetett, és valamely kategóriába minden válasz besorolásra került. Az elsõ kategória tartalmazta a *deskriptív válaszokat*. Ezek tankönyvsze-

rú válaszok, definiálási kísérletek, vagy klasszikus, baloldalhoz köthető jelszavak voltak – bármilyen arra utaló jel nélkül, hogy a válaszadó egyetértését / ellenérzését fejezné ki velük kapcsolatban, sőt több ízben maguk is hangsúlyozták, hogy saját véleményük helyett a bevett értelmezési kereteket és gondolatmankókat foglalták válaszukba (pl.: „az a társadalmi elképzelés, amely...”, „csak jelszavak jutnak eszembe”, stb).

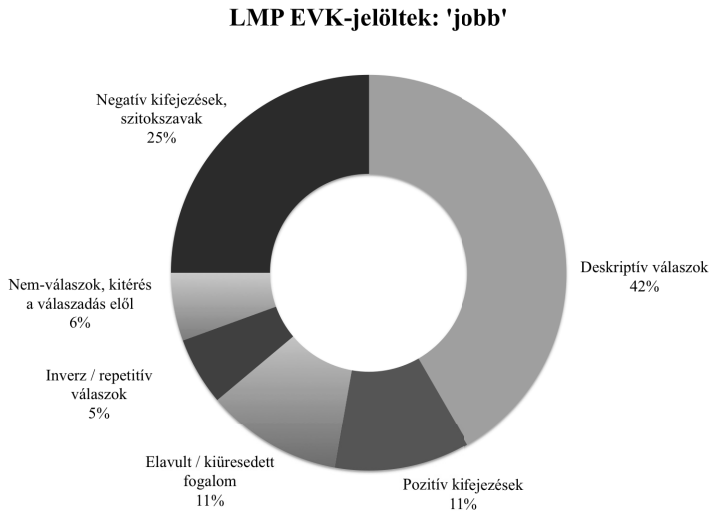
A második kategóriában koncentrálnának a *pozitív konnotációjú kifejezések*, a jelölt által támogathatóknak vagy támogatandóknak talált értékek; utalhatnak arra, hogy az adott politikai oldal céljai, szándékai helyesek („*jobb munka és életkörülményekért küzd*”) vagy összeköthetik bal-jobb tengely leírandó felét ún. konszenzusos kérdésekkel (*valence issues*), amelyek gyakorlatilag a teljes társadalom által támogatott, ezáltal szükségszerűen pozitív színben feltűnő ügyek. A harmadik kategóriába ezzel szemben a *negatív értékeléseket, mondatokat* soroltam be; ezek között voltak egyszerű szitokszavak és negatív szavak („*hülyék*”, „*nyilvánvalóan hazudnak*”) de az értékalapú bírálatok és a korrupcióval vagy tekintélyelvűséggel kapcsolatos vádak is ide kerültek („*nemzetieskedő álcájú rendszer*”, „*látens antiszemitizmus, vallási intolerancia és idegenellenesség jellemzi*”).

A negyedik csoportban kaptak helyet azok a válaszok, amelyek a *fogalom kiüresedett, elavult jellege*, a bal-jobb tengely értelmetlensége mellett szálltak síkra, vagy hazai kontextusban értelmezhetetlennek tartották az adott oldalt. Az LMP poszt-materiális jellege, alapításkori célkitűzéseiből (az ökopolitikával és az értékszintézissel meghaladni a bal-jobb „szekértáborlogikáját”) és anti-establishment jellegéből fakadóan a zöldpárt jelöltjei valószínűsíthetően nagyobb arányban hajlanak ezen megközelítés felé, mint más párt politikusai.

1. ábra: A jelöltek szabad asszociációi a baloddallal kapcsolatban 2014-ben. Saját számítás alapján.

2. ábra: a jelöltek szabad asszociációi a jobboldallal kapcsolatban 2014-ben. Saját számítás alapján.

A fennmaradó két kategória elemei már *kívül vannak a politikailag releváns válaszok halmozán*: az ötödik csoportba kerültek a faék egyszerűségű, inverz („nem jobb és nem kö-zép”) vagy a kérdezett oldal nevét megismétlő („bal”) válaszok, míg a hatodikba a kvázi nem-válaszok („semmi”) és a választás elöl vicceskedve kitérő („erre kell nézni Pesten az útkereszteződésben”) kitöltők mondatai kerültek. Az 1. és 2. ábra mutatja az összes LMP-s válaszadó bal- illetve jobboldalra vonatkozó asszociációit.

Az elemzés eredményei alapján elmondható, hogy az LMP kérdőívet kitöltő jelöltjei a baloldal – jobboldal dichotómia esetén az előbbihez valamivel közelebb érzik magukat: a baloldalra vonatkoztatott válaszok esetében az említések egyharmada valamilyen pozitív konnotációt vagy értékítéletet hordozott, és csak alig több, mint egytizedük volt negatív kifejezés vagy szitokszó. Ezzel szemben amikor a kérdés a jobboldalra irányult, már csak 11 százaléknyi pozitív tartalmú előfordulás volt, minden negyedik jelölt pedig egyértelműen negatív gondolatokat osztott meg a kutatás résztvevőivel.

Az anti-establishment jelleg és a kétosztatú politika meghaladása ugyanakkor a jelöltek gondolkodásában nem érhető markánsan tetten. A válaszadók csupán 10-20% gondolta a bal- vagy a jobboldal fogalmáról, hogy értelmetlen vagy éppen kiüresedett fogalom lenne, és ha hozzájuk adjuk a protest-álláspontként is felfogható “nem-válaszokat” (a fentebb részletezett ötödik és hatodik csoport), akkor sem érik el az adott kérdésre válaszoló összes jelölt egyharmadát. A „se nem jobb, se nem bal” harmadik utas politikája tehát a válaszok alapján közel sem annyira domináns, mint azt várni lehetne, és a hipotézissel

ellentétben így van ez a konzervatív – jobboldali¹⁰ értékekkel is. Jóllehet a nyitott kérdések csoportosítás és kódolás utáni tartalomelemzése csupán a párt 2014-es csoportjáról ad pontosabb képet, azt mindenképpen *valószínűtlenné teszi, hogy a magukat jobboldalinak tartó, a kulturális-ideológiai értelemben vett jobboldali értékekkel (nyíltan) rokonszenvező zöldpárti politikusok akárcsak megközelítették volna a többséget* az LMP egyéni választókerületi jelöltjeinek körében.

A jelöltek önbesoroláson alapuló pozíciója

A pártpolitikusok túlnyomó többsége kevés kivétellel képes magát pozicionálni a bal-jobb spektrumon, politikai öndefinícióját és kategorizálását a dichotómia fényében meghatározni ill. elvégezni (Körösényi, Tóth és Török, 2009, 170.), és ez igaz a pártok ugyanezen tengelyen történő elhelyezésére is (Enyedi, 2004, 12.). A képviselő-jelöltekhez eljuttatott kérdőívek éppen ezért mindkét választási évben tartalmaztak olyan kérdést, amely egy tizenegy fokú Likert-skála segítségével kérte meg az illető politikust, hogy határozza meg saját helyét a bal-jobb tengelyen (*Sokan használják a baloldal és a jobboldal kifejezést a politikai álláspontok jellemzésére. Ön hova helyezné el saját magát egy skálán, ahol a „0” jelenti a „baloldali” beállítottságot, és a „10” jelöli a „jobboldalit”?*).

A vizsgálathoz elsőként Khí-négyszet próbákat végeztem: sem az eredeti, sem a háromsztatívá alakított változót (baloldal – centrum – jobboldal) használó modell sem eredményezett szignifikáns eredményt ($X^2_{11\text{-fokú Likert}} = 12.82$; $p = .171$; $X^2_{\text{bal-jobb-centrum}} = 3,26$; $p = .196$). Ezt követően Mann-Whitney U-teszttel folytattam, amely rangsoroláson alapuló nem-paraméteres próbaként használható az ordinális mérési szintű függő változónk (itt: tizenegy fokú Likert-skála) és a dichotóm változó (itt: a jelöltség éve) közötti kapcsolat vizsgálatára.¹¹ A 11-fokú skálán mért válaszok eloszlása szemrevételezés alapján a két választási év jelöltjei esetén különböző volt; a teszt eredményei alapján nem volt statisztikailag szignifikáns különbség a 2010-es (átlagos rangszám: 33,84) és a 2014-es (átlagos rangszám: 43,23) jelöltek bal-jobb önbesorolása között ($U = 904$, $z = 1.867$, $p = .062$). A legutóbbi választáson tehát *az LMP jelöltjei úgy jelenítettek meg a négy évvel korábbinál jóval kevesebb baloldalhoz és posztmaterializmushoz társított értéket (lásd az 5. táblázatot), hogy a súlyozott válaszadói mintánk nem tudta alátámasztani az önmaguk bal–jobb pozicionálásukban bekövetkezett változást.*

A fenti kérdést ugyanakkor még két alkalommal fölítették a jelölteknek, annyi módosítással, hogy ezúttal *pártjukat* illetve *pártjuk szavazóit* kellett elhelyezniük a skálán. A pártra

10 Tíz jelölt explicite is említette a konzervativizmust, a konzervatív értékeket mint a 'jobb'-ra adott szabad asszociációt.

11 A teszt egyik előfeltétele a minták függetlensége, ezért a próba elvégzése előtt eltávolítottam a mindösszesen kettő, 2010-ben és 2014-ben egyaránt válaszoló jelölt adatait és korrigáltam a súlyokat.

vonatkozó kérdés esetén az eloszlás szemrevételezés alapján a két jelölt-részhalmoz esetén különböző volt; a Mann-Whitney U-teszt alapján a 2014-es jelöltekhez tartozó átlagos rangszám (44,74) szubsztantíve és statisztikailag is szignifikánsan magasabb volt, mint a négy évvel korábbi jelölteké (31,58). A nullhipotézis tehát ez esetben elvethető, és megállapítható, hogy 2014-ben az egyéni jelöltek pártjukat jobboldalibbnak gondolták, mint a parlamenti mandátumért négy évvel korábban indulók ($U = 974$, $z = 2,686$, $p < .05$). Ugyanaz elmondható az LMP választóírók alkotott percepciójáról is: a 2014-es jelöltek jobboldalibbnak (átlagos rangszám = 45,73) látták szavazóikat, mint a 2010-esek (átlagos rangszám = 31,58), a különbség szignifikánsnak tekinthető ($U = 1021$, $z = 2,841$, $p < .005$). *A zöldpárt egyéni választókerületben indított politikusai tehát a párt és saját szavazóbázisuk jobbra tolódását érzékelték, azt viszont nem állíthatjuk, hogy a trendet bal–jobb önbesorolásuk is lekövette volna.*

Fölmerülhet a kérdés, hogy vajon a kérdőívet kitöltő politikusok is azt a kulturális–ideológiai dimenziót értik-e a baloldaliság/jobboldaliság címkeje alatt, amit jelen tanulmány használ. Ennek vizsgálatához a 2010-es kérdőíves adatbázis bal–jobb önbesorolását vettem össze egy másik, csak ebben a surveyben szereplő, megegyező skálán mért kérdéssel (*Liberális – Konzervatív. Hol helyezné el magát?*). A két változóra (k31 ill. k34) Cronbach-alfát (Cronbach, 1951) számoltam, aminek értéke 0,78 volt, ami a két skála magas belső konzisztenciájára enged következtetni az adott specifikus mintán belül. Elmondható tehát, hogy a jelöltek valóban nagyon hasonlóan válaszoltak a két kérdésre, és válaszádkor saját gondolati keretükben is szorosan összekapcsolódott a konzervatív – liberális és a baloldali – jobboldali tengely.

A jelöltek EU-val és posztmaterális ügyekkel kapcsolatos attitűdjei

Az Európai Unióhoz való viszony, valamint a politikusok (és szavazók) baloldali – jobboldali pozíciója hazánkban összefügg egymással: míg a baloldali ellenzék tradicionálisan EU-párti, addig a jobboldal ambivalensen és jóval kritikusan viszonyul annak intézményeihez és alapértékeihez (Fidesz – KDNP) vagy egyenesen euroszkeptikus és unióellenes álláspontot (Jobbik és a szélsőjobboldal többi szereplője) foglal el. A kulturális bal–jobb (progresszív – tradicionalista) tengely mentén hasonló strukturálódást figyelhetünk meg, ha kisebb társadalmi csoportokat vizsgálunk. A baloldali – liberális pártokkal rokonszenvező, szociokulturális, földrajzi és demográfiai jegyek alapján elkülöníthető választói rétegek döntően az előnyeit látják az EU-csatlakozásnak, miközben az erős jobboldali identifikációval rendelkező, kormánypárti vagy radikális jobboldali szavazók értelmezésében Magyarország csak másodrendű tagja az EU-nak, a belépést a szuverenitás csorbításaként értékelik és személyesen sem érzik úgy, hogy profitáltak volna hazánk tagságából (Boros és Kadlót, 2015).

Az LMP tagjait és szavazóit a legtöbb mérés kimondottan Európa-párti táborként festi le. A párt szavazói voltak azok, akik 2010 decemberében a legnagyobb arányban sza-

vaztak volna egy ismételt népszavazáson az Unióba való belépés mellett. Köztük voltak legkevesebben, akik EU-t bürokratizmusá és rezponzivitásának hiánya miatt bírálták volna. A zöldpárt szimpatizánsai gondolták leginkább, hogy az EU hozzájárul a hazai demokrácia megerősítéséhez; és kiemelkedően sokan voltak közülük, akik emellett a magyar életszínvonalra gyakorolt pozitív hatást is tulajdonították a tagságnak (Medián és Policy Solutions, 2010).

A parlamenti ciklus közepén készült későbbi felmérések és tanulmányok is hasonló képet rajzoltak az LMP bázisáról (Bakonyi, Hann és Lakatos, 2011; Republikon, 2012). A magukat zöldnek valló fiatalok körében a harmadik legnépszerűbb, azonosulásra felkínált politikai eszme az „européer/nyugatos” volt (Keil, 2014, 197.) és az LMP fiatalabb, egyetemista – főiskolás (Keil, 2012) illetve dolgozó középkorú támogatói (Boros és Kadlót, 2015, 69 – 72.) körében egyaránt a pozitív EU-kép a domináns. Egy esetleges euroszkeptikus – vagy Schiffer András EP-kampány idején használt kifejezésével (Index, 2014) élve: *eurokritikus* – fordulat tehát nem csupán egyértelműen értelmezhető elmozdulás lenne a kulturális–ideológiai bal/jobbs (libertárius – autoriter) tengelyen, de drasztikusan szembenne az LMP szimpatizánsi – szavazói bázisának értékítéletével is.

A képviselőjelöltek Európai Unióhoz való viszonyát (és az abban esetlegesen bekövetkezett változást) két survey kérdés segítségével vizsgálom. A 2010-es és a 2014-es kérdőív is kikérte a politikusok véleményét az integráció mélyítéséről (*Néhányan azt mondják, hogy az európai integrációt tovább kellene erősíteni. Mások azt állítják, hogy az integráció már így is túl messzire ment. Mi az Ön véleménye?*), ahol egy 0 – 10 közötti, tizenegy fokú skálán helyezhették el saját álláspontjukat. A kérdésre adott válaszokat először Khí-négyszög próbákkal (a skála eredeti és összevont itemű változatában), majd Mann-Whitney U teszt segítségével vizsgáltam; az összefüggések statisztikai szignifikanciájának hiányában mindkét teszt a nullhipotézis fenntartása mellett szól, vagyis *nem állítható, hogy a 2010-es illetve a 2014-es választáson indított egyéni jelöltek másként vélekedtek volna az európai együttműködés kívánatos irányáról.*

Bár az EU-tagságot értékelő kérdőív-elem 2014-es változata nem szó szerint követi a négy évvel korábbit (*Ön szerint az Európai Unióhoz való csatlakozás Magyarország számára inkább jó vagy rossz?*, illetve *Az EU-hoz való csatlakozás inkább előnyökkel vagy hátrányokkal járt?*), a kérdések tartalmi egyezősége és a mérési skála megfeleltethetősége (jó/rossz/egyik sem–nincs válasz, ill. inkább előnyökkel/inkább hátrányokkal/nem tudja–nem válaszolt) lehetővé teszi, hogy kvázi-azonos kérdésként kezeljük őket, és összevethessük a rájuk adott, keresztmetszeti válaszokat.

A kérdőívet kitöltő, 2010-es választáson indított jelöltek 72,7%-ka gondolta úgy, hogy hazánk EU-tagságának mérlege inkább pozitív irányba billen, négy évvel később ugyanez 62,7% volt; a hátrányokat hangsúlyosabban érzékelő jelöltek részaránya ezzel szemben rendre 21,2% és 5,1% volt. Leglátványosabban azonban a kérdésre a „nem tudommal”

és „egyik semmel” felelő, illetve a válaszadás elől kitérő jelöltek aránya különbözött:¹² 2010-ben 6,1% volt, 2014-ben már a válaszadók 32,3%-a tartozott ebbe a halmazba. A választási év és az előnyöket/hátrányokat firtató kérdés változója közti kapcsolatot vizsgáló Khí-négyzet próba szignifikáns különbséget mutatott ($X^2 = 11,72$; $p < .05$), vagyis a nullhipotézis elvethető, és kijelenthető, hogy a két választáson indított jelöltsoport szignifikánsan különbözött egymástól az EU megítélését illetően. Az egyértelműen *Európa-párti LMP-jelöltek számaránya tehát négy év alatt csökkent, de ez az euroszeptikus tábor helyett a bizonytalan, kiforrott állásponttal nem rendelkezők csoportját növelte.*

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az elmúlt években mind a hazai politikusok, mind a közvélemény körében népszerűtlenebbé vált az EU: csökkent a tagság támogatottsága és az európai intézményekbe vetett bizalom is (Martin, 2014). A parlamenti pártok hivatalos dokumentumai és politikusi megnyilvánulásai nem csak az euroszepticismus fölerősödéséről, de annak tudatos gerjesztéséről is tanúskodnak (MET, 2012). Az LMP képviselőjelöltjeinek eurofil/euroszeptikus attitűdjében bekövetkezett változásokat így tágabb kontextusban, más pártok jelöltjeinek hasonló adataival összevetve érdemes értelmezni.

Az Európai Unióhoz való viszony mellett a jelenlegi pártrendszer bal-jobb tengelyén elhelyezhető témák közül még kettő szerepel változatlan szövegezéssel a 2010-es és 2014-es kérdőívekben, így a rájuk adott válaszok közelebb vihetnek minket ahhoz, hogy az LMP egyéni választókerületi képviselő-jelöltjeinek ideológiai pozícióit elhelyezzük a baloldali ellenzék – jobboldali kormánypártok – Jobbik vélelmezett háromszögében (Tóth és Török, 2014, 524.). Ez a terhesség-megszakítás illetve a nők gazdasági előrejutásának pozitív diszkriminációval történő elősegítése; mindkét témában jól azonosítható a hazai konzervatív – liberális (kulturális – ideológiai bal-jobb) álláspont.

A kapcsolódó kérdésekre („A nők szabadon dönthessenek az abortuszról. Mennyire ért ezzel egyet?”, illetve „A nőket előnyben kell részesíteni az állások betöltésénél és az előléptetéseknél. Mennyire ért ezzel egyet?”) adott válaszokat egy 1-től 5-ig terjedő skála mérte, amelynek két végpontja a „teljes mértékben egyetért” illetve az „egyáltalán nem ért egyet” volt.

7. táblázat: Posztmaterialis kérdések és a választási év feltételezett kapcsolatának vizsgálata.

	Mann–Whitney U			Khí-négyzet-próba	
	U	z	p	X ²	p
Terhesség-megszakítás	630,50	-1,207	.228	3,244	.518
Nők előnyben részesítése	580,0	-1,596	.110	5,273	.260

Saját számítás alapján.

12 A 2014-es adatbázis a nincs választ és az 'egyik sem' opciót külön változóként tartalmazta, így előbb összevontam őket, hogy megfeleltethető legyen a négy évvel korábbiakkal

A 7. táblázatban részletezett eredmények alapján látható, hogy egyik teszt sem talált statisztikailag szignifikáns összefüggést a jelöltség éve és a két világnézeti kérdésre adott, Likert-skálán mért válaszok között; a jobbra tolódás ilyen formán operacionalizált nullhipotézisét tehát nem tudjuk elvetni.

A jelöltek vallásossága és egyházi kötődése

Az LMP egyéni képviselő-jelöltjeinek vallásos kötődése több aspektusból jelenik meg az alábbiakban. Egyfelől a politikusok önbevalláson alapuló, kinyilvánított szervezeti kötődését vizsgáljuk – ez leggyakrabban egyházi vagy vallási szervezetben való tagságot jelent. Majd áttekintjük azokat a tevékenységeiket, amelyek szociokulturális értelemben egyértelműen egyházakhoz vagy a szervezett hitélethez kötődnek és a közbeszédben is így jelennek meg – az isztentiszteleteken való részvétel mellett ilyen például tisztségvállalás az egyház helyi csoportjában vagy a hitoktatói foglalkozás. A szükséges adatok egy részét a jelöltek online és személyes lekérdezése által létrehozott adatbázis, másik felét pedig a független kódolók munkája biztosította.

A továbbiakban az egyházakkal való szoros vagy formális kapcsolatokon, illetve a vallásos meggyőződés alatt az államilag elismert (történelmi) keresztény egyházakkal való kapcsolatot értek. A felekezeti különbségek a legtöbb európai országhoz hasonlóan idehaza is csak másodlagos szerepet játszanak a politikai viselkedés strukturálásában.¹³ Az LMP egyéni választókerületekben induló politikusai között ugyanakkor volt olyan, aki buddhista kötődésről tett említést önéletrajzában, de ez (és más, nem-keresztény vallásos meggyőződések) sem a hazai választói viselkedést, sem a törésvonal-képződést tekintve nem magyarázó erejűek, így a hipotézisben kifejtett jobboldali fordulat indikátorai sem lehetnek.

A hazai zsidósághoz való viszony kapcsán ugyan elkülöníthetők bal- és jobboldali, illetve pártspecifikus álláspontok (a baloldali ellenzéket az „erőteljes kiállás a zsidó kisebbség mellett”, míg a Fidesz-KDNP-t ambivalencia, a Jobbikot pedig az antiszemitizmus jellemzi; vö. Tóth – Török, 2014, 524), valószínűleg kevesen érvelnének amellett, hogy több/kevesebb zsidó származású vagy vallású jelölt önmagában baloldali/jobboldali karaktert adna egy pártnak. A determinisztikus kapcsolat hiánya mellett ugyanakkor az is zárójelbe teszi a kérdés relevanciáját, hogy egyik vizsgált választási évben sem volt az LMP-nek egyéni választókerületi jelöltje, aki akár önéletrajzában/programjában, akár kérdőíves válaszaiban említést tett volna a zsidósághoz való viszonyáról.

¹³ Bár a karizmatikus egyházakhoz való kötődés gyakran összefonódik a baloldali pártok támogatásával (Enyedi, Fábán és Tardos, 2014, 533.), nem volt olyan jelölt, aki ilyen felekezeti elköteleződésről adott volna számot.

Első lépésként a 2010-es és 2014-es jelöltek bemutatkozásának és rövid programjának tartalomelemzését vallásosság és egyházi kötődés szempontjából végeztük el. A kódkönyv instrukciói alapján előfordulásként jelöltük, ha a jelölt *saját keresztény felekezeti hovatartozását expliciten deklarálta*; ha *tagságról vagy tisztségviselésről számolt be valamelyik történelmi egyházban* (pl. presbiterség vagy hitközségi elöljáróság); amennyiben *keresztény csoportkötődésről, szervezeti tagságról* tett említést (pl. egyetemi katolikus körök vagy keresztény karitatív szervezetek munkájában való részvétel), illetve ha *hitoktatói végzettségről vagy hittantanári állás betöltéséről* adott számot a választók körében terjesztett önéletrajzában.¹⁴ A 8. táblázat tartalmazza a vallásosságról és/vagy egyházi kötődésről számot adó jelöltek arányát a 2010-ben illetve 2014-ben indult jelöltek halmozán belül, a teljes sokaságot vizsgálva.

8. táblázat: A vallásosságra és egyházi kötődésre utaló mondatokat tartalmazó jelölt-bemutkozások aránya a két választás során %-ban.

	2010	2014
N	83	106
Vallásos / egyházi kötődéssel bíró jelöltek (százalék)	3,6%	6,6%

A független kódolók munkája alapján végzett saját számítás. Kódolók közötti egyetértés: Krippendorff-féle $\alpha = 1$, Cohen-féle $\kappa = 1$, Scott-féle $\pi = 1$; a százalékos egyetértés mértéke 100%.

A táblázat alapján jól látszik, hogy az egyéni választókerületi képviselő-jelöltek sokaságán belül a legutóbbi választás idején majdnem kétszer annyi felekezeti meggyőződéséről vagy formális egyházi kötődéséről bemutatkozásában is beszámoló jelölt volt, bár arányuk így is alacsony. Természetesen ezen eredmény és vallásos jelöltek egzakt számaránya közé nem tehető egyenlőségjel – azt viszont mindenképpen mutatja, hogy *nagyobb volt 2014-ben azok aránya, akik fontosnak érezték, hogy ilyen irányú értékrendjükéről beszámoljanak a választóknak.*

A kulturális – ideológiai baloldal/jobboldal (autoriter – libertárius tengely) relációjában is releváns vallásos elköteleződés további vizsgálatához a kérdőíves mintát használtuk. Mindkét felvétel rákérdezett a szervezett keretek között történő vallásgyakorlásra (*Milyen gyakran jár templomba/istentiszteletre?*)¹⁵. A válaszok eloszlása szemrevételezés alapján a két választási év jelöltjei esetén eltért; a Mann-Whitney U-teszt eredményei alapján nem volt statisztikailag szignifikáns különbség a 2010-es (átlagos rangszám: 42,06) és a 2014-es (átlagos rangszám: 36,82) jelöltek bal-jobb önbesorolása között ($U = 622$, $z = -1.126$, $p = .260$). A magasabb érték itt ritkább hitéleti aktivitást jelölt; vagyis *a számadatok az alternatív hipo-*

14 A kódkönyv ezzel szemben hangsúlyozta, hogy a nem keresztény vallásos meggyőződés kinyilvánítását, nem keresztény egyházhoz való tartozást, illetve karizmatikus (kis)egyházi tagságot (pl. Hit Gyülekezete) nem kódoljuk.

15 A két adatsor összevetése előtt a 2010-es kérdőív (szám formátumú) szabadválaszait a 2014-es kategóriák alapján csoportosítottuk.

tézisnek megfelelőek, de az eredmények nem teszik lehetővé, hogy szignifikáns különbségről beszéljünk a jelöltek két részhalmaza között. Hasonló eredményre vezet a khí-négyzet-próba is: nominálisan és arányaiban is több jelölt szerepelt 2014-ben a gyakoribb templomba járást jelző kategóriákban, de a nullhipotézis elvetéséhez nincs elég bizonyítékunk.

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány a Lehet Más a Politika által a 2010-es és 2014-es országgyűlési képviselő-választásokon egyéni választókerületekben indított jelöltjeit vizsgálta. Az első magyar parlamenti képviselettel is rendelkező zöldpárt több publicisztika, politikusi nyilatkozat és elemzői vélemény szerint is kulturális-ideológiai értelemben vett jobboldali fordulatot hajtott végre a 2013-as pártszakadást követően. A fejezet arra tett kísérletet, hogy az elmúlt két választáson a Lehet Más a Politika színeiben induló jelöltek hasonlítsa össze baloldali és jobboldali pozícióik és a konzervatív–liberális tengelyen értelmezhető ügyek kapcsán vallott álláspontjuk alapján. Mindehhez önéletrajzi és programatikusan elemeket is tartalmazó bemutatkozásaik kvantitatív szövegelemzését (tartalomelemzést) és kérdőíves válaszok statisztikai elemzését használtuk.

A tanulmány megállapításai alapján az LMP jobboldali fordulata elsősorban percepció jelenség, mint valódi attitűdbéli változás volt. A zöldpárt egyéni jelöltjei bemutatkozó kampányanyagaikban a legutóbbi országgyűlési választáson kevesebb baloldali és kevesebb posztmaterális értéket jelenítettek meg, miközben nagyobb arányban számoltak be vallásos kötődésükről és kisebb mértékben zöld/posztmaterális (civil) tapasztalataikról, mint tették azt négy évvel korábban. A két jelöltcsoport ugyanakkor sem saját bal–jobb pozíciójuk meghatározásakor, sem a libertárius–autoriter tengelyen elhelyezhető ügyek kapcsán képviselt álláspontjukban nem különbözött szignifikánsan egymástól. A percepció erősségét ugyanakkor jól mutatja, hogy maguk az EVK-jelöltek is jobboldalibbnak látták saját pártjukat, ill. az LMP szavazóit, mint négy évvel korábban.

Az elemzés következtetései ugyanakkor csak korlátozottan általánosíthatóak, mivel az írás az országgyűlési képviselő-jelöltek csupán egy részhalmazára, az egyéni választókerületekben indulókra koncentrált. Bár a kampányok során az egyéni jelöltek felé forduló megkülönböztetett figyelem, helyi beágyazottságuk és az országos/területi listákon való számarányuk egyaránt alkalmassá teszi őket arra, hogy a választók számára közvetítsék pártjuk alapértékeit, illetve lekövesse az abban esetlegesen bekövetkezett változásokat, kommunikációjuk vagy kérdőíves válaszaik elemzése mégsem adhat egyértelmű képet a pártszervezet vagy a „mezei” párttagság (*party on the ground*, Katz és Mair, 2002) ideológiai pozícióiról. Ehhez további kiegészítő kutatásokra lenne szükség.

Végezetül érdemes megemlíteni, hogy az LMP 2010-ben csak valamivel több mint felét tudta hivatalosan is elindítani azon jelöltjeinek, akiket az egyéni választókerületekben kí-

vánt állítani. Noha jelen kutatásnak adathiányból kifolyólag, valamint területi korlátok miatt nem volt lehetősége a bejelentett jelölteken kívüli politikusok csoportját is vizsgálni, egy ilyen fókuszú kutatás kétségtelenül hasznos adalékkul szolgálhatna a legsikeresebb magyar zöldpárt politikai elitjének jobb megértéséhez.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bakonyi Eszter, Hann Endre és Lakatos Zsuzsa (2011): A politikai közvélemény a Medián kutatásainak tükrében. In: Sándor Péter és Vass László (szerk.): Magyarország politikai évkönyve 2010-ről. Budapest, DKMKKA.
- Bligh, Michelle C., Kohles, Jeffrey C. és Meindl, James R. (2004): „Charting the Language of Leadership: A Methodological Investigation of President Bush and the Crisis of 9/11”. *Journal of Applied Psychology*, Vol 89., No. 3. 562–574. pp.
- Boros Tamás és Kadlót Tibor (szerk.) (2015): Politikai osztálylétszám. A magyar választói csoportok társadalmi hátterének elemzése. *Policy Solutions*. Online elérés: <http://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzesek/Politikai%20osztálylétszám.pdf> Utolsó letöltés dátuma: 2015. 09. 07.
- Bozóki András (2014): Zöld utak. In: Petőcz György: Béke sose volt. Budapest, Aura.
- Cronbach, L. J. (1951): „Coefficient alpha and the internal structure of tests”. *Psychometrika*, Vol. 16. No. 3., 297–334. pp.
- De Swert, Knut (2012): Calculating inter-coder reliability in media content analysis using Krippendorff's Alpha. University of Amsterdam. Online elérés: <http://www.polcomm.org/wp-content/uploads/ICR01022012.pdf> Utolsó letöltés dátuma: 2015. 09. 07.
- Enyedi, Zsolt (2000): Clerical and Religious Polarization in Hungary. In: Broughton, David és Ten Napel, Hans-Martin (szerk.): *Religion and Mass Electoral Behaviour*. London, Routledge.
- Enyedi Zsolt (2004): „A voluntarizmus tere. A pártok szerepe a törésvonalak kialakulásában”. *Századvég*, Vol 9., No. 3. 3–27. pp.
- Enyedi Zsolt és Benoit, Kent (2011): Kritikus választás 2010. A magyar pártrendszer átrendeződése a bal-jobb dimenzióban. In: Enyedi, Zs., Szabó, A. és Tardos, R. (szerk.): *Új képlet. A 2010-es választások Magyarországon*. Budapest, DKMKKA.
- Enyedi Zsolt, Fábíán Zoltán és Tardos Róbert (2014): Pártok és szavazók, 2002 – 2014. In: Kolosi, Tamás és Tóth, István György: *Társadalmi Riport 2014*. Budapest, TÁRKI.
- Enyedi Zsolt és Körösi András (2004): Pártok és pártrendszerek. Budapest, Osiris.
- Enyedi Zsolt és O'Mahony, Joan (2006): Churches and the consolidation of democratic culture: difference and convergence in the Czech Republic and Hungary. In: Anderson, J. (szerk.): *Religion, democracy and democratization*. London, Routledge.
- Frankland, E. Gene, Lucardie, Paul and Rihoux, Benoit (2008): *Green Parties in Transition. The End of Grass-roots Democracy?* Cornwall, Ashgate.
- Freelon, Deen G. (2010): „ReCal: Intercoder Reliability Calculation as a Web Service”. *Inter-*

- national Journal of Internet Science, Vol 5., No. 1. 20–33. pp.
- Fridkin, K., Fridkin Kahn, K és Kenney, P. J. (1999): *Spectacle of the United States Senate Campaigns*. Princeton University Press.
- Frey, L. R., Botan, C. H., és Kreps, G. L. (2000): *Investigating communication: An introduction to research methods* (2nd ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Hayes, Andrew F. és Krippendorff, Klaus (2007): „Answering the Call for a Standard Reliability Measure for Coding Data”. *Communication Methods and Measures*, Vol 1., No. 1. 77–89. pp.
- Inglehart, R., és Welzel, C. (2005): *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Karácsony, Gergely (2003): A választói magatartás trendjei. In: Kurtán, Sándor et al. (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2003*. Budapest, DKMKA.
- Katz, Richard S. és Mair, Peter (2002): *The Ascendancy of the Party in Public Office: Party Organizational Change in Twentieth-Century Democracies*. In: Gunther, Richard, Montero, José Ramón és Linz, Juan J. (szerk.): *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*. Oxford, Oxford University Press.
- Keil András (2012): Adalékok a Critical Mass nemzedékről. Az egyetemista-főiskolás LMP szavazók jellemzése. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Belvedere – Meridionale.
- Keil András (2014): Zöldek a felsőoktatásban – Avagy: mit tudunk a magukat zöldnek valló egyetemistákról, főiskolásokról? In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Budapest/Szeged, Belvedere – Meridionale és MTA TK PTI.
- Körösényi, András (2013): *Political Polarization and its Consequences in Democratic Accountability*. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, 4(2):3-30.
- Körösényi András, Tóth Csaba és Török, Gábor (2009): *The Hungarian Political System*. Hungarian Democracy Series, Budapest, Hungarian Center for Democracy Studies.
- Kriesi, Hanspeter (1998): „The transformation of cleavage politics. The 1997 Stein Rokkan lecture”. *European Journal of Political Research*, Vol 39., No. 2. 165–185. pp.
- Krippendorff, Klaus (2004): *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Beverly Hills, CA, Sage.
- Kristóf Luca (2011): „Politikai nézetek és reputáció az értelmiségi elitben”. *Politikatudományi Szemle*, Vol 20., No. 2. 83–105. pp.
- Magyar Európa Társaság (2012): *Hol áll a PERC-mutató? Avagy az EU-destruktívoktók a föderalistákig: a pártok viszonya az Európai Unióhoz*. Online elérés: http://www.europatarsasag.hu/images/2012dec/perc_web.pdf Utolsó letöltés dátuma: 2015. 09. 07.
- Martin József Péter (2014): „Válságkezelés és az euroszkepticizmus erősödése Magyarországon és az EU-ban – okok, minták, következmények”. *Külgazdaság*, Vol 58., No. 5-6. 67–99. pp.

- Medián és Policy Solutions (2010): Európai Unió: bíráljuk, de maradnánk. Ismeretek és vélemények a soros magyar EU-elnökség előtt. Online elérés: http://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzesek/Policy%20Solutions_Medián_EU-elnökség_final.pdf Utolsó letöltés dátuma: 2015. 09. 07.
- O'Neill, Michael (1997): *Green Parties and Political Change in Contemporary Europe*. Aldershot, Ashgate.
- Papp Zsófia (2013): „Kampány-perszonalizáció Magyarországon a képviselő szemével”. *Politikatudományi Szemle*, Vol 22., No. 4. 37–56. pp.
- Petőcz György (2014): *Konfliktusok. „Nem híd volt, hanem ék.”* In: Petőcz György: *Béke sose volt*. Budapest, Aura.
- Poguntke, Thomas (2002): *Green Parties in National Governments: From Protest to Acquisition?* In: Müller-Rommel, Ferdinand és Poguntke, Thomas (szerk.): *Green Parties in National Governments*. London/Portland, OR, Frank Cass.
- Pool, I. de S. (szerk.) (1959): *Trends in Content Analysis*. Champaign, IL., University of Illinois Press.
- Republikon Intézet (2010): *Az újdonság ereje. Honnan érkeznek az új pártok – a Jobbik és az LMP – jelöltjei?* Online elérés: http://intezet.republikon.hu/pdf/Republikon_Egyeni_Jeloltek.pdf Utolsó letöltés dátuma: 2010. 03. 22.
- Republikon Intézet (2012): *Pártok félidőben*. Online elérés: <http://www.republikon.hu/upload/5000269/partok%20felidben.pdf> Utolsó letöltés dátuma: 2014. 08. 12
- Richardson, D. (1995): *The Green challenge: philosophical, programmatic and electoral considerations*. In: Richardson, D. és Rootes, C. (szerk.): *The Green Challenge. The Development of Green Parties in Europe*. London, Routledge.
- Róbert, Péter (2001): *Pártok és választók a baloldal-jobboldal skálán*. In: Simon János (szerk.): *Ezredvégi értelmezések*. Budapest, Villányi Úti Könyvek.
- Roberts, Carl W. (2000): *„A conceptual framework for quantitative text analysis: On joining probabilities and substantive inferences about texts”*. *Quality and Quantity*, Vol 34., No. 3. 259–274. pp.
- Roberts, Carl W. (2008): *The Fifth Modality: On Languages that Shape Our Motivations and Cultures*. Brill, Leiden, NL.
- Róna Dániel és Sós Ildikó (2011): *„A tételmodell túl. Másodlagos preferenciák a 2010-es országgyűlési választásokon”*. *Politikatudományi Szemle*, Vol 20., No 4. 113–137. pp.
- Shapiro, G. (1997): *The future of coders: Human judgments in a world of sophisticated software*. In: Roberts, C. W. (szerk.): *Text Analysis for the Social Sciences: Methods for Drawing Statistical Inferences from Texts and Transcripts*. Mahwah, NJ, Lawrence Erlbaum.
- Soós Gábor (2012): *Kétflokkrendszer Magyarországon*. In: Boda Zsolt és Körösi András (szerk.): *Van irány? Trendek a magyar politikában*. Budapest, MTA TK PTI – ÚMK.
- Spretnak, Charlene és Capra Fritjof (1986): *Green Politics*. Santa Fe, NM, Bear & Co.

- Szabó Balázs (2013): „Az új parlamenti pártok szavazóbázisának jellemzése Budapest példáján”. *Politikatudományi Szemle*, Vol 22., No. 3. 93–116. pp.
- Tóth Csaba és Török Gábor (2014): „Az új pártrendszer”. In: Kolosi, Tamás és Tóth, István György: *Társadalmi Riport 2014*. Budapest, TÁRKI.
- Tóth Csaba és Török Gábor (2015): *Négy választás Magyarországon*. Budapest, Osiris.
- Ughy Márton (2011): MSZP – a muszáj-kampány. In: Szabó G., Mihályffy Zs. és Kiss B. (szerk.): *Kritikus kampány. A 2010- es országgyűlési választási kampány elemzése*. Budapest, L'Harmattan.
- Várnagy Réka (2010): „Jelöltállítás a 2009-es európai parlamenti választásokon”. *Politikatudományi Szemle*, Vol 19., No. 4. 9–24. pp.

ÚJSÁGCIKKEK, SAJTÓANYAGOK

- H.L.B (2013): Ex-baranyaiak az LMP-ről: Kaltenbach, aki távozott, és Szél, aki maradt. Pécsi Újság. Online elérés: <http://www.pecsiujsg.hu/helyi-hireink/ex-baranyaiak-az-lmp-rol-kaltenbach-aki-tavozott-es-szel-aki-maradt> Utolsó letöltés dátuma: 2015. 08. 29.
- HVG (2014): Érti-e az LMP a saját szavazóit? Online elérés: http://hvg.hu/velemenynyuzsog/20140424_Ertie_az_LMP_a_sajat_szavazoit Utolsó letöltés dátuma: 2015. 08. 29.
- LMP (2010): LMP: Az egész országban lehet más! Online elérés: <http://lehetmas.hu/hirek/1209/> Utolsó letöltés dátuma: 2015. 08. 29.
- Index (2014): Schiffer: Akár két LMP-s is lehet az EP-ben. Online elérés: http://index.hu/belfold/2014/04/17/schiffer_akar_ket_lmp-s_is_lehet_az_ep-ben/ Utolsó letöltés dátuma: 2015. 08. 26.
- Krug Emília (2013): Szakítópróba az LMP-ben. 168 Óra. elérés: <http://www.168ora.hu/itt-hon/szakitoproba-lmp-ben-109358.html> Utolsó letöltés dátuma: 2015. 09. 07.
- Lakner Zoltán (2012): Bozótharc az olajfa körül. Online elérés: http://hvg.hu/velemenynyuzsog/20121030_bajnai_olajfa_lakner Utolsó letöltés dátuma: 2015. 09. 07.
- Pintér Bence (2013): Schiffer András: Az LMP bejut, és nem köt koalíciót. *Mandiner*. Online elérés: http://mandiner.hu/cikk/20131210_schiffer_andras_az_lmp_bejut_es_nem_kot_koaliciot Utolsó letöltés dátuma: 2015. 09. 07.
- Scheiring Gábor (2013): Volt egyszer egy LMP 1. Online elérés: http://scheiringgabor.blog.hu/2013/02/05/volt_egyszer_egy_lmp_356 Utolsó letöltés dátuma: 2015. 09. 07.
- Szalay Tamás Lajos (2012): Jobbra tolódhat az LMP? *Népszabadság*. http://nol.hu/belfold/20121221-jobbra_tolodhat_az_lmp-1354925 Utolsó letöltés dátuma: 2015. 09. 07.
- Vágó Gábor (2012): Rendszerváltás közéről. Online elérés: http://vagogabor.blog.hu/2012/11/19/rendszervaltas_kozeprol Utolsó letöltés dátuma: 2015. 09. 07.

FÜGGELÉK

A/ Kódolás és megbízhatóság

A tartalomelemzést végzők társadalomtudományi ismeretekkel rendelkező, alapszakot végzett, a kutatás pillanatában szakmai gyakorlatukat töltő ill. mesterszakot hallgató egyetemisták voltak. Noha a közéleti történéseket nyomon követő, politika iránt érdeklődő hallgatókról volt szó, kimondottan az LMP jelöltjeiről – kampányáról beható ismereteik, tapasztalataik, ill. az előbbiekkal való interperszonális kapcsolatuk, elfoglaltságot eredményező személyes érintettségük nem volt.

Független kódolóként egymás személyét nem ismerték, ill. sem a teljes szövegpopulációval, sem a közösen elemzett szövegek halmazával nem voltak tisztában, továbbá párhuzamos üzenetekben azonos (szövegszerűen egyező) instrukciókat kaptak. A feladat elvégzéséhez a Textual Content Analysis (TCA) programot használták (Roberts, 2008), amely manifeszt és látens témák kódolására egyaránt alkalmas, továbbá képes statisztikailag elemezhető adatmátrixok előállítására. Egyetemi vagy szakkollégiumi keretek között interjúleiratok és kérdőíves válaszok kódolásában korábban már volt tapasztalatuk, a pártprogramok kódolása illetve a TCA használata ugyanakkor újdonság volt számukra.

A jelöltbemutakozások és -programok közös metszetébe, vagyis a minden független kódoló által feldolgozott szövegek halmazába került jelöltbemutakozások és -programok véletlenszám-generátorral lettek kiválasztva; amennyiben egy adott változó kapcsán a kódolók közötti egyetértés alacsony elemszám vagy az előfordulás teljes hiánya miatt nem volt vizsgálható, úgy a kódolók egy új véletlen mintát kaptak, amely kódolásakor már csak a kérdéses változóra kellett koncentrálniuk.

A megbízhatósági koefficiensek számításához ReCal2-öt (Freelon, 2010) és az SPSS programcsomag KALPHA makróját (Hayes és Krippendorff, 2007; De Swert, 2012) használtam. Az elvárt értékek kapcsán a szakirodalomban bevettnek számító határértékekkel dolgoztam, vagyis (Frey, Botan és Kreps, 2000; Krippendorff, 2004) a 0,7-et vagy 0,8-et elérő vagy azt meghaladó megbízhatósági koefficienseket a magas kódolók közötti egyetértés jelének tekintettem, míg az ezt el nem érő, de 0,667-et meghaladó értékeket feltételes következtetések levonására használhatóaknak. Mint az a későbbiekben látszani fog, az elemzés során használt koefficiensek egyetlen esetet leszámítva magasan az elvárt minimumküszöb feletti dimenziókban mozogtak.

B/ Felhasznált kérdések

A függelék alábbi szakasza tartalmazza a fejezet által vizsgált survey kérdéseket az Elitkutató Központ 2014-es lekérdezése által használt formában. Amennyiben a 2010-es kérdőív nem azonos szövegezést használt, úgy azt a fejezet törzsszövegében jeleztem.

C2. Az emberek sokféleképpen gondolkoznak politikai kérdésekről. Mi az Ön véleménye a következőkről?

(Teljes mértékben egyetértek – Inkább egyetértek – Is-is – Inkább nem értek egyet – Egyáltalán nem értek egyet)

A nők szabadon dönthessenek az abortuszról.

A nőket előnyben kell részesíteni az állások betöltésénél és az előléptetéseknél.

C3. Sokan használják a baloldal és a jobboldal kifejezést a politikai álláspontok jellemzésére. Ön hova helyezné el a következőket egy skálán, ahol a „0” jelenti a „baloldali” beállítottságot, és a „10” jelöli a „jobboldali”?

(Saját magát – Pártját – Pártja szavazóit)

C4. Ön szerint az Európai Unióhoz való csatlakozás Magyarország számára inkább jó vagy rossz?

(Jó – Rossz – Egyik sem)

C5. Néhányan azt mondják, hogy az európai integrációt tovább kellene erősíteni. Mások azt állítják, hogy az integráció már így is túl messzire ment. Mi az Ön véleménye?

Az európai integráció túl messzire ment (0) – tovább kell erősíteni (10).

E8. Egy utolsó kérdés: röviden fogalmazza meg, hogy mit jelent az Ön számára a „bal” és a „jobb”?

